المنجه في المنبية المنبية

ڪِتابُ البَربنج والتَّ لَغِيْرِ البربنج والتَّ لغِيْرِ البحاط

> عصِني بنسيشِره وَ يَجْعِتِ يَقِهِ ستارل پلآت استاذ به درسة اللغاتِ الشرفية المحيّة بهاردين

> > دِمشق ۱۹*۵۵*

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY	
Call No. 5- Z/1975 CO Accession No. TKAD	
Author 5. Systiles 6, 21 3785	,
Title 1900 101 100 00	
Author Signature of the state	

المنجهة فللفي بالمنطق

حِتَابُ البَرَبِّعِ وَالتَّالُونِرِ البَربِّعِ وَالتَّالُونِرِ البِسَاخِط

> عَمِنِي َ بنسيشِره وَ يَحْصِرُه وَ مَحْصِرُه وَ مَحْصِرُه وَ مَحْصِرُه وَ مَحْصِرُه مَصَارِل بِلاّت استاذ به درسة اللغات الترقية في العنات الترقية في العنات الترقية والعنات المترقية والعنية العنات المسترديس

> > دِمشق ۱۹*۵۵*

بِن كِللْمَ الْحَبْزِ الْحَبْرِ

قال عمرو بن بحر الجاحظ:

ا _ كان أحد بن عبد الوهاب مفرط القصر ويدعي أنه مفرط الطول وكان مربعاً ونحسه لِسَعة جفرته واستفاضة خاصرته مدورا وكان جفد الأطراف قصير الأصابع وهو في ذلك يدعي السَّباطة والرُّشاقة وأنه عتيقُ الوجه أخمسُ البطن معتدلُ القامة تامُّ العظم وكان طويلَ الظهر قصير عظم الفَخد وهو مع قصر عظم ساقه بدعي أنه طويل الباد وفيعُ العاد عاديُّ القامة عظم المامة وديعُ العاد عاديُّ القامة عظم السَّمة والسَّمة في الباد المامة والسَّمة في العاد عاديُّ القامة عظم السِّن متقادم الميلاد وهو يدعى أنه معتدلُ الشاب حديث السِّن متقادم الميلاد وهو يدعى أنه معتدلُ الشاب حديث الميلاد وهو

٢ ــ وكان ادّ عاوه و المساف العلم على قدر جهله بها وتكلّفه للإبانة عنها على قدر خباوته عنها " وكان كثير الاعتراض

اقتاس من سورة البقرة ٬ آیة ۲۲۹ .

٣) د وم : عنها ؛ س : فيها .

لهجاً بالمرا شديد الجلاف كلفاً بالمجاذبة متتايعاً في المنود مُوثرًا للمغالبة مع إضلال الحجة والجهل بموضع الشّبهة والخطرفة عند قصر الزاد والعَجْز عند التوقف والمحاكمة مع الجهل بشرة المرا ومغبّة فساد القلوب ونكد الخلاف وما في الحوض من اللغو الداعي إلى السفو وما في الماندة من الإثم الداعي إلى النار وما في الحجاذبة من النكد وما في التغالب "من فقدان النار وما في الحجاذبة من النكد وما في التغالب "من فقدان الصواب .

" وصحفياً نفسلا و كان قليل السّاع غيرًا وصحفياً نفسلا و لا ينطق عن فيكر ويشق أن نأول خاطر و لا يفصل بين اعتزام الفُمر واستبصار المُحِق ويعد أسبا الكتب و لا يفهم معانبها و يحسد العلما من غير أن يتعلق منهم ("بسبب و ويس في يده من جميع الآداب إلا الانتحال لامهم الأدب.

على الماطال اصطارنا حتى للغ المجبود منا وكدنا نعتاد مذهبه ونا كف سبيله وأيت أن أكثيف قناعه وألدي صفحته للحاضر والبادي وسكان كل ثغر وكل مصر وبأن أسأله عن مائة مسألة أهزأ فيها وأعرف الماس مقدار جهله وليسأله عنها كل من كان في مكة ليكفوا عنا من غربه وليردوه بذلك إلى ما هو أولى به ومكة ليكفوا عنا من غربه وليردوه بذلك إلى ما هو أولى به والمردوه بذلك إلى ما هو أولى به والمردوه بذلك إلى ما هو أولى به والمردود و المردود و المرد

ا کدا في ف و م و س ۱۰ نمي نصوات السخر .

ع) هاو ف و م : التعالث : س . المعالية .

٣) س: ويثق ؛ ف و م : وثيق

ه) س : سهم ۱ ف و م ، فيهم ،

م كأنه لم يسمع بقولهم : " ثمن جادل قاتل " ولم يسمع بقولهم : " الخلاف شر" (") ولم يسمع بقولهم : " الخلاف شر" (") ولم يسمع بقول ولم يسمع بقول الذي لا أذا عز أخوك فَهُن " (") ولم " يسمع بقول الذي سلم في السائب بن صيفي : " هذا شريكي الذي لا يشادي ولا يُعاري " (") ولا بقول عثمان : " إذا كان لك صديق فلا تُعارِه ولا تشاده " (") ولا بقول ابن أبي ليلى : " لا أمادي أخي وأما أن أكذبه وإمّا أن أغضبه " (") ولا بقول ابن أبي ليلى : " لا أمادي أخي وأما أن أكذبه وإمّا أن أغضبه " (") ولا بقول ابن أبي ليلى . " لا أمادي أخي . " لا يُعسب الرجل حقيقة الإيمان حتى يترك المرا، وهو مُحِق " (").

الطويل]:
 وكأنه لم يسمع بقول الشاعر [من الطويل]:
 خلافًا علينا مِن فَيَالَةِ وأَيهِ ﴿ كَا قِيلَ قَبْلَ اليَوْمِ ﴿ خَالِفَ فَتُذَكَّرًا ﴾ (^)
 ولم يسمع بقول الأوّل:

رآهُ مُعَدًّا للخلاف ١٠٠٠ البيت (١) .

ولا بقول الآخر [من المتقارب] :

١ - اننا صاحبُ مولعُ بالجلافِ ﴿ كَثيرُ المراء قليلُ الصوابِ
 ٢ - أَلَجُ لَجُاجًا مِن الْخَنْفَسَاء ﴿ وَأَنْهَى إِذَا مَا مَشَى مِن غُرابِ (١٠٠)

^{**()} الحملة موحودة في المحطوطة فسقطت من ف ثم من م و س .

٢) اطر امثال الميداني ح ١ ص ٢٤ .

۳۳) سفطت من س الحملة : لم يسم عولهم . . . فهر .

انظر الیان والتدین ح ۱ ص ۵۰ ولسان العرب مادة شری .

ه) لم عد مدا الغول في ساحمنا .

٩) اطر اليان والتيس ح ٢ ص ٧٤ و ح ٣ ص ١٥٢.

٧) لم عد هدا القول في مراحمنا .

البيت للعطيئة ؟ الطر امثال الميداني ح و ص ٢٤٣ .

٩) لم ستر على مدا اليت .

١٠) البيتان لحلف الاحمر ؛ انظر الحيوان ح ٣ ص ٥٠٠ وغار الفلوب ص ٣٤٥ .

وقالوا : « فــلان أُخَلَفُ مِن بَوْل الْجِمَلِ » '' ' ولذلك قال الشاعر [من الطويل] :

"اللهم إلى اعود بك من المرا. وقلة خيره ومن اللحاج وتندم أهله ا "() ؛ وقال بعض المذكورين : "اللهم إنا نعوذ بك من المرا. وقلة خيره وسوء أثره على أهله وأنه أيهلك المرو.ة ويُذهب المحتة ويُفسد الصّداقة ويُورث القَسْوة ويُضَرَي () على القِحة ويُفسد الصّداقة ويُورث القَسْوة ويُضَرَي () على القِحة وحتى يصير الموجز خطالا والحليم نزقا والمتوقي خبوطا والصّدوق كذوباً "().

۸ _ والمرا من أساب الغضب وأقرب ما يكون الرجل من غضب الله إذا غضب "كا أنه أقرب ما يكون من رحمة الله إذا سجد لقول الله _ عز وجل _ ﴿ وَ ٱسْجُدْ و ٱقْتَرْبُ ﴾ () وقال لقان الابنه:

ود المل الدي ج و سي ٢١٥

۲) اطر قدر العلوب ص ۲۸

۱۳ لم عد هذا غول في مراجعا

الله عن الله عن الله عن الله عن الله الله الله الله عن ا

الم عد هذا العول في م احمد

٣) ف و م : بصري ، س : صري ،

٧) لم خد هذا الفول في مراحمة

٨) سورة العلق ' آية ١٩ .

«إياك والمرائفإنه لا تُعقَل حكمتُه ولا تو من لعجتُه» (") وقال آخر : «المراء غضبة والصمتُ حكمة ، ولو كان المراء فحلًا والفخرُ أمّا ما ألقحًا (") إلاالشر » (") وقال الشّغي : «إني لأستحي من الحق أن أعرفه ثم لا أرجع إليه» (") وقال ابن عُيننَة : «قال الحَسنُ: ما رأيتُ فقيها قطّ يداري ولا عاري ؛ إغا ينشر حكمتَه : فإن قبلت ما رأيتُ فقيها قطّ يداري ولا عاري ؛ إغا ينشر حكمتَه : فإن قبلت عن ابراهيم (") بن إساعيل بن عائذ عن (") المبارك بن سعيد قال : «قال أمجاهد : صحِنتُ رجلًا من قر يش وغن نُريد الحج ؛ فقلت له يوماً : هَلْم نتفاتَح الرأي ؛ فقال : « دَع وغن نُريد الحج ؛ فقلت له يوماً : هَلْم نتفاتَح الرأي ؟ وقال الود كا هو » فعلمت والله والله إن القرشي قد عَلَبني ا » (") ؛ وقال السحاق الموصلي : « كثرة الخلاف حرث و كثرة المتابَعة غش» (") السحاق الموصلي : « كثرة الخلاف حرث و كثرة المتابَعة غش» (")

^{* *}

الم عد هذا العول في مراجعًا ؛ وفي حميع الدسم : لحجته .

٣) سوم: أُلقحا ﴿ فَ : الْقَحَاءَ

لم عد هدا القول في مراحمنا .

عد هدا العول في مراحمنا .

[•] ا لم عد هذا القرل في مراحما .

٦) ف : براهيم .

٧) ي المحطوطة : عن ؛ ف و م و س : س .

الم عد هدا القول ف مراحمنا .

٩) لم عد هدا الغول في مراحمنا .

بسيس لم لله الحم التعام

9_أطال الله بقاءك وأم يعمته عليك وكرامته لك وقد علمت _ حفظك الله بقاءك لا تحسّد على شيء حسدك على حسن القامة ويضخم الهامة وعلى حور العين وجودة القد وعلى طيب الأحدوثة والصنيعة المشكورة وأن هذه الأمور هي خصائصك التي بها تكلف ومعانيك التي بها تلهج وإغا يحسد _ أبقاك الله الله _ المره شقيقه في الذّسب وشبيهه أفي الصّناعة ونظير م في الجواد على طارف قدره أو تالد حظه أو على كرم في أصل تركيبه وتجاري أعراقه وأنت ترعم أن هذه المعاني خالصة لك مقصورة عليك وأنها لا تليق إلابك ولا تحسن إلافيك وأن لك الكرا وللناس المعض وأن لك الصافي ولهم المشوب، هذا سوى الغريب الذي لا نعرفه والبديع الذي لا نبلغه .

أحدا الغيظ الذي أنضجك وما هذا الحسد الذي أكدك ؛ وما هذا الإطراق الذي قد اعتراك وما هذا الهم الذي قد أضناك ؛ وهل رأيت أخسر صفقة ولا أوهن قوة من من المناك ؛ وهل رأيت أخسر صفقة المناك ؛ وهل رأيت أخسر صفقة المناك ؛ وهل رأيت أخسر المناك ؛ وهل المناك ؛ وهل رأيت أخسر المناك ؛ وهل المناك ؛ وهل رأيت أخسر المناك ؛ وهل ا

١) كدا في المحطوطة : ف ، م و س , شميمه .

'يجري العِتساقَ مع الحكوادِن والروائع مع الحواسر''' وممّن حاكمَ مَن يُسَلله وجاذَبَ مَن يقلده ؟ وهل دأيت مكيناً يقلق ومصنوعاً له يسخط ؟ وهل زدت على أن أطمعت في نفسك ومكنت للشُبهة في أمرك وأنشأت للخامل ذِكرًا وللوضيع قدرًا ؟

الـ إنك لاتعرف الأمود ما لم تعرف أشباها ولا عواقبها ما لم تعرف أقدادها ولن يعرف الحق من يجهل الباطل ولا يعرف الخطأ من يجهل المصادر الخطأ من يجهل المصادر الخطأ من يجهل المصادر الفاقت منازلها ولم تجاذبت عند تقارب لم تسالمت النفوس مع تفاوت منازلها ولم تجاذبت عند تقارب مراتبها ولم اختلف الكثير واتفق القليل ولم كانت الكثرة علم المتخاذل والقِلَةُ سباً المتناصر وما فرقُ ما بين الحجاداة والتحاسد وبين المنافسة والتغالب الخانك متى المحافقة والتعالب المنافقة والتعالب المترجة منك المسترجة منا ورجونا أن نستريح منك ا

السبب المسبب المن المسبب المسبب المسبب المسبب المسبب المسبب المسبد المسبد المسبد المسبد المسبد المسبب ا

اط: الحوامر.

٢) ف : سدا ؛ م و س : ساب ؛ ويضح الوحهان .

س؛ متى ؛ ف و م ؛ إذا . . .

به) س: ورحونا ٬ ف و م : ورحوت ،

ع) ريادة س : وكيف يعرف الحدود من لم يسمع الفصول .

٩) ال كيف عن ل ؛ ط و ف و م و س ؛ وكيف .

٧) ف و م : المدر " س : المدر

٨) ريادة س عن ل فيا يظهر .

والأسراد المجهولة من ذوات الدلائل الحفيّة وما يُعلَم ممَا '' لا يُعلَم وما يُعلَم ممَا '' لا يُعلَم وما يُعلَم باللفظ دون الإشارة دون اللفظ وما يُعلَم معتقدًا ولا يُعلَم يقيناً ممَا يُعلَم يقيناً عمَا يُعلَم يقيناً ولا يُعلَم يقيناً عما يُعلَم يقيناً ولا يُعلَم يقيناً عما يُعلَم يقيناً ولا يُعلَم معتقدًا '' وما المستغلق الذي لا يجوز أن يفارقه استغلاقه والمستبهم الذي لا يفارقه استبهامه ؛

ومن هو طائر مع العوام حيث طادت وساقط معها حيث سقطت مع الزّداية عليها والرغبة عنها قد ظلّمها بفضل ظامه لنفسه وجرى معها بقدر مناسبتها لقدره ؟ فأعرف الجنس من الصنف والقسم من النصف وفرق ما بين الذم واللوم وفصل ما بين المكان والاضطرار من الإمكان والاضطرار من الإيجاب ؟ وسنعر فك من بجلة ما ذكرنا بابا أنت إليه أحوج وهو علمنا أرد .

?--

۱۱ ق وم: مما اس: ما .

٣) كدا في ط و ف و م * عير النا أتنشأ «يقيبا» لدل « مكينا » لاما لم بر له وحها ؟
 س : وما يعلم معتقدا مما لا يعلم مكينا وما يعلم مكينا مما لا يعلم معتقدا .

الكور ؛ طوفوه وس : الكير .

اقتباس من سورة الأنمام آنة ٨٣ وعيرها .

وهل في الأرض إقرارٌ أثبت ودليلٌ أوضح وشاهد ('' أصدق من شاهدي على ما ادّعيتَ لنفسك من الرّفعة مع ما ظهر من حَسَدِكُ لأهل الضَّعة ؟ وهل تكون بعد ذلك إلّا فاسد الحسّ (''' ظاهرَ العنود أو جاهلًا بالمحال ؟

18 _ وبعد ' فأنت _ أبقاك الله _ في '' يدك قياس لا ينكسر وجواب لا ينقطع ' ولك حد لا يفل وغرب لا ينشي ' وهو قياسك الذي إليه تُنسب ومذهبُك الذي إليه تُنسب ومذهبُك الذي إليه تُذهب أن تقول : « وما علي أن يراني ''الناس عريضا وأكون '' في حكمهم غليظا ' وأنا عند الله طويل جيل وفي الحقيقة مقدود وشيق ! » ؛ وقد علموا _ أبقاك الله _ أن لك مع طول الباد واكبا طول الظهر جالسا ولكن بينهم فيك ' إذا أقت 'اختلاف وعليك لهم ' إذا اضطجعت ' مَسائل ا

10 _ ومن غريب ما أعطيت وبديع ما أوتيت وأمّا لم نو مقدودًا واسع الجفرة غيرك ولا دشيقًا مستفيض الخاصرة سواك فأنت المديد وأنت البسيط وأنت الطويل وأنت المتقادب فيا شعرًا جمع الأعاديض ويا شخصًا جمع الاستدادة والطول ا

١) ودايل . . . وشاهد كما ي ل ؟ ط و ف و م و س : أو دليل . . . أو ساهد.

٣) س: احس ؛ ف و م : الحسن ،

٣) كدا في ف و م و س و ولمل الصواب : وفي .

١٠) س: يراني ؛ ف وم: رآني .

وأكون كا في ل ؛ ف و م و س : أو أكون .

والراسخون في العلم والناطقون بالفهم المعلون أن استفاضة والراسخون في العلم والناطقون بالفهم وأن يعلمون أن استفاضة عرضك قد أدخلت الضّيم على ارتفاع سَمْكك وأن ما ذهب منك عرضاً قد استغرق ما ذهب منك طولًا الله ولئن اختلفوا في طولك القد اتفقوا في عرضك ؟ وإذ قد سلّموا الك بالرغم شطرًا ومنعوك بالظلم شطرًا وقد حصلت ما سلّموا وأنت على دعواك فيا لم يسلّموا ولممري إن العيون لتُخطئ وإن الحواس لتكذب وما المحموا الكم القاطع إلا للدهن وما الاستبانة الصحيحة إلا للعقل وما الحواس .

سَيِنَتْ وأَسْتَحَشَّ أَكُرُّعُهَا ﴿ لَا النِّيْ فِي وَلَا السَّنَامُ سَنَامُ (١) وقولُ دافع بن هُمَّ نِيم [من الطويل]:

أَدَقَ شُورَاها عند بُهْرةِ جَوْفها ﴿ سَنَامٌ كَقَصْ الْهَاجَرِيُّ مُقَرْمَدُ ﴿ اللَّهَا مُلَّامُ الْمُا

ولو لم يكن فيك (١) من المجب إلّا أنك أوّل مَن تمبَّدَه (٥) الله بالصبر على خطأ الحسّ وبالشكر على صواب الذهن و لقد كنت

١) ريادة عيل .

البيت في الشعر والشعراء لابن قتيمة ص ١٣٢ ° وفي ثاح العروس مادة حش ° وفي لسان العرب ح ٨ ص ١٧٢ .

أ محد هدا البيت في مراحما .

لايادة عن ل .

ه) کدا ي د و م و س ؛ ل : عوده .

في طولك آية للسابلين وفي عرضك منارًا للمضلين (١) ا

القصير مثل أحد الذرعم محمد أنه إلما أفرط في الرساقة وأنسب إلى القصير مثل أحمد الذرعم محمد أنه إلما أفرط في الرساقة وأنسب إلى القضافة لأن إفراط طوله غر الاعتدال من عرضه وزعم أحمد أنه إلما أفرط في المرض وأنسب إلى الفلظ لأن إفراط عرضه غمر الاعتدال من طوله " وكلاهما يحتاج إلى الاعتدار ويفتقر إلى الاعتدال من طوله " وكلاهما يحتاج إلى الاعتدار ويفتقر إلى الاعتدال والمربوع _ بحمد الله _ قد اعتدات أجزاؤه في الحقيقة كا اعتدات في المنظر وفقد استغنى بعز الحقيقة عن الاعتذار وبحكم الظاهر عن الاعتلال ا

وقد سممنا مَن يدُم الطوال كا سممنا مَن يُرْدِي على القِصاد؟
ولم نسمع أحدًا ذم المربوع ولا أذرى عليه ولا وقف عنده
ولا شك فيه ؟ ومَن يذمّه إلا مَن ذمّ الاعتدال ومن يُرْدي عليه
إلا مَن أزرى على الاقتصاد ومَن ينصِب للصواب الظاهر إلا المعاند ومَن يُعادي في العيان إلا الجاهل؟ بل مَن يزدي على أحد المعاند ومَن يُعادي في العيان إلا الجاهل؟ بل مَن يزدي على أحد لتفاقم التركيب وبسوء التنضيد؟ مع قول الله _ جل ثناؤه _ :
﴿ مَا تَرَى فِي خَلْق الرَّضُ مِنْ تَفَاوُت ﴾ (*) ؟

19 _ وبعدُ ، فأي قدر أردى وأي يظام أفسدُ من عرض عرض عاوز للقدد وطول مجاوز للقصد ؛ ومتى لم يضرب العرضُ بسهمه على قدر حقّه ويأخذ الطولُ من نصيبه على مثل وزنه عرج الجسّد

و م : للمضاير ؛ س : للضالير ؛ ط للمصلين .

۲) زیاده ف

٣) سورة الْملك آبة ٣ .

من التقدير وجاوز التعديل؛ وإذا خرج من التقدير تفاسد ، وإذا جاوز التعديل تباين؛ ولئن جاز هذا الوصف وحسن هذا النعت ، كان لقاسم التّقار (1) من الفضيلة ما ليس لا حمد بن عبد الوتهاب ا

الحقيقة واحتجت به لمرضك في الحكومة ؟ على أنك باعتلالك لما ينفيه العيان واستشهادل ورزلا ذهان متعرض للصدق من المتكرم " ومتحكك بالحكم من المتفافل ؟ وأي صامت لا ينطقه هذا المذهب واي ناطق لا يغريه هذا القول ا وإذا كان هذا ناقضاً لعزم المتسلّم " فا ظنّك بعداوة " المتكلّف " وأنشدك الله أن تغري بك السّفها أو تنقض عزائم الحاما" ا وما أعري حفظك الله في أي الأمرين أنت أعظم إغاً وفي أيها أنت أفحش غطلك الله في أي الأمرين أنت أعظم إغاً وفي أيها أنت أفحش غطلما الموام الموام أم بإفسادك علم " الحواص ا

٣١ وبعد عوا أي وبعد الما الله وما يدعوك إليه وأشباهك من القصار كثير ومن ينصرك منهم غير قليل وقد رأيتك زمانا تحتج بالنّمان بن المنذ وبضَمْرة بن ضمرة وبعجاعة بن مُوادة وبعجاعة بن مُوادة وبعجاعة بن الجادود وبعجاعة بن الحيث وباؤ في بن ذُرادة وبعبد الله بن الجادود وبعبد الله بن الحيث وبعبد بن قيس وبأبي اليسَر كُمُب بن عموو

ال : لابراهيم بن السيدي وهو أيضا أحد أصدقاء الخاحط .

۲) في ط ، المكر و ، وحه .

۴) كوفوموس: عادة .

e) س: الحلا، و وم . حكاء .

ا ط: حدم اف و م و س: حکم ،

وبحَسَكَة بن عَتَّابِ وَبُحْدَادِق بن غِفَادِ (؟) وبمِسْران بن حِطَّان وبمُشَبَة وبيُوسُف بن عُمَر وبإيَّاس بن معاوية و بَعْن بن ذَائدة وبمُشْبَة ابن سَلم و ورجال ناهيك بهم دجا لا وبأعلام كفاك بهم أعلاماً •

٣٢ __ ورأيتُك تقول: "إن كان الفضلُ في النيكاية وفي "الشدة والصلابة وفي النيكاية وفي أشد ضررًا وأدق مدخلًا وأظهرُ قوة وجَلدًا كالججارة: أصلبُها الحصى وكالحيّات: أقتلها الأفعى وكالجيّات: أقتلها الأفعى وكالبعوض: أضرتُها القِرْقِس وكالعقارب: أقتلها الجرّادات؟ وكذلك أحرادُ الطير وبُغانها وصغاد البراغيث وكبادُها ".

ومنّا الذّر والفراش ومنّا الدعاميص والبَعوض ومنّا الرّمل ومنّا الذّر والفراش ومنّا الدعاميص والبَعوض ومنّا الرّمل والتّراب وقطر السّحاب » واحتججت بأن الحسن والفضل لصغار ما في الإنسان كالناظرين والأنفيين وحبّة القلب وأمّ الدّماغ وزعمت أن الإنسان والفضل المحسمة وامتد شخصه أسرع الانهدام إلى بَدَيه والانحنا إلى ظهره وأن القصير لا يتقوس ظهره ولا يبل عنقه ولا يضطرب شخصه ولا تعوج عظامه ويسمه كل ثونب ولا يخرج رجلاه من النمش ولا يفضل المنفوس الفراش وهو بعد أخف على القلوب وأخلط بالنفوس وأبعد من السّاجة وأدخل في كل باب ملاحة وأبعد من السّاجة وأدخل في كل باب ملاحة وأبعد من السّاجة وأدخل في كل باب ملاحة والمداه من السّاجة وأدخل في كل باب ملاحة والدين السّاجة والدين النهوس والمعالم الملاحة والمناه النهوس والمناه النهوس والمناه السّاجة والدخل في كل باب ملاحة والمناه النهوس والمناه السّاجة والدخل في كل باب ملاحة والمناه المناه المن

٢٤ ... وقلت : « وتقول الناس : ما هو إلا فُلْفُلَة ، وما هو إلا

وي ؛ طوف وم ; أو ي .

٣) زيادة س ثليق مالمكان .

۳۰) كدا في ط ؛ ف و م و س : تغصلا .

كتاب التربيع والندوير – ٣

زُنْبَقَة وما هو إلا شرارة وما لسانه إلا لسان حيّة " " ولم أذل أراك تقديم العرض على الطول وترغم أن الأرض لم توصف بالمرض دون الطول إلا لفضيلة العرض على الطول وذلك كقول الشعرا ووصف العلما ؟ قال الشاعر [من الطويل] :

كأنّ بِلادَ الله وَهُمَيَ عَرَيْضَةٌ ﴿ عَلَى الْحَانُفُ الْمَطَاوِبِ كُفَّةٌ حَابِلِ ﴿ '' (ولم يقل: كأن بلاد الله وهي طويلة) ؛ وقال آخر [من الطويل]: وفي الأرْضِ للمرْ العريضةِ مَذْهَبُ ('')

(ولم يقل : 'الطويلة) ؟ وقال [من الطويل] :

لا تَحْسُدَانِي بادَكَ اللهُ فيكُمَا ﴿ على الأَرْضِ ذَاتِ العَرْضِ أَن تُوسِمَا لِيَا (')

وقال الراجز :

نَفْطَعُ أَدْضاً و نلاقي أرضاً ﴿ إِنَّ البِلادَ غَلَبَتْنا عَرْضَا ﴿ وَلَمْ اللَّهُ اللَّهِ الطول ﴾ (ولم يقل: طو لا) ﴾ ؛ وقلت : ﴿ لُولا فضيلة العرض على الطول ﴾ لَمَا وصف اللهُ الجُنّة بالعرض دون الطول ، حيث يقول ـــ جلّ ثناؤه ـــ ﴿ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَمَوْضِ السَّمَاءُ والأَدْضِ ﴾ (١) .

٧٥ _ فهذه براهينُك الواضحة ودلائلك الظاهرة ؟ ولو لم

١١ كدا ي ط ' ف و م و س : صلة .

البت لعدالله من الحجاج ؛ انظر الحيوال ج ١٠ ص ١٣٤ و ح ٠ ص ١٤٠٠ و ١٤٤ الغاو ب ص ٢٠٠٠ و ١٤٤ الغاو ب ص ٢٠٠٠ الغاو ب ص ٢٠٠١ الغاو ب

ج) لم سعر على هدا البيت

a a a (1

ا كدا ي ط وم و س : تفطع . . . وثلاقي . . . خليثني .

٣) سورة ألحديد آية ٣١ .

يكن فيك من الرضى والتسليم ومن القناعة والإخلاص وألا أنك ترى أنّ ما عند الله خير لك مما عند الناس وأن الطول الخفي أحبُ إليك من الطول الظاهر ولكان في ذلك ما يشهد الله المناف ويحكم لك بالتوفيق وأنا _ أبقاك الله _ أتعشق المرأة الحسنا واتعلم خضو عك للحق النامة المنتم التفقّه في الدين ولرنّما ظننت أن جودك إنصاف قوم آخرين وأن تعقّدك سراح رجال منصفين ا

ر) س : يشهد ؛ ف و م : يقمى .

٣) س: الْمَشْق ؛ ف و م : اعشق ،

٣) ف و م : حرف ؛ س : حرق ' ويصح الوجهان .

رَّ عَلَى الْمُعْلَى وَتُعْلِمُ الْمُقْصِلُ وَتُقْرِبُ الْمِعْلِي وَتُعْلِمِ وَعَلِّصُ الْمُعْلَى وَتُعْلِمِ وَالْمُعْلَى وَتُعْلِمِ الْمُعْلَى حَقَّهُ مِن الْمُعْلَى وَتُعْلِمِ اللَّهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللَّهُ عَلَى اللَّهُ عَلَى اللَّهُ عَلَى اللَّهُ عَلَى اللَّهُ عَلَى اللَّهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللَّهُ عَلَى اللَّهُ عَلَى اللَّهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللَّهُ عَلَى اللَّهُ عَلَى اللَّهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللَّهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللَّهُ عَلَى اللَّهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللْهُ عَلَى اللْهُ عَلَ

حمل المعرفة وحمل الألفاظ عندا ما رق وعذب وخف وسهل وكان موقوفا على معناه ومقصورا عليه دون ما سواه وكا فاضل ولا مقصّر ولا مشترك ولا مستغلق وسد جمع حصال السلاغة واستوفى خلال المعرفة وفإذا كان الكلام على هذه الصفة وأيف على هذه الشريطة على يكن اللفظ أسرع إلى السمع من المعنى إلى القلب وصار السامع كالقائل والمتعلم كالمعلم وخفّت المؤونة واستغني عن "البكرة ومات الشبهة وظهرت الحجة واستدلوا بالحلاف وفاق وبالمجاذبة موادعة وتهنّو وا بالعنم وتشفّوا المهني واطمأنوا بملح الصدور وبان المنصف من المعافد

١١ ف و م : شقل ؛ س ، ثمل ،

عن المصل عطوف وم: الرصل: الطرامال البيداني ح و ص ٥٩ .

٣) س : وتحلص ' ف و م : وتاييرض .

یه) زیادهٔ س

ا ف و م : عرق ا س : اعرق

٣) ف وم: وسترها ؛ س وأسرها .

٧) س : عن ؛ ف و م : ص ،

⁽A) de : e însel .

وتميّز الناقص من الوافر وذلّ المُخطِل وعزّ المُحصِّل وبدَّتْ عَوْرَةُ الْمُطِلِ وظهرت براءة المُحِقّ ·

٢٩ _ وقلت: «والناس وإن قالوا في الحسن: كأنه طاقة ديان و كأنه خوط بان " و كأنه قضيب خير ران و كأنه غصن بان و كأنه رُمح رُدَيْنِي " و كأنه صفيحة يَانِية " و كأنه سيف هندُواني " و كأنه المشري و كأنه المشري و كأن و جهة دينار هر قلي و كأنها جدل عنان فقد قالوا: كأنه المشري و كأن وجهة دينار هر قلي " و ما هو إلا البحر " و ما هو إلا النيث و كأنه الشمس و كأنها دارة القَمر " و كأنها الرهرة و كأنها درة و كأنها مهاة ؟ فقد تراهم وصفوا المستدير والمريض و كأنها مهاة ؟ فقد تراهم وصفوا المستدير والمريض بأكثر مما وصفوا به القضيف والطويل " .

• ٣٠ _ وقلت : « وجدنا الأفلاك وما فيها والأرض وما عليها ؟ على التدوير دون التطويل ؟ كذلك الورق والتمر والحب والشَّمَر والشَّجر (٦) » ؟ وقلت : « والرُّمْح ؟ وإن طال وال التدوير عليه أغلب لأن التدوير قائم فيه موصولًا ومفصّلًا ؟ والطولُ لا يوجه فيه إلّا موصولًا ؟ والطولُ لا يوجه فيه إلّا موصولًا ؟ وكذلك الإنسان وجميع الحيوان » .

ا کدا ي ف و م و س ولمل الصواب : آس کا حاء ي ل .

و) ل: القسر؛ ف و م و س ؛ قمر.

۴) ريادة س عن لي .

٣١ _ ومن العجب أنك ترُّعم أنـك طويل في الحقيقة * ثم تحتج للاستدادة والمرض: فقد ضربت (١) عما عند الله صفحاً ولهجت بما عند الناس ·

فأما حَوَر العين ُ فقد انفردتُ بحسنه وذهبتَ ببهجته وملحه ُ إلا ما أبانك الله به من الشُّكلة ، فإنها لا تكون في اللسام ولا تفارق الكرام ؟ وقال الشاعر [من الطويل] :

ولا عَيْبَ فَيهَا غَيْرُ شُكْلَةِ عَيْنِهَا ﴾ كذاك عِتاقُ الطَّيْرِ شُكُلٌ عُيوْنُهَا ('') وقال آخر [من الطويل] :

وشُكُلَة عَيْن لو حُدِيتَ بِبَعْضِها ﴿ لَكُنتَ مَكَانَ النَّجْمِ مَرْ أَى وَمُسْمَعًا (")

٣٢_فأما سواد الناظر وحسن المحاجر وهدب الأشفاد ورقة حواشي الأجفان فعلى أصل عنصرك وبجادى أعراقك وأما إدواكك الشخص البعيد وقراء تُك الكتاب المدقيق ونقش الحاتم قبل الطبع وفهم المشكل قبل التأمل مع وهن الكبر وتقادم الميلاد ومع تخون الأيام وتنقص الأزمان فين تُوتياء الهمد وترك الجماع ومن الحمية الشديدة وطول استقبال المحضرة .

وأنت (نَّ عَلَا عُمْ عَ حَيْنَ تُصلِحَ مَا أَفُسِدُ الدَّهُوْ وَتُستَرجَعُ مَا أَخُدُتُ مِنْكُ الأَيَّامِ وَكَلَّا قَالَ الشَّاعِرِ [مِن الطويل] :

و) ف م م و س : اصر ت ،

لايت في الحيوان ح ع ص ٢٦ و ح ٠ ص ٢٣٠ وفي غار القنوب ص ٢٥٣ (درقة ودرق مكان شكلة وشكل).

البيت في الحيوان ح ١٠ ص ٣٢٠ (الدين بدل النجم ، بريد الشمس) .

a) ط: وأنت ؛ ف و م و س : فانت ،

١ = عَجوزٌ أُرَّجِي أَنْ تَكُونَ فَتِيَّةً ۞ وقد لَّلِبَ الْجَنْبَانِ وَاحْدَوْدَبَ الظَّهْرُ
 ٢ = تَدُسُ إلى العطَّارِ مِيرَةً أَهْلِها ۞ وهل يُصْلِحُ العَطَّارُ مَا أَفْسَدَ الدَّهْرُ (١)

قبله (۱) و كيف أطبع في تقويك (۱) بعد اللّجاج فقد مَنمَتيهِ قبله (۱) و كيف تجود به صحيحاً مُطبعاً وقد بخلت به مريضاً مُو نِساً ؟ وكيف يرجو خيرك من يراك تطاول أبا جعفر وتخاشنه وتنافره وتراهنه ، ثم لا تفعل ذلك إلّا في المحافل العظام و بحضرة كبار الْحكّام ، ثم تستغرب ضحكاً مِن طَمه فيك و تُعجّب الناس من عاراته لك ؟ وأشهدُ بعد (۱) أنك تخاشن (۱) عرو بن بحر الجاحظ (۱) وتعاقله ثم تظارفه وتطاوله وتشني مع نخارق و تُنكر فضل ذُرْ ذور (۱) وتستجهل النظام وتستبرد الأصمعي وتستغيي قيس بن ذُهير وتستخف النظام الأحنف بن قيس وتبارز (۱) أبا الحسن علي بن أبي طالب _ دضي الله عنه _ من حد النّابة إلى حد الحرا ومن حد الأحيا النظاء على حد المؤتى .

٣٤ _ هذا ، وليس لـك مُساعِد ولا معك شاهِدُ واحد ،

الم مجد هدين البيتين في مراجعنا .

تقویمك او ما اشبهه ؟ ف و م و س : بروعك .

٣) كدا في ف و م ؛ س سقيته قبل المحاج .

ع) ف و م: بعد ؟ س: لك بعد هدا ،

ف و م : تماشن ؛ س : ستخاشن .

٩) سقط لقب الحاحظ من س .

٧) س : دردور ؛ ف و م ﴿ دُردُر ،

٨) لمل الصواب: تبادي .

ولارأيتُ أحدا يقف في الحكم عليك أو ينتظر ''تحقيق دعواك ولا رأيتُ مُبصراً 'يُخلِيك من التأنيب ولا مؤنباً يخليك من الوعيد ولا مؤنباً يخليك من الإيقاع ولا مُوقعاً يرثي لك ولا شافعاً يشفع فيك وياعم 'لم تحملنا على الصدق ' ولم تجرعنا مرارة الحق ' ولم تعرضنا لا دا والواجب ' ولم تستكثر من الشهود عليك ' ولم تحمل الإخوان على خلاف محتهم لك" '

وَبَدَلَ مَا تَضَطَّرُ النَّاسِ إِلَى ان يَصَدُّقُوا فَيْكُ أَن تَصَطَّرُهُم إِلَى أَن وَبَدَلَ مَا تَضَطَّرُهُم إِلَى أَن يَصَدُّقُوا فَيْكُ أَن تَصَطَّرُهُم إِلَى أَن يُصَدِّوا عَنْكُ ؟ وَلِمَ لا بِدَ ` _ يرحمك الله _ بَن فَاتَه الطول من أَن يقول بخلاف ما يجد أَن يقول بخلاف ما يجد في نفسه ` فوائله ؟ إنك كَيْد الهامة وفي دلك خَلَفُ من حسن الفظ وانك لقسه و في دلك خَلفُ من حسن الفظ وانك لقليل الشيب و قلبل البول وانك التحد مقالاً وإنك لتعدّ عقالاً وإنك لتعدّ عقالاً وإنك لتعدّ خصالاً ا

٣٦ فقُل معروفا " فإنا من أعوانك وأقتصِد فإنا من أنسارك وأقتصِد أنسارك وهات و فإنك لو أسرفت الله الله قد اقتصدت ا » ولو خرت له لذا : « قد اهتدیت ا » ولکنك تجی بشی و ﴿ تَكَادُ

١) س : ينشطر ، ب و م : ينظر ،

١٧ ف وم: الك قبل.

س : ولا يد ؛ ف و م : ولم ولا يد .

الله) سقط من س

اف و س : المتط ؛ م ، أحد ،

٩) سورة الاحزاب ' آية ٣٣ .

السَّمْ واتُ يَتَفَطَّرُنَ '' مِنْهُ وتَنْشَقُ الأَرْضُ وتَخِرُ الْجِبَالُ هَدًا ﴾ '' السَّمْ والله عُشْمَاكُ ولربِّاكُ ولربِّاكُ ولربِّاكُ ولربِّاكُ ولربِّاكُ ولربِّاكُ ولا غَدْرُنُكُ ولانَ جانبي لك ' فأقول : * خَرَفَ الشَّيخُ * إذا كان جادًا ' و ه عبث آ إن كان هاذ لا ' وقد يُعجل الجَرَفُ إلى أحدث منك سنًا ويُبطى عن أطول منك عمرًا .

الكِبر ما بلغت ؟ وعند مَن يُدرَك هذا العلم (الاعند النجوم أو الكِبر ما بلغت ؟ وعند مَن يُدرَك هذا العلم (الاعند النجوم عند إبليس الرجيم ؟ بل من يعرف ذلك إلا فاطر السموات والأرض وعير الوعرفت عِقبان طِخْفة (اونسور السراة وأحناش الرمل وعير العانة وورشان الغابة وشيوخ اليامة وهرتمى فرغانة أنك لا تَعُدُّ عُمرَ نوح عمرًا ولا النجوم يومًا وأنك قد فرغانة أنك لا تَعُدُّ عُمرَ نوح عمرًا ولا النجوم يومًا وأنك قد فرغانة التأديخات وجُورت حساب الباورات واستقللت واعارها ولا فرحت بطول أيامها ا

88

٣٨ _ فيا قعيد (١) الفلك ، كيف أمسيت ؛ ويا تُوةَ الْمَيُولَى، كيف أصبحت ؛ ويا أقدم من دَوْس كيف ظهرت ، ويا أقدم من دَوْس

افي : تنعطر ب .

٧) سوره مريم ' آية ١٢ ،

٣) يمي : عند من تدوك معرفة سنك ؛ ولعل الصواب : علم هدا .

ه) ف و م و س : خطقة .

كدا في جميع النسح ؛ راحع الفهرس .

٩) س: قميد؟ ف و م: عقيد ' ويسح أيضًا .

ويا أسن من لبد ويا صَفِي الْمُشَقَّر '' ويا صاحب المُسنَد وي كُن سَيْلُ العَرم ومُذكم مات عُوج وكيف دأيت الطوفان ومتى كان سَيْلُ العَرم ومُذكم مات عُوج ومتى تبلبلت الألسُن وما حبس غُراب نوح وكم لبثتُم في السفينة ومذكم كان زمان الخنان ويوم السُّلَان ويوم خزاز ووقعة البَيْدا و "

وأين طَنم وجديس وأين عاد و تمود وأين طَنم وجديس وأين أمنم ووجاد وأين أمنم ووباد وأين بُحر هم وجام أيام كانت الحجادة وطبة وإذ كل شي ينطق ومذ كم ظهرت الجبال ونَضَب الما عن النّجف " وأي هذه الأودية أقدم: أنهر بَلخ أم النبل أم الفرات أم دجلة اوجيحان أم سيحان أم مهران " وأي هذه الأودية اوأين طين ما بين سفوح الجال إلى أعاليها وأي أبير سفوح الجال إلى أعاليها وأي " بحر كبست وأي " هبطة شحنت " وكم نشأ لذلك من أرض وحدث من عين "

٤٠ ـــ بجعلتُ فداك من أبو بجرهم ومن رهط الدَجال "
 وهل تعرف له شبيها " أنن طُو يس " وما قصة ابن صائد " ومن سوشي المنتظر " وخبِرني عن هرمس : أهو إدريس " وعن أرميا :

¹⁾ س: المشقر؛ ف و م: المستقر .

ع) ف و م : النجف ، س : أللجف .

۳) س: أم ' ف و م : أو .

ع) ف وم: بهران ؛ س : سكران .

^{•)} ف وموس: ي أي ،

٩) ف وموس: ي أي .

٣) س ، شعنت ؛ ف و م : أشعنت ,

أهو الخضر ؟ وعن يحيى بن زُكَرِيًا : أهو إيليا ؟ وعن ذي القَرْنَيْن : أهو الإسكندر ؟ ومَن أبوه ومَن أمه ؟ ومَن قيرَى وعيرَى ؟ ومَن خَلَنْدَى ؟ ومَن أولاد الناس من السعالي ؟ وما الخوش مِن الإبل؟

الم ي وخبِرني عن قعطان: ألما برهو أم الإساعيل؟ وعن قضاعة: ألمَد بن عَدنان أم لمالك بن شير ومى تخزعت خزاعة ومتى طوّت المناهل طيّ ومن ابن بيض وما تلك السبيل وما قصة الزهرة ومسا شأن سُهيل وما القول في هاروت وماروت وما شأن الإربيانة وما قصة الفارة وجُرم الوَزَغة وما إحسان المامة وما وما تفريط العظاية وما صخب الصفادع وما تسبيح الصرّد وما عداوة ما بين الديك والنراب؟ وما صداقة ما بين الجن والأرضة "ومن أين لها الماء وما بلغ من عقل الهد هد وأين قبر أمه ولم تنت ريحه "

¹⁾ و و م و ما اللك من .

۳) ف و م و س : ان بنصر .

۳) ف وم و س : حصب ،

ه) فياوم: الارضة؛ س الاروية ،

وكيف لم تحرق(١) الشمس ما عند توصها ٢

27 _ وخبِرني عن الأبدال: أهم اليوم بالعَرْج أم بِتَيْسان (٢) أم كالها مَوْقِين (وخبِرني أكهم موالي أم كلهم عَرَب أم هم أخلاط (وما فعل صاحب أنطاكية (ولم أقيم سلمان بعد بلال ومن شعل بعد سلمان (ومن عشائرهم وأين دودهم وأين أهلوهم (وكيف لم يتقدموهم ويتفقّدوهم (

وكيف صارت [ألغة] " بيسان لسانَ الأرض يومَ القيامة " وكيف صارت كيدُ الحوت أولَ طعام أهل الجُنَّة " ولم تسمَّى نوناً " " وهل الرُّجفة مِن حَرَكته " وهَل الزلزلة من تنقَّله " وما الجَنْف "

على "طول الأيّام انقلبت" المسخ: أعلى "طول الأيّام انقلبت" خَاتَتْهم أم صار ذلك ضَرْبة واحدة (وهل عاشوا أم أبلسوا أو تركوا ثَلاثاً ثم أبطلوا (وهل كانوا يتعارفون بعد المسخ ويعرفون بعض ما قد نزل بهم بعد القلب "

وخبّرني عن بحار نِيطَس (١) وعن قَيْنَس (١) وعن الأصم [وعن

٤) ف و م و س ، پر ف ،

لا و لعن الصواب . لمنان ؛ راجع التهرس .

س: ومن ⁴ ف و م : أو من ⁸

لا ريادة يغتصيها السياق ،

ه) س ; نوناً : ط و ف و م ; يوناناً .

٦) طوف وموس : على ٠

٧) م و س : انقلت ' ف : اثقلت .

الصوات : نظس الطر المهرس .

٩) طو ف و م و س : قبيس .

الساكن] '' وعن المُظِلم وعن بجر مايوتس'' وعن الباكي وعن قاف؟ وأين كان كنت عام الجُحاف ؛ ومذ كم كان ذمن الفِطَحُل ' وأين كان مُلك الأَذْد وأين كان من مُلك الأَشكان ' وأين كانا'' من مُلك الأَشكان ' وأين كانا'' من مُلك المَي ساسان ' وأين كان خُرَّه '' أَذَ شِير من إِسْتَاشَف ' وأين كان أُخرَّه '' أَذَ شِير من إِسْتَاشَف ' وأين كان أُمر كان أَبر ويز من أُنو شَر وان ' وأين جذيمة من تُبع ' وأين الفَنجَب' من الهرى '' وأين بَغْبُور من قَيْصَر '

٤٥ ــ وخبّرني عن الفَرَاعِنة : أهم مــن تُسْل العمالقة " وعن العمالةة : أهم من عاد الأولى او من عاد الأخرى .
 الأخرى .

وخبرني عن عطارد الهندي وجوابه لعُطارد السماوي حين هبط إليه من فلكه وهل جرى بينهما إلّا ما سمعنا ومذكم كان ذلك '

قرغ في إنائه: أكان بحرًا أجاجًا استحال عذمًا زُلالًا أم كان أفرغ في إنائه: أكان بحرًا أجاجًا استحال عذمًا زُلالًا أم كان زلالًا عذبًا استحال أجاجًا بحرًا ؛ وخبّرني كيم صار الما أبعد من الفاك ولا يكون إلّا في بطن الأرض وهو أشبه بالهوا كما أن الهوا أشبه بالنار و كيف يكون أحق بالو مط و الأرض أبعد من شبه أشبه بالنار و كيف يكون أحق بالو مط و الأرض أبعد من شبه أ

١) ريادة يقاصيها السياق.

ع) طوف و م و س : حبل اللس ؛ راحم الهرس .

٣) كذا في المحطوطة ؛ ف و م و س : كان .

a) س: حره ؛ ف و م: حرم ،

ا ف و س و م : الفتح ؛ راجع فيرس الاعلام .

۹) ف و م و س : الهره والصوات بَلْهُورَى الشديد اللام والتحريك .

الفلك ؟ وكيف طبيع _ 'جملت فداله _ الدَّهُرِيُ في مسألة العَلاة والمِطرَقة وفي البيضة والدجاجة ، مع تقادم ميلادك ومرور الأشياء على بَدَّنك ؟ وكيف كان بذ أمر البُد في الهند وعبادة الأصنام في الأمم وقصَّة عمرو بن لحَي في العرب ؟

الله عن عناق بنت آدم، وعن ميسرة ومسرة (۱) وعن مشية ومشياً نه (۱) وعن بهيا وطخيا (۱) ومد كم مجرت وعن مشية ومشياً نه (۱) وعن بهيا وطخيا (۱) ومد كم مجرية السرب ومذ كم بادت يونان، وعن فصل ما بين السند والهند والميد والميد، وعن جميع من هلك بالرعاف، وعن من أفناهم النّمل، وعن من أجحف بهم السيل، وعن أصحاب النّمان كم صنفهم وما تقول في الرّجم الساوي : أكان من عظام البرد أم كحجادة الطير الأباليل التي خلِقت من سِجِيل (المناسيل الني خلِقت من سِجِيل (المناسيل النه الله التي خلِقت من سِجِيل (المناسيل التي خلِقت من سِحِيل (المناسيل التي خلِقت من المناسيل (المناسيل (المناسيل التي خلِقت من المناسيل (المناسيل (المناسيل (المناسيل (المناس) (المنا

وخبِرني عن معنى الفرات على حقّه وصدقه ' وعن 'نضوب البحر' وعن تنقُّص الأرض ' ولم عمِل الفلك في هذا العالم وليس بينها شبه ' وهلا عمل فيه بقدرة منه ' وهلل مجوز أن يعمل شي. في شي. إلا والآخر يعمل فيه '

ا) كدا في المحطوطة وحميع السح.

۲) طوف و م و س : مهنة ومهنينة .

۳) ف وم وس: وطحیا .

يه) ف و م و س : الحمود ؛ ولمل الصواب ما أثبت او : الحلود .

ما في أبيه من الأمور الحادثة في بدنه غير (" القديمة في أصل تركيبه ومع ذلك لم يُولد صَبِي قط في العرب مجنوناً ؟ وما هذه الحاصية التي منعت من هذا المعنى ؟ وفي كم تتت لكل فرقة بعد التبلبل لُغَنّها واستفاض شأنها (") ؟

المانة أم الحية أم الطبّ ؛ ومتى تستغني الحية عن المغذاه ؟ ومتى ينتفع الطبة عن الغذاه ؟ ومتى ينتفع الطب بالنسيم ؛ ومتى ينقطع السّر عن السّفاد ؟ وكيف صاد البغل لا ينسل _ وهو ولد الرَّمَكة من العير _ ، وكذلك السّمع لا ينسل _ وهو ولد السَّمع من الذئب _ ، والراعبي ينسل _ وهو ولد الطبئع من الذئب _ ، والراعبي ينسل _ وهو من العراب ولا الحام من الورشان _ ، والبُختي ينسل _ وهو من ولد العراب من الفوالج _ ، ولم يسمع في الظلف إذا اختلفت ولم يسمع في الظلف إذا اختلفت ولم يسمع في الظلف إذا اختلفت من الرَّرافة : أمن ولد العراب الحاقة من النَّب عن الرَّرافة : أمن ولد النَّب من النَّج ؛ وعن السَّبُوط : أمن ولد البُني من الرَّج ؛

وها أبها وهل أمها وهل في وها أبها وها أبها وهل في عن عَنْقاء مُنْرِب وها أبها وها أبها وهل خُلِقَت وحدَها أم من ذكر وأنتَى لا ولم جملوها عقيمًا وجملوها أنثى لا ومتى تمهد لذلك الصبي ومتى تظل بجناحها شِيعة الإمام ومتى يُلقَى في فيها اللّجام لا ومتى يُماع (" له الكبريت الأحمر ويساق إليه جبل الماس لا

ب) س : غير ؟ ف و م : عن عير .

٣) كدا في ط ؛ ف و م و س : لسائما .

٣) كدا ي ط ؛ ف و م و س : الناس .

ع) طوف وموس: أم س.

ه) ف و م و س : يباع .

الشأ بُنيان مِصْر ؟ ومن صاحب كرد بنداد (۱) ومدينة سَمَرْ قَنْد ؟ ومَن صاحب كرد بنداد (۱) ومدينة سَمَرْ قَنْد ؟ وخبّرني عن البناء الذي يُضاف بالمدائن إلى سام : أهو لِسَام » وعن قدُمُر:أهو لسلمان " وأين ملك أخاب (۱) بن نخري من مُلك يُمْري من مُلك يُمْرود الخاطئ ؟ وأين وقع مُلك ذي القَرْنين من مُلك سُلمان ؟

දිළි

وقد كنت أطال الله بقاءك في الطول زاهدًا وعن القَصَر داغباً وكنت أمدح المربوع وأحمد الاعتدال ولا في القَصَر داغباً وكنت أمدح المربوع وأحمد الاعتدال ولا أجمال في أن يقوم خير الاعتدال بشر قِصَر المُمر ولا أجمال المربوع بما يفوت من منفعة العلم ؟ فأما اليوم ؟ فيا ليتني كنت أقصر منك وأضوى وأقل منك وأوهى (٢) ا

وليس دُعائي لك بطول البقاء طَلَباً للزيادة، ولكن على جهة التعبد والاستكانة ؛ فإذا سمعتني أقول : « أطال الله بقاءك » ، فهذا الممنى أريد " وإذا رأيتني أقول : « لا أخلى الله مكانك » ، فإلى هذا المعنى أذهب .

وقد زعموا __ جعلت فداك __ أن أكل (١) ما طال عمرُه من الحيوان زائدٌ في شدة الأركان ﴿ وفي طول العمر وصحة الأبدان كالورشان والضباب وخمر الوحش وكلحم النّسر لمن

ا كدا ي طوف وموس ؛ راحع فهرس الاعلام .

٧) طوف وموس: احاذ.

۳) ف و م : وأوهى ؛ ط و س : وأقى .

۷۰) ملوف وموس: کل.

أكله ولحم الحية لمن استحله؛ فإنكان هذا الأمر حقاً وكان هذا الميلاج نافعاً وكنت له مستعملًا وفيه متقدّماً وتراه وأياً، وإن كنت عنه غنيًا اخذنا منه بنصيب وتعلّقنا منه بسبب وأياً وكيف لي بذلك وأنا صغير الأذن وأذنك أذن أبي سُهيل (٢) وأنا دقيق العنق وعنف عنق قاسم التمار وأنا صغير الرأس ودأسك دأس جالوت ا

وفيك أمران غريبان وشاهدان بديعان: جَواذُ الكَوْن والفَساد عليك وتعاوُدُ النقصان والزيادة إيّاك فجوهرُك (") فَلَكِيْ وتركيبُك أدضي وفيك طولُ البقاء ومعك دليل الفَناه وفأنت عِلّة للمتضاد وسبب للمتنافي وما ظنّك بخلق لا تضرّه الإحالة ولا يفسده التناقض ؟

وأيُّ بلا وخل وأيُّ بلا وخل الدَّهَ واليُّ بلا وخل بلك على الحر اكانا يتيهان بطول العس ويبهَجان ببقا الحسن وبأن الدهر يحدث لهما الجدَّة إذا أحدث لجميع الأشيا الخلوقة ؟ فلما أدبى حسنك على حسنها وغَرَ طولُ عمرك أعمارُهما وغَرَ طولُ عمرك أعمارُهما وغَرَ طولُ عمرك أعمارُهما وغَرَ طولُ المحلك المحرامة!

وما لي فيمك قول إلا قول الأعرابي حين أضل الطريق في الظلمة : فلما عرف قصدَه عند طلوع القمر وفع رأسه شاكرًا وهو يقول : « ما أقول ؟ آقول : « رفعك الله » ، وقد رفعاك ، أم

و) يظهر أن الناسخ قد اسقط عدة كلات .

عن ب؛ ف و م و س : حوهرك .

۳) ف وم: اشل ، س: شل .

كتاب التربيع والتدور - ٣

أقول : ﴿ جَمَاكَ الله ﴾ * وقد جَمَاكُ ﴾ أم أقول : ﴿ عَمْرِكُ الله ﴾ وقد عَمْرِكُ ؟ ولكن أقول : ﴿ وهل أنطق إن نطقتُ إلّا رجيعاً ﴿ وأقول وما ('' قلتُ إلا لغوًا ('' ﴾ ! ؟

الحكمة ويطلب أسرادَ الأمود 'أنه' ليس شي مما يساكن المحكمة ويطلب أسرادَ الأمود 'أنه' ليس شي مما يساكن الإنسان في منزله ورَبْعه وفي داره وموضع مُنقلبه إلا والإنسان يفضله في طول الممر وفي البقا على وجه الدهر كالحمام والدَّجاج والسنانير والكلاب والبقر والغنم والحمير والخيل والجواميس والإبل وزعوا أن أقصرَها أعمارًا المصافير 'وأن أطولها أعمارًا البغال 'وأن الملّة في طول بقا البغل قلة السفاد وفي قِصَر عمر المصافير كثرة السفاد وأن مما يقضي بهذه العلّة ويشبت هذه القضية ما يمم المعمون من طول المعمر ويعم الفحولة من قصر العمر ويعم المعمود العمر ويعم المعمود العمر ويعم المحرولة من قصر العمر ويعم المعمود ويعم المعمود ويعم المعمود ويعم المعمود ويعم المعمود ويقود ويعم المعمود ويعمود ويعم المعمود ويعم المعمود ويعم المعمود ويعم المعمود ويعم المعمود ويعم المعمود ويعمود ويعم المعمود ويعم المعرد ويعمود ويعم المعمود ويعمود ويعمو

وما أرى _ حفظك الله _ بهذا القياس بأسا في ظاهر الرأي وما أجدُه بميدًا في أغلب الظن ؛ ولو كنتُ أقتُلُ ذلك علماً وأعلمه يقيناً ، لكان أحبُ الأمور إلي أن يكون لي فيه سَلف علما وأعلمه يقيناً ، لكان أحبُ الأمور إلي أن يكون لي فيه سَلف صدق وإمام لا يغلط ، وأن أحكيه عن معدّل وأسنده إلى مَقْنَع المنف فقُلْ نسمع وأشِر نتبع ا

٥٨ _ يعجبني _ جعلت فداك _ منك بُغضُ الشَّهرة ودبيبُك

و) فبوم وس: ما،

٣) حامت هذه الرواية في مجاني الادب ج 1 ص ٥٨ كما يلي : والله ما أدرى ما اقول
 لك : آقول . . . ولكن ما غيي إلا الدعاء أن يُسبِئ الله في أحلك .

۳٠) زيادة س .

في غِمار الحَشُويَّة 'استِفنا بنفسك وصوناً لقدرك ومعرفة بما أعطيتَ وثقة بالذي أوتيتَ ؛ وما أقلّ بحمد الله ما سَبَقَـك به إبليس وما أيسر ما فاتك به آدم! فزاد الله شاكرك نعمة وناصِرَك عزة ا

وقد ذكرت الرواة في المعرّبين أشعارًا وصنعت في ذلك أخبارًا ولم نجد على ذلك شهادة قاطعة ولا دلالة قائمة ولا نقدر على ردّها لجواز أن معناها ولا على تثبيتها إذ لم يكن معها دليل يُبتبها وقد تعرف ما في الشك من الحيرة وما في الحيرة من طول القلق من النصب من طول الفكرة من الوحشة وما في طول الوحشة الفكرة من الوحشة وما في العلب وإنضا من التعرض للوساوس والخفقة وما في إتعاب القلب وإنضا النفس من كلال الجسد أي وما في الإلحاح من دواعي الضجر وما في الجهل من النقص وما في يزاع النفس من الكذ .

• الله علم الله علم الله الله وأقِم له عَلَما نقف عنده ا فقد علمت ما ذكروا من عمر نابغة بني جَعْدة وما لك ذي الم قَيْبة و وَنَصْر بن دُهان وابن بُقَيْلة الفَسَّاني والرّبيع بن مُنْبَيْع ودُويْد (۲) بن نَهْد و وانت _ أبقال الله _ تعرف ميلاد آبائهم وأجدادهم وقبائلهم وعمارتهم وأصولهم وأجدادهم وقبائلهم وعمارته والمولهم وأجدادهم وقبائلهم وعمارتهم وأصولهم وأجدادهم وقبائلهم وأحدادهم وقبائلهم وغبائلهم وأحدادهم وقبائلهم وأحدادهم وأحدادهم وقبائلهم وأحدادهم وأبرادور وأحدادهم وأحدادهم وأحدادهم وأبرادور وأحدادهم وأبرادور وأحدادهم وأبرادور وأحدادهم وأحدادهم وأبرادور وأبرادور وأحدادهم وأبرادور وأبرادور وأبرادور وأبرادور وأبرادور وأبرادور وأبرا

۱) خبوم و س : بجواذ .

٣) ظ: الجسد؛ في و م و س: الحد .

بسميه ابن قتيبة في كتاب الشعر والشعراء ص ٣٦ : دريسد بن خد ، وفي ظ :
 دريد بن خده ؛ راجع فهرس الاعلام .

أكذبوا أم صدقوا أم اقتصدوا أم أسرفوا •

٦١ _ فأمّا ما رَوَوْا لأجسام النـاس من الطول والعرض ٢ وثبَّتُوا لهم من السِّمَن والعِظَم والضِّخَم ؟ يسوى منا نطق به الكِتابُ عن أجسام عاد ، فالشاهدُ على كذبهم حاضر والدليلُ على فساد عقولهم ظاهر وكالذي رأينا من أقدار سيوف الأشراف وأزَجة رِماح الفُرسان ' وكتيجان الملوك التي في الكعبة ' وكضيق أبوابهم وقِصَر سَمْكُ عَتَب درجهم في قصورهم العاديّة ﴿ وَمُدُنَّهُمُ المُدُّمُلَّيَّةً ؟ ويدُلُّ على ذلك الجرونُ التي كانت مقابرَ هم وأبوابُ مَدافِنهم في بطون أرضيهم وشَعَف جبالهم ومطامير هم ومواضع قناديل كنائسهم ومجالسِهم وبيوتِ عباداتهم وملاعبهم من قُمَم رؤُوسهم . ٦٢ ــ ولو حضرتا من الشو اهد على ما أدّعوا من أعمارهم مثلٌ الذي حضرًنا من الشواهد على تكذيبهم في طول قاماتهم ؟ إذًا لَمَا عنيناك ولا ابتذلناك؟ وعلى أنه لوكان السبب في طول قاماتهم وضِخَم أبدانهم نقادُمُ ميلادهم وجِدَّةُ (١) قوة الأرض قسل أن تخلق وشبائبها قبل أن تهرم و الكان ينبغي لمن كان قبلهم أن بكون أعظم منهم ولكان نُقصانُ مَن بعدَهم مِنْ يلي عصر هم ومن يلي أولئك _ على حساب ذلك .

* *

٣٣ _ وخبرني _ أبقاك الله _ مَن كان باني ريام ومَن أنشأ كعبة نجران ومَن صاحب عُمدان ومَن باني تدُمُو ومَن صاحب المرَمَيْن ومُذكم بُنِيَت مَأْدِب وأين كان الأباق الفَرْد

۱) قب و م و س : وحدة ،

مِن الْمُشَقَّر وَأَيْنَ قَصْرِ النَّوبَهادِ مِن قصرِ سِنْداد وَمَن صاحبِ عَشَرُقُوف ؟ ولمَ قضيتَ _ جعلت فداك _ لجَمَدة الإيادية على بنت الْحُلْسَ ولابن شَرِية على شِق وللنَّخَاد على ابن النَّطَاح ولابن الحَلِس على ابن النَّطَاح ولابن الحَرِّمة ؟ وأين كانت الزَّبا مِن ملِكة سَبَأ ؟ وأين خانُون مِن بُودان ؟ وأين جَلَندَى مِن أَسْباذ ؟ وأين حِذَيم "من وأين خانُون مِن بُودان ؟ وأين جُلَندَى مِن أَسْباذ ؟ وأين حِذَيم "من أَقْمَان ؟ وأين كان كُرْز بن عَلَقْمَة مِن نَجْزَدْ " اللَّذِيلِي ؟ وأين كان دافِع المُخِشْ مِن دُعَيْمِس " الرَّمل ؟ يَجْزَدْ " اللَّذِيلِي ؟ وأين كان دافِع المُخِشْ مِن دُعَيْمِس " الرَّمل ؟

الجنوب :أذلك قائم مُذدار الفَلكُ وكانَ النَّمو أو الدُّولُ بينها مقسومة والأيَّامُ عليها موقوفة ؟ ولم قدَّمت إقليم دَوْس على إقليم بأبِل ؟

وَخَبَرِنِي عَنَ الشَّهُ : أَتَكُونَ أَنهَ ارَا أَمْ تَكُونَ لِيلًا ؟ ولمَ قَدْمَتَ أُتبَّت على ولمَ قَدْمَتَ أُتبَّت على الله الصِينَ ؟ ولمَ قَدْمَتَ أُتبَّت على الزابَج ؟ ولمَ خَمَلَتَ السَّكُونَ على الْحَرَكَة ؟ ولمَ جَمَلَتَ الكُونَ فَسَادًا والافتراقَ اجتاعاً ؟

مائِد وجد ثُلَث بعلت فداك بيخفّت أن تكون ابن صائِد ورجوت أن تكون الدُّجال ، ولعلّك دائبة الأرض وما أدري لعلّك سوشى ، ولست بعمد الله لله الخضر! والدّي لا أشك غير المسيح، وأظن روحك روح شيفرة بل روح

۱) س: حديم عطوف وم: مربم .

۲) نف وم و س: أفسى ؛ ظ: زفعى .

۳) ظ: مجزره .

١٠) ظ: حيس .

بَمَلزَ بُوبِ (') بل دوح دكالا('') وأنك الأَرْكُون المنتظر ا

الله والمناق والمناق واحدة ولا أعود وسأجملها طويلة ولا أذيد: كم بين وُد وسُواع و يَغوث و يَعُوق وبين مَناة والمُزّى والغبغب وعائم وبين مَناف و نُهُم وسَعْد ومَرْحَب (" ؟ ومذ كم نكح إساف نائلة ؟ ومذ كم مُسِخًا في الكعبة ؟ وخبرني عن بَرَهوت و بَلَهُوث ؟ وعن الجابية وموضع الطاغية ، وعن سَيْف الصاعِقة ؟ ومَن ألقى ذلك إلى الرافِضة " وما كان مال قارون ؟ وما كان كنزُ النَّطف ؟ ولمن كانت البتيمة (" ؟ وما قُرُط مارِية ؟ وما أصلُ مال ابن جُدْعان ؟ وكيف كانت (" مشورة أمه ؟ وخبرني عن أصلُ مال الذي مَن أخذَ منه ندم ومَن تركه ندم .

38

الجن قبل أن يحتجبوا ووجدت الأشياء بنفسك خالصة الجن قبل أن يحتجبوا وموسومة وسالمة ومدخولة: فا يخفى عليك الحجة من الشبهة ولا السقم من الصحة ولا المكن من المعتبع ولا المستنع ولا المستنع ولا المستنع ولا المديع عليه الدليل من الدليل، وعرفت علامة اليقة من علامة الريبة ولا شبة الدليل من الدليل، وعرفت علامة اليقة من علامة الريبة

ا طوف وم ؛ بلمدنوب ؛ س ؛ بلمدنون .

٧) طوف وم: دكالا؛ م: دلالا .

۴) ف و م و س : منهب ، ولم عد صنماً اسمه منهب ، فلمل الصواب مهجب.

٤) ظ: اليتيمة ، ف و م و س: البليهة والصواب: [الدرة] اليتيمة فها يظهر.

اف وموس : "كان .

٩) كذا في الد ؛ ف و م و س : بمحبوا .

حتى " صارت الأقسام عندك محصورة والحدود محفوظة والطبقات معلومة والدُّنيا بجذافيرها مصورة ووجدت السبب كما وجدت المسبب وعرفت الاعتلال كها عرفت الاحتجاج وشهدت العلل وهي تُولد والأسباب وهي تُصنع فعرفت المصنوع من المخلوق والحقيقة من التمويه:

الله المؤتول في الرابي الكيمياء ؟ وما تقول في الرفريا ؟ وما تقول في إكسير الكيمياء ؟ وما تقول في كيموس الصنمة ؟ وما تقول في الزجر ؟ وما تقول في الفراسة ؟ وما تقول في الفأل ؟ وما تقول في الطيرة ؟ وما تقول في الظلم (") ؟ وما تقول في معنى البركة ؟ وما تقول في النجوم ؟ وما تقول في الجيلان ؟ وما تقول في أسرار الكف ؟ وما تقول في النظر في الأكتاف ؟ وما تقول في النظر في الأكتاف ؟ وما تقول في إلحاح المختفساء ؟ وما تقول في وفي النفس والسؤد (") تقول في دوائر الرأس وفي أوضاح الحيل وفي النفس والسؤد (") وفي الديك الأفرق والسنور الأسوة وفي البول في النفق وفي النوم بين البابين ؟

رقي النَّمْنُمة (٥) وفي الرَّتيمة وفي تعليق كُنْب الأُدنب وفي حَلَي السليم وفي البَّلايا والوَلايا ؟ وما

١) س : حتى ؛ ف و م ؛ وحتى .

٣) ف و س : الرئي ؛ م : الراى ؛ وليست هده الكلمة بمرضية ^١ فلمل الصواب :
 الراس وهو من مصطلحات السحر .

٣) ف و م و س : غت الطلم (؟) .

ها ف و م : السوار ؛ س : السنور وله وجه .

عن و م : النبشمة ؛ س النبيمة ، وتصح أيضاً .

تقول في الهام والاستمطار بالسَّلَع والمُشَر ؟ وما تقول في شَقْ البُرْ أَقِع وفي حَدْر الرداء ؟ وفي كي الصحيح عن ذي المُرّ وفي فق أقق العين للسواف وفي نزع [العين] للغارة (۱) ؟ وما تقول في الآمر والناهي والمتربِّص ؟ وفي النَّطيح والقَميد والسانح والبارح ؟ وما تقول في وما تقول في وما تقول في وما تقول في وَطْء المِثْلَات للقَتلَى وفي دما الملوك للكَلْمَى ؟

٧٠ ــ وما تقول في صرع الشيطان وفي تلون الغيلان وفي رَفي عزيف الجنان وفي ظهود المُناد وفي طاعتهم للعزائم وفي رَفي المأمود الحادثي وعُتيبة بن الحادث البربوعي ؟ وما فصل ما بين العراف والكاهن والحازي والمتبوع ؟ وما تقول في تحول إبليس في صودة سراقة المذلجي وفي صودة الشيخ النجدي ؟ وخيرني عن شيقناق وشيصبان وعن سملقة وذوبعة وعن المذهب والسعلاة وعن بركو ثر ("ودركاداب (") وأين كان مسحل شيطان الأعشى من عمرو _ شيطان المخبل (")

٧١ _ قد _ والله _ عافانا الله بك وابتلى وأنعم بك وانتقم؟ فترحاً (°) لمن ذهد فيك وسقياً لمن دغب إليك وويل لمن جهل فضلك ، بل الويل لمن أنكر فضلك ! إنك _ جملت فداك _ كما لم تكن فكنت وكما

¹⁾ ف وم وس: المر للماره.

٧) كدا في جميع السيخ ؟ انطر الفهرس مادة كُو ير .

^{. 125 (1}

ها: المغبّل؛ ف و م و س: المنحّل .

في جميع النسخ : فدحاً .

٣) س : فكذا ؛ ف و م : كدا .

زِدتٌ في الدهر الطويل فكذا تنقُص في الدهر الطويل و إذ كل طويل فهو قصير وكل مُتناوفهو قليل ؛ فإيالت أن تظنَّ أنك قديم فتكفُر ، وإياك أن تُنكِر أنك مُعدَّث فتُشرِك!

٧٢ _ فإن للشيطان في مثلك أطباعاً لا يصيبها في سواك وبجد فيك عِلَلًا لا يجدها في غيرك ولست _ جعلت فيداك _ كإبليس وقد تقدَّم الخبر في بقائه إلى انقضا المر العالم وفَنائه ولولا الخبر لما قدّمتُه عليك ولا ساويتُه بك وأنت أحق " منه بعذر وأولى بستر" ولو ظهر لي لما سألتُه كسوالي إياك ولما ناقلتُه الكلام كناقلتي لك وإن كان في التجاذب مثلك فهو في النصيحة على خلافك ولأنك إن منعت شيئاً فن طريق التأديب أو التقويم وهو إن منع بالغش والإرصاد وأنت على حال أشكل " وفحن نرجع إلى أصل وننتمي " إلى أبي ويجمع بيننا دين ونيم بيننا دين والمن والمن والمنتم المناكل المناكل المناكلة والناكلة والناكل

٧٣ _ وخبّرني عن الشّق وعن واقواق وعن النّسناس وعن دُوالباي وعن الكركدن وعن عَنْقا مُغْرِب وعن الكركدن وعن عَنْقا مُغْرِب وعن الكركدن وعن عَنْقا مُغْرِب وعن الكركدن وعن عَنْقا الأحض وعن تَوْد الله في الأدض .

وحد ثني عن شعب رضوى وعن جبال حسّى ، ومتى ترى الما الأسود والجو الأكلف والطين الأزرق ؟ وكيف ذلك النِّمر ؟ وهل يظمأ ذلك الأسد ؟ وهل باض الخفّاش ؟ وهل أمنت (؟)

ا کدا نی ظ ؟ س : من عدر وأولى من ستر ؟ ف و م : من عذر و اول من ستر .

٣) س: أشكل ؛ ف و م : شكل .

۳۰) ظروف و م و س : ونلتغي .

الْحبارَى ؟ ومتى تتعلّم ما في الجَفْر و تَحَكِم ما في الزُّنْبر ؟ وما فعل فَخل (۱) وَباد ونِماج أبي المرقال (۱) ؟

٧٤ __ وما الْحَابَة في الرَّجعة والقول في المناسخة ؟ ومن أين قلتم بالبداء (*) ؟ ومن أين جعلتم العلم فعلًا والزيادة فلتأ (*) ؟
 وما القول في النفس ؟

٧٥ _ وخبِرني ما السِّحر وما الطِلَسَم وما الدُّنَهُ وما الدُّنَهُ وما الخُلْقُطِير وما الْهَيْكُل وما الطوالق ؛ وما قولهم في اللَّبان الذَّكر وفي مُراءاة المُشتري ؛ ولم توحشوا من الناس ؛ ولم بالرّاح وأقاموا بالخراب واغتسلوا بالما القراح ؟ ولم قدّموا التصديق وأخروا (*) الطيرة (؟) (*) ولم أجابوا وأكرموا ولم منعوا وقتلوا ؟

٧٦ _ وخبِرني من خانِقُ الغَرِيض وقاتِلُ سَعْد يومَ النَّفَقَ ومَن الذي استهوى عمرو بن عَدِي ؟ ومَن صاحبُ عارة بن الوليد ؟ ومَن يصرع منهم الأصحا ومن يُبرئ المرضى ويستهوي المُقلا ؟ وعن فصل ما بين الشيطان والجِني وما بين الجن والجِن والجِن ومن طعامُه الجَدَف ؟ وخبِرني عن أشعاد الهاتف وما يسمع بالليل من جو اثب الأخباد ؟ وخبِرني عن النَّميري صاحب الوَدقة وعن

١) س : فحل ؛ ط : نحل ؛ ف و م : نحل .

۳) ف وموس: مرقال .

۳) س: بالبداه ؛ ف و م : بالنداه .

ا کذا في ف و م و س .

ه) دوم: واحروا ؛ س: واخرجوا .

٦) ظوف وم وس: الصرة ؛ ولعل الصواب ما اثبت .

عَيم الداري صاحب الرُّدم^(۱) .

٧٧ ــ وخبرني عن شَقُلُون وعن أهْرِ مَن وعن كاوه وكُنُومَرْث وإيدُ ذَش وافرَدَنَش وابْرُشارش وابرُبارش وخو َزِتُ بامية (١) ؟ وكيف صادت خونرث هذه أعمر العوالم ؟ وأيما أكثر: ياجوج أم ماجوج ؟ وأيما أقصر وأيما أطول أعمادًا وأيما أفضل : مُنكَر أم نكير ؟ وأيما أخبث : هادوت أم مسادوت ؟ وأي حوت ابتلع يو نس ؟ وأي حية (١) ابتلمت المهلب ؟ ومن أي خَشَب (١) كانت سفينة نوح ؟ ولم ملح الحمض ؟ ولم طُو قت الحمامة ؟ وما فَرْقُ ما بين الطأس والكأس ؟

٧٨ _ وما كان سبب اتخاذ الأقبية ؟ وما سبب صنعة الزُجاج؟ وما قصة الرُّخام: أكيميا أم (٥) عناوق ؟ ولم امتنع عَل الذهب والزجاج أعجب منه ؟ ومن صاحب المينا وتودين الججادة ؟ ومن صاحب النوشاذر ؟ وما تقول في ومن صاحب النوشاذر ؟ وما تقول في التَّنِين ؟ وما فرانق الأسد ؟ وما صداقة ما بين الخنفسا والعقرب ؟ وما بال السواد يصبغ ولا ينصبغ ولا ينصبغ ولا السواد يصبغ ولا ينصبغ ولا السياض ينصبغ ولا

الطر فهرس الاعلام 'مادة: قيم الداري .

وم وس: كان وكان ومره وايدذش والدرش وايدرش وابن حارس وحوثرت نام؟ ف وم وس: كان وكان ومره وايدذش وافردش وابرشارش وابربارش وخوثرت بام. فلم نصحح الا ظاهر هذه الأساء لائنا لا نعلم كيف كتبها الجاحظ؟ واما حروفها الصحيحة على ما ورد في الاقستا فهي : ويدردفش وأفرددفش وأثر أبر حارشت وأبر ارشت ؟ انظر فهرس الاعلام مادق: خوثرث .

۳) کذاني ظوف وم و س .

١٤) ف و م و س : حية .

^{•)} س: أم كف وم: أو .

يصبغ ؛ ومَن صاحب الأصطرلاب ؟ ومَن صاحب القَرَسُطُون ؟ ولمُّ أَسَالُكَ عِن الْحَدِّدُ وَلَمْ اللَّهُ عِن الْفَيْلَسُوف وعن عِلْتُه فِي المَدِّ الْمَالُكُ عِن الفَيْلَسُوف وعن عِلْتُه فِي المَدِّ وَالْجَزْر ؟ وخبِرني عن جواهر الأرض ، وعن جمع القاد (۱۱) : أشي مفروغ مِن خَلقه أم أرض تستحيل (۱۱) إليه ؟

٧٩ _ ولم على بعض السم في العصب وبعضه في الدم وبعضه فيها جيماً " ولم كان بعضه سم تَجَاذ وبعضه سم جهاذ ؟ ولم صاد لا يقتل مع العادة وقتل قبل العادة : ألان الطبائع تذكر الشي الغريب أم لا نه ضد في نفسه ؟ وكيف صاد مع ديق بعض الناس في القتل وفي أيها سم ؟ ولم خاكف ديق العصب والدم ؟ ولم يقتل العقرب إنسانا ويقتله آخر ؟ ولم صادت الأفمى قاتلة وتأكلها القنافذ ولا تضرها ويأكلها الأذوي فلا يتأذى " بها " ولم صادت المعندية تقتل كل شي ولا يقتلها شي ولا يستمرنها شي ؟ ولم سادت المندية تقتل كل شي ولا يستمرنها شي ؟ ولم سادت المعندية تقتل كل شي ولا يستمرنها شي ؟ ولم سادت المعندية المعن

٨٠ ولم خاكف النيل جميع الأؤدية في النُّقصان والزيادة ولم بلغت جِزْيَتُه الشَّمال ولم صاد أقصاه كأدناه ؟ ومتى يُدال منه ومتى يحوّله الإمام ؟

* *

٨١ _ وقد عامت _ جملت فداك _ أن الخبر إذا صح أصل وكان للناس عِلَة في نشره كان في الدّلالة على الحق كالعِبان وفي

١) ظو ق و م : جمع القار ؛ س : جميع القال .

٣) ف و م و س : يستحيل .

ا ف و م : يتأذى ؛ س : نتاذى .

الشِّفا ('' كالسَّاع ؟ على أن الحبر لا يُعرف به تكيّف '' الأُمود ؟ لكّن يُعرف به تكيّف (الأُمود ؟ لكّن يُعرف به نجل الأشياء ؟ إلا خبرك : فإنك لا تحتاج إلى إشادة ولا إلى إعادة ولا إلى [علة ولا إلى] ('' تفسير " حتى يقوم خبر ُك في الشفاء ('' وفي كيفيّة الشي مقام العِيان ا

٨٢ _ وقد كنتُ أتعجب من محتد بن عبد الملك وأقول: « ما تقولون في رُجل لم يقل قط بعد انقضا و خصومته وذَهاب خصمه : « لو كنتُ قلت كذا كان أفضل » أو (ن : " لو كنتُ لم أقسل كذا كان أمثل » ؟ فا بال عَفْوِه أكثر من جهد كم وبديهته أبعد من أقصى فكرتكم ؟ ؟ فلما رأيتك علمتُ أنك عذابُ صبّه الله على كل في ورحة أنشأها لكل وضيع !

مع المناك وعن ساعك من إفلاطون وما دار في ذلك بينك وبين هرمس في طبيعة الفلك وعن ساعك من إفلاطون وما دار في ذلك بينك وبين والمشطاطاليس أن وأي نوع اعتقدت وأي شيء اخترت وقع المتقدت وأبت نفسي غيرك وأبت أن تتشفّى إلا بخبرك ولولا أني أكلف أبت نفسي غيرك وأغرم أن تتشفّى الا بخبرك ولولا أني أكلف المتجيز برواية الأقاويل وأغرم أن بمعرفة الاختلاف ولا أستجيز

 ⁴⁾ ف و م : الشفاء ؛ س : الشفاه .

٣) س: تكيف إ ف و م : مكيف .

۳) ريادة س عن ل .

يه) فوم: الشفاه ؟ س: الشفاه .

فيادة سعن ل ؛ ظ : لو .

۹) ف و م : ما جرى ؛ س : ما كان .

٧) زيادة س عن ل .

٨) س: السطاطاليس ؟ ف و م: السطوطاليس .

۹) ف وم: أكلف ؛ س: كلب .

١٠) ف وم: واغرم ؛ س: سرم ،

مسألتَك عن كلَّ شي وابتذالك في كلَّ أمر الله سمعتُ من أحد سواك و لمَا انقطعتُ إلى أحد غيرك ا

œ

٨٤ _ واعلم _ جعلت فداك _ أني لم أردْ عِزاحك إلا أن أنفُق أصحك ألا أن أنفُق عندك ؟ وقد أضحك ألا أكون وقفت على حده وأشفقت من المجاوزة لقدره ؟ والمزاح باب ليس المخوف فيه التقصير ولا يكون الحطأ فيه من جهة النقصان ؟ وهو باب متى فتحه فاتح وطرق له مطرق على عمل عن علك مِن فتحه فاتح وطرق له مطرق على على على المخلوف على الخطأ ولا يخرج منه بقدر ما كان قدم في أن نفسه والمنه باب أصل بنائه على الخطأ ولا يخرب منه بقدر ما كان قدم في ألاما سخف ومن شأنه التزيّد وأن يكون صاحبه قليل التحفيظ .

مه _ ولا أطوّل له صحبة ولا أشيئاً أبعد من شي ولا أطوّل له صحبة ولا أشد يخلافاً ولا أكثر له خلطة والمزاح من الجد والمزاح والمناظرة والمراء ؟ قال القَعْقَاع بن شور : " ليس لَمزّاح أمروءة ولا المائل يخلّه " وقال أماوية: "المزاح هو الشّنار الأصغر " " ؟ وقال الحسن

۱) كدا ي ل ؛ ط و ف و م و س : صحك .

٢) طوف وم وس : لاملق .

۳) ف وم: في ؛ س: من .

ع) ف و م : شيء ' س : شر .

کدا ی ل ؛ ف و م و س : اکثر خلطاً .

٩) لم محد هذا القول في مراحمنا .

٧) لم بجد هدا الغول في مراحمنا ٠

ابن حيّ: «المزاح استدراج من الشيطان واختداع من الهوى» (1) و وعاب نحر بعض العظاء فقال : « ذاك رئبل فيه دُعابة به (1) و وقال الشاعر [من الوافر] : وجِد القول يقدُمه المزاحُ وقال الشاعر [من الرجز] : رُبّ كبير ساقَه صَغِيرُ وقال الآخر [من الرجز] : رُبّ كبير ساقَه صَغِيرُ وقال الآخر [من المديد] : رُبّ جدي ساقَه اللّهِبُ (1)

من أيمن مكالمتك ومن بركة مكاتبتك ومن فيما أغرف من أيمن مكالمتك ومن بركة مكاتبتك ومن ومن تركة مكاتبتك ومن تحسن تقويمك وجودة تثقيفك ؟ وإن كنت قد أخطأت الطريق وجاوزت حد المقدار ، فاكان ذلك عن جهل بفضلك ولا إكار لحقك ؟ ولكن حدود الأشياء إذا خفيت ومقادير ها إذا أشكلت ولم يكن مع الناظر فيها مثل تامك ولا مع المتكلف لها مثل كالك دخل عليه من الحكل بقدر عجزه وسلم (۱) منه بقدر نفاذه ؟ ولو كان من العلماء الموصوفين والأدباء المذكورين .

۸۷ _ ومن المزاح _ جعلت فداك _ باب مكر وجنس خدع: يتكل المر في إساءته إلى جليسه وإسماعه لصديقه على أن يقول عند المحاكمة : « لعبت » وعلى أن يقول عند المحاكمة : « لعبت » وعلى أن يقول عند المحاكمة : « لعبت » وعلى أن يقول عند المحاكمة ومن يرغب عن المناح الاكر الحلق ومن يرغب عن المناكمة إلا ضيق المَطَن ؟ » •

١) معزو إلى رسول الله في المستعارف ج ٣ ص ٢٠٨

ع) لم مجد هذا القول في مراجعنا .

انظر ديوان الماني للعسكري ج ١ ص ١٥١ :

صاد جدًا ما فرحت به ﴿ وَاللَّهُ جَدُّ جَرُّهُ لَمِبُ

اس: وسلم ؛ ف و م: ويسلم .

٨٨ _ وبعدُ عنى أعدّت النفسُ عُـددًا كانت إلى القبيح أسرع ومتى لم تعدّه (١) كانت عنه أبطأ ؟ ومن أسباب الفَلَط فيه ومن دواعي الخطإ إليه أن كثيرًا عمن تقازحه يضحك وإن كنت قد أغضبته ولا يقطع مُزاحك وإن كنت قد أوجعته ؟ فإن (١) حقد ففي الحقد الداه وإن عجل فذلك البلاه ؛ فإن (١) قلت : «فما أدخلك ففي الحقد الداه وإن عجل فذلك البلاه ؛ فإن (١) قلت : «فما أدخلك في شيء هذا سبيله وهكذا جوهر أه وطريقه ؟ » _ قلت أن لأني حين أمنت عقاب الإساء ووثقت بثواب الإحسان وعلمت أنك لا تقضي إلا على المَد (١) ولا تُمذّب (١) إلا على المَصْد والأملُ قائدًا ؛ واي مَ مَثجر صاد الأمن سائقاً والأملُ قائدًا ؛ واي مَتجر والأمن والمثوبة ؟ (١) » .

منك : أرهبني فأتقاني وأعطاني فأغناني " وفوكان هذا ذنباً لكنت شريكي فيه ولوكان تقصيراً لكنت سببي إليه واليه والعفو المتسابع واليشر وترك التعريف (الإغفال والعفو المتسابع واليشر الدائم يو منان من المكافأة ويذهبان بالتحفظ ولذلك قال عيينة ابن حضن لعثمان بن عقان _ رضي الله عنه _ : " عُمَرُ (المالي فأتقاني وأعطاني فأغناني " وفإن كنت اجترأت المجترأت المجترأت المجترأت المجترأت المجترأت المجترأت المجترأت المجترأت المحترف الله عنه _ : المحترف المتحرف ا

ه) ف ۽ تنده ۽ س ۽ غنده ۽ ۾ ۽ تند ـ

٣) س: فان ؛ ف و م ؛ وإن .

٣٠) س: الله لا نقص ؟ م: الله يقص الاعلى المهد ؟ ف: الله يقص .

به) س: تعدب؛ ف و م: يعدب ، ·

ا ف و س : ازد ؛ م : ازدات .

٩) س عن ل : والمثوبة ؛ ط و ف و م : والميرة .

٧) كدا ولعل الصواب : التعديب .

٨) سقط من م ؛ الطر المارف لان قتيبة ص ١٣٢ وأسد النابة ج يا ص ١٦٧ .

عليك فلم اجترئ عليك إلابك وإن كنتُ أخطأتُ فلم أخطئ إلاً الله المنافقة بعفوك سبب المنافقة المعفوك سبب الله قلة التحفظ وداعيةُ إلى ترك التحرز ('').

وبعدُ ، فمَن وهب الكبير فكيف يقف عند الصغير ؟ ومن لم يُرل يعفو عن (۱) العمد كيف يعاقب على السهو ؟ ولو كان عِظَم قدري هو الذي عَظَمَ ذنبي لكان عِظَم قدرك (۱) هو الذي شفع لي ؟ ولو استحققت عقابَك بإقدامي عليك مع خوفي منك (۱) لاستوجبت (۱) عفوله عن إقدامي عليك لمسن (۱) ظني بك؟ على أني ، متى أوجبت لك العفو فقد أوجبت لك الفضل ومتى أضفت إليك المقاب فقد وصفتُك بالإنصاف؟ ولا أعل حال الفضل إلا أشرف من حال المدل ، * ولا الحال (۱) التي توجب الشكر إلا أرفع من الحال التي توجب لك الصبر (۱) وفي فإن "فإن لم تفعل ذلك للحرمة فافعله لحسن النعمة تشفع في النَّقْمة (۱۱) ؟ فإن لم تفعل ذلك للحرمة فافعله لحسن

٥) قاوم و س : عليك إلا .

٣) س: التحرز؛ طوف وم: التحرم.

٣) زيادة عن س.

^{»)} س: قدرك؛ ف و م: قدري .

ە) ف وموس: لك.

٩) س: لاسترجبت؛ ف و م : استوجبت .

٧) ف وم: السن؛ س: يسن.

٨) س: ولا الحال؛ ف و م: والحال.

٩) ذيادة ب: ولا الحال التي توحب لك المحر الا ارفع من الحال التي توجب العذر.

١٠) فإن عن ب ؛ ف و م وس : وان .

¹⁹⁾ النفسة عن احمد ذكي صفوت ، جميرة ج ١٠ ص ٤٤ ؛ ف و م و س : النمسة .

كتاب التربيع والتدوير – ۽

الأحدوثة ؟ وإن لم تفعل ذلك لحسن الأحدوثة فمُــد إلى حسن المادة ؟ وإن لم تفعله لحسن العادة فأتِ ما أنت أهله (١) .

وفصلُ ما بيننا وبينك وفرقُ ما بين أقدارنا وقدرك أن عندك؟ عليك ومتى ارتفعنا إلى عقلك أن حسن العفو عنى عندك؟ وفصلُ ما بيننا وبينك وفرقُ ما بين أقدارنا وقدرك أنا وقدرك أنسي، وتغفِر ونُذنِ وتستُر ونعوج وتقوم ونجهل وتعلم أن وأن عليك الإنعام وعلينا الشكر، ومن صفاتك أن تفعل ومن صفاتنا أن نصف ؟ فإذا فعلتَ ما تقدر عليه من العقاب كنت كن فعل ما يقدر عليه من التعرض وصرت تغب عن الشكر كا رغبنا عن النسليم أن وصار التعرض لعفوك بالأمن أن باطلا والتعرض لعقادك بالخوف حقاً ؟ ورغبت عن النبل والها، وعن السودد والسنا، وصرت كن يشفي غيظاً أو ولهد الوي حقداً أو يُظهر القدرة أو يُعب أن يُذكر بالصولة،

٩٢ _ ولم تجدهم ('' _ أبقاك الله _ يحمدون القدرة إلّا عند استعالها في الحير ، ولا يذمّون العجز إلا لما ('' يفوت به من إتيان الجميل ؛ وأنّ لك بالعقاب وأنت خير ' كلّك ؛ ومن أين اعتراك

١) اطر امثال الميداني ج ٢ ص ١٠٥ .

٣) ل: هدلك ولعلم اصح .

۳) س: اقدارها ؛ ف و م: قدرها .

ع) س : تعلم ؛ ف و م : تعكم .

ف و م : التسلم ؛ س : السلم .

٩) س: بالامن ؛ لأوف وم : الامل .

٧) ف وم: تجدهم ؛ س: عدهم .

٨) ف و س تا اکم تما .

المنع وأنت أنهجت الجود لأهله ؟ وهل عندك إلّا ما في طبعك ؟ وكيف لك بخلاف عادتك ؟ ولم تستكره نفسك على المكافأة وطبائحك الصفح ؟ ولم تكدّها بالمنافسة (١) ومذهبها المساعة ؟

"وفق قولك" ، ومن جعل أخلاقك وفق أعراقك وفقات وفراستك وفق قولك ومن جعل ظنك أقوى أمن يقيننا وفراستك أثبت من عياننا وعفوك أرجح من جُهدنا وغيبتك أجوة من تفكرنا وفعاك أدفع من وصفينا وغيبتك أهيب من حضود السادة وعتبك أشدً من عقاب الظّلَمَة ا

المجان من جعلك تعفو عن المتعبد وتتجافى عن المتعبد وتتجافى عن المصر وتتغافل عن المبادي وتصفح عن المتهاون الحتى إذا صرت إلى من ذنبه نسيان وتوبته إخلاص وهفوته بكر وشفيعه حرمة (٥) ومن لا يعرف الشّكر إلا لك والإنعام إلا منك ولا العلم إلا من تأديبك ولا الاخلاق إلا من تقويمك و من لم يقصِر في بعض طاعتك إلا يلا دأى من احتالك ولا نسي بعض ما يجب لك إلا يلا داخله من تعظيمك وصرت

و) ب: بالمناقشة .

٣) كذا في ب؛ ظ و ف و م و س : وقولك وفق عملك : أكثر .

٣) ب: اقوى ؛ ظ: أكبر ؛ ف و م و س: اكثر .

اس : بكر ؛ ف و م : نكر ؛ ب : مهو .

ه) قدوم : حرمة " س : الحرمة .

تتوعده (۱) بالصرم _ وهو دليل على (۱) كل بلية _ وتستممل معه (۱) الإعراض _ وهو قائد لكل (۱) هَلَكة _ ا

وأن تأنيبك أشد من الصريمة وأن تأنيبك أغلظ من العقوبة ، وأن مَنعَك إذا منعت في وزن إعطائك إذا أعطيت وأن عقابك على حسب قوابك وأن جزعي من عرمانك في وزن سروري بفوائدك ، وأن شين غَضبك كزين رضاك وأن موت ذكري بانقطاع سببي منك كحياة ذكري مع القصال سببي بك (") و والي اليوم عَمل أنا إليه أسكن ولا شفيع أنا به أو تق من شدة جزعي من عبيك وإفراط هَلَعي من غيبك ولست من اذا جاد بالصفح ومن بالعفو ، لم يكن لصاحبه منه إلا السلامة وإلا النجاة من الهلكة ، بل تشفع ذلك بالمراتب الرفيعة والقضايا الجزيلة وبالعز" في العشيرة والهيبة في الخاصة والعامة ، مع طيب الذكر و شرف العقب وعبة النفس ،

88

97 __ وأما ذكري القد والخرط والطول والعرض وما
 بيننا وبينك في ذلك من التنازع والتشائج والتحاكم والتنافر،

و) ب: تتوعده ؛ ف و م و س : تتوعد ـ

۷) ستط من ف و م و س .

٣) زيادة عن ب .

ه) ب: لكل ؛ ف و م وس : كل .

اس: مك ؛ ف و م : لك .

٣) ب: وبالعن ؛ في و م و س : والعن .

فإنّ الكلام قد يكون في لفظ الجلة ومعناه معنى الهزل كما يكون في لفظ الهزل ومعناه معنى الجلة ؛ ولو استعمل الناس الرصانة (أ في كل حال والجلة في كل مقال وتركوا التسميح (أ والتسهيل وعقدوا أعناقهم (أ في كل دقيق وجليل ، لكان السّفة أصراحاً خير الهم والباطل بحضاً أردً عليهم ؛ ولكن لكلّ شي والباطل عضاً أردً عليهم ؛ ولكن لكلّ شي والتبسّم في موضعه كالبُكا في موضعه والتبسّم في موضعه كالفطوب في موضعه ؛ وكذلك المنع والبدل والعفو وجميع القبض والبسط .

فإن ذممنا المزاح ، ففيه _ لممري _ ما يُذَمّ وإن حمدناه ، ففيه ما يُخمّ المزاح أسرع ففيه ما يُحدَّد ؛ وفصلُ ما بينه وبين الحِلدُ أنّ الحُطأ إلى المزاح أسرع وحالَه بحال الشَّخف أشبه .

الندر، فلا! لأن المزاح مما يكون كالظّلم ويُنفى حتى يصير كالفدر، فلا! لأن المزاح مما يكون مرة قبيحاً ومرة حسناً والظلم لا يكون مرة قبيحاً ومرة حسناً وفاذا ملنا إلى الجلة ورغبنا عن الهزل وتركنا المزح وجلسنا للحكمة وققد أغناك الله عن الحبّة كاسلّمك من الشبهة ولم يكلّفك الاحتجاج كا دغب بك عن الاعتدال والماصومة لا عتجاً ولا معدوراً ولا فلا موسوماً ولا ماوماً ولا معدوراً ولا

الرصانة او ما يشاكلها ؛ ظ و ف و م و س : الدعابة .

و) ف و م : التسبيع ؛ س : التسبيع .

٣) سقط من س .

ه) ف و م : المزح ؛ س : المزاح .

فيك اختلاف ولا بك حاجة الى ائتلاف ؟ وليس مع العيان وحشة ولا مع الضّرورة وَجَهة ولا دون اليقين وقفة ٠

مه وهل في تَمامك ريب حتى تُمالج بالحَبّة ؟ وهل ردّ فضلك جاحِدُ متى يُثبَت بالبيّنة ؟ وهل لك خصم في العلم او يندُّ في الفهم أو بُجار في الحِلم (') أو ضِدُّ في العزم ؟ وهل يتبلّغك (') الحسد أو تضرّك (') العين ؟ وهل (') تسمو إليك المَنى أو يطمع فيك طامع أو يتعاطى شأوك باغ ؟ وهل يطمع فاضل أن يفوقك أو يأنف شريف أن يقصر دونك أو يخشع عالم أن يأخذ عنك ؟ وهل غاية الجيل إلا وصفك وهل زين البليغ أن يأخذ عنك ؟ وهل يأمل الشريف إلا اصطناعك وهل يرجو (') اللهوف إلا غيائك وهل الطريف الا الصطناعك وهل يرجو للغواني مَثَلُ غيرك وهل للماتح دَجَزُ إلا فيك أو هل يحدو الحادي إلا بذكرك ؟ وهل تقع الأبصاد إلا عليك وهل أصرَف الإشارة إلا إليك " (')

99 _ فلولا أن يأخذ الواصف بنصيبه منك وبحِصّته من الشّكر لك (^) كان الإطناب ألصدق فيك (^) كان الإطناب

و م و س : الحلم ؛ ظ و ف و م و س : الحكم

٧) ف و م : يتبلغك ؛ س : يبلمك .

۳) س: تصرف ؛ ف وم: يمرك ،

ه) ب: وهل ؛ س: أو ؛ ف و م : و .

ه) ب : يرحو ؛ طو ف و م و س : يقدر .

٣) س: للطلاب غرض ؛ ظ و ف و م : للطول عرض .

٧) وردت هذه الحملة في ف و م و س بند : وحضوعه إنصافًا (أسفله ٩٩) .

٨) زيادة س

عندهم في وصفك لغوًا وكان تشقيق (') الكلام عجزًا ولكان تكلُّفه فضلًا.

ومَن هذا الذي يضَعه أن يكون دونك ويُنتَحَن بالتسليم لك ولم (') يعد إقرارَه إحساناً وخضوعه إنصافاً ؟ أم مَن ('' الشبيه بك ('') في منزلتك ؟ ألست خَلَفَ الأخيار وبقيَّة الأبرار ؟ وأي أمرك ليس بغاية ؟ وأي شي منك ليس في النهاية ؟ وهل فيك شي يفوق شيئاً أو يفوقه شي ' أو يقال: « لو لم يكن كذا لكان أحسن » ، أو ('') : « لو كان كذا لكان أتم » ؟

المحض والملاوة التي لا تستحيل والتمام الذي لا يحيل والملح المحض والملاوة التي لا تستحيل والتمام الذي لا يحيل والمحسن فيك أو عندك أو لك أو معملك ؟ (") لا بل أين الحسن المحسن والمجال المفرد والقد العجيب والكمال النريب والملح المنثور والفضل المشهور وإلا لك وفيك ؟ وهل على ظهرها جميل حسيب أو عالم أديب (") وإلا وظلّ ك أكبر من شخصه وظنّك أكبر من علمه وأسمك أفضل من معناه وحلمك (") وهل في الأدض أثبت من نجواه وصمتك أفضل من قحواه ؟ وهل في الأدض

١) س : تشقيق ؛ ف و م : شقيق ،

۲۷) ب: ولم ؛ ف و م و س: أو

٣) س: ام من ؛ ف و م : امن ،

يه) ف وم وس: لك .

⁽۱۰) س: او ؛ ف و م: ولو ،

٩) وردت منا في جميع النسخ هذه الفقرة : خالصة لك. ، . لا بلغه ؟ انظر اعلاه ٩

۲) س: ادیب؛ ف وم: ادیب،

حليم سواك ؟ وهل أظلّت الخضرا· ذا لهجة أصدق منك ؟ وهل حملت النِساء أجلّ منك ؟

العبد والمرابية الرجل حسنا جيلا و الملحة وعدية المرابية وعدية وعدية وفخما نبيل المراب الأعضاء ووعدية ولا معدل الأجزاء وقد تكون النبط الأقدار متساوية ولا معدل الأجزاء وقد تكون أيضا الأقدار متساوية عير متقاربة ولا متفاوتة ويكون قصدا ومقدارا عدلا وإن كانت دقائق خفية لا يراها إلا الألمي ولطائف غامضة لا يعرفها إلا الذكي وفاما الوزن المحقق والتعديل المستح والتركيب الذي لا يفضحه التفرش ولا يحصره التعدّ ولا يتعلل جاذبه ولا يطمع في التمويه ناعتُه والدي فهو الذي خصصت به دون الأنام ودام لك على الأيام ا

۱۰۲ _ و كذلك (*) الحسن ؟ إذا كان خُراً مرسلًا وعتيقاً مطلقاً (*) لا يتحكم عليه الدهر ولا يذبله (*) الزمان [ولا يغيّره الحدثان] (*) ولا يحتاج إلى تعليق التائم ولا إلى الصون والكن ولا إلى المناقيش (*) والكحل ؛ ولو لم يكن لحسن وجهك

و) ب: ممدّل؛ ف و م: مقدود ،

٧) ب: ئكون؛ ف و م و س : يكون .

۳) ب: غير ؛ ف و م و س ؛ وغير ،

٣) س : حاذبه ؛ ف و م : حادبه .

ه) ب: وكذلك ؛ ف و م و س : وكدا .

٣) ف و م : مطلقا ؛ س : مطبقا .

٧) ف و م : يذبله ؛ س : يذيله ،

A) ذيادة عن ب.

٩) ف و م : المناقش ، س : المناقش .

إلا أنه قد سُمِّل في العيون تسهيلًا وُحَبِّب إلى القاوب تحبيباً وُوَرِّب إلى النفوس تقريباً ، حتى امتزج بالأرواح وخالط الدما وجرى في العروق وتمثّى في العظام ('' بحيث لا يبلغه السم ولا الوهم ولا السرور الشديد ولا الشراب الرقيق ، لكان في ذلك المزيّة الظاهرة والفضيلة البيّنة ا

المجالة عند الوصف والمدحة: «هو أحسن من القمر او أضوأ من الشمس وغيد الوصف والمدحة: «هو أحسن من يوم الحلبة »، وأنا لا نستطيع وأبهى من الغَيث ، ولهو أحسن من يوم الحلبة »، وأنا لا نستطيع أن نقول في التفاريق: «كأن عُنقه إبريق فِضّة ، وكأن قدمه لسان حية ، وكأن عينه () ماويّة ، وكأن بطنه قبْطيّة ، وكأن ساقه برديّة ، وكأن لسانه ورقة ، وكأن أنفه حدُّ سيف ، وكأن حاجبه خط بملّم ، وكأن لونه الذهب ، وكأن عوارضه البَرد ، وكأن فاه خاتم ، وكأن جبينه هي الله ، ولمو أطهر من الما ، وأرق طباعاً من الهوا () ولهو أمضى من السيل () وأهو أطهر من الله وأدق طباعاً لكان في ذلك البُرهان () النبر والدليل البيّن ا وكيف لا يكون () كذلك ، وأنت الغياية في كل فضل والنهاية في كل شكل الم

و) ب : العظام ؛ ظ و ف و م و س : العظم .

٧) ف و م : هينه ؛ س : وجهه .

٣) س ت المواه ؛ ف و م ال الموى .

انظر امثال الميدائي ج ع ص ٢٨٤ : أمنى من السيل تحت الليل .

ه) س: البرهان ؛ ف و م : من البرهان .

٩) ف و م ١ يكون ؛ س : تكون .

١٠٤ _ * وفيك قال(١) الشاعر [من الوافر] :

يَزِيدُكُ وجهُـهُ حُسْناً ﴿ إِذَا مَا زِدُّتُهُ نَظَرَا ('')

"فأما قول" الدمشقين: «ما تأملنا قط" تاليف مسجدنا وتركيب عرابنا وقبة (الله مُصَلَّاناً) إلّا أثار لنا التأمل واستخرج لنا التفرُّس غرائب حسن لم نعرفها وعجائب صَنْعة لم نقف عليها وما ندرى أجواهر مُقطَّعاته أكرم في الجواهر أم تنضيد أجزائه في تنضيدات الأجزاء "(") فإنّ ذلك معنى مسروق مني في وصفك ومأخوذ من كُتُني في مدحك ا والجلة التي تنفي الجدال وتقطع القيل والقال الذي لم أرك قط إلا ذكرت الجنة ولا رأيت أجل الناس في عَقْب رؤيتك إلا ذكرت النار ا

1.0 الله مفرط؟ فلا تعجب _ أيها السامع _ [ولا تظن] أني مُفرط؟ فإذا رأيته علمت أني فيا يجب له مقصر (١) وهو رجل طينته حرة وعرقه كرم ومَفرسه طيب ومنشوه محمود ، غَذِي بالنِّعمة وعاش في الغِبطة وأرهفه التأديب وألطفه (١) طول الفِكرة (١) وخامره الأدب وجرى في عرقه (١) ما الحيا، وأحكمته

ا ن : وقیك قال ؛ ف و م و س : واما قول .

٣) البيت لأبي تواس؛ اجم ديوان المعاني للمسكري ج ١٩٠١ وتمار القلوب ص ٤١٦

کذا ي ب ؛ ف و م و س : وقول .

الله الفار القارب ص ٤١٦ : وفيه .

أكدا في س ؟ ف و م : ام حواهر تنضيدات احزائه في تنضيد الأحزاء .

٩ ف و م و س : والمعد أيما السامع أنى مقصر وأذا رأيته علمت أنى . . . مقرط.

٧) ف وم: الطقه ؛ س: ولطقه . "

٨) ب: ألفكرة ؛ ف و م : التفكر ؛ س : التفكير .

٩) ب: في عرقه ؛ ف و م و س : فيه .

التجارب وعرف العواقب ؟ فأفعاله كأخلاقه وأخلافه كأعراقه وعادتُه كطبيعته وآخره كأوله ؟ تحكي اختياراتُه التوفيق ومذاهبُه التسديد ؟ لا يعرف التكلّف وبرغب عن التجوّز وينبل عن ترك الإنصاف ولا يمتنع عليه معرفة المبعَم ولا يُاحَبِّ " باستبانة المشكِل ، " ولا يعرف الشك إلا في غيره ولا العي إلا سماعاً ").

'۱۰۵ _ يتخيّر من الألفاظ أرقها عرجاً ومن المعاني أدقها مسلكاً وأحسنها قبولًا وأجودَها وقوعاً وأتها إطاعاً، بأقوى الكلام وأوجزِه وأعذبِه وأحسنه، يقلّل عَدَد حروفه ويُكثر عدد معانيه ؛ ومن الفعل بعد ذلك أكله (۱۰ تحقيقاً ؛ إذا أقبل هبناه وإذا أدبر اغتبناه ، مع تمكنه وعقله وسعة صدره (۱۰).

المروق لَمَرِ الله وهي تدعو لك والله وهي تنقب الله وهي تنقب الله وهي تشكو تباريح أحباك ولا عبولة الله وهي تنقب الله وهي تناف

اف وم وس: يلتعجع.

٧) وردت هذه الجملة في جميع المسخ مد الفقرة المرقومة ١٠٠١

٣) يىنى : يتخبر أكمله .

لاح ان هذه الغفرة ليس هنا موضعها .

القدح فيك .

٣) ف و م : نَنْفُب ؛ س : نَنْفُب .

وقد شقي بك ا فكم من كيد حرى أمنضجة ومصدوعة مفر أنه ا وكم من "حشا خافق وقلب هانم وكم من "عين ساهرة وأخرى جامدة" وأخرى باكبة ا وكم من "عبرى أمولهة وفتاة معذّبة" قد أقرح قلبها الجزن وأجد "عينها الكمد و استبدلت بالحلي المُطلة وبالأنس الوحشة وبالتكحيل المرة و فأصبحت والهة مبهونة وهائمة مجهودة بعد طرف ناصع وسن ضاحك وغنج ساحر وبعد أن كانت نادًا تتوقّد وشعلة تتوهج ا

العواقب ؟ ولو أحسنك _ أبقاك الله _ الذي تبقى معه قوبة أو تصح معه عقيدة أو يدوم معه عَهد أو يثبت معه عزم أو يمل صاحبه التثبت أو يتسع للتخير أو ينهنهه ذجر أو يهذب خوف ؟ هو _ أعزك الله _ شي ي ينقض العادة ويفسَخ المئة ويعجل عن الروية ويطرح بالعراء " وتنسَى معه العواقب ؟ ولو أدر كك " عمر " بن الخطاب _ رضه " _ لصنع بنصر بن الحجاج ولرجك بأعظم مما ركب به بك أعظم مما صنع بنصر بن الحجاج ولرجك بأعظم مما ركب به جندة الشامي ، بل لدعاه الشغل بك إلى ترك التشاعل بها والنيظ عليك إلى الرحمة لها ا

⁽بادة عن ب .

۳) ف و م و س : جاهدة .

^{🔫)} في و س ۽ معدّنة ؛ م ۽ معدّوية ،

a) ف و م و س : وأجهد .

اس : بالعراء ؛ ف و م : بالعرى .

٣) س: ادركك؛ ف وم: ادركت.

٧) زيادة س عن ب .

٨) زيادة عن ب .

١٠٨ _ فَمَن كان عيبُ حسنه الإفراط والطمن (١) عليه من جهة الزيادة ، كيف يرومه عاقل أو ينتقصه عالم ؛ فلا تعجب إن كنتَ نهاية الهمَّة وغاية الأمنيَّة ، فإنَّ حسن الوجمه إذا وافق ُحسنَ البَّوام وجودة الرأي وكثرة العلم وسَعة الخلق والمغرس الطيب والنصاب الكريم والطرف الناصع واللسان البيّن والنغمة (ألبهِجة والمخرج السهل والحديث المؤنق، مع الإشارة الحسنة والنَّبل في الجلسة والحركة الرشيقة واللهجة الفصيحة والتموَّل في المحاورة والمُذَّعند أ المناقلة والبديه البديع والفكر الصحيح والمعني الشريف واللفظ المحذوف والإيجاز يوم الإيجاز والإطناب يوم الإطناب (٢) مكان أكثر لتضاعف الحسن وأحقَّ بالكمال والحمد . ١٠٩ _ والتاج بهي وهو على رأس المُلِك أبهى والياقوت ا كريم حسن وهو على جيد المرأة الحسناء أحسن والشعرالفاخر حسن وهو في فم [الأعرابي أحسن] (' ' ' وإن كان من قول الَمُشِد وقريضِه ومن نحته وتحبيرِه فقد بلغ (*) الغاية وقـــام على النهاية •

• ١١ _ وما ندري في أي الحالين أنت أجل وفي أي

سقط من س .

٣) ف و م و س ; والنمية .

٣٠) وردت هنا زيادة ناسخ : يقل الحز . . . ما يقصر عنه الجهد ؛ انظر اعلاه ٣٧ .

يه) زيادة س .

أكدا في س ؛ ف و م : وإن كان قول المنشد فريسة من عبثه وعتبره فقد أبلغ.

المنزلتين أنت أكل : إذا فرقناك أم() إذا تأمّلنا بعضًك :

أمّا كُفُّكُ فهي التي لم نُحْلَق إلّا للتقبيل والتوقيع وهي التي يحسن بحُسنها كل ما اتصل بها ويختال مها كل ما صاد فيها عكما أصبحنا وما ندري آلكاس في يدك أحسن أم القلم أم الرمح الذي تحمله أم المخصرة أم العنان الذي تحسكه أم (") السوط الذي تعلقه وكما أصبحنا وما ندري أي الأمور المتصلة السوط الذي تعلقه وكما أصبحنا وما ندري أي الأمور المتصلة برأسك أحسن وأيها أجمل وأشكل: آللِمَة أم خط "اللحية أم الإكليل أم العصابة أم التاج أم العامة أم القناع أم القلنسوة .

وأما فوك فهو الذي لا ندري أي الذي تتفوه به أحسن وأي الذي يبدو منه (ه) أجل : آلحديث أم الشعر أم الاحتجاج أم الأمر والنهي أم التعليم والوصف ا وعلى أننا ما ندري أي ألسنتك أبلغ وأي بيانك أشفى : أقلمك أم خطك أم لفظك أم إشارتك أم عقدك ا وهل البيان إلا لفظ أو خط أو إشارة أو عقد ؟ وأنت في ذلك فوقهم لفظ أو خط أو إشارة أو عقد ؟ وأنت في ذلك فوقهم

۱) س: ام ؛ ف و م : او .

٣) س : ويختال ؛ ف و م : ويحتال .

س: ام؛ ف و م: أو .

ها عدد عن ب ؛ طوف وم و س : عط .

ف و م : يبدو منه ؛ س : ببدأ به .

_والحمد لله _ وواحدُهم _ وأعيـذك بالله _ *وأنت تجوز الغاية وتفوق النهاية (۱) .

ويشبه به أهلُ الجال وهو مع ذلك يبدو صنيلا يضرب به الأمثال ويشبه به أهلُ الجال وهو مع ذلك يبدو صنيلا يضوا و[يظهر] أمنوجًا شختا وأنت أبدًا قر بدر وبح (أعلم عمر على يحترق في السرار ويُتشاءم به في المحاق ويصون نخسا كما يكون سعدًا ويكون ضرًا كما يكون نفعاً (أن نخسا كما يكون نفعاً (أن ويقرض الكتان ويشجب الألوان ويخيم فيه اللحم وأنت دائم البهن ظاهر السعادة تابت الكيال شائع النفع ككسو من أعراه وتكن من أشحبه (الإوان ولا خلص البياض من أعراه وليس بذي توقّد واشتمال ولا خالص البياض ولا متلألي علوه الغيم (أله ويكسوه (أله فخره واحتفاله وكثيرًا ما يعتريه ذلك إلا عند كاله وليلة فخره واحتفاله وكثيرًا ما يعتريه الصفار (الأرض عن غالم البياض عليه المناه المناه الكال الأرض عن الكيال المناه الكيال المناه الكيال المناه الكيال المناه وكثيرًا ما يعتريه الصفار (الأرمن عن نخار البحار وأنت ظاهر التام دائم الكيال المناه الكيال المناه الكيال المناه الكيال المناه الكيال المناه الناه الكيال المناه الكيال المن الكيال المناه المناه المناه المناه الكيال المناه المناه المناه المناه الكيال المناه المناه المناه المناه المناه الكيال المناه المناه

العل هده الجملة ذيادة ناسخ .

٣) زيادة س .

٣) ب: وبمر ؛ ف و م س : وقحم ، ولال السواب : ونجم .

١٠) زيادة عن ب .

ه) کداف و م و س .

٣) كذا في بُ وهو الصواب؛ ف و م و س : ويكون نفعاً كما يكون ضرًّا .

٧) كدا في و م و س ؛ ب : اخشنه ؛ ولمل الصواب : شحبه .

٨) س: المحاق؛ ف و م: المحق.

٩) ب: النبع؛ ف و م و س: برد ،

١٠) ب: ويُكسفه غير ان الاصح ان يدكر الحاحظ المتسوف لا الكسوف .

¹¹⁾ س: الصفار؛ ف و م: الصنار.

سليم الجوهر كريم المُنصُر ناديّ التوقّد هَوائي الذِهن دُرّي اللون دوحاني البدن ا

المنهم بالعلم والجلم وبأن احتجوا عليك بالمدّ والجزر المحتجب عليهم بالعلم والجلم وبأن طاعتك اختيار واعتبار وطاعته طباع واضطراد وبأن له سيرة قد قُصِر عليها ومناذل لا يجاوزها الانتكانه البدوات وليس في قواه فضل للتصرف وعلى أن ضياءه مستعار من الشمس وضياؤك عارية عند جميع الخلق : فكم بين المعير والمستعير والمتبين والمتحير وبين العالم وما الاحس فيه ا فلا أزالت الأرض بك مُشرقة والدنيا معمورة وبجالس الخير مأهولة ونسيم الهوا، طيّباً و تُراب الأرض عبقاً ا

المائة والملح وإن تنشكت فالرشاقة والملح وإن تنشكت فالرهبانية والإخلاص وإن ترزنت فيهالان ذو الهضبات ما يتحلحل وانت وطباعك _ جعلت فداك _ طباع الخر إلا أنها حرام وأنت علال وجوهرك جوهر الذهب إلا أنك روح كما أنت وقد حويت خصال الياقوت إلا ما زادك الله عليه وأخذت

⁽۱) د قان ؛ ف و م س : وان .

٣) ف وموس: الخزروالد،

۳۰) س : وما ؛ ف و م : ومن .

a) ب: فلا ؛ ف و م و س ; ولا .

اس: مشرقة؛ ف و م: شرفة.

٩) افتياس من بيت للفرردق [من الكامل]:

فارفع بكفك إن اردت سامها و شلان ذا المضبات ما يتحلحل

٧) كُذَا في ب ؛ ف و م و س : الا انك حلال كلك .

خصال المشتري إلّا ما فضّلك الله به ؟ وجمعت خلال النُّر إلّا ما خصصت به دونه ؟ فلك من كلّ شي • صَفوتُه و لَبا بُه و شَرّ فُه و بَهادّه الله و هل يزعزع النخلة سُقوط البّعوضة عليها ؟

88

القول في المزاح فقد بقي أكثر ومضى أقله ؟ وقد ذهب الناس في المزاح إلى معان معضادة وسلكوا منه في طُرُق مختلفة ؟ فزعم بعضهم أن جميع المزاح خير من جميع الجلد ؟ وزعم آخرون أن الحير والشر عليها مقسومان وأن الحد والذم بينها يصفان ؟ وسنأتي على بُحكل (" هذه الأقاويل ، ثم نذكر ما نقول ، إن شاء الله .

"الله المحامي على الهزل والمفضّل للمزح وانه قال: المؤل ما أذكر من خصال الهزل ومن فضائل المزح أنّه دليل على خسن الحال وقراغ البال، وأنّ الجِدّ لا يكون إلّا من فضل على خسن الحال وقراغ البال، وأنّ الجِدّ لا يكون إلّا من فضل حاجة " والمزح لا يكون إلّا من فضل غيّن " وأنّ الجِدّ نَصَب " والمزح بجام ، والجدّ مَبْغَضة والمزح محبّة وصاحب المزح في رَخا و " إلى أن يخرج الجدّ في بلا مماكان فيه وصاحب المزح في رَخا و " إلى أن يخرج الجدّ في بلا مماكان فيه وصاحب المزح في رَخا و " إلى أن يخرج المنتر في رَخا و " الى أن يخرج المنتر في رَخا و " المنتر في رَخا و " الى أن يخرج المنتر في رَخا و " المنتر في رَخا و المنتر في رَخا و " المنتر في رَخا و المنتر في رَخا و " المنتر في رَخا و المنتر في رَخا و المنتر في رَخا و " المنتر في رَخا و " المنتر في رَخا و " المنتر في رَخا و المنتر في رَخا و المنتر في رَخا و " المنتر في رَخا و المنتر و المنتر في رَخا و المنتر و المنتر في رَخا و المنتر و المنت

ب: الكلاب؛ ف و م و س : الكلب؛ انظر الحيوان ج و ص : ١٢ .

۳) ف وم : مان ؛ س : مذاهب .

۲۰) سقط من س .

۵) ظاوف و م : حاجة ؛ س : الحاجة .

ه) ظوف وم: غنى ؛ س: الغنى .

٣) قب وم و س : غتيب .

٧) س: رخاه ؛ ظ و ف و م : رجاه ، ويصح الوجهان .

كتاب التربيع والتدوير -- ه

منه الوالمية مؤلم ورتبا عرَّضك لأشدَّ منه والمزح أملِـذَ ورتباعرضك لألـذ منه ؛ فقد شاركه في التعريض للخير والشر وبايَنَه بتعجيل الحير دون الشرّ ؛ وإنّا تَشاغَلَ النـاس ليفرغوا وجدّوا ليهزلوا كا تذلّلوا ليعِزّوا وكدّوا ليستريحوا.

١١٨ _ وأما الذي عدّل بينها، فإنه زعم أنّ المزح في موضعه
 كالجد في موضعه ، كما أنّ المنع في حقّه كالبذل في حقّه ؟ فقال (ن) :
 ولكل شيء موضع وليس شي عصلح في كلّ موضع ؟ وقد

١) س : للحد ؛ أن و م : للجق .

۲) طوف وم و س: القريتين.

^{🖝)} سقط من س ـ

^{⊾)} نف وموس : قال .

قسم الله الخير "على المعدلة وأجرى جميع الأمور إلى غاية المصلحة وقسط أجزاء المنوبة على العزيمة والرخصة وعلى الإعلان والتقية: فأمر بالمداراة كما أمر بالمباداة وجوز المعاريض كما أمر بالإفصاح وسوع في المباح كما شدد" في المفروض وجعل المباح جماماً للقلوب وراحة للأبدان وعوناً على معاودة الأعمال، فصار الإطلاق كالحظر " والصبر كالشكر.

وله في النسيان مثله ولا في الفطنة شي إلّا وله في الغفلة مثله ولا في النسيان مثله ولا في الفطنة شي إلّا وله في الغفلة مثله ولا في السرّا شي إلّا وله في الضرّا مثله ولو لم يرزق الله العباد إلّا بالصواب مَخضاً وبالصدق صرفاً وبمرّ الحقّ صفحاً لملك العوام وانتقض أمرُ الحواص ولو ذكر الإنسان كل ما أنسية لشقي ولوجد في كلّ شي الانتكث وقد يكون الذّكر للهلكة سُلماً كما يكون النسيان للسّلامة سبباً وسبيل المناح والجد كسبيل المنع والبذل وعلى ذلك مَجرَى جميع القبض والبسط .

الله عندا وما قبلَه جُمَل أقاويل القوم ؟ ونحن نعوذ بالله أن نجعل المزح في الجملة كالجد في المؤلمة كالجد في المؤلمة كالجد في المؤلمة كالجد في المؤلمة كالمؤلمة كالم

اس: الملاح؛ ف وم: الملاحة.

ع) س : شدّد ؛ في و م : سدّد .

س: كالحظر ؛ ف و م : كالحطة

الله على النسخ والاصح : الماير .

ه) س : لانتكُّتُ ! ف و م : لانتكب .

خير من بعض الجدّ وعامة الجدّ خير من عامة المزح؛ والحقّ أن يُنضَح عن بعض المزح و يُحتَجَّ لجمهور الجدّ؛ وكيف لنا بذَمّ جميع المزح مع ما نحن ذا كرون ؟ قال الشاعر [من الطويل] :

وذو باطل إن شئت أَلَماكَ باطِلْهُ (¹)

وقال آخر [من الطويل] :

أَخُو الْجِلَدِ إِنْ يَجِدِدُ فَمَا مِن وَتِيرَاةً ۞ لَدَيْهِ وَإِنْ يَهْزِلُ يُعَلِّلُكَ بَاطِلُهُ (''

وقاطِب وحَرْب و مُرَّة وصَخْر وحَنْظَلَة وحزن '' و حُج وقِرْد وقاطِب وحَرْب و مُرَّة وصَخْر وحَنْظَلَة وحزن '' و حُج وقِرْد وقاطِب وحَرْب و مُرَّة وصَخْر وحَنْظَلَة وحزن '' و حُج وقد وخنزير ، فقد تسمَّوا بالضحَاك والبطّال وبسّام وهزّال ونشيط ، وقد مزح دسول الله _ صلّحم _ ولا يقال: «كان فيه مُزاح »، وكذلك لا يقال: «كان فيه مُزاح »، وكذلك الأغَة ومَن هزل في بعض الحالات من أهل الجلم والوقاد ، فمّا '' روي عنه صلّحم _ قوله: «يا أبا من أهل الجلم والوقاد ، فمّا '' وقولُه: «لا تدخل الجنّة عَجوز ا» '' وقولُه نه بياض » '' .

۱۲۲ _ وقد كان علي _ رضه _ يمزح ؟ وقال نُمَر « إنَّا إذا

البیت الینب بدت العائریة وصدره: اذا حد عند الجد أرضاك حد ، العلى دیوان المعاني للمسكري ج الله ص ٥٧ .

لم نجد هذا البيت في مراحمنا .

۳) س : وحزن ؛ ف و م : وحزين ،

رو) س: فإ كف وم: فا .

انظر السمرة دي ص ١١٠

۳) أنظر المستطرف ج ٢ ص ٢٠٦

٧) ف و م : عينه ؟ س : عيبيه .

A) انظر المستطرف ج ۲ ص ۲۰۹

خلونا كُنّا كأحدكم "() وقد كان عمر عَبوساً قَطوباً وقد كان زياد ، مع كلوحه وقطوبه ، عازح أهله في الحلاء كما بجد في الملا وكان الحجاج ، مع عُتُو وطغيانه وتمرُّده وشدة سلطانه ، عازح أزواجه ويُرقص صبيانه ، وقال له قائل : «أعازح () الأمير أهله ؟ _ فقال : والله إن تروني إلا شيطاناً () ا والله ، لرجما وأيني وجلة من وأنا () أقبِل دِجل إحداهن ا "() ، فقد ذكرنا خير العالمين وجلة من خيار المسلمين وجبارًا عنيدًا وكافرًا لعيناً .

۱۲۳ _ وبعدُ ، فَن حرّم المزاح ، وهو شعبة من شُعَب الشّهولة وفرع من فروع الطّلاقة ؟ وقد أثانا رسول الله _ صلّعتم _ بالحنفية السّمحة ولم يأتِنا بالانقباض والقَسّوة ا " وقد أمراً أن الفشاء السلام والبشر عند التلاقي ، وأمراً أن بالتزاور (١) والتصافح والتهادي ؛ وقالوا : « وكان رسول الله _ صلّعتم _ يضحك تبسّماً » ، وقالوا : « كان لا يستغرب (١) ضحكاً » ؛ وقال : « هذه أيام أكل وشرب ادفقوا (١٠) على صاحبكم » ، وقال : « هذه أيام أكل وشرب

¹⁾ انظر العقد الفريدج ٣ ص ٧٦

٣) س : ايمازح ؛ ف و م : الما يمازح .

٣) انظر سورة النساء آية ١٩٧

اف وم: وانا ؛ س: وائی .

ه) لم نجد هذا القول في مراجعنا .

٣) س: وقد امرنا ؛ ف و م : و امر ،

٧) س: وامرنا ؟ ف و م : وام ،

۵) ظ: بالتراور ؛ ف و م و س: بالتوادد .

٩) ف و م و س : يستنرق .

۱۰) خسوم و س: دفتوا.

وتعلَّل ؟ وسمع جواري تضرب الكَبَر عند عائشة فلم يُنكره ('' ؟ وضعك من قيافة نُجزِّز الْمُسْلِمِيّ والأعرابي صاحب العَسَل ('' .

88

مرة بالمزح ومرة بالنسبان ومرة بالاتكال على عفوك وعلى مرة بالمزح ومرة بالنسبان ومرة بالاتكال على عفوك وعلى ما هو أولى بك ، على أني لم أرد بجزاحك إلاضحك سنك ؛ انظر هل هرمت إلا في طاعتك وهل أخلقني إلا مماناة خدمتك ا وفي الجلة ، إنا لو تعمدنا ثم أصررنا ثم أنكرنا ، لكان في فضلك ما يتغمدنا وفي كرمك ما يوجب التغافل عنا ؛ فكيف وإنما سهونا ثم تذكرنا ثم اعتذرنا ثم أطنبنا ا فإن تقبل ، فحظك أصبت ولنفسك نظرت وإن لم تقبل فاجه جهدك ثم اجه جهدك ولا أبقى نظرت وإن لم تقبل فاجه جهدك ثم اجه جهدك ولا أبقى أخو بنى مِنْ قر [من الوافر] :

ف ا بُقيَا عَلِيَ تُركتُمانِي ﴿ وَلَكِنْ خِفْتُهَا صَرَدَ النِّبَالِ (''

الله الله الله دمينني ببَجِيلة لأرمينك بكنانة والله الله الله وبإسماعيل والله على المنهض بأحد بن خَلَف وبإسماعيل ابن على والله صلت على بسلمان بن وَهب الأدمع ألك بالحسن بن وَهب والله يهت على بمنادمة جَمْفر الحيّاط الأتيهن عليه عنادمة جَمْفر الحيّاط الأتيهن عليه عنادمة جَمْفر الحيّاط الأتيهن عليه المحتاط المنتهن المحتاط المحتاط المحتاط المنتهن المحتاط المح

و) س: ينكره؛ ف و م: ينكر .

ب) ط: الرحال ؛ ف و م و س : الدحال ؛ ولمل الصواب ما اثنت ؛ انظر المحاسن للبيه في ص ١٤٤.

٣) البيت للمين المنفري ؟ راحع الحيوان ج ١ ص ٢٥٦ و ٢٦٦ و ج ١٠ ص ٢٦٦

[بمجالسة] (''وَهُب الدّلال ا وأنا أرى لك أن تقبل العافية وترغب الى الله تعالى في طول السّلامة ؟ واحذر البّغي فإن مَسْرَحه ('' وخيم ، واتّق الظّلم فإن مرعاه وبيل ا وإيّاك أن تتعرض لجرير إذا هجا وللفرزدق إذا فخر ولهر ثمة إذا دبر ولقيس بن رُهير إذا مكر ('' وللأغلب إذا كر ولطاهر إذا صال ا ومن عرف قدره ('' عرف قدر خصيه ، ومن جهل قدر نفسه لم يعرف قدر غيره ،

الآل المنوق العَيْوق ودونه بَيْضُ الأنوق وحق توتيائك وحق توتيائك الأنوق وحق توتيائك الأنوق وحق توتيائك المائة والمعتبر لله ودع ودع التَّيَّات في فإنه أمثل بك أن و فأنت والله المناه أمثل بك أن والله المناه أمثل المختيار وعلم الاختيار أني لم أر (۱) ألله علم الاختيار وعلم الاختيار والله علم وأظهر حزماً وألطف كيداً وأكثر علماً وأوزن جلماً

الهل الصواب ما أثنت؛ ف و م : يحسة ؛ س : بحسة .

٣) ف و م و س : مصرعه ؛ قال قيس بن رهير : البني مرتعه وخيم ؛ انظر ابن هشام
 س ١٨١

۴) س: مكر ؛ ف و م : مأكر .

انظر امثال الميداني ج ٢ ص ١٣١

انظر امثال الميداني ج و ص ٢٧٤ و ٢٧٥

٣) ف و ب : بالحادة ؟ م : بالجدة ؟ س : بالجد .

٧) ب: سات الطريق ؟ س: البيات ؟ ف و م: البنيات ؛ راجم فهرس اللغة .

٨) س: بك ؛ ف وم: لك .

٩) ف و م و س : الاخياز .

١٠) كذا في ب ! ف و م و س : أنى اشد منك عنلا الح

وأخف روحاً وأكرم عيناً وأقل عيباً وأحسن '' قدًا وأبعد غورًا وأجل وجهاً '' وأنصع طرفاً '' وأكثر مِلحاً وأنطق لساناً وأحسن بياناً وأجهر جهادة وأحسن إشادة ، منك '' .

۱۳۷ _ وأنت رجل تشدو من العلم وتنتف (۱ من الأخبار وتموّه نفسك وتمرّ من قدرك وتتهيّل بالثياب وتنتبل بالمراكب وتتحبّب بحسن اللقاء: ليس عندك إلاذلك! فلم تراحم البحار بالجداول والأجسام بالأعراض وما لا يتجزّأ!

المحال المحالة والقامة ، فَن يعدّل بين القناة والكرة ومن عمّل بين النخلة والدكّان وبين رَحى الطحان وسيف عان ؟ وإغا يكون التمثيل بين أتم الخيرين وأنقس الشرّين وبين المتقاربين دون المتفاوتين ؟ فأمّا الحلّ والعسل والحماة والجبل والسمّ والغذاء والفقر والنبّى ، فهذا ما لا يخطى فيه الذهن ولا يكذب فيه الحلق.

والحطأ ثلاث:خطأ الحِلسِّ (٢) وخطأ الوهم وخطأ الرأي؟

۱) ب: عيبا ؛ ف و م و س : فشا .

٢) ف و م اله واحسن ؛ س : واحل .

۳۰) زیادة س عن ب ،

٤) ف و م : طرفا ؛ س : ظرفا .

ب: أم الر . . . منك .

٩) س: وثنثف ؛ ف و م: وتنفق .

٣) قدوس الحين ؛ م : الحين ،

كُلُّ ذلك سبيله التنبيه والتذكير والتقويم والتأنيب؟ والمَعْدُ نوعُ واحد وسبيله القمع والحظر ('' والضرب والقتل ؟ أوَّل ذلك أن يُبهرِجَه ('' صاحبُ الحكمة ولا يطمعَه في وعظ ولا مجالسة .

استنباطاً ، ولم أر مَن يُعاند الحق إذا كانت المعرفة به عياناً ؟ وأنت استنباطاً ، ولم أر مَن يُعاند الحق إذا كانت المعرفة به عياناً ؟ وأنت لا ترضى بجحد العيان حتى تدعو إليه ولا ترضى بالدُّعاء إليه حتى تعادي فيه ولا ترضى بالعداوة فيه حتى تكون لك فيه الرئاسة ولا ترضى بالعادة ، ولا بالطارف دون التالد ولا بالتالد دون الأعراق التي تسري والمواليد التي تنمي ولا ترضى أن بالتالد دون القبال وحتى تكون آخراً ولا بالمداراة دون المباداة ولا بالجدال دون القبال وحتى ترى أنّ التقية حرام وأنّ التقصير كفر ا

ولو قُتلتَ في طرفة لهلكت الأمّة لأنك رجل لا عقب لك؟ ولو قُتلتَ في طرفة لهلكت الأمّة لأنك رجل لا عقب لك؟ والإمامة اليوم لا تصلح في الإخوة ولو صلحت في الإخوة كانت تصلح في ابن العمّ؟ ثم إنها دنّت من الأرحام بعد ذلك فصادت لا تصلح إلا في الولد؟ وفي هذا القياس إنها بعد أعوام لا تصلح إلا بيقاء الإمام نفسه إلى آخر الأبد ، وهذا هو عِلّة أصحاب المناسخة ""، وأنت رافضي ولم يكن هذا عندك ا فأهد إلى "" الآن

اس : والحظر ؛ ف و م : والحصر ،

٢) يبهرحه على ما جاء في تُسخة مخطوطة ؟ ف و م و س : جعجره ؟ الضمير هائد إلى
 ماحب العمد .

٣) ظ و ف و م : المناسخة ؛ س : التناسخ .

ية) س: إلى ؛ ف وم: لي .

من خالص التوتياء كا أهديت اليك" باب التناسخ ا

الله وأنت ترى القتل في حقّ المماندة شهادة و أن الرئاسة في دَفع أن مُباينة المُنصِفين في نعظيم العنود سعادة وأن الرئاسة في دَفع الحقائق مَرْتَبة وأن الإقرار بجما يظهر للعيون صَعة وأن الشهرة بالمبالغة رفعة ؟ أظهرُ القوم عندله حُجَّة أرفهُم صوتاً ؟ وأخلتُهم للتوبة أصلبُهم وجها وأحسنُهم تقيّة أقلُهم تحرجاً ('') وأخلتُهم للتوبة أصلبُهم وجها وأحسنُهم تقيّة أقلُهم تحرجاً ('') وأخلتُهم عندله إنصافاً أشدُهم صَغباً ؟ تعشق المتهوّر ('') وتكلف بالجوح وتُصافي الوقاح ؟ والأديب عندله مَن عاب ('') أحاديث الجلسا واعترض على نوادر الإخوان وغز في قفا أحاديث الجلسا واعترض على نوادر الإخوان وغز في قفا وحسد على كل نعمة وأنكر كل حقيقة .

١) س: اليك ؛ ف وم: لك .

٣) ف وم : تحرحا ؛ س : حرحا .

۳) س: كدا ؛ ف و م : تسف المتهود .

a) س: عاب ؛ ف وم : يعيب .

ف و م : للتالي ؛ س : للآتي .

٩) س: إليك ؛ ف و م : طيك .

وكل مأمول مكرم ؟كل ('' ذلك رغبة في الفائدة وصبابة العلم وكل مأمول مكرم ؟كل ('' ذلك رغبة في الفائدة وصبابة وصناً العلم وكلفاً بالاقتباس وشعاً على نصيبي منك وصناً على أو مندك ومداراة لطباعك واستزادة من تشاطبك ولانك على كل حال بشر ولانك متناهي القوة مدتر المنه ولانك مناهي القوة مدتر المنه وكله ولانك منه ولانك ولانك منه ولانك ولانك ولانك منه ولانك ولانك ولانك منه ولانك ول

الكذابين ممن قد كان ترشح للتنبّر ومن لم يظهر دعوته الكذابين ممن قد كان ترشح للتنبّر ومن لم يظهر دعوته ومن دعا واجتهد ومن أجيب ومن لم يجب وصف لي أبواب مصايدهم وأجناس كيدهم وجبكهم وعن اعتادهم على المواطأة وعن تقديمهم في المحبّد وعن ذهب في طريق التعبد وعن أصحاب الزجر والتنجيم وعن أصحاب الاسترحام (؟) وعن إظهار الأهد وتحريم الاستمتاع ومن الكثب وافق صورته وحاله بعض ما في البشارات المتقدّمة وفي الكُتُب الصحيحة ومن اتفق له غير ذلك من الشّبه (٥).

فَقُل فِي شيث بن آدم وقل فِي زَرَادُشْت وفي ماني وفي فولُس وفيا ادّعي كَرْقُس ومَتَّى ولوقا ويوحَثَّا ،

١٣٤ __ وخبِرني عن الأسود المنسي ومُسَيْلِمَة الحَنْمِي ومُسَيْلِمَة الحَنْمِي ومُلَيْحة الأسدِي وبنت عُقفان ودبيي (؟) وأميّة بن أبي

۱) س: کل؛ ف و م: وکل ه

٣) س: الحجة ؛ ف و م : الحي .

٣٠) ف و م و س: التنهم ؛ وفي النسخة المخطوطة : المهر .

اس: الاستمتاع ؛ ف و م : الاستاع ،

ف رم و س : الشبهة .

الصَّلَت ، وما قِصَّة الطائرين الأخضرين ، وما كان شأن الرَّمَاح ، وخبِرني عن سَلَامة (() بن جَنْدَل ، وما قال الهند في نُزول البُدّ ، وقصّة ابن دَيْصان ، وما قول عَبَدة الكِيان وعبّاد قوّة الهُبُولَى وأصحاب البَيْضة ومن عَبَد النجوم وثبّت لها الجس والعلم والنفع والضر ؟

الرحم ونفي الجهل نبيًا ومَن جعل كلّ داع. إلى الله بالصواب والعدل وصلة الرحم ونفي الجهل نبيًا ومَن أنكر أصلَ النبوّة البّة ؟ وما تقول في حَنْظَلَة بن صفوان وخالد بن سِنان ؟ وقل في الذي آتاه الله آياتِه فانسلخ منها.

الالا _ وهل يجوز أن يكفُرني أو يُشرك أو يضل بعد هدايته ويصبر عدوًا بعد ولايته ويدل الله على كذبه كا دل على صدف ؟ وكيف صار النبي عندكم يعصي ولا يخطى والإمام لا يعصي ولا يخطى ؟ وكيف ساغ ذلك في جميع النبين وأمكن في جميع النبين وأمكن في جميع المسلين _ على كثرة عدد النبيين والمرسلين _ ولم يجنّز ذلك في إمام واحد _ مع قلة عدد الأغّهة مذكانوا _ ؟

المثان ويزيد بن الحادث ونهود فو أنواس وتمبين ملوك سبأ ؛ وكيف صادت العرب فِرقاً بين أي أنواس وتمبين سبوى تفرُقهم في الملل ؟ وكيف لم نز أمة قط أدَ هرية وقد علمنا أنه لا يجوز أن يتنبأ دهري ؟ وكيف لم خد قول الدهرية إلا في الحاص الخاص الما الدهرية إلا في الحاص الما الدهرية إلا في الحاص

١) ف و م : سلامة ؛ س : سلمي .

٣) كذا ولعل الصواب: أنه يعوذ .

والشاذُّ والرجل النادر ؟

١٣٨ _ ولم كان لجيع أهمل الأديان مملكة وملوك إلا الزنادقة ؟ ولم قَضيتَ بهذا وقد الزنادقة ؟ ولم قضيتَ بهذا وقد رأينا المزد كِيَة '' والديناورية والتّغُزغزيّة ؟ فإن قلت : « لأن مَن لم يكن من دينه القِتال في ولا مِن غريرته البأس '' فهو مسلوب أو مستَرَق » فما بال الروم تمنع أن تُسترق وأن تُسلَب وليس من دينهم قِتال ولا مكافحة '' ولا ذفع ؟

179 جملت فداك أين كان عبد الله بن هلال الحميري وأين كان يقع منها صالح المديري ؟ وأين كان يقع منها صالح المديري ؟ وأين عبدالوادث من الهجيمي وأين كان أبو منصور في المخاديق من جرمي () من الهجيمي وأين كان أبو منصور في المخاديق من جرمي (وأين بابويه (ا) من خسر خسره (ا) وأين قشة اليهودي من كشة ؟ وما فضل ما بين الكانة والشَّعبَذة وما فصل ما بين الحاذي والعَرَّاف ؟ وأين كان عُرَّى سَلَمة من سَطيح الذِّني ؟ وأين كان الأبلق الأسيي من رياح بن كَيَلة (١) ؟ وأين كاهنة (ا) سَعْد هُذَيْم (١)

١) ظو ف و م و س : المصدقية .

٣) كدا في س ؛ ف و م : والياس من غريزته .

۳) ف وم و س: مكافاة .

حذا في الحيوان ؟ ف و م و س : كردباش .

أو حرمي ؛ انظر القهرس ،

٣) ف و م و س : بانومه ؛ انظر ألفهرس .

٧) ف و م و س : حسده ،

٨) انظر القيرس .

۹) ظروف و م و س : کاهن .

٠٥) س: هذيم ؛ قب و م و س : هذيمة .

من خُلَيْس الْخَطَّاط ؟

القتلتاهما() بإقرار منها أم بمعرفة منها بكيفية السِّحْر ؟ وحدَّثني عن صاحب بُخندَب بن زُهَيْر: أبإقرار أَ قَتَلَهُ أَمْ عن معرفة منه عن صاحب بُخندَب بن زُهَيْر: أبإقرار أَ قَتَلَهُ أَمْ عن معرفة منه بعني السحر ؟ وهل ثبت _ جعلت فداك _ أن النبي _ صلَّعَم _ شجرَ في جف طَلْعَة وو صُنع تحت داعوفة البثر أم لا ؟

الكُرويّات (على المنافر المنافر المنافر المنافر المنافر المرابي (على المنافر المنافر

الذي _ وخبّرني _ جعلت فدالـ عن قولك في الشِّعر الذي نُنشده في المَنام ثمّا لم نسمع بأجودَ منه في اليَقَظة ، وعن الشّعر الذي نخترعه عن مناقلة الكلام وموازنة الأمور وحال النوم وحال

١) س : اقتلتاهما ؛ ف و م : أقتلتاهما .

۴) ف و م و س : باقراد .

۳) ف و م و س : البحراى .

لا) كدا وفي الحيوان : الناديس .

ه) ف و م و س : الكروريات .

٩) صوموس: المناديل.

٧) سقط من س ،

الآفة والنقص وصاحبُه مغمور أو^(۱) شبيه بالمغمور ولا بجري عليه قلم ولا يُلام ولا يُشكر ؟

۱٤٣ _ ولم صرنا نتذكر الشيء المهم فلا نقدر عليه حتى ندعه ، فأيسنا منه أجمع ما نكون أنفُسا وأحسن ما نكون تذكرا ، ثم يعارضنا ويخطر على بالنا في حال سَهر أو في حال نوم، أغنى (") ما نكون عنه وأقل ما نكون احتفالًا به ؟ ولم صرنا ننسى من القصيدة بيتاً أو آية من جميع السورة أو كلمة من جميع كلام الخطبة ؟

188 _ "ولم صار البلنم بالبا الولى منه بالتا ؟ ولم كذلك القلب المانع كانت المرة السودا بالجيم أولى منها بالحا ؟ وكذلك القلب المانع من الحفظ وهل بُدُ للحقيقة (" من خصائص أسباب وأعيان عِلَل ؟ وإلا فقد يجوز أن تُنسى هذه القصيدة بَدَلَ تلك ؟ ولم صار بعض الناس أحفظ للنسب وبعضهم أحفظ للإسناد وبعضهم أحفظ للاسناد وبعضهم أحفظ للالفاظ ؟ ولم صرنا لا ننسى السباحة وبالا كنساب عرفناها ؟ والعادة أن المحكسب قد يُنسى و يجهل وأن الضروريات لا تجهل ؟

السَّامِريّ ولمْ تُعِضَّ ماني عَلَى السَّامِريّ ولمْ تُعِضَّ ماني و أَعْيضً ماني و أَعْيضً ماني و أَعْيضً اللهِ و تُعِيضًا اللهِ و أَعْيضًا اللهِ عَلَى اللهُ عَلَى اللهُ عَلَى اللهُ اللهُ عَلَى اللهُ الل

و) نف و م و س : أم ،

۲) ف وم و س : وأغنى .

الل العبواب: الحافظة .

يه) س: ام ؛ قب و م : اما .

هيبتك من هشام بن خَلف بن قوالة (١) الكِناني حين بال (٢) على رأس النّعان _ وأنت رجل يَمان _ ، هي التي منعشك من أن تبزّق في وجه فرعون وأنت سمعته يقول : ﴿ وما رَبُّ العالَينَ ؟ ﴾ (٢) ؟ ولم أذعم أنك رجل يمان لولادة لك في قَحْطان: كيف ، وأنت أقدمُ من قحطان ومَعَد بن عدنان ومِن القرون التي خبر اللهُ عن كثرتها وعن آبائها وأجدادها ا ولكنّه منهم بالهوى والنّصرة ولأنهم كانوا لك أحشاماً وصنيعة .

١٤٦ _ وقل لم صار جميع الحيوان يسبَح إلّا الإنسان والقِرد والفَرَس الأعسر .

وأيُّ شيء عندك في آصَف وفي سِفْر آدم وفي جراب موسى وفي درسب (أ) وفي شلنة (؟) (أ) وفي كتاب الأسماء وفي قولهم : « دعا فلان باسم الله الأعظم " ؟ وما تفول في ابن عَقيب (أ) وفي أشج المعتر (؟) (() وفي أُسَيَّب وصالح وفي السُّفياني وفي الأصفر القحطاني ؟

١٤٧ _ وخبرني _ جعلت فداك _ مذكم صنع (١٤٧

ا كدا وفي الحيوان ج ١٠ ص ٢٧٥ : خلف بن بوالة .

۲) ف وم وس: قال.

٣) سورة الشعراء 'آية ٢٢

٠ ا کذا .

أكدا في المخطوطة .

٠ اعدا ١٠

۷) نف و س و م : بن عمرو .

A) قب وم و س: صئمت .

الهسميرج ('' ومَن صاحب خطوط الهند وأين كتب قوم منعة السند هند والأركند وحساب كلاسفر ''' ، ومذكم نمل باب الجمع '' ومذكم نمل الأرثم اطيقي ومَن سمّى الجبر بالجبر والجند بالجدر والنشاذر بالنشاذر ('' ؟ والأكدرية : مِن أي شيء الشَتَقَتْ ؟ وما تأويل [النباد ؟] ('' وما تأويل الجمَل ؟

١٤٨ _ ومَن أوّلُ مَن عدّ إلى عشرة وجعل العشرة منتهى وغاية ، ثم ضاعفها وجعل غاياتِ الأعداد عشر العشرات وعشرات عشرات العشرات أبدًا ، ثم كسر على العشرة بما دون أعدادها ، لأن الأصابع عشرة ؟ وكيف لم يجعل الغاية ما له نصف و ثلث وربع وسُدس و ثمن ؟ أم رأى أنّ التضعيف أبدًا لا يكون إلا للعشرات فقد نجده في عشر العشرات ، أم القول الأوّل : الأشياء كلها عشرات ؟

189 ___ ولست أعرف ___ جعلت فدال ___ قو لَه: "إن الإنسان عشرة أشياء » ، كما لم أعرف قول الفرادي : "إن العقل كُري » ؟ وقد علمت أن القلب كري وأن الرأس الذي جمع الحواس كري ؟ فأمّا العلم والقول وما أشبهها فإنا لا نعرف هذه الأمود إلا على خلاف الأجرام الموصولة والمقطوعة ا

æ

¹⁾ ف و م و س : المسموح ،

٠ ا کذا ،

٣) ف و م و س : الجامع .

٤) ف و م و س : بالبادود ،

ه) ف و م و س : الدحال .

كتاب التربيع والتدوير – ٦

الموسيقي ولم أبلغ منه شهوتي: فخيرني أين كان أقليد ومير سطوس من فيشاغود وأين تلامذتها من تلامذته وهلا قدّمتم أقليدس مع صنعة البرابط والمعازف ؟ وأين أرشجا نس (۱) من مورسطوس ؟ واين ريوشث من فهلود (۱) ولم قتله وهو فوقه في الإطراب والصنعة وفي الرواية والرئاسة ؟ ولم عفا سابود (۱) عن قتله بعد إقراده بقسله وبعد أن سُجِب إلى الفِيلة وعزم على إمضا الحكم ؟

101 _ وأين كانت هِنْد (*) وَفَرْتَنَا (*) وَالْجِرادِتِين ؟ وأَيْن كَانت هِنْد (*) وَفَرْتَنَا (*) والجِراس ؟ وأَيْن خَلْبِية (*) والرَّباب من السَّرَادِن (*) والجِراس ؟ وأَيْن حَبَابة وسَلَامة صاحبتا (*) يزيد من (*) عَزَّة [المَيْلا •] و تجيلة (*) الحِدبا • ؛ وأين جميلة (*) من الميلا • ؟

وخبِرني عن غِنا الرَّ كُبانيَّة للمُصْطَلِق : آخذته منه الركبانُ أم للركبان ؟ وهل رجعه بخُسر المصطلق ؟ وزعمتَ أن الأهزاج

¹⁾ ف و م و س : إرشحانس .

٣) كدا ؛ أنظر العهرس .

۳۰) ف و م و س تا فلهوذ .

لا) كدا في جميع النسخ والصواب : كسرى .

ه) آف وم و س : هر . . .

٦) س : وفرتنا ؛ ف و م : وحرتنا .

۷) ف وم و س: وابو .

۸) ف وم و س : طيبة .

٩) ط: السرادم ؛ ف و م و س : السردان .

١٠) ف وم وس : من صاحبتي .

۱۱) ف وم وس: واين .

۱۹۳) ف و م و س : من حميلة .

١١٣) ف و م : حينة ؛ س : حيية .

لليَمَن وأن النَّصْب للفتيان (؟) (١) وَ فَلِمَن السِّناد ؟ فخبِرني أين كان نُسَيْس بن حَرام من المصطلق بن سعيدة .

107 _ ولم جعل المعلّم النّغُمّ يعدّ لليونان "ستَ عشرة نَغَمة: الأنه لم يُدرك أكثر منها أم لأنه ليس في الحلقة إلا ما أدرك ؟ ولم جعل الرُّعب "للسودا والحزن للبلغم والجرأة للصفرا والسرور للدم ؟ ولم قسم "الأوتار علي ذلك ، فجعل الزير للصفرا والمَثْنَى للدم والمَثْلُث للبلغم والبّم للسودا ؟ وقال: الزير لطيف والمَثْنَى للدم والمثنى هوائي بين طبيعة النار "وهو دون النار في ناري خفيف ، والمثنى هوائي بين طبيعة النار "وهو دون النار في المثنّة ، والمثلث كالما ، والبّم كالأرض وفي المثنى ضعفً وذن الزير ، وفي المثنى ضعفًا وذن الزير ، وفي المم تلاثة أضعاف ؟

۱۹۳ _ ولم زعم أن من اللُّحون ما يُقلق ويُفرق ، فإن زيد فيه فيه نَقَضَ وإن قوي قَتَلَ ؟ وأن فيها ما يُغيّر ، فإن زيد فيه غشَى وإن أقوي أَجد وإن أقوى قَتَلَ ، فجعل لحناً مطلقاً يقتل بالإجاد ؟ ولم وصف اللُّحون بالإجاد بالإجاد والإذابة وجعل لحناً يقتل بالإجاد ؟ ولم وصف اللُّحون بالإجماد والإذابة ("كا توصف السمومُ القاتلة ؟

١٥٤ _ وخبِّرني عن صنيعة البَرْبَط: أَلِلَمَك (١) أَم لرفائيل (؟)

الكالم المخطوطة ؛ ف و م و س : للقينات .

٣) كذا في ف و م و س و في المحطوطة : بعد اليوناني ؛ انظر الفهرس تحت معلم .

۳) س: الرعب؛ ف و م: الرغب .

۱۲۰) ف وم وس: فسر .

العل الناسخ أسقط: وبين طبيعة الهواء .

٦) س: وإن ؛ ف وم: قان .

٧) ف وم و س : والإضاعة .

٨) ف و م و س : اللمك .

أم لأقليدس ؟ وما تقول في قولهم : إنّ لَكُكّا عمل العُود على صورة فَخِذ ابنه : ساقها وقَدَمها وأصابعها وإنه جعل الصدر الفخذ والساق الإبريق والقَدَم المشط والأصابع الملكوي والأوتاد المَصَب والعُروق ؟

100 _ جعلت فداك كيف حفظك لكتاب كارنامك ("وقد خبَّرني بعض المتكلمين أنه رأى بسيراف تجوسيًّا يحفظه وهو في ألف جلد بخط مُقارِب ؟ وكيف حِفظك لكتاب الطرف (" وهل لقِيتَ واضعَه أيّامَ أدخلك بلاد الروم نزول عُطارد ؟

107 _ وخبرني عن أسرار الهند: ألِرجل بعينه أم لشُورى؟ ولم َ ذعموا أن العقوق يُورِث البَرَص وهـذا مما لا يُعرَف في الطبّ ؟ ومَن صاحب الشِطرنج ؟ ومَن صاحب كليلة ودِمنة ؟ ومَن واضعُ الكَوْكُلة ؟ ومَن صنع (أ) القلعة ؟ ولم صار الهندي والرومي لا يحفلان بالسِّندي في حال الأسر ويرغبان عنه في حال التال ؟

10V _ وقد اختلفوا علينا في الزمال السِنْدَيَّة : فزعم قومُ أَنَّ صاحب كتاب الباه كان قصيرًا مُنكرًّا وكانَ بالنساء مستهيّرًا وأن صاحب كتاب الباه كان قصيرًا مُنكرًّا وكانَ بالنساء مستهيّرًا وأنه احتال بها لجسمه حتى وصلها بزجله ليكون ('' يُنخَنُها ذائدًا في طوله ؟ فلما طالت الأيّام ومضت الدهود ؟ ظنّ مَن لا علم له أنها

اف و م و س : کاورید .

٣) كدا ولا نعرف هذا الكتاب .

۳) ف وم وس: طبع .

اس: ليكون ؛ فوم: لتكون .

الْتخذت للزينة أو لضرب من المرْفِق.

١٥٩ _ وزعم إسماعيل بن علي :

أَنَك أنت الذي كنتَ أمرت بالِتخاذها وأشرتَ بصنعها ، وأنك تكتُم السرّ الذي فيها ا

وأنك الذي علمتَهم مَضْغَ ("التانَبُول ودبغَ تحمير الأسنان وتطييب النَّكُمة وأكلَ الشُّغُد لِمَا أنت أعلم به والتصندُلَ لِمَا لا يجوز المكاتبة [فيه] (ا) .

• ۱٦٠ _ وأنك أوّل مَن احتبى هناك واستاك وفرّق مَن احتبى هناك وعلّم الحضابَ أهلَه ا

وكيف وقد زعمت أن الاحتباء إنما صاد فيهم وفي العرب لأن نازلة المُمُد والصحاري وسُكّان الفيافي والبراري وكلَّ مَن ليس لشِياله مِرْفَقة ولا لظهره مِسْنَدة ولا لفَخِذه جُنّة ، لا بد

¹⁾ س: تستعرق ؛ ف و م : تستغرف -

٣) س: اتخذها ؟ ف و م : اخذها .

۳۰) ف وم وس: مشع .

۴) زیادة س .

أن يشتكي ظهرَه إذا طال انتصابه وكثر جلوسه و من احتاج احتال ومن استغنى تبلّد ؟ فأخرجت لهم الحبكة للحبوة حتى قامت لهم مكان المتّكا والمِسْنَد ؟ فقد قال لك كِسْرَى : « فما بال التّرك والحزر وجميع أهل الصحارى والمُمُد لا يعرفون الاحتباء ؟ والحاجة واحدة والعقول سليمة ؟ » ؟ فلم أمسكت يومشذ عن الجواب : الأنه استفهم استفهام الراد أو نفست به على من شهد ذلك المشهد؟

الله وانا جعلت فداك أعلم أني أسمع ولا أعقل كيفية البَصَر ولا أعقل كيفية البَصَر ولا أعقل كيفية البَصَر ولا أعقل كيفية البَصَر ولا أحدي أمعدن العقل الدِماغ والقلب بأبه وطريقه كا أن معدن اللون جميع النفس والعين بأبه وطريقه أم معدن العقل القلب دون الدماغ والعلم الموصولان غير مقطوعين وقد اعتل قوم للدماغ بإن جميع الحواس في الرأس واعتل قوم بالحلس وبما يجدون في قلوبهم من الرعب (العصل والاضطراب وغير ذلك و فكيف القول فيه ؟ وعلام عزمت منه ؟

١) س: الرعب؛ ف وم: الرغب.

٣) ف و م و س : صار الناز ينتدئ .

٣) سقطت جملة او اكثر .

لاح ان هذه الحملة وقمت في عيرموضها او اصا قليل من كثير قد اسقطه الناسخ٬
 انطر الغفرة المرموقة ١٢٤

وشأنه (۱) عظيم والجن له مسخّرة والطير له بُر د والريخ له أداة ؟ وكيف جهل يوسف مكان أبيه وحاله في الحزن عليه حاله وهو ملك نبي ؟ وكيف جهل أبوه مكانه وهو نبي وليس أنبه من نبي " وملك هذا بالشام والآخر بمصر ؟ وما تقول في أهل التيسه وعن تردُّدهم أدبعين عاماً في مكان واحد وعقولهم معهم ، وإنما يجولون ليقفوا على الطريق ؟ فكيف أضل الجيع الطريق مع ارتفاع الذكر ويشدة الطالب ؟

178 __ وخبِرني عن كلام عيسى في بطن أمه ثم في المهد وعن عقل يحبي في حال الصِبا: أكانا في حالها "ينطقان بما ألا يعلمان أم ينطقان بما يعلمان ؟ وكيف علماً: أبتجربة واستنباط وعن تمام أداة وكمال آلة أم من طريق الإلهام والإخراج من العادة ؟

* *

وتعجّب الله من إطالتي ومن كثرة مسألتي وتعجّب الله من إطالتي ومن كثرة مسألتي وتعجّبي من تعجّبهم أشد والذي كان من إنكارهم (" أعظم و ولو دغبوا في العلم دغبتي ورأوا فيه مشل دأبي وكانوا قرووا كتابي إليك في شبيبتي وأيّام شباب دغبتي والستقسروا من أذلك ما استكثروا ولاستقصروا منه ما استطالوا ؛ فإن أظهر تُه وإن تَجيدُ على أعلنته .

ا كذا في س ؛ ف و م : وهي ملكة وشانها .

٣) ف و م : يتملقان ما ؟ س : يتمقلان ما .

س : أنكاره ؛ ف و م : افكاره .

اف و س : ولاستفسروا ؛ م : ولا استفسروا .

المجالا _ وستقول (''): * ما دعاك إلى التنويه بذكري وتعريف الناس مكاني ، وقد تعرف حِشْمَتي وانقباضي ونفودي ('') واستيحاشي ؟ " ، ولولا أنك _ جعلت فيداك _ مسؤول في كل زمان والفاية في كل دهر ، لما أفردتك ('') بهذا الكتاب ولما أطمعت نفسي في الجواب ؛ ولكنك قد كنت أذنت في مثلها لحريس ثم لإفلاطون ثم لأرسطاطاليس ، ثم أَجَبْتَ مَعْبَد الجهني وعمرو بن عُبَيْد وواصِل بن عَظا وابراهيم بن سيّار وعلي بن خالد الأسواري ؛ فتربية كفك والناشي تحت جناحك أحق بذلك وأولى ، وقد كان يجب أن تكون على ذلك أحرَص به وأعنى .

17\big _ وخبَرني عن المراني وكيف صارت ترى الوجوه ويبصَر فيها الخلق، وكذلك كل أملَس صَقيل وصاف ساكن كالسيف والو ذيلة والقوارير والما الراكد، حتى الحبرالبر اق والحدقة المنزبة _ السودا و إذا كان الناظر في الحدقة أبيض _ ، والحدقة المغربة _ إذا كان الناظر فيها أسود _ ؛ وكيف صار الما والجاري والنار الملتهبة (١) والشمس ذات الشّماع لا تقبل الصورة ولا يثبت فيها الخلق ؟

١٦٨ _ وعن قول من زعم أنه ليس في القمر مَحْق ثابت

ا ف و م ؛ وستقول ؛ س ؛ وسنقول ،

٧) س : تفوري ؛ ف و م : نفر دي .

۳) ف و م و س : ئفردتْك .

ه و س : الملتهة ؛ ف : المتلهة .

ولا كمَد جامد ولا سَواد واكد ، وإنّما ذلك شي و رآهُ الناس فيه إذ (١) كان أملس صقيلًا ، بمقابلة الأرض وما فيها ، كما يرى مَن قابلَ الحدقة صورة إنسان وليس هناك صورة وإنما هو شي وجد عند المقابلة ؛ ولم صار بعض المراثي أيري الوجهة والقّفا ويري الرأس منكّساً ؟ ولم كنت لا تجد كتاب الستور والمطارح فيها أبدًا إلّا مقلوباً ؟

179 _ وما تلك الصورة الثابت في المرآة: أعرض أم جوهر أم شي المرآة وحقيقة أم تخييل ؟ والذي ترى أهو وجهك أو غير وجهك ؟ فإن كان عرضاً ، فما الذي ولله وما الذي أوجبه ، والوجه لم يُماسه ولم يعمل فيه ؟ وهل أبطلت تلك الصورة المريثة صورة مكانها في المرآة ، ولم اوأنت لست تراه في نفس صفيحة المرآة ، ولم ، وكأنك تراها في هوا خلف جوفها ؟

المرآة ؟ فإن لم يكن أبطل ذلك اللون الذي هو في مثال لونك لون المرآة ؟ فإن لم يكن أبطله فهناك إذا صورتان في جسم واحد أو لونان في جوهر واحد ؟ وإن كان قد أبطل لون الحديد فكيف أبطله من غير أن يكون عمل فيه ؟ وكيف يعمل فيه وحيزه غير حيزه وهو لا مماس ولا متصل ولا مصادم ؟ وسوا فكرنا صفيحة الحديد أم ما خلقها من الهوا وما قدامها من الفرجة كل ذلك جسم ذو لون ؟ فإن اعتللت بالشعاع الفاصل ؟ والشماع أ

١) س: اذ؛ ف وم: إذا ،

٧) ف وم: شيء ؛ أس : أي شيء .

٣) س : في حال وإحد ؛ ف و م : في حال .

يخالف في الجلسَّ، كذلك الحسّاس (۱) وكذلك المحسوس ؛ وكيف رى المخالف وكيف والنفس والنفس الحسّاسة لا تدرك بشي من الحواس (۱) ؟

1۷۱ _ وما الفرق بين الأثعبان " والامدّان " و[خبرني]
 عن فصل (*) ما بين "السكون والطفرة (١) .

۱۷۲ __ وخبرني عن القرشطون : كيف أخرج أحدُ رأسيْــه ثلاثائة رطل __ زاد ذلك أم نقص __ ، ووزنُ جميعه ثلاثون رطلا __ زاد ذلك أم نقص __ ?
__ زاد ذلك أم (۱) نقص __ ؟

وما تقول في السَّراب ؟ وما تقول في الصَّدَى (^) ؟ وما تقول في الصَّدَى وما تقول في الصَّدة ، في القوس ؟ وما تقول في طريقة الحمرة وفي طريقة المخارة ، وهل ذلك وكيف اختلفتا ، والهوا ، واحد وما يقابلها واحد ؟ وهل ذلك اللون حقيقة أم تخييل ؟

١٧٣ __ وخبّرني عن لون ذَنّب الطاووس مــا هو: أتقول بأنه لا حقيقة له وإثّنا يتلوّن بقــدر المقابلة ، أم تقول إنّ هناك لوناً بعينه والباقي تخييل ؛ وما تقول في عُسّ الما ، : كيف

العل الصواب : الحاس .

٧) في المبارة عموض .

٣) س: الاشبان؛ ف و م: الاسمان .

ع) ف و م و س : والاحلَّلان ؛ راجع فهر س اللمة .

اف وم و س : قول .

٣) ف وم وس : السبون والحفرة .

٧) س: أم؛ ف وم: أو.

۸) س: الصدى ؛ ف و م : الصدا .

اشتد صوئه بلا باب ، والصوت لا بدله من هوا وإذا اشتد فلا بدله من باب ؟ وما تقول في خَضَر السَّما : أهو خضر جَلدها كا نقول فل فل أم ذلك لحر الهوا كا يقول خصمُنا ؟

178 ... وهل ترغم أن الأفلاك ذات لون ؟ فإن كان لها لون ، فقد احتملت جميع الأشكال وهذا خلاف ما يقولون ؟ وإن لم تكن ذات لون فالساء إذًا غير الفلك ، فهذا هذا ؟ ونقول أيضاً : إن كنا لا نرى القرى المستطيلة البنيان " المختلفة [الشكل] من البعد إلا مستديرة ، فلعل الشمس مُصلّبة والكواكب مربّعة ا

المن الماك يضع وجلا والجزر: أمن مَا ك يضع وجلا ويرفع رجلا ؛ فإن كان كذلك فلعل مدير الفلك مَلك ، ولعل صوت الرغد صوت ُ زَجْر مَا ك ا فنَدَع الفلسفة ونأخذ بقول الجاعة ، أم نزعم أن المد والجزر من نفس الجواذب إذا جذب [القمر ؟] وإذا دفع (١) ؟ وما تقول في قول مَن زعم أن القمر مائي وأشبه الكوا كب بطبيعة الناد ، فإنما يكون الجزر والمد على مقادير جذبه لله وإرساله له ؟ ذلك معروف في منازل هجاديه ، يعرف ذلك أهل الجزر والمد وعجاديه ، يعرف ذلك أهل الجزر والمد وعجاديه ، يعرف ذلك أهل الجزر والمد .

١٧٦ _ خبِّرني كيف صارت القيافة في النِّسبة وفي الما

۱) ف و م ت تقول ؛ 🦙 نقول .

٧) ف وم: تقول ؛ س: تقول .

ص) ف و م : والبنيان ؛ س : البنيان .

۱۶) ف وم وس: زفع .

والجوّ والتّربة وليست القيافة تكلّفاً وصنعة ولا عُرفت بالاستنتاط والفِكرة فتكون لمن تعلّم دون مَن لم يتعلّم و نحدُها في بني مُدَلِج ثمّ في خاصّ من خَفْعَم و كذلك خُزاعة وهي في بني أسد أقل وكذلك خُزاعة وهي في بني أسد أقل وليس هولا ولأب ولا يجمعهم بلد وليس فيا بين البلدين قافة وهي في مهم على هذه الصفة .

النجية وبعضهم بالزنجية وبعضهم بالزنجية وبعضهم بالزنجية وبعضهم بالنبطية وبعضهم بالنجية وبعضهم بالفارسية ؟ فإن قلت : " فإن فيهم" المنجم والشاعر والبكي والغرير (" والناعر وإن كان القريض عليه أسهل وهو على القوافي أقدر _ فإنه يتروّى الشعر ويصنعه ويتفرّد له ويفكّر فيه [... ؟ ...] وكيف صار به إنسان يعيش حيث تعيش النار وعوت حيث تموت النار يصاب علم ذلك في الجباب وفي الغيران () ولم صار يبصر النجوم من قعر البرر العميقة ولا يبصرها أبدًا إلا والجوّ خالص الظامة ؟

وم: غدها ؛ ف وم: تجدها .

ع) موس : حثمم ؛ ف : حشمم .

٣) س: وهي ؛ ف و م : وهل .

لا) ف و م وس : فارقهم ؛ وقد اثبت ما في المحطوطة .

ف و م : البرير ؛ س : البرير و في الميازة سقطات وهموض .

٣) سقطت حملة او أكثر .

٧) حاء في الحيوان ح ٥ ص ١ ١ ما يلي : قال : والحاقصيت لها بالقرابة [الفرابة بين النار والانسان] لائي وحدت الانسان يميا ويعيش في حيث تميا النار وتعيش . . . وقد تدخل نار في نعض المطامير والجباب والمارات والمحادث و فتجدها متى ماتت هناك علمنا ان الانسان متى صار في ذلك الموضع مات .

٨) نف وم وس : وهو .

۱۷۸ ــ وخبرني عن الظلام: أجسم موجود عند زوال الضو أم تأويل قولنا «ظلام» إنما زيد به دفع الضو ؟ فإن كان الظلام معنى ، أفتراه انقمع في الأرض وكن عند انبساط الضو وردع الشعاع ، أم الأرض قُرْصُ للظلام كما أنّ عين الشمس قُرْصُ للظلام كما أنّ عين الشمس قُرْصُ للضيا ، ؟ وإن كان قائمًا فكيف لم يتنافيا ؟ وإن كان قائمًا فكيف لم يتنافيا ؟ وإن كان الأمر تداخلا فكيف لم نجدهما على منظر الأعين ؟ ولو كان الأمر كذلك فنحن إذًا لم نرّ ضيا قط ولا ظلاماً .

الله المراه المراع المراه الم

දස

١٨١ _ ١٨١ ولم كان قضيبُه " من عظام ، ولم كان

ا) سقطت من هنا جملة ؛ ولعل الجاحظ يتحدث عن البقر ثم عن الثعلب أو المنزذ ،
 الضمير عائد الى الثعلب او المنزز وهو ذكر الارنب ؛ انظر الحيوان ج ٩ ص ٢٠٥ و٢٥٦ .

كانت علائق أجواف السبّع أفرادًا إلّا الكُلية ؛ وزعمَّ أنك تعرف في الخفّاش سبعين أعجوبة ونحن لا نعرف إلّا سبعًا وأنك تعرف في الذّهب مائة خصلة كريمة والناسُ لا يعرفون إلّاعشرًا ؛ وأنك تعرف في البعير ألف داء ودوا والأعراب لا تدّعي إلّا مائة دا بغير (1) دوا .

88

البيان أن يكون سِحرًا » وقال رسول الله _ صلّعيم _ : "كاد" وقال البيان أن يكون سِحرًا » وقال : " إن من البيان لسحرًا » " وقال وقال عمر بن عبد العزيز ، وسمع رجلًا يتكلّم بكلام بليغ عجيب لطيف رقيق : "هذا _ والله _ السّحرُ الحلل ا » (ن) وقال الناس لذي المكر والجلاب قولاي الرّفق والتأتي (ف) : "ما هو إلا سأحر ا » و "قد سحر بكلامه » ؛ وقالوا للمرأة : "ساحرةُ العينين » وقد ذكر الله السّحرة في القرآن وأخبر عن هاروت وماروت وخبر عن النقائات في الفقد ﴾ (ن) ؛ وقال الناس : "لهو أقبح من السحر » إذا أرادوا نفس المعني المشبّه به والمعني المحمول عليه والسحر نفسه وما الذي اشتُقّت منه هذه الأمثال .

١٨٣ _ ولم تجدهم _ أبقاك الله _ سمُّوا كَيَّان العرب سَحَرَةً

¹⁾ ف وم و س : عير .

۲) موس کاد ؛ ف : کأن .

٣) اظر امثال الميداني ج 1 ص ١٠ -

الطر البيان والتبيين ج 1 ص ٢١٢ الخ .

ف و م : والتاني ؛ س : والتاتي .

٣) سورة الفلق آية ٠٠٠

ولا العرّاف ساحرًا ولا الحازي ولا صاحب الطّرق ولا من كان معه رَئِي ولا من ادّعى تابعة من لدُن عمرو بن لُحَيّ إلى يومنا هذا ؟ وما قاله [الساحر]() إذا عقد عقدًا أو دفن صورة بالأندلس لرُجل بفرغانة وإذا صور شمعتين() وخرَطَها على مِثال إنسانين ودفنها وخبًا مكانها وقابَل بين وجوهها تقابَلا بالمودة، وإن دابَر بينها تدابرا بالمداوة()

۱۸٤ __ وقل لي مَن يتولّى هذا له ومَن يقوم له به ومَن يتطوّع به عليه ؟ فإن قلت : "الشيطان " فلم فعل هذا له ؟ وأوّلُ شيطنته أن لا يُطيع من هو فوقه ؟ فإن قلت : " بالعزائم التي لا تُرَدّ والأيمان التي لا تُدفع "، فقد عزم الله عليه بالقرآن والتوراة والإنجيل ، فلم يجده يحفِل بذلك ولا يرى له قدرًا ولا يكترث له ولا يراه سباً ،

١٨٥ _ وأخير في ما هذه العزيمة التي إذا سمع بها أجاب وإذا ظهرت له أناب ؟ ومن أين عرف الإنسانُ هذه العزيمة ومن أين وقع عليها ومن له بها ؟ أهو صَنّها أم صُنِعت له ؟ فإن يكن الشيطان هو الذي ابتدأه بها ؟ فقد ابتدأه إذًا بتعريف العزيمة قبل أن يعزم عليه ؟ وقد تطوع بأعظم الأمور: فما الذي يُحوجه إلى العزيمة في أصغرها ا

١٨٦ _ فقُل في هـذا ؟ وإن زعمتَ أن العازم صاحبُه دون

⁽⁾ زیادة س .

٣) س: شمعتين ؛ ف و م 1 شمعين .

٣) س: بالمداوة؛ ف وم: بالمودة.

الشيطان ، والعاذم مُسلِم ، وإن كان مسلماً _ ولذلك أجاب العزية وعظم الإخلاف _ فلم يخبِّل له الأصحا ويقتُل المرضى ، ولم يُعبِّب ويبغِض ، ولم يفرِّق بين المر وأهله وبين الولد البار وأمه ، ولم يجبِّب ويبغِض إلى الزُّناة ، ولم يعنبِّب ويقتل وهذا متناقض ؟

(") وه أبر من هرة » (") وه أبر من هرة » (") وه أبر من هرة » (") وهما جميعاً يأكلان أولادَ هما ؟ ولم عال الله أب أولاد الشبع إذا أقتلت أو ماتت حتى قال الشاعر [من الطويل] :

وهل تفهم ('' الضبع قولهم : ﴿ خامِرِي أُمَّ عامِرِ ا ﴾ ('' ؟ وما بال الظبي لا يدخل كِناسه إلا مستديرًا ؟ وهل يجوز قولهم في نوم الذئب ؟ قال الشاعر [من الطويل] :

يَنامُ بإحدى مُقْلَتَيْهُ وَيَتَقِي الْمَنايَا بِأَخْرَى فَهُوَ يَقْظَانُ هَاجِعُ ('`` ولم نامت الأرنب مفتوحة العينين ؟ ولم أكل الذئب صاحبه إذا رأى به دَماً ؟

١٨٨ _ وما بال الجن والثيران " ؟ وما بال الشياطين

١) انظر امثال الميداني ج ١ ص ٥٠٩ . .

٣) أنظر أمثال الميداني ح 1 ص ١٣٢ و٥٠٥ .

البیت للکمیت (انظر الحیوان ج ۱ ص ۱۹۸) ؛ فهو :
 کا خامرت فی حصنها ام عامر لذي الحبل حق عال أوس حیالها

[&]amp;) ف وم و س : ينهم ـ

الطر امثال الميدائي ح ١ ص ٢٤٨ .

٩) انظر غار الغلوب ص ٢١٣ : . . ويتغي باخرى المنايا فهو يقطان نام .

٧) س: والثيران ؟ ف و م : والنيران

والورشان ('' ؟ وهل في الحيّات (''جنان ؟ وما معني قولهم : ﴿ كَأَيَّا كُمْرَ فَجُبِر ﴾ ؟ وما تأويل الحديث : ﴿ يُوخَذُ للجمّاء ('' من القَرْنا و'' وُيُكُلّف أن يعقد بين شعيرتين ('' ﴾ ؟ ولم زعمت أن عمر نوح أطوَل الأعمار ، مع قولك إن جميع الأنبيا و قد حذّرت من الدّجال وإن الدّجال إنسان ؟

8

المجار وقد سألتُك وإن كنتُ أعلم أنك لا تحسن من هذا قليلًا ولا كثيرًا ا فإن أردت أن تعرف حق هذه المسائل وباطلها وما فيها صحيح وما فيها المحيح وما فيها فاسد ، فألزم نفسك قراءة كثبي ولزوم بابي وابتدئ بنفي التشبيه والقول بالبداء (١٠) واستبدل بالرفض الاعتزال وإن أنكر نفمُك (١) بعد التمكين والبذل وبعد التقريع والشحذ ، فلا يُبعد الله ألا مَن ظَلَم ا

88

• 19 _ وقد بقيت لي عليك مسائل وهي خاتمة هذا الكتاب ومنتهَى المسائل؟ أيهما أحسن : قول بُقراط مفسِّرًا : « العمر قصير

۱) س : والورشان ؛ ف و م : والورثان .

٣) س: الحيات؛ ف وم: الجنات.

٣) م و س : للجاء ؛ ف : للحاء .

به) م و س : القرناه ؛ ف : الغزناه .

س : شعيرتين ؛ ف و م : شعيرين ولعل الصواب : الشعريين .

٣) س: بالبداء ؛ ف و م : بالنداء .

٧) ف و م و س : انتكر منط .

والصناعة طويلة والزمان حديد ("والتجربة خطر" والقضاء عسر "" ، أم قول إفلاطون أنجيلا : «لولا أن في قولي أني لا أعلم تثبيتاً لأني أعلم ولقلت إني لا أعلم "وأم تواضع أرشجانس "حيث يقول : «ليس معي من فضيلة العلوم إلاعلمي بأني لست بعالم " ؟ فانظر في آخر هولا ثم انظر في قول ديمقراط : «عالم معايد خير من خاهل منصف (" "وفي قول تلميذه الأول : «الجاهل لا يكون من أنصفاً والعالم لا يكون معايدًا يكون الجاهل الم يكون أمايدًا وقد يكون الجاهل الم يكون أمايدًا "

الم العلم لم يطلب عمل ، و لأن أدَع الحقّ جهلا به أحبُ إلي علم ، ولولا العلم لم يطلب عمل ، و لأن أدَع الحقّ جهلا به أحبُ إلي من أن أدعه زُهدا فيه ، وإن كان الجهل لا يكون إلّا من نقصان في أن أدعه زُهدا فيه ، وإن كان الجهل لا يكون إلّا من نقصان في ألّة الحسن (1) ، فإن المعاندة يلن ذيادة في آلة الشر ، و لأن أترك جميع الخير أحبُ إلي من أن أفعل بعض الشر " ، ثم انظر في قول قومقر اط (1) : « العلم روح والعمل بدن ، والعلم أصل والعمل

۱) ف وم وس: حدید،

۴) ف وموس: حطأ .

انظر اليعقوبي ج ١ ص ٧ ١ والشهرستاني ح ٣ ص ١٩ .

ه) ف و م و س : ارشحاس .

ف و م و س : عالم منصف حاهل ؛ راحع البعتوبي ج ١ ص ١٢٥ والشهرستاني ج ٣ ص ٢٠٠ .

٦) ف وموس: العالم

۲) س : ریسموس ؛ ف و م : دسسوس والصواب التام : زئسیموس ؛ راجع الفهرس سادة Zosime .

A) سئني؛ ف ومنمن.

۹) ف وم وس ټالمس .

ا كذا في جميع النسخ والقول معزو الى اوشهنج في رسائل البلغاء ص ٤٧١ والى ابن
 المقفع في نفس الكتاب ص ١٤٦ .

فرع ، والعلم والد والعمل مولود ، وكان العمل لمكان العلم ولم يكن العلم لمكان العمل ، فالسبب الجالب خير من السبب المجلوب ، والغالب خير من المغلوب »؛ وانظر في قول فليميون (۱) « العلم كان من العمل والعمل غاية ، والعلم دائد والعمل مرشد (۱) ».

طَمّعاً في بلوغ قاصِيته ولا سبيلًا إلى غايت ولكن التاس (1) طمّعاً في بلوغ قاصِيته ولا سبيلًا إلى غايت ولكن التاس (1) ما لا يسوغ (1) جهله ولا يحسُن بالعاقل خلافه» وثم انظر في قول ما لا يسوغ (1) : «قد عرفت الأرثماطيقي وأتقنت (1) معرفة الموسيقي وعرفت المساحة ، فلم يبق إلا العلم (۱) الإلهي ومعرفة الإسلاح (۱) » وثم انظر في قول مورسطوس : «عرفت أكثر المقصود (1) وأقل ما يوقف عليه من المبسوط وقليل الكثير كثير وكثير القليل قليل (1) وبدأت بما حاشا له أن يكون مبسوطاً ومرغوباً به أن يكون مقصوداً وهو معرفة الواحد مبسوطاً ومرغوباً به أن يكون مقصوداً وهو معرفة الواحد

¹⁾ ف و م : فليميون ؛ س : اقليميون .

٧) س: مرشد؛ ف و م: برسل .

٣٠) ف و م : التاس ؛ س : التبس .

۱۶) ظوف وم وس: يسم.

ق و م و س : قوله ؛ فند سقط الم القائل و هو فيا يظهر اقليدس .

٩) ق و م و س : وأيقنت .

٧) ف وموس: علم.

٨) س: الاصلاح؛ ظوفوم: الاصطلاح.

٩) ف و م : المتصور ؛ س : المتصود .

١٠) ف و م : قليل ؛ س ا كثير .

الذي منه كان أوّل الأعداد وإليه يكون مَعادي(١) ».

197 _ ثم انظر في قول افليمون: " ما أقبل منفعة كثير المعرفة مع شرف الطبيعة واقتصاد الشهوة! "؟ ثم انظر في قول تلميذه الأول: " غلبة الطبيعة تُبطِل المعرفة وتُنسي العاقبة ، ولو كانت المعرفة ثابتة لكانت هي الغالبة " ؟ ثم انظر في قول تلميذه الثاني : "ليس بعلم ما كان مغلوباً وليس بفهم ما كان مغمورًا " الثاني : "ليس بعلم ما كان مغلوباً وليس بفهم ما كان مغمورًا إلا بالغَلبة بل لا يكون مغلوباً إلا بالنقص والخبال ولا مغمورًا إلا بالغَلبة والانتقاض ".

198_ ثم انظر في قول ما سرجس: " من قصر عن طلب العلم لرغبة أو رهبة أو منافسة أو شهوة كان حظه من الرغبة وحظه من الرهبة على مقدار حتى الرهبة أو من طلب العلم لكرم العلم والتمسه لفضل الاستبانة كان حظه منه بقدر كرمه وقدره وانتفاعه به على حسب استحقاقه في نفسه".

283

190 _ وقد اختلفوا في العقل بأكثر من اختلافهم في العلم؟ فمنعني من ذكره لك غموضه عليك واستتاره عنك ؟ وعامت أني لا أقدر أن أصوره لك دون دهر طويل ، ولا أضمنك (۱) معناه دون تربيب (۱) كثير .

88

سفطت الجملة من س .

لاح جليًا أن هذه الحملة غير ثامة ومع ذلك فالمنى وأضح .

٣) س: اضمنك ؛ ف وم : اضمك .

٣) س : تربيب ؛ ف و م : ترنيب .

197 _ هذا الكتاب مرض مع ما فيه من الأخلاط من أشكال وأضداد ومن الجدّ والهزل ومن الحظر "والإطلاق ومن الاستئناف والقطع ومن التحفُّظ والتضييع ومن التثبيت والتهاون ، إذا أديد به تقريع معجب أو تكشيف بموّه أو امتحانَ مشكل أو تخجيل وقاح أو قَضع بماد أو ممازحة ظريف أو مساءلة عالم أو مدارسة حافظ أو تنبيها على الطريق أو تجديداً للذهن ،

العين العين والعقل بعلت فداك أطول رقدة من العين وأحوَجُ إلى الشعد من السيف وأفقر إلى التعقد وأسرع إلى التغير وأدواؤه (أ) أقتل وأطباؤه أقل وعلائجه أعضل وفن التفاقم أدرك أكثر حاجته ومن رامه بعد التفاقم لم يُدرك شيئاً من حاجته ومِن أكبر (أ) أسباب العلم كثرة الخواطر ؟ ثم معرفة وجوه المطالب .

19۸ _ ثم في الخواطر ؟ الغث والسمين والفاسد والصحيح والسرع إليك والبطي عنك والدقيق الذي لا يكاد يفهم والجليل الذي لا يلقى الفهم ؟ ثم هي على طبقاتها في التقديم والتأخير وعلى منازلها في التبائن والتمييز .

وللمطالب ('' مُطرُق ولدَرَكُ الحقائق أبواب : فَدَن أخطأها (')

المظر ؛ قب و م : الحطة .

٣) س: وادواژه ؛ ظروف و م: وداوم .

۳) س: آکبر؛ ف و م: آکٹر .

ه) ف و م و س : والمطالب .

اس: أخطأها ؛ ف و م : أخطأ .

وانتظر (''كان أسوأ حالًا ممّــن لم 'يخطِنْها ولم ينتظر .

وعلى قدر صحّة العقل يصحّ الخاطر، وعلى قدر التفرّغ أيكون التنبه (٢).

هذه جماع هذا الباب وجهورُه وأقسامُه و ُجلتُه .

والتقييد والانتظار لل يرد و والانتظار لل على "الخفظ لم قد حصل والتقييد لم ورد والانتظار لل يرد و والانتظار لل يرد و والانتظار لل يرد و والانتظار لل يرد و والانتظار لل على المنافسة ولا بقدر جمام الطبيعة و وأن تعلم أن مكان الدرس من الحفظ مكان الحفظ من العلم وأن تعرف فصل ما بين طلب العلم للمنافسة والشهوة "وبين طلبه للرغبة والرهبة وأن تعلم أن العلم لا يجود عكونه ولا يسمح بسر وعزونه إلا لمن رغب فيه لكرم عنصره وفضًا لم لحقيقة جوهره ورقعه عن التكسب وصانه عن التبدل وفضًا لم لحقيقة جوهره ورقعه عن التكسب وصانه عن التبدل وفانه لا يعطيك خالص الحكمة حتى تعطيه خالص المحبة وكان وقال : « مَن شاب شِيب له ».

٢٠٠ _ وخصلة ينبغي أن تعرفها وتصطنعها وتتذكرها وتقف عندها : وهي أن تبدأ من العلوم بألهم ؟ وأن تختار من صوفه ما أنت له أنشط و الطبيعة به أعنى ؟ فإن التّبول على قدر النّشاط والبلوغ فيه على قدر العناية .

ثم من أفضل (١) أسبابه (١) تخليص أخلاطه وتمييز

ه : فانتظر ؛ ف و م : فاشطر .

٣) س: يكون التبه ؛ فلا و ف : يكون البينة ؛ م : تكون البينة .

٣) الضمير عائد إلى العلم .

به) س: وأن لا تخلى ؛ ف : والا تحلى ؛ م : ولا تحلى .

ا ف و م : والشهوة ؛ س : والشهرة .

٣) س : أفضل ؛ ف و م : حلص ؛ ولمل الصواب : أخلص .

أجناسه والمعرفة بأقداره وي تُعطي كلَّ معنى حقَّه من التقريب والرِفعة وقسطَه من الإبعاد والضَّعة وحتى لا تتشاغل إلا بالسمين الشمين الشمين وبالخطير النفيس ولا تُلقِيَ (١) إلا الغث الحسيس والحقير السخيف.

النظرين ولا فرق (" ملى كنت كذلك ، لم تميز فصل (" ما بين النظرين ولا فرق (" ما بين النعتين ؛ والكيس كل الكيس والحذق كل الحذق كل الحذق كل الحذق كل الحذق أن لا تعجل ولا تبطئ وأن تعلم أن الشرعة غير العَجَلة ، وأن تعلم أن الأناة خلاف الإبطاء، وأن تكون على يقين من دَرَكُ الحق إذا وفَيْتَه شرطه (" ، وعلى ثقة من تواب النظر إذا أعطيته حقَّه ،

* *

٢٠٢ _ هذه جملة العذر في هذه الرسالة وجملة الحبّة فيها قدّمنا من الافتنان والإطالة ؟ فيان كنّا أصبنا فالصواب أردنا وإلى غايته أجرينا ؟ وإن كنا قد أخطأنا فا ذلك عن فساد في الضمير ولا عن قلة الاحتفال بالتقصير ، ولعل طبيعة خانت أو لعل علة حدثت أو لعل سهوا اعترض أو لعل شفلًا منع .

٢٠٣ _ خفِّضْ عليك _ أيها السامع _ فإن الخطأ كثيرُ عامر ومُسْتَوْلُ غـالب والصواب قليل خاص ومقموع مستخف ؛ فوجِه اللَّاغَة إلى أهلها وألزِمُها مَن هو أحقّ بها ؟

۱) س: ثلق؛ ف وم: ثبيق،

٧) ف وم وس: فضل .

۳) س: فرق؛ ف وم: صرف،

۱۰) س: شرطه ایف و م : بشرطه ،

فإنهم كثير ومكانهم مشهور!

٢٠٤ __ كنت أتعجب من كل فعل خرج من العادة ، فاما خرجت الأفعال بأسرها من العادة صارت بأسرها عَجباً، فبدخول كلها في باب التعجب خرجت بأجمعا من باب العجب وقد ذكر الله تعالى التعجب في كتابه ، وقد تعجب رسول الله _ صلّم _ في زمانه ، وفي الناس يوميند الناقص والوافر والمشوب والحالص والمستقيم والمعوج ، قال الله _ تبادك وتعالى _ لنبيه : ﴿ وَإِنْ تَعْجَبْ فَوَ الْمُمْ ﴾ (١) ، وقال : ﴿ بَلْ عَحِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴾ (١) .

فَدَعُ عنك ما لستَ منه وفإن فيما أورده عليك شغلًا وهمَّا داخلًا.

٣٠٦ _ اعلم أنّ الله تعالى قد مسخ الدنيا بحذافيرها وسلخها من جميع معانيها ؟ ولو مسخها كما مسخ بعض المشركين قردة أوكا مسخ بعض المشركين أمورها وحُسِسَ عليها بعض الأمم خنازير ؟ لكان قد بقي بعض أمورها وحُسِسَ عليها بعض أعراضها ؟ كبقية ما مع القرد في ظاهره مِن شبه الادمي وبقية ما مع الحنزير في باطنه من شبه البُشَري ؟ لكنه _

ه الرعد 'آية . .

٣) سورة الصافات ، آیة ٩٣ .

٣) ف و م : الغائك ؟ س : الغائل .

١٠) ف أوم: الغاتك ؛ س: العائل .

جلّ ذكره مسخ الدنيا مسخاً متنبّعاً ومستقصّى مستفرغاً ، فبين حاليها (۱) جميع التضاد وبين مَنْنَيْها (۱) غاية الجلاف .

٣٠٧ ـ فالصواب اليوم غريب وصاحبُه عجهول؟ فالمَجَب مَتَن يُصيب وهو مغمور ويقول وهو ممنوع ا فإن صرتَ عوناً عليه مع الزمان قتلته وإن أمسكتَ عنه فقد رفدتُه ؟ ولسنا نريد منك النُّصرة ولا المعونة ولا التأنيس ولا التعزية ؟ وكيف أطلبُ منك ما قد انقطع سببُه واجتُث أصلُه ؟ وقد كان يقال : « مَن طلب عيباً () وجده » ؟ هذا في الدهر الصالح دون الفاسد ؟ فإن أنصفت فقد أغربت () وإن جُرت فلم تَعْدُ ما عليه الزمان !

وهب اللهُ لنا ولك (°) الإنصاف وأعاذًنا وإيّاك (۱) من الظُّلم ا

والحديثة كما هو أهله ^(۷) وهو حسبُنا ويَعْمَ الوكيل والْعين ^(۱) ا

تمّت الرسالة **

اف وموس : حاليها .

٧) ف وم: معتبها ؛ س: معتبها .

٣) كان يقال : من طلب شيئًا وحده ؛ راحع امثال الميداني ج ٣ ص ٢٧٦ .

ه) س : أغربت ؛ ف و م : أهنت .

ه) س : ولك ؛ ف و م : ولكم .

٣) س: واياك كف وم: وايأكم.

٧) س : ولا حول ولا قوة الا به .

٨) سقط بن سي ۽

GLOSSAIRE

.

passim: terme interrogatif	(50) 1 •	jt.
130: éternité sans fin mais non pas sans commencement,	* أبّد (5)	B
v. E.I., s.v., I, 3; — 15(1 passum : jamais		
158: dard (du scorpion).	(1) S. *	J
17, 40, 56: chameaux	* إيل (3)	ji.
40 ² , 48, 50, 163 ² : père; 72, 176: ancêtre éponyme;	• أب ۾ آبا (10)	
60, 145: ancêtres.		
33, 83: refuser; ابت ننس غير 'je me refuse [à m'adresser	(2) _41 *	ļi.
à tout] autre que toi.		
90: • —: aller vers; الله, 115: énumérer; الله,	* الله = (4)	×
1232: apporter qc. à qn.	•	
92: bienfaisance.	إنيان (1) العبيل	1
135: donner qc à qn.; au passif, 15,58: recevoir qc.	• ۱۷ آئی ہ ھ (3)	Į.
7: influence sur	* أكر (1) على	
2: préférer	(1) F iv	7
26: préférence pour (respect de)	ایثار (1)	į
2,20: péché	• إثر (2)	F
46 ² : eau salée, v. <i>Şahāh</i> , s.v.	(2) جاجاً ⁴	ļ.
18: quelqu'un; 18, 34, 83 (nég.): personne; 122, 172:	(6) آحد (6)	Þ
l'un de ; (1) إندى 122: l'une de,		
52, 126: frère, ami; 120: possesseur de; 124: frère des	(9) ≠1 4	Þ
fils de = membre de la tribu de; pl. إخْرَة 1302: frère	25	
(réels); اخوات (34, 131: amis,		
114: prendre qc.; ب س, 19, 53: prendre qc.; ب س,	(13) 4 341 4	•
32, 66, 1412, 188: prendre à qn. ou de qc.; , , ,	prendre qc. à qn.	÷
ب من, 99: prendre qc. à 'qn.; 41: se diriger vers; ب	-, 175: faire sien	وأ
adopter (une opinion); من, 98: suivre les leçons	de; مأخوذ من 104	:
emprunté à.		
157, 1582: adopter puis fabriquer qc.	vii اتَّهَدَ ه (3)	Œ
78, 159: adoption, fabrication.	يُعادُ (2)	į
passim: autre; fém. الولى ; 45: dernière (opp. à الولى).	ا آغر (15)	
129: dernier (opp. à اَوْل ; subs. 105, 130; fin.	غر (3)	J
75: mettre en arrière (opp. à 🚜).	اَ أَكُونُ (1)	-
- F *		

198: fait de mettre en arrière (opp. à عدية).	تأخير (1)
3, 105: culture intellectuelle; pl. آذاب 3: éléments de la	ادّب (3)
culture; v. Nallino, 7 sqq.	
131: homme cultivé	دىپ (1)
73, 94, 105: éducation (en corrél. avec تترير)	■ تأديب (3)
206; être humain	° آڏين (1)
34. accomplissement	* إداء (1)
163: instrument, 164 instr. de réflexion, faculté	إداة (2)
passim: car, puisque, lorsque	(7) s *
passim. lorsque	إِذَا (65)
passim. donc	لدًا (5)
533: oreille	(3) ১'ঠা 💌
ال في, 165 autoriser qn.; في لي في, 166: donner à	• اَذِنَ - (2)
qn. une autorisation à propos de	
1582 fait de demander l'autorisation [d'entrer]	x استِّعذان (2)
79: éprouver un dommage à cause de	 (1) تانځی ب
100 fin, intelligent	• ارید (۱)
41. Dozy fournit les traductions suivantes homard,	• إرْبِيَالُة (1)
grosse écrevisse de mer, langouste, squille et crabe; Ster	
donne: sea-locust = squille ou sauterelle de mer. L'éd, du	
102, l'identific au gunbari qui est une grosse crevette ou	and the second second
s'agit donc, probablement, soit de ce crustacé, soit du c	
ĞÄHIZ (Hay., I, $144 = 297$; cf. IBN QUT., Muht., $9,364$),	
volait du fil (sulūk), elle fut métamorphosée, mais on lui	
pour qu'ils demeurent comme un signe distinctif et une m	arque du genre de
larcin qu'elle commettait ».	(0) * f
147, 192 calcul théorique ou spéculatif qui s'appuie	 أرتماطيتي (2) المحاطيتي (2)
essenticliement sur les livres 7-9 d'Euclide; v. E 1., s.v. his	
37: ère, point de départ d'une ère	
	 أرض ج أرضون (المدينة المرضون (المدينة المدينة ال
54: terrestre	ارصيّ (1)
41 termite, D'après Abū Bakr b. 'Abd Allāh al-Muzani	* اَرَصة (1)
(apud Hay., VII, 81 = 254; Timăr, 404, Damîri, s.v. رُدِين	
termites qui ont mangé la «feuille» (sahifa) sur laquelle	-
inscrit le pacte conclu contre le Prophète, mais en respect l'Envoyé de Dieu. Ce sont également des termites qu	
démons la mort de Salomon (Qazwini, 377); q.v. ويوري الأرض	
147; v. infra سندهند	* الأراثند (1)
	اور بعد (1) * ارتب (3)
69, 180, 187. hase (parfois lièvre, qui se dit غزز). Les prétendues menstrues de la hase sont souvent signalées	
529; Damini, s.v.: quatre femelles ont des menstrues: la	
chauve-souris et la hase; cf. Qazwini, 331; WZKM,	
chauve-souris et la mase, et. Que wint, 551, manual, 12-h	i de entendesse

qui concerne les osselets (ka'b) de hase, ils mettent à l'abri des envoûtements

et du mauvais œil car les ğinn-s s'en éloignent à cause des particularités physiques et physiologiques de cet animal (Damiri, s.v.; Hay., VI, 118 = 357; Reste², 143; WZKM, VIII, 70); une femme qui porte sur elle une patte de hase ne peut pas concevoir (Qazwini, 332; Berthelot, III, 152). Sur la croyance au fait que le lièvre dort les yeux ouverts, v. Hay., III, 126 = 406; Damiri, s.v.

```
* إشد (2)
, فرانق et رفتض ، 73, 78: lion; v
156: captivité. C'est peut-être une allusion au proverbe:
                                                                      (ائمر (1)
   (MAID., II, 113) parce qu'en captivité, le plus humble
  Sindien prétend être un prince,

    إضطرالات (1).

78: astrolabe. Les divers types de cet instrument ont été
  étudiés par Nallino dans E.I., s.v., I, 508-510. Il semble que les Arabes
  aient, de bonne heure, essayé d'expliquer le mot comme « les lignes » (أسطر
  d'un nommé Lāb (Maf., 233).
passim: origine, base, principe, racine; 191: opp. à فرء.
                                                            أضل ح أصول (12)
53, 79, 1872: manger
                                                                   (4) 2 351 *
123, 159: fait de manger
                                                                         (2) گال
                                                                     (138) 🛂 🔠
passim.
                                                                 (1) 本二 (1)
4: s'habituer à, se familiariser avec
28: composer (le discours), agencer (les mots)
                                                                     II ﴿ أَنْ هِ (1)
104: ordonnance, agencement
                                                                        تألف (1)
97; accord (opp. à اختلاف)
                                                                   vm اتخلاف (1)
179: souffrir
                                                                   * الر ــ (1)
179: faire souffrir; 116, 179 مزاير : douloureux, pénible.
                                                                     (3) • JT iv
                                                                     الهي (I)
théologie علر ---- théologie
passim: Dieu
                                                                         (53) Jil
                                                                        اللهر (1)
7: mon Dieu!
passim.
                                                                    (103)
                                                                     (82) 1
passim: ou bien.
                                                                      (19) ដែ
passim: quant à
5: soit . . . soit
                                                                (1) د او اِنْدُ (1)
40, 41, 50, 66, 164, 186: mère; 8. femelle capable de
                                                                     (10)
  procréer (avec نُحل); pl. أنهات الأولاد (فحل 158: concubines qui ont donné un en-
  . صبع ٧ أم" عامر ; 23: pie-mère أم" اليّماء ; مسبع ٧ أم" عامر ;
passim: nation, peuple.
                                                                    أثمة جرأتمير (7)
. رفص . 50, 57, 80, 121, 130², 136²: imām; v
                                                              المام ﴿ إِنْهُمْ (9)
130: imāmat; sur sa nécessité, v. Ibn Bābawaih, 116
                                                                        (1) total
                                                             إلمر به أمور (22)
passim: chose, objet (terme vague);
  10, 46, 72, 99, 158 : état, situation.
                                                                * أَمَرُ ك ب (6)
1183, 1232, 159; ordonner qc.
                                                                       إثمر (1)
الله ordre, commandement (opp. à الله)
```

[her. (1)

(1) AT

122: gouverneur militaire

69: la consultation du sort par les flèches (استقسام) avait lieu

devant une idole (c'est un cas de transition de la divination par le sort à la divination par révélation); on tirait au sort au moyen de flèches sans pointe au nombre de 2 (oui ou non) ou de 3: ordre (الكاني), défense (الكاني), expectative (الكاني) qui fournissaient une indication sur la conduite à tenir; ce procédé correspond à peu près à la bélomancie ou rhabdomancie des Grecs. On connaît l'épisode célèbre où l'on voit Imru' l-Qais brisant ses flèches et les jetant à la face de l'idole Dû l-Halaşa parce que le nâhî était sorti à trois reprises quand le poète s'apprêtait à venger la mort de son père. V. Hay., III, 136-440; Caussin, II, 310; Ibn Hišām, 56; Ezéchiel, XXI, 26; Reste², 132; Lenormant, Divination, 19; Dourté, 127-128, 373-374.

```
98: espérer qc.
                                                                   (1) A 二 (ji) *
                                                                          أتمل (2)
88,91: espoir espérance
                                                                          مأمول (1)
132: chose espérée, espoir
132: espérer qc.
                                                                        ■ الحمل هـ (1)
104, 110: considérer, contempler qc.
                                                                        ٧ تَأْمُل ﴿ (2)
32, 104: examen, contemplation
                                                                           تأثن (2)
8,88. être à l'abri de, en sécurité contre, ne pas risquer que.
                                                                    (2)  = -\frac{1}{3} \left\{ \frac{1}{3} \right\} 
882: sécurité
                                                                             أمن (2)
73: avoir la foi, être mu'min; 🚜 . —, 89: mettre
                                                                         ٧١ آمن (2)
  qn. à l'abri de.
5: foi
                                                                            <u>(1)</u> نابيا
                                                                         (99)
passim: si (potentiel)
                                                                              (1) 题
122: négation
                                                                             (51) 31
passim.
                                                                           إتبا (20)
passim.
                                                                         (91) tf *
passim.
                                                                            (102) 1
passim.
92 : comment t'est-il possible de; d'où te viendrait le pouvoir de نا الله الله عند (1)
                                                                          (10) u
passim.
                                                                            إنْتَ (39)
passim.
                                                                      (I) 🍱 🖽
34: réprimander
34, 95, 128: réprimande.
                                                                           تَأْسِ (3)
502 : femelle; ్రామ్ 23 : testicules
                                                                          • أنتي (3)
passim: homme
                                                                       • إنسان (15)
                                                                            ناس (28)
passim: gens; 25, 31: les hommes (opp. à 51); 9, 181:
   les autres, autrui; 40, 48, 49, 61, 75, 104, 132 : les hommes.
67: humains
                                                                              إلىن (1)
100: femmes
                                                                             (1) •ننا
ارحفة 106 : sociabilité (opp. à رحفة).
                                                                             أأس (1)
207 : familiarité
                                                                         II تأنيس (1)
103: nez
                                                                         انس (1)
98 : éprouver un sentiment de honte, se sentir humilié
                                                                       (1) -- (ii) *
196 : retour au sujet, reprise du sujet

 استئناف (1)
```

```
 (1) الوالق (1)

108: élégant
                                                                  الأنام (1)
101: les autres humains
                                                                    (1) - Ú
46: récipient (v. - L.).
201: calme, absence de précipitation (جلاباء)
                                                                    (I) #U\
182: état de ce qui est douceureux ou mielleux,
                                                                     (1) 35 v
  douceur plus ou moins affectée
72, 13, 43, 92, 112, 121, 138, 160: les gens
                                                              📍 (آهل جووت (20)
  de, les possesseurs de; 175 : spécialistes; 203 : ceux qui méritent; 64, 160 :
  habitants; 32, 43, 1222, 186: famille et, plus spécialement, femme(s); 90:
  capable; 207: méritant
                                                                      مأهول (1)
113: fréquenté
                                                                     (78) 1 *
passim: ou, ou bien
                                                                     (1) of *
(نقص مخر: 142: Infirmité
                                                             (16) حادل (16)
passim: premier, ancien; début
129: au début
                                                                        (1) 53
                                                                     (3) 訂 *
164: instrument (ﷺ; 191²: organe
                                                                     11 تأويل (5)
141, 1472, 178, 188: explication, interprétation
                                                                   أولالك (1)
62: ceux-là
                                                                     (I) 5VI
130: maintenant
42: allusion au nom du chacal (וֹצֵי דנט); Damiri, s.v.,
                                                                    (1) 351
  explique qu'il est ainsi appelé parce qu'il se joint (الأدي) à ses congénères
  quand il les entend, mais Timar, 211, signale que 35 est un animal imagi-
  naire; v. aussi TAB./zor., II, 231.
                                                                     (33) 👣 *
passim: quel?
                                                                         (6) 45
passim: lequel?
105, 203: particule du vocatif
                                                                         (2) نيا
                                                                آلِنہ اِت (3)
17: signe, point de repère; 135, 143:
```

signe; verset du Coran.

passim: également (3) (عَا * passim: où?; 447, 639, 70, etc., عند الله ; quelle différence (61) عَلَا * (dans le temps, l'espace, la situation, le mérite, etc.) y a-t-il entre... et

pasrim; 8, 712: garde-toi de. (8) ១ជ្ជា ។

د

passim. (392) ... •

144: la lettre : « si vous voulez savoir quelles natures renferme (1) • • une chose et ce qu'elle contient de chaleur, de froid, d'humidité et de sécheresse, vous vous reportez au nom que la conjonction des astres a fourni le jour de sa naissance et vous voyez ensuite [dans le tableau ci-dessous] ce que ses lettres donnent de rangs, de degrés, de minutes, de secondes, de tierces, de quartes et de quintes: vous connaîtrez alors ce que cette chose renferme de chaleur, de froid, de sécheresse et d'humidité (K. al-mawāzīn de Ğābir ibn Hayyān, apud Berthelot, III, 139 sqq.)

	Į.	sécheresse bile noire سوداء		chaleur bile jaune صفراه	natures طیائے
ابجد	3	ح		ţ	مرتبة == rang
هورح	ح	ر	9	•	درجة == درجة (= 1/10 de rang)
هورج طيكل	J	ك	ي	Ь	minute = دفياته (= 1/10 de degré)
مسع فصغر	ع	س	ں	٢	seconde == ثانية (== 1/10 de minute)
فميتر	ر	ق	ص	ٺ	tierce == 7215 (= 1/10 de seconde)
شتثخ	Ċ	ث	ت	ىت	quarte = رابعة (= 1/10 de tierce)
ذضطغ	ع	ط	ص	ذ	quinte == عامــة (= 1/10 de quarte)

IBN HALDON, Muq., 440 et 463, fournit le mênie tableau, avec quelques variantes, dans son chapitre sur la simija (v. E.I., s v.). On trouvera dans BERTHELOT, III, 159 sqq, le moyen de calculer exactement les composantes du corps d'après la place respective des lettres du mot obtenu, et les calculs auxquels il faut se livrer dans le cas où les lettres ne fournissent pas tous les éléments actifs (chaleur et froid) ou passifs (humidité et sécheresse).

157: Kitāb al-bāh (ou al-bā'; sur ces mots, v. Ṣahāh, s.v). II (1) الماء s'agit d'un livre indien (Birūni, Aṭār, 331, en signale un d'un auteur manichéen; cf. Kessler, Mani, 242), relatif au mariage ou, plus précisément, au coît. Hay., VII, 12 = 29, fournit les précisions suivantes: والهند ترانق كل غيره إلا في ختان النساء والرجال؛ ودعاهر إلى ذلك تصنعر في توفير عط الباء المرب في كل غيره إلا في ختان النساء والرجال؛ ودعاهر إلى ذلك تصنع الباء كتباً ودرسوها الأولاد المرب في كل غيره إلا في ختان النساء والرجال؛ ودعاهر إلى ذلك تصنعة الباء كتباً ودرسوها الأولاد semble n'en connaître qu'un car il parle encore (VII, 70 == 226) de l'Indien, auteur du K. al-bāh. V. dans Fihrist, 314 une liste d'ouvrages indiens, grecs et arabes sur ce sujet.

37: il est intéressant de constater que Gahiz connaissait ce ياورات (1) mot que les premiers mathématiciens arabes venaient d'emprunter à l'Inde; il s'agit de Bhūri que Birīvni, India, 83, transcrit وون et qui désigne, sauf erreur, l'unité du 19ème ordre, soit 1018. Dans Hay., I, 24 = 46, on lit : ولولا خطوط الهند لضاء من الحساب الكثير والنسيط ولبطلت معرفة التضاعيف ولمدموا الإحاطة بالماورات وباورات الباورات ولو أدركوا ذلك لما أدركوه إلا يعد أن تغلط المؤولة. • • — Ce passage est reproduit dans Timar, 439, mais avec تنور (pour تنور) et cette glose: التنور مقدار من مقادير الهند يجمع الآلاف الكذيرة — On signalera enfin que pour Ğāḥiz (Ḥay., VI, 71 = 230) : المَكَنان = الكثير الدي لا يكون - -فوقه عدد

68, 140, 177; puits بائد ۽ آبار (3) بأس (2) 57, 138; mal البطة (1)
 به بسوار (11)
 به ري (1) 135: absolument, radicalement passim: mer; v. Bunţus 42: marin پېدرياي (?) et (?) ترناي (?) ئىرنجات .v. 141:

49: «Les jeunes chamelles arabes saillies par des étalons à بُهِ فَيْسِيْ (1) deux bosses du Kirman ou d'autres provinces du Hurasan donnent naissanre aux espèces nommées بخق et جيّازة . Il n'y a jamais d'accouplement entre un chameau et une chamelle نهق et les meilleurs produits de cette espèce sont dus au croisement du gros chameau à deux bosses avec les jeunes chamelles d'Arabie» (Mas'ūdī, III, 4-5). Baihaqi, 110, précise que les produits de chameaux نبخت accouplés ne sont pas viables; de même les produits d'étalons arabes et de chamelles بهت ont une très laide apparence. Le collectif est بُنِين ; le singulatif يُنِين a un pl. يَنْهُن — V. aussı إلين — V. aussı إلين إلى الم 63 = 138, VII, 50 = 169; Damiri, s.v.; Qazwīni, 403.

112: vapeur • بغل له (۱) 33: être avare de 13: avarice passim

46, 70, 134: ce mot désigne soit une pagode, soit une idole, soit le Bouddha; v. E.I., s.v., I, 788-9. Il paraît désigner (§ 134) le premier

et Kuvéra. صنر et Kuvéra. 1,14: côté intérieur de la cuisse; v. Şaḥāḥ, s.v. (2) 54

(2) بـ آبة 192, 200: commencer par qc.

46: début, commencement; v. صنر (1) ·ii

162: commencer, prendre naissance; ب ب ء -, 1852: fournir (4) [JE] VIII qc. à qn. de sa propre initiative, proprio motu; 🕳 -, 189: commencer par qc. 46: commencement, naissance. ابتدا- (1)

112: pleine lune آبدر (1)

9, 15, 54, 108: extraordinaire, curieux par sa nouveauté آبديم (5) (الاریب ﷺ); 67: extraordinaire (الاریب ﷺ).

43: les quarante badal qui occupent la 5ème place dans بَدُل ج أَيْدال (1)

la hiérarchie des saints et ont leur siège en Syrie; v. E.I., s.v., I, 68-69. La présente notation de ce mot a une certaine valeur chronologique; v. رفس. 342, 144: au lieu de, à la place de (3) المدالة 28, 106, 189: remplacer qc. (¬) par qc. (¬) (3) استندل (3) 23, 46, 48, 53, 62, 112, 118, 191; corps تدُن ہے الدان (8) 93: spontanéité, mode de pensée non discursif; نديه (108) et يَدَاهَة (1) نديية (82) en sont synonymes (opp. à بَدِيهَة). 28, 112: apparaître; 111: sortir (3) 🙏 🖼 رفي . 74, 189 changement d'un décret divin antérieur; v. رفي نداء (2) 113: caprices, fantaisies بَدُرَات (1) 118, 129: franchise sans ménagement, avec une nuance m أساداة (2) d'incorrection (opp. à مداراة). 94: franc jusqu'à l'incorrection مباد (1) 4: montrer, faire apparaître 1٧ إيدّى (1) 4: nomade; للحاصر والبادي urbs et orbs * باد (1) 96, 118, 119, 189: fait d'accorder qc. (opp à مرم) * تَدُل (4) v تَندُّل (1) 99: vulgarité (I) a Just vin 62. mettre qn. à contribution pour son profit personnel; n. verb. انتدال : 83. 186: qui éprouve de la piété fihale; 187, qui éprouve de **لاڙ** (2) l'amour mateinel (opp. à ວَᇥ). 99: justes, bons, pieux (1) 5 * 42: continent (1) 42: terrestre (1) シッじ [テ ゼン] 160. désert 180. extérieur (opp. à المجانة). On ne voit pas clairement ce que désigne المئر الحراني ; المئر الحراني paraît désigner la science des organes internes, mais le sens exact de ces deux mots demeure obscur. On signaleja également leur emplor en alchimie (Fikrist, 354, 359: عمال برائية et عمال برائية 355: - malgam = μτλ αγμα (malgam = μτλ αγμα =) كناب الملافي العوالية amalgame) et un كتاب الملاقي الدرائية das Buch von den inneren (- ausseren) Metalverquickungen). (1) Fel (1) 28: innocence (1) [7] 79: guérir IV ترابط به ترابط (2) 150, 154: barbiton; v. E.I., s.v. mu'zaf, III, 600 a. Cet instrument était connu chez les Persans sous le nom de barbud (Christensen, 484) que Mafātīh, 238 explique par barbat == بعدر البط (id. dans GawāliQi, 30). D'après Qazwini, 373, le premier à s'en servir fut un nommé Murra ibn al-Härit qui vivait au temps de Salomon; v. Lamak. (I) -iji 75: endroit désert 69: animal ou oiseau qui passe devant un homme, de droite à **پار**س (1) gauche; c'est généralement un mauvais présage, quoique les habitants de

la Tihāma en tirent bon augure; v. Hay., III, 135 = 438; Mas'ūdī, III,

```
341, V, 326; Reste<sup>2</sup>, 202; 'Iqd, I, 298; Baihaqi, 487; Doutté, 359; Freytag,
  Einleitung, 163.
                                                                  الا تباريخ (1)
106: violents accès de la passion
                                                                       (1) at 5
28: dans l'exp. يرد اليتين: la fraîcheur, la joie de la conviction.
                                                                  x استار د د (1)
33: juger froid, sans intérêt
112: vêtement, voile
47, 103: grêlons
                                                                 يَريد 😓 يُرُد (1)
163: messager
103: singulatıf de زردي: papyrus, jonc; on désigne ainsi une
  jambe fine et blanche; v. Dozy, s.v.
                                                                 m 455 x (1)
33: rivaliser avec qn.
156: lèpre tuberculeuse (J.A., 1931, p. 311, n. 1); c'est la
                                                                      \tilde{z} (1)
  réunion du nabid et du lait qui la provoque (Samarqandi, Bustan, 94).
                                                                    تراهيث (1)
22: puces
                                                                      (1)
167: brillant
103: aiguière; 154: manche d'un instrument de musique;
                                                                      الريق (2)
  Mas'ūdī, VIII, 89, l'appelle 🚅 mais Maf., 239, précise que l'ibriq est le
  manche (عند) du luth, avec tous les appareils qu'il porte.
                                                                       ئزائم (1)
69: voile. Nous n'avons trouvé aucune précision sur la pratique
  à laquelle l'auteur fait allusion.
68, 86: bénédiction; pouvoir surnaturel, v. E.I., s.v., I, 670;
  Westermarck, 111-177; Douté, 260 sqq.
                                                                 III مارك الله في (1)
24: que Dieu bénisse
25, 103: argument, démonstration apodictique.
                                                             يُزْهان به رَاهِينُ (2)
                                                                    (2) \stackrel{?}{=} \Im [5]
96, 119: Pexp. التسمى والسط tirée de Coran, II, 246: « Allah
                                                                      (2) hami
  referme ou rouvre [Sa main] », désigne le pouvoir d'ouvrir ou de refermer
   sa main, c'est-à-dire le libre-arbitre dans la distribution; sur le plan spirituel,
   bast désigne la détente, la joie, qube la contraction, le repliement sur soi-
  même. Chez les mystiques, ces mots correspondent à la consolatio et à la
  desolatio; v. E.I., s.v. kabd, II, 630.
1: étendue, grandeur; allusion ironique au verset II, 248 relatif
                                                                          نشطة (1)
   à Saul.

 le mètre basit.

                                                                         تبيط (1)
1922: opp. à متصور. Ces deux mots, que l'on pourrait traduire
                                                                        تعقبتوط (2)
   par «développé» et «résumé», paraissent désigner respectivement la
   culture générale (منسوط) et les connaissances spécialisées (منسوط) ainsi qu'il
   ressort d'un passage de Hay., I, 40 = 80, où ils qualifient le mot adab.
178: expansion
                                                                     ٧١٤ اليساط (1)
                                                                      المام (1)
121: souriant (employé comme prénom)
                                                                       (2) تَبَشُر v
96, 123: sourire
89, 123: gaîté; 132: gai.
                                                                       بالحر (3)
```

بغارات (1)

133: annonciations, prédictions, prophéties

```
    بَغِيرِيْ (1)

206: humain

 تضر - أيصاد (2)

161: vue (sens); 99: regard
                                                                          الضرّ (1)
180: plus perspicace
                                                                        IV انضر (4)
161, 167, 1772: voir, être doué de la vue
                                                                           المنصر (1)
34: clairvoyant
                                                                     (1) א וستنصار (1)
3: observation, examen impartial (opp. à اعتراء ).
88, 198: lent à venir, tardif
                                                                    تواری₃ عن (2)
                                                                        (2) Life
201: agir avec lenteur, lambiner; عن --- , 36: être lent à venir,
  arriver tard.
                                                                           إنطاء (1)
201: lenteur (≠ 501)
                                                                        الماطل (7)
ال, 91, 189: faux (opp. à رَحِدٌ $ 96, 1203: futilité (opp. à رَحِدُ أَنْ اللهُ عَلَيْهِ )
                                                                           تطال (1)
121: futile (prénom).
                                                                        v إنطان (7)
44, 169, 1704, 193; supprimer, abolir
                                                                          المنطول (1)
28: superficiel (opp. à معق).
                                                               نَعَلَنَ ﴿ تُطُوبُ ﴿ 6)
1, 103: ventre; 48, 164: entrailles maternelles; de là
   génération; 46, 61: intérieur, sein (de la terre)
                                                                            بایلی (1)
206: intérieur (du corps), (opp à طاهر)
                                                                   (2) تقت __ ب
1262: envoyer qc.
                                                                         تند (8)
passim: ensuite
                                                                            تَقْدُ (28)
passun: après
                                                                         من الثقدِ (1)
174, de loin
                                                                           نمىد (9)
23, 27, 32, 462, 85, 111, 126 éloigné; 57: invraisemblable
                                                                      (1) ¥ [iv] IV
189: éloigner, réprouver
200: fait d'éloigner, de rejeter, de ne pas s'intéresser à
                                                                           (1) Jail
                                                                        تبرر (3)
6, 180, 181: chameau
                                                                       اتثمن (33)
passim.
                                                                      تموص (3)
22, 23; singulatif تَمُوصة 114: moustique, moucheron
22: définition donnée par Hay., I, 14 == 28 النمات كل ما عطر من
                                                                      * ثنات (1)
   : العلود سنَّمَّا كان أو مهيمة إدا لم يكن من دوات السلام والمخالب المعقَّفة كالفسور والرحم والغربان
   v. aussi MAID., I, 12; Timār, 354.
                                                                        ائقص (1)
58: haine
                                                                           (1) مُنْفَطّة
المختة (opp. à شعة)
                                                                    11 يَقْطِنَ هَ إِنْ (1)
186: inspirer à qn. (ال) de la haine, du mépris pour (ه),
   (opp. à بثب ).
27, 131: haīr
                                                                      ٢٧ أَنْفُصُ لا (2)
                                                                  نقل ج بنال (3)
49, 562: mulet. D'après TAB./zor., I, 101, le premier
   qui fit saillir une jument par un ane fut Tahmurat (= Kayumart, q.v.).
   La longévité du mulet, souvent signalée (p. ex. Hay., VII, 68 = 221) est
   attribuée à sa continence. Quant à la stérilité de la mule, elle est discutée
   car certains prétendent (Qazwini, 318) qu'elle est féconde, mais trop
   étroite pour mettre un petit au monde sans succomber; c'est pourquoi elle
   est cousue (پیجسلونها مکشونة) afin qu'elle ne soit pas saillie.
                                                                         (I) [# *
125: injustice, oppression
```

145 .
98: injuste (1) ,sk
62, 200 : il convient (2) بنتني vit •
* بَقَى (1) *
62, 200 : il convient (2) بنتني (2) 56: bovins (1) بكر (1) 107, 115, 190, 192, 205, 206: rester, demeurer, durer (6) بكري (6)
9, 52 ² , 54, 56 ² , 72: vie, existence; 130: survie; 55: persistance; (9) 12
sur ժուս որ յեր v. 'Askarî, Dîwân al-ma'ānī, II, 222.
99: survivance; 2062: vestige (3) 💢
اتر (1) باتر (1)
124: dans le vers: فما يتيا على تركتماني: ce n'est pas par désir de (1) يتياً على (1)
me conserver en vie que vous m'avez épargné; (v. infra القير).
passim: dans l'exp. ជា ១៤ : que Dieu te conserve en vie, qu'll (11) ជា re
prolonge ton existence; 1242 dans l'exp. عليك إن أبقيت إن أبقيت إن أبقيت إن أبقيت إن أبقيت والله عليك إن أبقيت الله عليك إن أبقيت الله الله الله الله الله الله الله الل
soit pas miséricordieux envers toi si tu l'es [envers moi]; cette exp. s'emploie,
quand qn. a proféré des menaces, avec le sens suivant: si, après tes menaces,
tu te montres indulgent, tu ne mérites aucune pitié de la part de Dieu, car
ton indulgence sera dictée par un autre sentiment (la peur par ex.); il
existe une exp. voisine: ne sois indulgent qu'envers toi-même, c'est-à-dire:
je me soucie peu de tes menaces: لا تُبِي إِلَّا على نفسك - v. Maid., II, 185, 189;
Şaḥāḥ, s. v.
94: première faute, peccadille (1)
96: pleurs, larmes (1) • نكانا •
106: en larmes (1) அடி
177: pleureur, qui pleure beaucoup (Ṣahāḥ, s.v.), mais il est (1)
possible que ce mot désigne ici autre chose. On le retrouve dans le Muhtar
de Berlin (5032, fo 21b, l. 13) dans une phrase où, au demeurant, il faut
فإنَّ فَصْلَهُ قَد قهر المعاند وغير العاسد وأضطرُ النبي إلى معرفته : الذكي peut-être lire
والبكي إلى حسن وصفه
passim: mais, au contraire, etc. (16) بُن *
173: sans (1) 💃 🕈
38: et nom verbal تَنْتِلُ 48: confusion (des langues) (2) * • فَتْتُلُ *
176 ² : pays (2) الله (2) الله (2) الله (3) الله (3) الله (4) الل
الله عند (3) الله (3)
160: devenir stupide (1) ເມື່ອ v 🏓
44: être frappé de stupeur et de désespoir (1) بَلَتَى v •
77 ² : avaler qc. (2) ه الكار viii *
passim: atteindre; 9: parvenir à connaître (9) 🔺 🔟 *
الراء (2) 192: fait d'atteindre; 200: réussite
28: éloquence; v. E.I., s.v., I, 625 (1) 28×3
98, 111, 182: éloquent (3)
131: exagération (1) Talus m
98: chercher à atteindre (1) مُ يُلِينًا على الله على ال
144, 152 ² : (du grec φλέγμα) phlegme ou pituite (lymphe), l'une (3) بَلَدُر (3)
des quatre humeurs cardinales du corps dans la médecine hippocratique.
we down a numerical caronismes on corbs dams in menerica inbloctandre.

La prédominance de l'une des quatre humeurs produisait l'un des quatre tempéraments (ou crases ou complexions) (en ar. مراح م اكر جه المزجة) qui correspondaient aux quatre éléments et étaient en rapport avec les saisons :

- 1) sang (دم) = air humidité joie printemps.
- bile jaune (منر) = feu -- chaleur -- colère -- été.
- 3) pituite (سر) = cau froid flegme hiver.
- 4) atrabile (سوداء) = terre -- sécheresse -- mélancolie -- automne
- v. Mourad, 142; J.A., 1931, 331; Tiğān, 4.

```
55, 88, 116 malheur
                                                                      (3) · ¥
94: malheur; 69 au pl., dans l'exp. السلايا والرلايا, la نية est une
                                                                          نک (2)
  chamelle attachée à la tombe de son maître, sans nourriture, pour qu'elle
  meure et lui serve de monture le jour de la Résurrection. On découpait
  un coussinet (خویّه جوایا) ou une housse (دیّه جوایا) avec laquelle on lui
  ou encore البلايا على الولايا ou البلاما على الحرايا ou البلاما على الولايا ou البلاما على الحرايا
  v. Mas'ōbi, V, 326, 500; Mato , I, 115; Şahāh, s.v., كالبلايا رؤوسُها في الولايا
  IBN QUT, Muht., 136; E.I., s.v., I, 635
71: éprouver, soumettre à une épreuve
                                                                  (1) * [5] VIII
                                                                       (3) 📜 🔸
1523: la plus grosse corde d'un instrument, basse
                                                                       ائي (3)
3, 154; fils; "" --, 130. cousm
49 poisson d'eau douce qui doit être le barbeau, pl 🖫 ;
                                                                       تتي (1)
  د شموط ۷۰
                                                                     (3) = 3 = 4
633: construire
51: bâtiment, 51, 84. construction
                                                                           سا • (3)
                                                                         ئباد (2)
51, 174: construction
                                                                         آميان (1)
174: bâtiments
                                                                    اَمُثْهُوتَ (1)
106: hébété, accablé
55: se réjouir de
                                                                  تهجّ ت (١)
31: beauté
                                                                          (1) Tagir
                                                                          توچ (1)
108: beau, harmonieux
17: milieu, centre
                                                                      (I) # ......
128: considérer comme de mauvais aloi, comme négligeable
                                                                    * تهرَية (1)

 المبهر (1)

105: inconnu, obscur
12: obscurité, équivoque
                                                                     (1) استشهام (1)
امستماق (جديم 12, 67: inconnu, obscur
                                                                       (2) مُثِنْتِهِ
91, 114: éclat
                                                                       - تها∙ (2)
103, 109<sup>2</sup>: magnifique.
                                                                          (3)
                                                              ناب + أبو أب (24)
passim: porte; 1732: orifice, 12, 130, 1322, 198: cha-
   pitre; 133: catégorie; 84, 87, 2042 domaine.
1182: permis, licite
                                                                      أميات (2)
116, 143: esprit; 782, 82, 138, 160, 187, 1882: Սկ եւ: qu'a-t-il
                                                                      (10) Ju
   à, pour, avec ?; de là: pourquoi, pour quelle raison?
145: uriner; v. Hıšām ibn Ḥalaf.
                                                                     يال ئــ (1)
63, 35, 68: urine, action d'uriner, miction. Le chameau est prover-
```

bial et l'on dit: اخلف من ابول البعير « plus en arrière que l'urine du chameau»; cette particularité est expliquée de la façon suivante: Abraham portait sur son dos un chameau et un homme qu'il avait molesté; chemin faisant l'animal eut envie d'uriner et un ange dévia son organe vers l'arrière afin qu'Abraham ne fût pas souillé (Massé, 187) — Il est déconseillé d'uriner dans un terrier (ناق) car on risque d'être atteint par des serpents ou des insectes, et surtout par des ginn-s (Samarqandi, 99; q.v. Sa'd).

292: Saule (hyperanthera Morunga); v. Huart, 'Uššāq, 85
(2) الله *
75: passer la nuit
(1) الله *
60, 61: maison, demeure; 6, 143: vers (en poésie).
(4) الله *
79: napellus thora, espèce d'aconit. « Ce poison vient de l'Inde,
(1) الله *
des montagnes des Tures et du Tibet; on le trouve ordinairement dans l'épi
de la renoncule; il est de trois espèces et possède des propriétés remarquables » (Mas'ūdi, VIII, 111-112); c'est une création d'Ahriman (CasarTelli, 57).

73: pondre

78, 112, 121, 170: blanc, blancheur

126: œuss; singulatif خياصة: 46, v. خاجة: 134: allusion probable

au mythe cosmogonique de l'œus d'où sortent les mondes et les êtres (œus d'or du monde contenant Brahma), mais l'on peut aussi songer à l'œus d'Orphée, à celui d'Osiris et à l'œus philosophique (v. Berthelot, Alch. press. Introduction, 214).

grous, introduction, kity.	
167: blanc, clair.	انْيَصُ (1)
48: devenir blanc	ix اثیمن (1)
50: vendre	(1)
28, 30: se distinguer	* بان ً (2)
111: mode d'expression; 126, 1822: éloquence	ئيان (4)
102, 103, 108: clair, explicite	نځن (3)
98: preuve, argument	(l) ដង្
passim: entre	نين (59)
116, 117; n. verbal نباینة 131: se distinguer de	(3) ք ֆև ա
31: distinguer	(1) ¥ 341 IV
2: action de faire étalage de	(1) હું ઇંધ્રો
113: qui voit clairement les choses (opp. à متحقير).	v أختين (1)
19; n. verbal نياتي 198: s'écarter de la norme	(2) ਫ਼ੁੱਘੋ vi
6, 105, 194: fait de trouver clair, compréhension, intelligence	x استبانة (3)
de qc.	* * * * * * * * * * * * * * * * * * * *

* 3

```
144: la lettre 🛎 - v. supra 🕫 .
                                                                        (I) +U
141: arche d'alliance ou arche sainte, coffre dans lequel les
                                                                     تابوت (1)
  Hébreux gardaient les Tables de la Loi; v. سكيت .
159: bétel; v. Steingass, s v. tämbül.
                                                                     تائيرل (1)
57: suivre, občir à
                                                                     183; génie familier et tout particulièrement inspirateur du poète;
                                                                          تابعة (1)
  c'est de là qu'IBN Sunaid a tiré le titre de sa Risālat at-tawābi' wa-z-zawābi'.
  V. Hay., VI, 69 = 225; WZKM, VII, 183; E.I., s.v. karin, II, 808.
70: personnage accompagné d'une tābi'a.
                                                                         مشوع (1)
8: acquiescement (opp. à الحلاف )
                                                                       III أمتانمة (i)
206: suivi, approfondi
                                                                       v حَثَيْم (1)
89: continu
                                                                      ٧١ 'متتاس (1)
88: commerce
                                                                     أمشقر (1)
                                                                      * تُحْتَ (2)
passim: sous
23, 39, 113: terre, poussière
                                                                      اتراب (3)
176: terre, terroir (substrat)
                                                                           تژیة (I)
5, 44, 96, 97, 191: abandonner, délaisser; 66, 124: laisser
                                                                   (7) ▲ ≟ ∃ €
32, 892, 105, 107: abandon
                                                                           (5) 45;
59: surmenage
                                                                  1۷ إنّمات (1)
192: pousser à la perfection la connaissance de
                                                                  (1) a 521 iv
رق v.
9, 1292: acquis par héritage (opp. à طارف)
                                                                      (3) AU
                                                                       (4) Liz
150<sup>2</sup>, 180, 190, 193<sup>2</sup> . disciple
                                                      يَنْهِمُ حَ تَلامِيدُ وَتَلاِمِدُ ﴿ وَكُلُ
132: survant, futur (opp. à ماصن ِ )
                                                                       تال (l)
                                                                      ائر (1)
48: être achevé
86, 98, 100, 112, 164: perfection
                                                                          تَجاء (5)
1, 26, 99, 105*, 128: complet, parfait
                                                                           تاتم (5)
9: parachever
                                                                         (I) أكَّ (V
69, 102: amulette; v. E. I., s. v. hamā'ıl, II, 258-9;

    ثبيبة ﴿ ثبّائِر (2)

  GOLDZIHER, Muh. St., I, 34.
30: dattes
                                                                           ئنر (1)
78: dragon (et aussi constellation du dragon, v. E.I., s.v.,
  IV, 824) L'auteur songe au cyclone dont il donne une interprétation
  physique (Hay., IV, 51 = 154, VII, 33 = 106), mais les auteurs arabes
  voient dans le tunin un animal dont ils fournissent une description précise.
  حبوان عظيم الخلقة هائل المنظر طويل الجنَّة عريضها كدير الرأس : Ainsi Qazwīnī, 130
  يراق المبيئين واسم الغير والجوف كثير الأستان يسلم مسن الحدوان كثارا يطافه حدوات الهر
  L'interprétation de Gāḥiz est cependant signalée par le même auteur.
  (126-7) et, notamment, par Mas'odi, I, 263 sqq., qui fournit les explications
```

suivantes: les tanānīn sont des monstres qui existent dans la Caspienne et la Méditerranée. Ce sont: 1°) un nuage noir qui se forme au fond des eaux et monte vers les couches supérieures de l'atmosphère (; q. v.); q. v.); 2°) un reptile qui vit dans les profondeurs de l'Océan où il fait la guerre aux poissons; Dieu lui envoie des nuages et des anges qui le font sortir de l'abîme sous la forme d'un serpent noir dont la queue renverse tout sur son passage; il est jeté dans le pays de Gog et Magog où il est tué et sert de nourriture à ces peuplades (cp. Merv. de l'Inde, 41; en hiver, ayant chaud dans la mer, ce serpent entre dans les nuages où il reste emprisonné; quand les nuages se désagrègent, il retombe sur la terre ou dans la mer; lorsque Dieu veut éprouver une population, Il fait tomber un tunnīn sur son territoire; v. aussi Kisā'i, Qiṣaṣ, 187); 3°) Les Persans prétendent qu'il a sept têtes.

```
94, 107, 131 : repentir, résipiscence
32, 126, 130 : tutie; v. Hay., V, 107 = 350
61, 109, 110 : couronne, diadème
2: jeté à corps perdu dans
4: jeté à corps perdu dans
55: s'enorgueillir de ; إن سر با المحتايم في الأفهاء والمحتايم والمحتا
```

رھن

107: être ferme; 140: être sûr, établi; 167: se fixer	* ئيت ئے (3)
13, 93, 193: sûr, bien établi; 112, 168: fixe; 169: fixé.	تانت (6)
59: établir; 61, 134: attribuer qc. à	n أَنْتَ (3)
59: confirmation; 196: fait d'établir, de considérer comme sûr	• -
190: تثبيت sûrement	, - 46
17, 98: prouver, établir	1٧ أتنتَ ه (2)
107: examen approfond: (?)	ν تنفت (۱)
157, 158: épaisseur	* ئِدُن (2)
171: liquide, qui coule; v. Lisan, s.v.; Muhassas, IX, 150.	* أَتُمُبَانَ (1)
4, 111: marche, région frontière	* قَبْرُ (2)
86: éducation (donnée à qn.)	* الاَّ تُغْجِيفُ (1)
	* x استنقل * (2
44: dans l'expr. نكث «survivre trois jours (nuits)»; ср.	* ألات (1)
IBN QUT., Ma'ārıf, 79, 1. 11.	
148: tiers	للث (1)
1523: 3ème corde d'un luth	مَفْلَتُ (3)
28: neige; figt: joie, baume	* tip (1)
passim: ensuite	(42)
30: fruits; singulatif نَرَة 2: figt: conséquence	• قبَر (2)
- "	

148: huitième	• ځي (۱)
200: précieux	* ئېين (1)
18, 24 · louange	(2)·L3 *
193: deuxième	(1) ្ខប 📍
1523: 2ème corde d'un luth	مَدْنَىٰ (3)
126 détours d'un sentier de montagne; Timar, 221, donne	انبيات (1)
وهو بنهات الطريق l'expression ابي pourtant dans le chapitre des	suis» الزم الجادة ا
la grand'route et abandonne les chemins difficiles».	
	2.4 % Put.

14 ployer, se courber (1) الكؤي vu 23, 127: vêtement (2) * 88, 95, 201 récompence (opp. à الواب (3) المؤيد (1) كفائة (1) المؤيد (1) المؤيد (1)

188 taureau. On prétend que les démons empêchent les قور ج تران (2) taureaux de boire et les éloignent de l'eau afin que les vaches s'abstiennent de s'abreuver et périssent; ce sont en effet les mâles qui, d'ordinaire, donnent l'exemple (Hay., I, 10 == 19) -- 73: قرر الله : on ne voit pas exactement ce que l'auteur désigne ainsi. Peut-être fait-il allusion au bœuf primordial des Mazdéens d'où sont issus les animaux et les plantes (v. Casartelli, III-II2); on peut encore songer à la cosmogonie adoptée par les Musulmans d'après Wahb ibn Munabbih, la Terre, semblable à un bateau, était portée sur les épaules d'un ange; comme ses pieds n'étaient pas fixes. Dieu créa un rocher puis, ce dernier ne suffisant pas, un taureau avec 4000 yeux, 4000 oreilles, 4000 nez, bouches et langues; il y avait 500 ans de marche entre deux de ses pieds; comme il n'était pas encore assez fixe, Dieu créa le poisson qui supporte le tout (Damiri, s.v. גֶּע) — Kisk'i, Qışaş, 10-11, ajoute l'eau et enfin l'air sous le poisson qu'il appelle Bahamūt, le taureau étant nommé ar-Rayyan; v aussi Magdisi, Création, II, 45 ---L'expression tör-illah figure cependant dans un texte marocain (Colin, Chrestomathie, 4).

3

26. sang-froid

177. citerne, puits

122: remettre un os brisé

147²: algèbre, v. E.I., s.v., I, 1016-17. méthode de solution des

équations du 1er et du 2º degré.

122: tyran

passim. montagne

13: pusillanimité

103: front

207: extirper, déraciner

(1) جَائِل المِحْلُ (1)

(1) المِحْلُ (1)

(1) المِحْلُ (1)

```
+ 77
                                   GLOSSAIRE.
                                                                             -Jour
                                                                    (1) Jest *
129: négation
                                                                       (1) Jane
98: négateur
                                                                       أجيحاف
v. index des noms propres
                                                                1۷ ﴿ جَمَلُنَ بِ (1)
47: emporter qc. (torrent)
                                                                  حد - (4)
116, 119, 120, 122 : être sérieux
                                                                       جد (28)
passim: sérieux (opp. à جزل ct مزل )
                                                                        (1) 34
36: sérieux (adj.)
                                                             (2) عامية أجداد (2)
60, 145: ancêtre
                                                                   جد"ة (2)
55, 62: état de neuf
                                                                   اا تُهْديد (1)
196: renouvellement
                                                                    جادّة (1)
126: route large et droite
76: ce mot désigne l'écume et les impuretés qui se déposent
                                                                   آجد ف (I)
  à la surface du vin non couvert; pour Sibli, 78, c'est du vin non fermenté
  qui sert de boisson aux ğinn-s; dans Hay., I, 146 = 301, le ğadaf est la
  boisson des ginn-s, mais le mot n'est pas expliqué; comme il désigne aussi
  une plante yéménite qui passe pour couper la soif de sorte que celui qui en
  use n'a pas besoin de boire (Sahāḥ, s.v.), on peut penser que le gadaf des
  ğinn-s n'est autre que cette plante.
29: « une tournure de bride », i.e., bien tournée (gracieuse)
  comme le sont les rênes finement travaillées; cp. إجدل bien tourné, de forme
  gracieuse; v. Hay., VI, 82 = 262.
5: discuter, disputer
                                                                     m جادل (1)
104, 129, 138: discussion
                                                                       جدال (3)
127: ruisseau
                                                         عدادل ح حداول (1)
```

175: attirer * تجدّت " (1) اجداب (1) 175: attraction 101: contradicteur, adversaire جادب (1) 175: forces attractives 'جو اڍب (1) 10: discuter avec qn. (non sans animosité) 111 حادث ١ (1) 22, 28: discussion, querelle (opp. à موالدعة) أمحادكة (3) vi تُمَاذُب (1) "تَحَادُب (1) vi 11, 72: discuter en employant des arguments opposés 1472: racine carrée; v. E.I., s.v. hisāb, II, 335b حداد (2) المنام بر أجدام (1) 60: racine, tronc 42: ce mot semble désigner l'anguille (Rescher, Voc., s.v. : anguille; WZKM, VIII, 59: Aale; STEINGASS, s.v.: the sheat-fish, an eel). Qazwini, 130, l'appelle مارماهي et la fait naître d'un serpent et d'un poisson, mais la croyance générale est que c'est un homme (IBN QUT., Muht., 364, précise: un Juif) qui a été métamorphosé (Hay., I, 144 = 297 et à l'index). 22: petit scorpion très dangereux qui existe au Hūzistān; ا جرارات (1) pour expliquer son nom, on ajoute qu'il traîne la queue, mais il s'agit probablement d'un emprunt; v. Maf., 158; Damini, s.v.; Hay., à l'index;

180: ruminer

RESCHER, O.M., I, 207.

```
ا بلسر . 152: audace (v. بلسر )
                                                                       (1) 新元· *
                                                                   viii ا جَثْرٌ إ على (2)
892 : avoir une attitude hardie, cavalière à l'égard de qu.
                                                                      _ چراب (1)
146: v. Müsā
                                                         ال كُجْرِية ﴿ تُعارِبُ (3)
146, 164, 190: expérience
                                                                II جَرْءَ ه لا (1)
34: faire avaler qc. à qn.
                                                             البوام به إنجوام (1)
41: faute (v. درخة)
149; corps
                                                               ا چراهر به اجرام (1)
61. sarcophage
                                                              الجراب جو أحروب (1)
                                                                     'جو ع 🔭 (6)
12, 45, 83, 102, 105, 142 courir; couler, avoir lieu
80: cours (d'un fleuve)
                                                                           حرية (1)
                                                                            جار (1)
167: courante (cau)
                                                                  مَجْرِسي سر مَجارِ (4)
9, 32, 119, 175 endroit où court, où coule qc.
11, 33, concurrence
                                                                      (2) ميجاراة (2)
98 · concurrent
                                                                           الميجار (1)
                                                                       1۷ آجری (3)
10. faire courir; 118: diriger; 202: se diriger (figt)
123: femme esclave
                                                              جارية ﴿ حوار (1)
18, 101, 1042, 118: partie; partie du corps;
                                                              اجزه = اجراه (6)
   l'atome. الحرم الدي لا يتحرّا . 127
                                                                        خزر (6)
محرء (2)
passim: v. 🕰
952. déception, tristesse (opp. à سرور )
                                                                      آجريل (1)
95. abondant, substantiel
                                                                        (2) حَشِد
19, 59: corps
ا, 23, 61<sup>2</sup>, 157 corps humain; 127, 170<sup>2</sup>, 178 corps (9) جنب ج أجناء
  الجسر: المحتمر : (ct. opp. à حرهر Pour les Mu'tazılıtes (Maf., 23) حرهر جا
  من المجواهر طولاً وعرضاً وعمقاً : والعرض : إحوالُ الجواهر كالحركة في المتحرك والساص في
  ، الايبص والسواد في الاسود
                                                               "جَمُّدا الاطراف (1)
1: qui a les mains épaisses et courtes
passim: faire qc. de, avec qc.; donner à qc. telle
                                                               المِمَالُ مِم (47)
   : puissé-je te servir de rançon ; جَمِلْتُ فِلْدَالَةُ ; puissé-je te servir de rançon
   cette expression qui conserve encore sa valeur (v. notamment Jaussen, Moab,
   361) semble, chez Gāhiz, une simple formule de politesse, avec le sens de:
  s'il te plaît, je te prie, excuse-moi ; v. 'Askari, Dīuān al-ma'ānī, II, 222.
                                                                         'جب (1)
اطلمة . 140: spathe (v. طلمة )
73: «tradition secrète, corps de connaissances ésotériques,
                                                                        (1) 点:
   religieuses et politiques, comprenant toutes choses jusqu'à la fin du monde »
   dont les descendants de 'Ali étaient censés être en possession ; v. E. I., s.v.,
   I, 1022-23.
                                                                       ري الميار (2) (2) · الميار (2)
1, 15: hypocondre
                                                                · جَفَّن ج ( جمان (1 )
32: paupière

    ٧١ أنهة الحي عن (1)

94: négliger qu., ne pas s'en occuper
                                                                       َجلٌ (3)
18, 24: ﴿ اللَّهُ ﴿ : que Sa louange soit auguste
                                                                             (1) the
122: élite
96, 198: transcendant; inaccessible (opp. à دنيق); 100: أحنُ:
                                                                           آجليل (3)
   plus auguste
```

191: efficiente (cause) opp. à مجارب 191: finale ou seconde	
186: attirer qn. vers	vm انجالت لا إلى
22: robustesse	* خلد (1)
173: firmament	(1) Jay *
155: tome, volume	* چند (۱)
97: donner audience à	* تجلس تالو (1)
108: manière de s'asseoir	جأسة (1)
160: station, position assise	'جلوس (I)
14: assis	جالمي (1)
87, 131: compagnon	جليس ۽ 'جلساء (2)
61, 113: heu de réunion, réunion	مُجْلِس ح مجالِسٌ (2)
125, 128: compagnie, société, commerce	пі 'مجالسة (2)
132: être abondant	(1) = *
116, 118, 199: jachère; de là: repos, délassement, quiétude	
188: qui n'a pas de cornes (opp. à -ن)	♦ نجياء (1)
131 : récalcitrant	 (1)
48: inertie, mais cette leçon a paru irrecevable	3
106, 168, 179, 205: figé	حامد (4)
106, 153: figer, épaissir	(2) المجيد (1 iv
1532: fait de figer; v. 7/15]	إحماد (2)
	* حاموس مو حواميس
15 ² , 28, 72, 88, 114, 149, 176: réunir, rassembler;	(9) = *
110: prendre une vue d'ensemble, faire une synthèse.	() ()
78: fait de réunir	كمهر (1)
175: masse orthodoxe qui n'a pas accès aux spéculations	
des philosophes	
147: on ne sait s'il s'agit d'une mosquée ou s'il convient	عامم (أ) au
contraire de lire : addition	
26, 143: impassible	جامِم (2)
passim: totalité, tout; 79, 187: 6 à la fois, ensemble, tou	and the same of th
198; vue d'ensemble, synthèse	(1) play
32: cost	III جماء (1)
42: être réuni, rassemblé	VIII احتجم (1)
64: fait d'être réuni	احتماء (1)
6: chameau	* جيل (1)
52, 100 ² , 112: beauté	* "جبال
14, 98, 100, 101, 104, 1102, 111 : beau ; 92 : le bien	جميل (9)
55 ² : rendre beau, embellir	الله تحمُّلُ (2)
-	 (12) جمل (12)
104: phrase, argument	
147: mode de représentation des nombres par les lettres	'جيّل ou 'جيئل (1)
de l'alphabet; v. E.I., s.v. hisāb, II, 335a.	
190: qui résume	v أمينول (1)

```
المنهور (2)
120, 198: ensemble, totalité
                                                                      (1) 24
160: protection
                                                                     (5) th
24<sup>2</sup>, 43, 104, 121 : paradis
                                                                     (5)
41, 67, 76, 163, 188: génie; sıngulatif 🚜 77
                                                                         (1) 5tm
188 چٽاڻ . 19: génie
                                                                       مَهْنُونَ (1)
48: possédé, fou
                                                                     * تجنّب (1)
32: côté, flanc
                                                                        (1) ساله
36: flanc
                                                                       'جنوب (1)
63: sud
                                                                    * کیناء (2)
50, 166: aile
                                                                    رجس (4)
12, 86, 133, 200 : genre, v. E.I., s.v., I, 1077-8. Les cinq
  termes généraux de la logique sont: le genre (حسى), l'espèce (قوثو), la
  différence (مصل), le propre ou accident permanent (عصل), l'accident
  commun (عَرَض) ; v. Mas'ūdī, IV, 67, Maf , 141-2.

 على (2)
 خين توني (2)

352, commettre une faute au détriment de
                                                                  (2) -- 35- *
1242 · s'efforcer
                                                                        (4) 35
124<sup>2</sup>. effort; 82, 93. application (opp. à عبو )
                                                                      رجيود (2)
4 le possible; 106, accablé
                                                                    (1) "fat" -
33. publiquement, à haute voix
                                                                        جهير (1)
126 qui a une voix sonore et claire
                                                                       "جهارة (1)·
126: voix sonore et claire
79: la phrase: ولرّ كات بعضه سير بجار وتعضه سير جهار justifie
                                                                    رجهار (1)
  la lecture حيار (et non حيار) et semble devoir être traduite par : « pourquoi
  certains poissons sont-ils mortels, alors que d'autres immunisent?» mais
  aucun des deux mots en cause ne figure dans les dict. avec ce sens.
                                                                 'جهل' ـــ (15)
passim: ignorer
                                                                       اجهل (10)
passim: ignorance
                                                                       جايمل (5)
passimi ignorant
12: ignoré, inconnu; 207: méconnu
                                                                      (2) مُعْهُولُ
                                                                 x استجهل ■ (1)
33: juger qn. ignorant
14, 45, 160, 166; réponse
                                                                   * مُجوّاب (4)
76: brust, nouvelle qui court
                                                             جائِسة ج أجوائِثُ (1)
75, 185, 205: répondre favorablement aux sollicitations de:
                                                                  (7) ¥ آجاب ¥ (7)
  166, 186: répondre à, passif أجب 1332: être écouté, exaucé, obtenir
  satisfaction.
33, 95, 199. être généreux de
                                                                * جادٌ الله (3)
13, 92: générosité
                                                                        (2) جود
9, 86, 108; beauté, excellence
                                                                       'جو دة (3)
35, 93, 105<sup>a</sup>, 142 : beau
                                                                        'جيّد (4)
36, 207: s'éloigner de la bonne voie (opp. à المتدى ),
                                                                  être injuste (opp. à انصم ).
25: iniquité
                                                                         آجود (1)
9: voisinage
                                                                 🕈 🖽 چوار (1)
```

```
12, 47, 1362, 137, 144, 179: être possible; 19, 159, 187: être
                                                                   جاز ئــ (12)
  permis; 37, 111: dépasser
54: passage; 59: vraisemblance
                                                                         حواز (2)
                                                                      □ 'جڙڙ (1)
118: permettre
13, 194, 86, 113, 158: dépasser
                                                                       III جائر (8)
84, 1172: dépassement
                                                                       مُجاوَزة (3)
                                                                      v تَجَوَّز (1)
105: exagération (?)
86: dépasser
                                                                       νι تُجادَرَ (1)
                                                                        تَجارُز (1)
117: dépassement
                                                                     X استجاز (1)
83: considérer qc. comme licite, se permettre qc.
17, 30, 169: intérieur, creux
                                                                     جواف (3)
                                                                     (1) _ ひし
163: tourner en rond
54, 78, 104<sup>2</sup>, 112, 114<sup>2</sup>, 169, 170, 199: substance;
                                                           جواهر الواجواهر (10)
  cf. Maf., 23 et supra
                                                                       (2) 🛫 *
73, 176: atmosphère
                                                                        َجُوْالِيَّ (1)
اللة 180: intérieur; v. الله
48: venir; ب ---, 36: apporter
                                                                     جاء 🛫 (2)
                                                                      رحبدُ (1)
109: cou
144: la lettre -; v. - ų
                                                                      (1)
144: la lettre -; v. .u
                                                                        (1) -1-
                                                                       (1) تحت *
30: graines
                                                                     حَيَّةُ الدُّلُبِ (1)
23: le fond du cœur
106: amour
                                                                       * الحد (1)
                                                                          (6) 7
7, 34, 95, 116, 124, 199 : amitié
                                                                       أَحَدُ إِلَى (4)
25, 57, 1912: préféré, préférable
102, 186: inspirer de l'amour
                                                                       ■ حبت (2)
102: fait d'inspirer de l'amour
                                                                         المحبيب (1)
27, 91 : aimer
                                                                       (2) أحب أ IV
127: se rendre aimable, sympathique
                                                                      ٧ تَيخَبْتَ (1)
167: encre
                                                                       * جار (1)
109: fait, pour un poète, de préparer ses vers et, peut-être,
                                                                       11 كيشير (1)
  de les écrire (opp. à ارتبال ).
73: outarde. Il est probable que l'auteur fait allusion ici
                                                                     * نحارَی (1)
  à la désense de l'outarde qui, malgré sa saiblesse, est capable de résister
  au sacre (مَثر) dont elle colle les ailes en lui jetant sa fiente ; v. Hay., VII,
   19 = 60; Timār, 382-3.
                                                                    تحبّس = (2)
38: retenir prisonnier; 👍 —, 206: maintenir
                                                                      الحيكة (1)
160: ceinture
                                                                      * خابل (1)
```

24: chasseur (qui se sert d'un filet)

42: allusion au caméléon appelé جين الم حديث On ne connaît pas (1) عين •
l'étymologie de ce nom que Damini, s.v., rapporte au laurier-rose (vis).
Hay., I, 66 = 145 précise qu'il s'agit de la femelle (aussi حرباء); v. Timâr,
206 et 196 sqq. où est donnée une liste de noms de ce genre.
31: donner qc. à qn. (1) با ∠ المنتاب * طالع المنتاب *
160: manière de disposer les pans du vêtement (1) حَنْوَة (1) •
pour soutenir les reins.
الكتين (1) et (1) اختياً (2) et (1) اختياً et (1) اختياً والما الكتين الما الكتين الكت
qu'ils soutiennent les reins
* خَقْ (27) * 8: pèlerinage * (1) * حَقْ (1)
2, 12, 26, 28, 67, 97 : certitude appuyée par des preuves (12) *
(opp. à نصبة); 26, 74, 98, 131, 133 preuve, argument, argumentation;
202: excuse, prétexte.
97: vaincu, confondu par un argument (1) جمعور على (1)
20, 21, 23, 31, 120: fournir qc. (كون الله) comme argument (7) انحية لرات الله الله الله الله الله الله الله ال
en faveur de (J), - 4 - , 1132 fournir un argument contre
97. qui présente une argumentation (1)
67, 97, 111 argumentation (3)
67: se dérober à la vue, aux regards (1) نشف vni *
103: sourcil (1)
المُحْدُونَة (1) مُحْدُونة (1
121: employé comme prénom (1) **
22, 39, 78: pierre; 47. des pierres (4) حجارة •
عَمْحَرُ ج مَاحِرُ (1) 32: orbite de l'œil
122, 334, 67, 84, 863 · limite; 14, 103 : tranchant (13) عد م العدود *
الات الات الات الات الات الات الات الات
190: violent, pénible (²) (1) حديد
78: forgeron (1) خدّاد
32: devenir bossu (1) اخدَرْدَات (1) xii *
* خدّت أنا عام 39, 202: se produire, prendre naissance (2) الما الما الما على الما الما الما الما الما الما الما ال
48: contingent (1) خادت
الله 188: tradition prophétique; 108, 111. propos, conversation (3) تعدیت
1: récent; 36: jeune (2) صليت
9, 90 ² : renommée (3) أَسْادِلُ
اعادیت (1) اعادیت (1)
38, 73, 140 ² : rapporter des traditions (4) تعدُّت H
55: créer (1) المنات (1v
71: créé, non-éternel (opp. à قدير) (1)
69: fait de laisser tomber (un vêtement) (1) حند •
1673, 168: prunelle (4) حَدَثَة *
982: chanter en poussant son bétail devant soi (2) المعانية على العام على ا
* حليرَ ته ه (1) عليرَ ته عليرَ ته ه (1) عليرَ ته علي
•

```
11 تحفير $ عن (1)
188: mettre qn. en garde contre
108: rendu concis par la suppression des mots superflus (?)
67, 206: tout entière
                                                                 بحداليرها (2)
                                                           المهذِّق كلِّ المهدِّق (1)
201: la suprême habileté
22, 102, 105 : libre, noble
                                                             محق جو آخوار (3)
173: chalcur
                                                                      خو (1)
                                                                خرّان هر خوسی (1)
106: altéré, fiévreux
8: guerre déclarée ; 121: employé comme prénom
                                                                    تحرب (2)
104: mihrāb de la mosquée
                                                                   مِحْراب (1)
                                                                   ٧ تَبْعَرْجِهِ (1)
131: abstention
                                                                  ٧ تَحرُّز (1)
89: prudence
                                                                    أخرص (١)
166: plus désireux, plus soucieux de
                                                            اکورف ہے احرارف (1)
105 a : lettre
                                                              الا أخراق ه (1)
42: brûler qc.
                                                                   المالا المحاراتي (1)
اختلى li s'agit de l'occultation de la lune; nous avions lu اختلى
   puis nous avons découvert, dans le Kitāb al-Anwā' d'Ibn Qutaiba (éd. Hami-
   dullah-Pellat, à paraître § 143), le mot احتراق s'appliquant, avec le même
   sens, à Mercure; nous ne savons cependant pas s'il faut le lire avec + ou avec +.
43, 64, 108 : mouvement (opp. à ميكون )
                                                                     خر کة (3)
                                                                    - تحرّاه (1)
 129: illicite
                                                                         امرامة (3)
902, 94: intégrité (protection ou respect dû à qn.)
                                                                        أحرثمان (1)
 95: privation
                                                                       ويعارم (1)
 158: femmes

 تحرّه (1)

 123: interdire
                                                                        تشرير (1)
 133: interdiction
                                                                        تميقور مر (1)
 137: v. jou
 إنك لتكثر الحز 27: entaille. C'est une parodie du proverbe
                                                                      (1)
   « tu multiplies les entailles sans atteindre l'articulation », وتُعطَّنُ المنصل
   employé pour celui qui fait tous ses efforts mais ne réussit pas; v. MAID., I, 59.
                                                                     - تعو<sup>د</sup>هر (1)
 126: fermeté
                                                                     'حر'ن (3)
 106, 152, 163: chagrin, tristesse
 121: triste (employé comme prénom).
                                                                        آخز ين (1)
 70, 139, 183: ce mot, qui correspond à l'hébreu hôzd,
                                                                      حاز (3)
   a presque la même signification que kâhin (v. E.I., II, 666 a), mais il désigne
   plus spécialement celui qui devine d'après les membres et les traits du visage.
 13, 17, 113, 1282, 134, 161, 170, 1792: sens,
                                                                    رحس (10)
   faculté de percevoir
                                                                 حاسّة ہے حواس (5)
 162, 149, 161, 170: sens, organe des sens
 1702: qui perçoit
                                                                        'حياس (2)
                                                                       عيسوس (1)
 170: perçu

    خشت = (1)

 1: juger, croire
 95, 194 : en raison de, en proportion de
                                                                     على تحشير (2)
                                                                        رحساب (4)
 37: nombre; 1472: comput; — 🔑 62: en raison de,
   en proportion de.
```

100: considéré grâce à sa valeur personnelle	حييب (1)
3, 9 ² , 24, 131: envier qc. à qn.	* تحتد شه لا على (5)
9, 10, 13, 98: envie	حَسَدٌ (4)
26: envieux	· حشودُ (1)
10: fourbucs (bêtes), (opp. à روائم)	* خواسر (1)
9, 19, 91, 110, 192 · être bon, beau	* مُحْدُقَ ئُـ (5)
passim: bonté, beauté	'حشن (31)
passim: bon, beau	حسّن (26)
25, 109: belle femme	حسقاء (2)
132: beautés	مُعايِدنُ (1)
189: bien savoir qc.	(1) A [iv
41, 88, 99 bonté, bienveillance, bienfaisance	إحسان (3)
17: grossir (partie du corps), au point de modifiei les proportions habituelles	 (۱) شخش (۱)
145 entourage, suite	 أحفام (1)
166. timidité	* حقمة (١)
106: entrailles	* حط (۱)
58: qualification donnée par les mustazilites à la généralité des orthodoxes attachés à la tradition, v. h. l., s. v., II, s.	
32: bord	حایثیّة سر حواش (1)
192. [il est] loin de	حات إن (1)
30, 205 : part, lot	(2) مصا
101: mettre dans une situation gênante (2)	* تحصر الـ (1)
67: retenu, connu	المصور (1)
199: se produire	* حَصَلَ - (۱)
16: obtenir qc	ال حَصْل ه (۱)
28. qui parle peu et dit beaucoup (opp المعملل)	مُحَمِّل (۱)
22; singulatif has 128 petits cailloux	* حصق (2)
62 être présent à l'espett de	• تحقير الله (1)
33 présence	المشرة (1)
93. présence	مصرر (۱) محصور (۱)
4: sédentaire, citadin; 61: présent à l'espeit, immédiat	حاصر (2)
9, 124, 1943: fortune, heureux sort, lot	(5) b
118, 123, 196: prohibition (opp à إطلاق)	* تعلو (3)
132: plus estimé	المستور (١)
49: sabot, anımaux à sabots non fendus	بالمصلى (١) * حافير (١)
9, 20, 27, 197: protéger, 155. savoir que de mémoire	عام (5) منطق شرة (5) • (5)
1552: fait de savoir de mémoire, 144, 1993 mémoire,	• •
1444, 196: qui retient	(5) Life
67: retenu, su	عابه (ن) تميندوند (1)
84, 892, 196; réserve, précaution	الميطوعة (1) V تَبِيرَهُمالًا (4)
156, 184: se préoccuper de	* ختن – ب
33: assemblée	مَحْقِل سِ مُحَافِلُ (1)
112: plénitude; — —, 143, 202: som, attention	
*** premide;, 170, 202; som, auchant	יווע ו-פטל (3)

passim: vérité, réalité; 19, 272, 86, 200, 202: dû; 1262, 194: droit, part; 11, 189: vrai; 53, 91: véritable; 118: place véritable; 3 131: au titre de. passim: vérité, réalité, existence réelle 46, 72, 108, 166, 203: plus digne, plus méritant 34, 105°: réalisation 101: bien établi 3, 5, 28: qui va au fond des choses 90: mériter 194: mérite 37: siècles 88: hair secrètement 88, 91: haine secrète 200: méprisable, insignifiant 20: qui se froite à 20: qui
- يَ 131: au titre de. **passim: vérité, réalité, existence réelle 46, 72, 108, 166, 203: plus digne, plus méritant 34, 105*: réalisation 101: bien établi 3, 5, 28: qui va au fond des choses 90: mériter 194: mérite 37: siècles 88: hair secrètement 88, 91: haine secrète 200: méprisable, insignifiant 20: qui se frotte à 20: qui se frotte à 25: décider par qc. en faveur de, prouver 150: sentence; 14, 16, 202: jugement; 98: pouvoir; 34: condamnation; 18: محكم ألما ألما المحكمة والمحكمة والم
- يَ 131: au titre de. **passim: vérité, réalité, existence réelle 46, 72, 108, 166, 203: plus digne, plus méritant 34, 105*: réalisation 101: bien établi 3, 5, 28: qui va au fond des choses 90: mériter 194: mérite 37: siècles 88: hair secrètement 88, 91: haine secrète 200: méprisable, insignifiant 20: qui se frotte à 20: qui se frotte à 25: décider par qc. en faveur de, prouver 150: sentence; 14, 16, 202: jugement; 98: pouvoir; 34: condamnation; 18: محكم ألما ألما المحكمة والمحكمة والم
101: bien établi 3, 5, 28: qui va au fond des choses 90: mériter 194: mérite 37: siècles 101: bien établi 37: siècles 102: qui se froite à 103: وقلد (1) 104: mérite 105: sentence; 14, 16, 202: jugement; 98: pouvoir; 34: condamnation; 18: وحكمة (1) 105: sagesse; 56: philosophie; 8: savoir, science 105: sagesse; 56: philosophie; 8: savoir, science 106: pars l'usage des savants, ce mot désigne « le perfectionnement de l'âme hu-
101: bien établi 3, 5, 28: qui va au fond des choses 90: mériter 194: mérite 37: siècles (1) 37: siècles (1) 38: hair secrètement (1) 38: hair secrètement (1) 38: hair secrètement (1) 30: عقد الله الله الله الله الله الله الله الل
101: bien établi 3, 5, 28: qui va au fond des choses 90: mériter 194: mérite 194: mérite 37: siècles (1) الموقى الله المستدقات الله الله الله الله الله الله الله ال
3, 5, 28: qui va au fond des choses 90: mériter 194: mérite 37: siècles (1) استينال الله الله الله الله الله الله الله ا
90: mériter 194: mérite 37: siècles (1) المتابعة الله عنه المتابعة المتابع
90: mériter 194: mérite 37: siècles (1) المتابعة الله عنه المتابعة المتابع
194: mérite 37: siècles (1) المتعلقات (1) 88: hair secrètement (2) علما الله الله الله الله الله الله الله ا
37: siècles 88: hair secrètement 88, 91: haine secrète 200: méprisable, insignifiant 20: qui se frotte à 25: décider par qc. en faveur de, prouver 150: sentence; 14, 16, 202: jugement; 98: pouvoir; 34: condamination; 18: محكمة par la force de 82, 97, 128, 199: sagesse; 56: philosophie; 8: savoir, science Dans l'usage des savants, ce mot désigne « le perfectionnement de l'âme hu-
88: hair secrètement 88, 91: haine secrète 200: méprisable, insignifiant 20: qui se frotte à 25: décider par qc. en faveur de, prouver 150: sentence; 14, 16, 202: jugement; 98: pouvoir; 34: condamnation; 18: محكمة par la force de 82, 97, 128, 199: sagesse; 56: philosophie; 8: savoir, science Dans l'usage des savants, ce mot désigne « le perfectionnement de l'âme hu-
88, 91: haine secrète 200: méprisable, insignifiant 20: qui se frotte à 25: décider par qc. en faveur de, prouver 150: sentence; 14, 16, 202: jugement; 98: pouvoir; 34: condamnation; 18: محكمة par la force de 82, 97, 128, 199: sagesse; 56: philosophie; 8: savoir, science Dans l'usage des savants, ce mot désigne « le perfectionnement de l'âme hu-
200: méprisable, insignifiant 20: qui se frotte à 25: décider par qc. en faveur de, prouver 150: sentence; 14, 16, 202: jugement; 98: pouvoir; 34: condam- nation; 18: محكمة par la force de 82, 97, 128, 199: sagesse; 56: philosophie; 8: savoir, science Dans l'usage des savants, ce mot désigne « le perfectionnement de l'âme hu-
25: décider par qc. en faveur de, prouver (1) عُمَّدُ * 150: sentence; 14, 16, 202: jugement; 98: pouvoir; 34: condam- (7) عَمَّدُ par la force de (7) عَمَّدُ par la force de (82, 97, 128, 199: sagesse; 56: philosophie; 8: savoir, science (7) عَمَّدُ Dans l'usage des savants, ce mot désigne « le perfectionnement de l'âme hu-
25: décider par qc. en faveur de, prouver (1) عُمَّدُ * 150: sentence; 14, 16, 202: jugement; 98: pouvoir; 34: condam- (7) عَمَّدُ par la force de (7) عَمَّدُ par la force de (82, 97, 128, 199: sagesse; 56: philosophie; 8: savoir, science (7) عَمَّدُ Dans l'usage des savants, ce mot désigne « le perfectionnement de l'âme hu-
150: sentence; 14, 16, 202: jugement; 98: pouvoir; 34: condam- (7) مختاه nation; 18: محكمة par la force de 82, 97, 128, 199: sagesse; 56: philosophie; 8: savoir, science (7) محكمة Dans l'usage des savants, ce mot désigne « le perfectionnement de l'âme hu-
nation; 18: تحكي par la force de 82, 97, 128, 199: sagesse; 56: philosophie; 8: savoir, science (7) حكمة Dans l'usage des savants, ce mot désigne « le perfectionnement de l'âme hu-
82, 97, 128, 199: sagesse; 56: philosophie; 8: savoir, science (7) حكمة Dans l'usage des savants, ce mot désigne « le perfectionnement de l'âme hu-
Dans l'usage des savants, ce mot désigne « le perfectionnement de l'âme hu-
maine par l'emprunt des sciences spéculatives et l'acquisition de l'habitude
complète de faire des actes excellents»; v. E I., s.v., II, 324
20: jugement humain (1) حكومة
33: haut personnage (1) عاكم عراب عاكم عراب المائة
10: discuter avec qn. (1) 8 75 6 III
2, 87: discussion (2) محاكمة
73: connaître à fond qc.; 105: instruire (2) A (2) IV
102: agır arbitrairement envers (1) نَعَالُمُ عَلَى اللهِ اللهِ عَلَى اللهِ اللهِ عَلَى اللهِ عَلَى اللهِ الهِ ا
91: s'en rapporter à l'arbitrage de (1) تعاكر إلى vi
What that the plan managers are expansions the
96: fait de s'en remettre au jugement de (1) تعالی (1)
105: ressembler à, se rapprocher de; عن —, 57. rapporter (2) هـ *
105: ressembler à, se rapprocher de; نو —, 57. rapporter (2) عن • qc. d'après qn.
105: ressembler à, se rapprocher de; ه بر
105: ressembler à, se rapprocher de; به
105: ressembler à, se rapprocher de;, 57. rapporter (2) * qc. d'après qn. 114, 182: heite (2) * 137: qualification des tribus arabes qui ne respectaient pas (1) iv l'intégrité de la Mekke, ni la trêve des mois sacrés ; Hay., VII, 66-216 :
105: ressembler à, se rapprocher de; نو —, 57. rapporter (2) مرابع ور. d'après qn. 114, 182: licite (2) مرابع المرابع المراب
105: ressembler à, se rapprocher de; و بر 57. rapporter (2) م محكى * qc. d'après qn. 114, 182: heite (2) محلال * 137: qualification des tribus arabes qui ne respectaient pas (1) محلاً المحلوث المن المرب ممن كان لا يمى للحرم ولا للشهر حرمة : على كلها وخدم كلها وكثير من المرب ممن كان لا يمى للحرم ولا للشهر حرمة : على كلها وخدم كلها وكثير من بر معن كان لا يمى للحرم ولا للشهر حرمة : على كلها وخدم كلها وكثير من بر معن كان لا يمى للحرم ولا للشهر حرمة : على كلها وخدم كلها وكثير من بر معن كان لا يمى للحرم ولا للشهر حرمة : على كلها وخدم كلها وكثير من بر معن كان لا يمى للحرم ولا للشهر حرمة : على كلها وخدم كلها وكثير من بر معن كان لا يمن المرب معن كان لا يمن للحرم ولا للشهر حرمة : على كلها وخدم كلها وكثير من بر معن كان لا يمن كله بر معن كان لا يمن بر معن كان لا يمن كله للحرم ولا للشهر حرمة : على كلها وخدم كلها وكثير من المرب معن كان لا يمن لا يمن كلها وكله كلها وكله كلها وكلها
105: ressembler à, se rapprocher de; و بر 57. rapporter (2) م مود d'après qn. 114, 182: heite (2) معرف المعالمة عليه المعالمة ا
105: ressembler à, se rapprocher de; وه -, 57. rapporter (2) مرد ورد d'après qn. 114, 182: heite (2) مرد الله الله الله الله الله الله الله الل
105: ressembler à, se rapprocher de; نه —, 57. rapporter (2) مرد طرد d'après qn. 114, 182: heite (2) عمل المرب عمل المرب الم
105: ressembler à, se rapprocher de; نه —, 57. rapporter (2) مرد طرد d'après qn. 114, 182: licite (2) عمول المعلق المعلقة ال
105: ressembler à, se rapprocher de; نه —, 57. rapporter (2) مود. d'après qn. 114, 182: licite (2) مود الله الله الله الله الله الله الله الل
105: ressembler à, se rapprocher de; و بر 57. rapporter (2) مود d'après qn. 114, 182: licite (2) عملاً الله الله الله الله الله الله الله ا
105: ressembler à, se rapprocher de; نه —, 57. rapporter (2) مرد طرد d'après qn. 114, 182: licite (2) عمر الله الله المعالم الله الله الله الله الله الله الله ا

```
رحلير (3)
113, 121, 126: ensemble de qualités (dignité, mansuétude, calme,
    libéralité, etc.)
                                                                                                                            تعلم جو تعلماء (3)
7, 20, 100: pondéré, digne, indulgent
                                                                                                                                      'حلير (2)
26, 100: rêve, songe (trompeur; v. Doutré, 399)
                                                                                                                                   - كلاوة (1)
100 douceur, agrément
101: doux, agréable
سليم . , 69: v. عطلة 106 parure de femme (opp. à عللة ), 69: v.
                                                                                                                                    حمام (2)
49, 56: pigeon; v. E.I., s v., II, 259-60
77: v. طوق ; 41: colombe de Noé qui rapporta une branche d'oli-
                                                                                                                                           (2) تحيامة
    vier annonçant la fin du Déluge; v Hay., I, 145=298, IV, 65 = 197; VII, 17
     =47, Timār, 367; IBN Qur., Muht., 172; Kisā'i, Qişas, 98
                                                                                                                                 * تحمد _ (6)
82: louer (Dieu); 52, 92, 962 adresser des éloges, louer
     (دم opp. à حم).
12, 108, 111, 115, 207; louange, éloge; محمد الله 18, 58, 65. grâces
    à Dieu, heureusement
                                                                                                                                   تمحمود (1)
* نحيره (1)
105 louable
172, couleur rouge
                                                                                                                                    آحمرُ (2)
π تحمر (1)
تىرىت 50, 73: rouge, v
159 geneive
                                                                                                         * يحماد ح تحميد وتحمر (2)
56: âne; 53 إوحش onagre الوحش
137. qualification des habitants du haram de la Mekke; v EI,
    s.v. hums, 11, 356.
                                                                                                                                   (1) cano
77, genre de plante amère et salsugineuse qu'aiment les
    chameaux; v. Hay, III, 81 = 260.
110: porter qc ; 100. porter (femme), يون بر —, 342. porter, (4) من تعمل تعمل الله علي الله على الله علي الله علي الله على الله 
    pousser qn. à
                                                                                                                                         مَحْمُولُ (1)
182, attribué
                                                                                                                                   viii اختیل (2)
66. endurer; 174. supporter
                                                                                                                                          (1) احيال
94 patience
                                                                                                                                     رحيت (1)
32. régime alimentaire
                                                                                                                              HI محاربه عي (1)
116 défenseur, avocat de

    on n'est guère d'accord sur la catégorie de ginn-s designée

    par ce mot; les uns lui donnent le sens de «chiens des ginn-s» (qui est aussi
    l'appellation des poètes), mais d'une façon générale, il passe pour désigner
    une variété inférieure de démons; v. Hay., VII, 52 = 177; Sibli, 6, Freytag,
    Einleitung, 166
                                                                                                                     * تَحَمَّنُ ﴿ أَحَاسٌ (1)
37: couleuvre
                                                                                                                                    خطت (1)
121: coloquinte (employé comme prénom)
                                                                                                                                الحَنفية (1)
123: la religion primitive, essentielle, créée des le principe,
    par la suite, la religion d'Abraham, puis l'Islam; الشيخة — est le hanifisme
    doux et libéral, par opposition à l'ascétisme; v. E.I., s.v., II, 274-6.

    انجماء (۱)

23: courbure, cyphose
                                                                                                                   'حوت ہے حستان (3)
43, 77, 180: poisson
160, 1972: besoin; إلى ---, 97: besoin de
```

12, 26, 197: qui a plus besoin de احرَ به الى (3) 21, 185: inspirer à qu. le besoin de, réduire qu. à v أحوج لا إلى (2) 18, 81, 102, 160: avoir besoin de (opp. à استغنى عن عن 18, 81, 102, 160: عن المنافق عن VIII احتاج إلى (4) 9, 31: qualité des yeux où le blanc et le noir sont très tranchés "حور (2) ا الله مُحاورة (1) 108: dialogue ِ مَوْتِد (2) 170²: espace occupé par un corps 40: animaux fabuleux qui seraient issus d'un croisement de ^محوش (1) chamelles communes avec les étalons des ginn-s (MAs'ŪDī, III, 291; DAMIRI, s.v.; Maid., I, 365; Freytag, Einleitung, 169; WZKM, VII, 239). Voici ce qu'en dit Gāhiz, Hay., I, 70-1 = 154: «On prétend que parmi les chameaux, il existe une espèce sauvage... qui habite le pays de Wabar [q.v.] .. Il arrive que pour une cause quelconque, un de ces chameaux sorte de son désert et s'attaque au premier troupeau venu de chameaux communs: on dit que les méhara sont produits par cet accouplement. D'autres disent que les chameaux sauvages sont les hūs; ce sont les survivants des chameaux de Wabär, Quand Dieu extermina ce peuple..., ses chameaux demeurèrent sur place, dans des contrées dont aucun humain ne s'approche; lorsque quelque mauvais sujet [chassé de sa tribu] ou quelque voyageur égaré échoue dans cette région, les ginn-s lui jettent de la terre au visage et, s'il insiste, le rendent sou. Ces hūs ont sailli de chamelles du 'Uman et il en est résulté les méhara et les 'asğadıyya que l'on appelle dahabıyya»

```
* حال ہے حالات (26)
passim: état, situation
                                                                     11 حَوَّلَ (1)
80: détourner
                                                                    (1) UST IV
100: passer d'un état à un autre
54: absurde (subst.)
                                                                        (1) 3 15.
12, 13, 189: impossible, absurde
                                                                        المحال (3)
                                                                     ٧ تَحَوَّلُ (1)
70: métamorphose
46: se changer en (ه); 100: changer, varier, إلى , 78. se
                                                                    (3) استَحال x
  transformer en (v. Berthelot, III, 201).
                                                                  حوای 🔭 (١)
114: renfermer, contenir
passim: où; lorsque
                                                                    تعنيت (7)
                                                                    ا تحوراة (2)
592: embarras, perplexité
113: embarrassé, perplexe
                                                                    ٧ مخير (1)
51: verbe dénominatif formé sur le nom de la ville d'al-Ḥira, (1) 🛶 II
  عوف الكوفة et بشر اليصرة .avec le sens de: construire, fonder (cette ville); cp
180: avoir des menstrues (v. ارنب)
                                                                  * حاص 🐃 (1)
12, 26, 133: ruse, expédient
                                                              حيلة جرحيّل (3)
157: trouver un moyen, un expédient; 160: être industrieux,
                                                                  viii احتال (2)
  ingénieux
bassim: au moment où
                                                                     حين (5)
95: vie
                                                                    (1) 36
27, 33: vivant
                                                                  كلى" مو إنعياء (2)
22, 49, 53, 77, 103, 188: serpent Il y a des démons parmi les
```

serpents (Hay., IV, 52 = 157)

See	times better dee	*** •
30, 53, 146: animanx		خيّوان (3)
105: pudeur		(1) 465
8: avoir honte		X استَجَعِي (1)
		(1) 3

	7	
183. cacher		(1) 🞏 II 🔹
77: plus malın, plus méchani	•	* (خَيَت (1)
76- nouvelle, 59, 722, 814, 83	3, 127. tradition	* حَمَّرُ ﴿ إِحَمَارِ (10)
passime remeigner sur, rapporte	er des traditions (profancs) sui	11 مَعَارَث فين (56)
182 fournir des renseigneme	ents sur	IV ∮جار ً 8 عن (I)
7 téméraire, «casse-cou» (oj	op. à ريتو)	* تصوط (1)
193: vice, d'faut		* تعال (1)
186 détanger le cerveau		π خشن (I)
32, 103, 1412; sceau, bague,	cachet, tahsman sur une	* حالَّه = خواتم (4)
	E1, sv, khātīm, 11, 981-84,	
	حفر الحروف السمعة الممصله الق لانا	
	بعروف إمرى وهي: ا د د ر ر و	
190 conclusion		حاتيمه (1)
196, fait de couvrir de honte	e, de confondre	n * تأومل (1)
87 tromperie		* خدم (1)
133. imposture		حديمة و حداثر (1)
85 séduction, trompene		vitt احتِداءِ (1)
124. service		* خدمه (۱)
11 abandon récipioque		(1) עור עור (1) vi •
36 tomber en poussière		* خوت (۱)
64, 75 désert mhabité, ruine	Php	* حَرَاب (2)
passim: sortir		* خَرْسَةِ ئِنْ (10)
105*, 108 élocution		مُهُوْرِ مِهِ (2)
132 fanc sortir; 160 dévoit	er, 172 peser	1۷ أحرَاء (3)
164. accomplissement d'un	_	إحراء (1)
104. fanc apparaître		× استيفرس (1)
183 façonuer		* مُورَطُ إِنْ إِلَا
96. tournure		خواط (1)
142: inventer	•	* viii اختر و (1)
26, 36 radoter		* خوری شا (2)
36. radotage		خَرُف (۱)
40	furăfa scrait le nom d'un s	
	avait vu chez les gun-s (Hay	
1, 203).	9 · · · · y · · · y	
106: déchirure		* خَوْق سِه نُخُووق (1)
133, 139. imposture, menso	nge impudent	مِهْراق ۾ مفاريقُ (2)
		Amb. Character of an Ober 2

29: bambou	* خيراران (1)
41: se séparer. La tradition, basée sur une étymologie	• v ليَرْزِ (1)
populaire de Huză'a (= morceau), veut que cette tribu s	e soit séparée en
plusieurs fractions (Mas'oni, III, 387 sq.)	
199: caché, secret	🌯 مُعَدُّرُونَ (1)
200: négligeable, sans mtérêt	* خييس (1) * كنر (1)
151: perte, dommage	* گشر (١)
10: plus désavantageux	إختر (1)
43: fait d'être englouts, pour un pays dont Dieu a voulu	* خشعہ (1)
punir les habitants (notamment Sodome et Gomorrhe).	
77: bois. Le texte portait 2 mais il faut évidemment lire ave	* خَفَبُ (l) c
RESCHER - Alors que d'après la Genèse, l'Arche était e	en cèdre, les tra-
ditions islamiques veulent que Noé l'ait construite avec le be	اساج) sis d'un teck
qu'il avait planté et qui avait mis 40 ans à pousser (v. Sn	DERSKY, 26; TAB./
Zor., I, 108).	
98: se sentir humihé	* خفم - (1)
332: rudoyer, traiter avec rudesse	m + خاکن ۲ (2)
26, 101, 114: attribuer particulièrement qc. à qn.	* خمن ١٤٠ (3)
9, 144: particularités	خصائص (2)
48: particularité	حاقِمة (1)
203: particulier; 137, 176 mdividu ou groupement particulie	حاس (3) حاس
20, 119: minorité	خوّاص (2)
11, 15: flanc, hanche; v. Huarr, 'Ochchaq, 87	* حاصرة (2)
110 băton que le prédicateur tient à la main	* مغضره (1)
	* حصلة سرحصال (
condition	
26, 82, 125, 173. adversaire; 98 rival	* خصر (5)
7, 82: htige, discussion	حصومة (2)
56: cunuques	* حضاك (1)
160: teinture (pour le corps, les cheveux ou la baibe)	* حصاب (i)
1732: couleur verte (pour le bleu du ciel)	* حَشَرُ (2)
172: couleur verte; 32: vert, verdure. II est recommandé, pou	
conserver sa vue, de souvent porter les yeux sur du vert (Ha	*
SAMARQANDI, 92). MAID., II, 417 cite ces paroles attribus	ees au Prophète :
النظر في الخصرة يريد في المصر والنظر إلى المراة الحسناء كدلك	
134: vert (v. طائر)	أخصر (١)
100: le ciel	المقطراء (1)
25, 99: soumission	* احضوء (2)
103: tracer, dessiner	(1) △ 1 *
عطوط الهمد ; 110: ligne; 35, 1112, 155: écriture, calligraphie;	خط م اصلوط (7)
37, 147: il semble qu'il s'agisse des chiffres indiens (v. sup	
11, 17, 84 ² , 88, 96, 128 ⁴ , 179, 203: erreur (opp. à صواب,	* خطأ (12)
v. E.I., s.v., II, 972-4).	

```
51: pécheur (q.v. Nimrūd)
                                                                           خاطئ (1)
16, 128, 136<sup>2</sup>: se tromper, commettre une erreur; 86, 198<sup>2</sup>, 202.
                                                                        (10) Time (10)
  manquer, passer à côté de; 🕦 —, 892: commettre une faute au détriment de.
                                                                        (1) Table *
143: sermon

    خطر شعلی (1)

143: se présenter (à l'esprit)
3, 197, 1982: idée (qui se présente à l'esprit)
                                                                  حاطر یہ خواطر (4)
                                                                            خطر (1)
190: danger
                                                                           خطير" (1)
200: important, grave
117: engager dangereusement qc.
                                                                      m خاطر َ ب (1)

    خطرافة (1)

2: fait de passer, de marcher rapidement
                                                                        (1) Jijes
28: bavard, qui tient des propos futiles (opp à محصَّل ).
                                                                        ٧١ مُعْطِل (1)
                                                                       (2)
282: être léger
                                                                             (2)
1522: légèreté
23, 126: léger; 152. vif, allegro
                                                                           خنيف (3)
                                                                        (1) أستنقع (1)
33: dédaigner
                                                                          مُسْتَعِمُونَ (1)
203: dédaigné
49: pied de l'autruche ou du chameau et animaux de cette espèce (1) 🚅 💌
73, 181. chauve-souris. Sur sa ponte, v. infra, روص ' sur son
  origine (créée par Jésus), v. TAB /Zot., I, 42; sur ses rapports avec Salomon
   et l'origine de ses mamelles, v. Massé, 190 Ses sept particularités sont sans
  doute les suivantes (Hay, III, 166=522). 1) elle fuit les cîmes des monta-
  gnes, les déserts, les palmiers, les hautes branches, les arbres touffus, les creux
   des rochers, les îles; 2) elle ne recherche que les maisons; 3) dans les maisons,
   elle recherche le point le plus élevé, les puits, les endroits les moins passants;
  4) elle vit longtemps; 5) même vieille, elle conserve une bonne vue; 6) elle
  supporte de rester sans manger; 7) malgré l'âge, elle engraisse et grossit. V.
   aussi Qazwini, 359.
26: basse (voix)

    خاؤس (1)

                                                                    11 خَلِصْ علىك (1)
203: parle plus bas
                                                                         (i) تعقد (i)
59: palpitation
                                                                            حايق (1)
106: pantelant
                                                                      حيى ـــــ (2)
67, 86: être caché, secret
                                                                             حَنِي (4)
12, 25, 27, 101: caché, secret (opp. أ مناهر الله عند الله عند الله عند الله عنه الله عنه الله عنه الله عنه ال
                                                                       الأختى ه (1)
27: cacher qc.
128: vinaigre
                                                                          (1) jš
                                                                         * خَلَل (1)
86: vice, défaut
85: amitié
                                                                          (1) تلغه
                                                                   * خَلْدُ مِي مِعْلِالُ (2)
28, 114: qualité, propriété, disposition
                                                                        (1) Ilyin *
182: séduction, tromperie
9, 67, 100, 112, 126, 130, 177, 1992, 204: pur, sans mélange
                                                                       خالص (10)
   (مشوب ct ميزويي (opp. à
```

	_
200: épuration	rr ئىق لىمى (1)
25, 94, 114: sincérité	IV إخلاص (3)
85: interpénétration	(1) Juli *
43: métis, mêlés; 196, 200: éléments mêlés	خاط ہو اخلاط (3)
23: plus sympathique	إخلط ب (1)
84, 102: pénétrer intimement qc.	m خالط ه (2)
99: successeur; 35: compensation	* خَلَقَتْ (2)
169, 170: derrière	خلت (2)
6²: v. برل	(2) اخلت (2)
6: contredire qn. (L'exp. خابك كديز est attribuée à al-Ḥuṭai	ııı خالئت ∎ (4) قائت
MAID., I, 243); 80, 170: contrarier; 3 -, 79: avoir une	influence néfaste sur
22, 62, 8, 192: contradiction; 28: opp. à بِوْقَلَ ; 206: oppos	غلاف (18) غلاف
85: contraste; 35, 72, 92, 149, 174, 201: contraire; 34,	124: fait de contra-
rier; 6: esprit de contradiction	
170: opposé	m أمها إن (1)
186: corruption, manque de loyauté	rv إخلاف (1)
11, 16, 141, 195: être en désaccord (opp. à اتعق); 492: être	viii اختلت (8)
d'espèce différente; 172 être différent; على في في الله على 157	: fournir à qn. des
explications divergentes sur	
14, 16, 83, 97, 195: désaccord, divergence	اختلاف (5)
115, 174: différent	المهافترات (2)
47, 50, 67, 110, 111. créer	 خلق <u>^</u> (5)
18, 42, 54, 73, 84, 113; création, créature; 108. corps;	ِخْلْق ۾ أحلاق (5)
1672: aspect physique	
87, 93, 105 ² : caractère; 94: morale	ُحلُق _ج إحلاق (5)
44: forme extérieure	خلتة ہے حلق (1)
30, 67, 78: naturel (opp. à مصنوء)	يمهفلو ت (3)
131: plus digne de, plus apte à	(1) احلقُ ب
62: s'user	* تَخْلَقْ ـُــ (1)
55: usure	مُعلوفَة (ًl)
124: user	rv إُخْلَقَ (1)
75: magie blanche; v. Doutté, 98 sqq. Après avoir propos	 (۱) خُلْتَطِير
d'expliquer hantagera «magie blanche» par φυλακτήρια «	ormules magiques»
(Tanger, 286), W. MARÇAIS aborde le problème posé pa	ar la présente nota-
tion de خنتطير qui désigne une opération magique, et corri	ige sa première sug-
gestion dans le J.A. (1913, 201-3); il propose, à juste	titre, d'y avoir le
représentant de γαρακτήρ qui avait couramment le sens d	le «signe magique».
Il est intéressant de noter que des propriétaires de mé	nageries donnaient
le nom de خلطيد à certains monstres (Hay., VI, 9=28).	
122: être dans l'intimité	* خلا ئے (1)
122: intimité (opp. à 🌭); 64: état de désert	(2) -X-
30: laisser libre; 199: laisser vide; 343: épargner	п خَلَّى (5)
52: laisser vide	الكلق (1) الكلق (1)

112. sentir mauvais, se corrompre (viande)	(1)
55, 114: vin	* خيثر (2)
105: pénétrer intimement; 187: se cacher (se dit de l'hyène). Le chasseur dit à l'hyène: «cache-toi, Umm 'Amir entrer dans son repaire, lui serrer la gueule et les pattes e <i>Timār</i> , 321; Maid., I, 248; Şahāh, s.v.	•
1: qui a le ventre plat	* إختص (1)
10: inconnu, obscur	* سامِل (1)
38: ce mot, qui désigne la morve des chameaux, s'applique aus	sı (1) الأمان •
à une sorte de coryza ou à une inflammation des muqueuses	du nez et de la
gorge (rhino-pharyngite) qui peut devenir grave (v Sahāh, s paraît dans un vers de Nābiga Ğa'dī (apud Mu'ammarīn, 72 274; Lisān, XVI, 301 etc.).	-
هيئن يحرص على كِنْدِي فإنى ﴿ مِن المشان أرمانَ البَقْبَانِ	
(M. Naltino, Le Poesie di an-Näbigah al-Ğa'dī, Rome, 195 la leçon فمن يك سائلا عن فإني)	3, 716 a adopté
Il est possible que le poète ait simplement utilisé ce mot po les lexicographes l'expliquent en disant, les uns, que l'anné	
mie meurtrière de Hunan se sit sentir sert de point de repère	
des faits; les autres, que l'année du Hunan a été ainsi appe	
cours d'une guerre, une homme aurait dit aux fils de 'Ai	
«sendez les adversaires (تَنُوهِي) avec vos sabres» (Avertissement question, voir RSO, 1934, 429-31.	, 274). Sur cette
42, 121, 2062 sangher et porc. Sur sa création, v , (4)	* چاری ہو کساریڈ
à propos de sa ressemblance avec le corps humain, on notera	que seuls des os
de porcs peuvent être greffés sur des hommes (Hay, IV, 34-	- 95).
6, 68, 78. scarabée. L'insistance du scarabée est proverbiale,	* 'خَفْسَاه (3)
v. Huy, à l'index, Timär, 345	
76: étrangleur, v. Garid	* حايق (1)
106: jeune fille aux formes gracieuses	* خود (1)
2: bavardage	* تواص (1)
65, 84, 124° avoir peur de, redouter qu	* حاف ـــ (3)
90, 91, 95, 107 · peur, crainte	خواف (4) در (1)
24: apeuré 84: redoutable	حارب (1) عدم (1)
202: trahir	تميلارف (1) * حانَ ـُـــ (1)
32: affaiblissement (injures du temps)	v ئىقۇد (1)
205. vide	
passim. bien, avantage; meilleur, pl عاد 122. أحار 199	* خار (1) * خور (23)
105a: choisir	v تَخَوِّر (1)
107: chox	البقائد (1)
83, 200: choisir	vm اختار (2)
12, 26, 105, 113, 126: choix, libre-arbitre	اخييار يو اَت (5)

23, 205. entrant, pénétrant

22: entrée

94: pénétrer qn.

29, 114: peric(s)

112: de perle

61: escalier

178: s'interpénétrer

85: séduction progressive

26, 67: défectueux (opp. à سال)

13, 88, 155: faire entrer, introduire

داخل (2)

تمدحول (2)

m داخل ۲ (1)

(4) ه آلاهل (4)

* كَرْ ct كُرِّة (2)

دَرْبِ (1)

X استنزان (1)

עו كَدَاخَلَ (1)

(1) Nation

ذري (1)

56, 68: chevaux حيل (2) 68: grain de beauté, naeous. On en trouvera une longue حال ہے خملات (1) explication, accompagnée des indications qu'on peut en tirer dans Pseudo-GARIZ, Bāb al-'trāfa. 169, 172, 173: illusion (opp. à عليلة) الا تُفسل (3) 110: s'enorgueillir ٧١١١ احتال (1) * دَسِب (۱) 58: reptation; ici: fast de se traîner 65: la Bête de l'Apocalypse. Le point de départ est fourni par دائلاً الأراس (1) Coran, XXVII, 84: «Nous ferons pour eux sortir de terre une Bête qui leur parlera...». Là-dessous se sont greffées de multiples légendes que l'on trouvera chez les commentateurs amsi que dans Kisa'i, Qisas, 295; Timár, 403; Qua-TUBI, 183-5; MAQDISI, II, 173 sqq.; SAMARQANDI, 73-4, etc. ا ا مُداثر (2) 132, 175: régent (1) 155 125: tourner le dos 183: mettre dos à dos π دارتین (1) 6, 105*: reculer, s'en aller, tourner le dos (2) إذان (v 183: se tourner le dos vı تُدار (1) x آشتدين (1) ia7: à reculons, le طئ est le seul animal qui, par prudence, entre dans son gîte à reculons; Hay., VI, 91, 96-281, 295 159; tannage دّثم (1) 46, 56: poule(s). L'auteur fait sans doute allusion au ذجاب اع ذجاحة (2) problème éternel ainsi posé dans la Risālat al-qiyān (éd. Finkel, 55) أن المروء (أ لا محال راحمة إلى أصولها والأعجار راحمة مصدرها والموالي تسم لأولياتها وأمور العالم ممزوجة بالمفاكله ومبترحة بالمصادء وبمصها احاء لبعص كالمتبث علته السعاب والسحاب علته الماء والرطونة ك وكالمب علته الزرء والرزء علته المب والدجاجة علته السعة والسعة علتها الدجاحة والانساب علته الانساب الح 55, 86, 121, 187: entrer * دَخَلَ ... (4) 204: entrée \$حول (1)

199: étude	* ذرس (۱)
196: étude en commun	m أمدارسة (1)
198, 201: fait d'atteindre	• دَرَك (2)
37, 1522, 170, 1972: atteindre, saisir, percevoir; 107 vivre as	vez (7) کرکا iv
longtemps pour connaître qu.	
17, 32: fait de percevoir, d'apercevoir	إذراك (2)
197 réparer (une erreur, etc.)	(1) אין אין אין אין אין ער
20, 65, 104, 110 ³ , 111 ² , 161: savoir	* خَرَى ِ (9)
8: user de ménagements et de dissimulation	* m داری (1)
118, 129, 132 · dissimulation, ménagements (opp à مناداة)	مُصاره (3)
32 remettre, donner en cachette qc. à qn.	(1) Ji = ごごう *
85 badınage	(1) Ib\$ *
23: sorte d'insectes (1) 🐫	🏓 🔞 ڈغموض ہو ڈعامیم
205 appeler, 133: faire de la propagande, , 146. appe	• (11) * * tos •
ler par (un nom); ال بي	7, 129, 135, 166:
inciter, pousser à	
52 invocation; 129: incitation	(2) ·le\$
133. cause, affaire	دَّعْرَة (1)
16, 34 prétention	د غوی (2)
59, 88, 89, 1172: cause, motif, mobile	داعيّة يردّواء. (5)
14, 13, 20, 62, 133, 181, 183: prétendre	(10) st vm
2. prétention	(1) -=\$1
175, 184 repousser, refuter	(2) _ "p#3 *
131, 138, 178 sujet, réfutation, répulsion	دَهُم (3)
1832: enterrer	* خاق (2)
61 · sépulture, tombeau	كبلاغ ۾ كبداؤن (1)
22, 32, 53, 105*: fin, mince; 96, 198: subtil, délicat	* دَيْق (6)
101. subtilité, détail	دَقيقة ﴿ دَفَائِقُ (1)
17: rendre délicat	(l) 34 iv
128 - estrade	* \$گان (1)
61, 136 ² : prouver	* دل ئے علی (3)
59, 81. signe, témoignage	خِلَاقة (2)
12, 13, 25, 54, 59, 61, 672, 103, 116: indice, signe, preuve,	ڏليل ۽ ڏلائل (11)
94: guide (conduisant à)	
104. Damascaus	🔹 دِمَفَقِيُونَ (1)
69, 792, 102, 1523, 187: sang. On croyait généralement que	3 THE STATE OF THE
le sang des rois était un spécifique contre la rage (Hay,	
Reste ² , 139-140, 162; Doutré, 85), ainsi que contre la fol	ie (habal; CAUSSIN,
II, 34).	
125: détruire	(1) 🚣 7/5 *
1613: cervenu	• چکو (3)
130: se rapprocher de	* دُنَا ئِمِنَ (1)
80, 111: plus proche; fém. نيا 67, 113, 2062. monde	(6) 331

```
v ئَدَنْ (1)
158: fait de s'approcher peu à peu
166, 195, 207: époque, temps; pl. كمرر 157: siècles; الدهر 32²,
                                                                    خَمر (12)
  55, 56, 712, 102, 158: le temps
46, 1373: matérialistes qui rejettent la foi en un seul dieu,
                                                                دَمري يردمريّة (4)
  la création et les enseignements de la religion, et professent que le temps
  n'a pas de commencement; v. E.I., s.v., I, 917-8.
                                                                      (1) 'a"ii v
137: embrasser la doctrine des dahriyya
29: dīnār, monnaie d'or pesant légalement 4 g. 25; v. هرقل
                                                                    ديار (i)
                                                                      داد (4)
88, 1812, 197: mal, maladie
                                                                    دار 👉 (2)
64: tourner; 84: rouler (conversation)
                                                                    دار _ در (2)
43, 56: maison
29: halo
                                                                         حارة (1)
68: Il ne s'agit pas des circonvolutions, mais des cercles et des épis
                                                                        دراز' (1)
  formés par les cheveux; on en tire des indications sur le caractère de l'individu;
  v. Pseudo-Ğāніz, Bāb al-'irāfa, 17 sqq.
303: forme arrondie
                                                                      11 كدوير (3)
1, 30<sup>2</sup>: rond, arrondi
                                                                        أمدُور (3)
15, 31: rondeur
                                                                    (2) استيدارة(3)
                                                                       (2) مُستديد
29, 174: rond, arrondi
                                                                   دَوْلَة بِي ذُوَلَ (1)
64: cours du temps
80: faire passer qc d'un état à un autre (?)
                                                                   IV إدال من (1)
73: ce mot, également cité dans Hay., I, 89=189, VII, 53=
                                                                   * دُرَالْيَايِ (1)
  178, désigne, pour Ğāhız, un être hybridé, produit de plantes et d'animaux.
  STEINGASS, 539-40, s.v. duwāl-pāy: «Slender and limber-legged man; name
  of a people in India, said to have legs thin and ductile, like leathern straps;
  they pretend to be lame, and importune travellers to carry them on their
  backs, when they strangle them by a twist of their legs; a thug; a bugbear»
  -- Dèvalpa est un dive, un un vieillard qui se tient au bord de la route et
  gémit. A tout passant, il adresse cette demande: «Prends-moi sur tes épaules».
  Si quelqu'un le prend, trois mètres de jambes semblables à des serpents
  sortent subitement du ventre de Dèvalpa et s'enroulent autour du porteur;
  tout en l'emprisonnant solidement, il lui donne cet ordre: «Travaille pour
  moi». Pour se débarrasser de lui, il faut l'énivrer (Massé, 353).
101, 107: durer
                                                                   89: persistance
                                                                        دُوام (1)
89, 1122: constant
                                                                        دائير (3)
179: faire durer
                                                                     ٧١ أدام. (1)
```

dans une maison, il empêche Satan d'entrer car celui-ci a une grande haine contre lui (on accuse cependant de zandaga, des gens qui possèdent un coq blanc); si on tue un coq de ce genre, la maison est en proie à tous les malheurs (v. Hay., II, 75-207; 94-259; QAZWINI, 360, MASSL, 351).

7, 25, 72, 138³ religion

* دِي ﴿ أَدْيَاتِ (6)

ذ

* دُو مردات (12) passim. الدي مرافق (83) passim. دلك et كدلك (76) واك (1) اكدا (8) bassım. دِئب (4) 49, 1875 · loup; v Qazwīnī, 339. الدلاب) عبد احتياعها لا يبار أحد ممها إند لا ايأمن على نعسه ممها : وإندا أنامت وأجهت نعصها بعضاً حق قالوا: إنباه الإحدى عمده ا v aussi Hay, VII, 19-63 et passim; وإذا إصاب إحدَها حراحة إكلتُه البقية Tımār, 312. 42 mouche. Une aile de la mouche apporte douleur, l'autre (1) au3 guérison ; quand elle tombe dans un aliment, il faut enfoncer l'aile de guérison (Massé, 203). Cette croyance s'appuie sur un hadit que les sunnites jugent authentique (IBN Qur, Muht, 10, 289; Bokhāri, IV, 456-7), alors que les mu'tazilites le rejettent (v. Hay., III, 97-313) (1) [sī] IV 102 faner, flétrir ذر (1) 23. petits fourmis rouges (1) 35 31 26. aussi soumis que دُكرَ شِهِ (16) 12, 59, 60, 110, 115, 116, 122, 170, 132, 204 citer, mentionnei, indiquer, parler de, rapportei ; 1042, 119, 120 se rappeler qe, songer à, passif, 6, 91 être renommé, réputé 96, 166, 195 mention, 10, 953, 98, renomnice, reputation, 163 ڊگر (11) prière (عبيات 1192, mémoire (opp. à دبيات) 7, 86 renommé, célèbre مد کور (2) ■ تُدكير (1) 128: rappel 124: se rappeler, s'apercevoir, 143, 200 faire effort pour ٧ ندگر (3) se souvenir de تدگر (1) 143: effort de mémoire 50, 75: male (2) 32 ذكن (1) ذك شر (2) 101 · sagace, pénétrant (ع: 28, 55. être humilié (opp à عة) v تَدَاَّلُوْ (1) 116: s'humilier (8) 🚣 🖋 184, 92, 962, 97 blåmer 12, 115, 120 · blâme (3) 117 blamable مَيْمو م. (1) 173: queue دكب (1) 89, 90, 94 faute • دُنب (3) GLOSSAIRE

127

(1) [it iv 91: pécher, commettre des fautes ذَهِبُ (5) 55, 78, 103, 114, 181: or دَمتَ يـ (8) ____, (162: partir, disparaître, être perdu; 133: suivre une voie; را ____, 89: emporter, supprimer; 31: emporter, accaparer, monopoliser; ال — الم être partisan d'une doctrine; 115: avoir une opinion, 52: rechercher, voul اب (1) تمدَّنف ہے تمدایف (6) 82: départ 24: endroit où aller; 4, 20, 105: conduite; 14: doctrine; 92: tendance 1٧ [دُكب (1) 7: faire partir, supprimer دمن بر أذمان (6) 16, 17, 20, 112, 128, 196: esprit, raison 1532: au propre, fusion, liquéfaction; Ğāḥiz précise (Hay., IV, (2) إدانة iv et cette classifi- بالإحماد والإدانة et cette classification correspond à celle qui a été adoptée par Maimonide (Poisons, 9) lequel distingue des poisons chauds (qui provoquent sans doute la fièvre) et des poisons froids (qui déterminent la sensation d'un froid vif).

* رأس (14) passim: tête, extrémité رئاسة (4) 1292, 131, 150: commandement 179, 180: poumon passim: voir; 4, 125: juger opportun; 165: avoir une opinion ر أى يتى (56) sur; (م ر ای –, 53 apprécier, juger bon; 25, 1312, 178, 1842; juger 6, 8, 53, 57, 108, 128, 165; opinion (7) (3)104: vuc (I) #255 68: vision, rêve. Sur l'onéiromancie, v. Doutré, 395 sqq. (1) 12;5 31: spectacle مَر أَ ك (1) مَرْآة مو مَراه (6) 167, 168, 1693, 170: miroir. On peut en voir une théorie dans QAZWĪNI, 95-97; sur la crainte des primitifs à se regarder dans un miroir, v. Dourré, 387. Les questions de Gāḥiz sont provoquées par l'ignorance du phénomène de la réflexion 1682: montrer, laisser voir 1۷ أزى (2) 68, 70, 183: génie familier, sorte de python; Hay., VI, 62=203: رَئِي (3) إدا إلم الديُّ إلسانًا وتعطُّف عليه وخاره بنعض الأخبار ووجد حتبه ورأى خباله " فإداكان عندهم كدلك قالرا: معرفلات رئي من الجن . V. aussi Freytao, Einleitung, 167; WZKM, VII, 184; E.I., s.v. kāhin, II, 655^s. (6) سري (2) د رئيا (6) passim. 145: Seigneur. C'est une allusion à Coran, XXVI, 9 sqq. où Pha- (1) raon demande à Moise (vt. 22): «Qu'est-ce que le Seigneur des Mondes?». 151: viole; v. E.I., s.v., III, 1159-62, art. de H.G. FARMER, qui (1) المان (1)

signale que nous avons ici la première attestation de ce mot; q.v. Ta'iyya

(1) 知清 *

88: plus avantageux, plus rémunérateur

69: v. آيمي	 v أقارتهم (1)
26: v. جأتي	(1) July *
56: campement	* رابط (1) * رَبُم (1)
148: quart	(1) 43
18 ³ , 52 ² : de taille moyenne (homme)	مَرْبوءِ (5)
30: forme carrée. Dans la magie, la science du tarbif «qua	
permet de retrouver les objets perdus (Doutré, 268-9)	
que d'une opposition au tadwir	
1, 30, 174: carré	مُرَثُم (3)
166: produit de l'éducation	n و الله عنه (1)
55: être supérieur à	w أَرْبَى ع _{َى} (1)
11, 95, 131: rang, dignité, haute position	* مُركَّمة له مُراتِب (3)
195: hiérarchie	n رَّتيب (1)
69: Kasmirski, s v. en donne La définition: «Mariage de	* رئىية (۱)
branches, nœuds de branches, pratique observée par	
consistait en ce que, au moment de faire un voyage,	
branches d'arbres par leurs bouts, et, si, à leur retour, i	
ches dans le même état, ils en tiraient l'augure que	
étaient restées fidèles pendant leur absence, en trouvant	
ils se tenaient pour trahis». Sur la persistance de cet	
Reste ² , 207. Samaroandi, 110, signale qu'on désigne so	
fil que le Prophète s'attachait au doigt quant il voulait	
aussi Hay., III, 136-440	
34 être compatissant envers	(1) シーよう *
93. qui a plus de poids, prépondérant	* رَبِي اللهِ (1) * اِنجَهُ (1)
98: poème sur le mètre ragaz	* رُحَو (1)
24. poète de ragaz	راجز (I)
8, 72: 41, revenir à, remonter à,, 151 entraîner	, (3) Timby *
provoquer	
74: parousie de l'imam caché	رُجْمة (1)
32: faire revenir, récupérer	* استرجَم (1)
55: fiente	* رّ-س (۱)
43: cataclysme; v. Coran, VII, 76, 89, 154, XXIX, 36	(1) tie'i •
passim: homme	* ريال (19)
23, 122, 157, 175 ² : jambe, pied	* يرجل (5)
47: lapidation. Il s'agit de 🖿 lapidation des démons qui	essaient (1) 🔭 *
de saisir les secrets de la Cohorte suprême; v. Coran, X	XXVII, 8, LXVII, 5.
37: lapidé, maudit (Iblis)	رَجير (١)
11, 33 ² , 65: espérer	(4) ニ もう 🍟
32: souhaiter	II رَّحِي (i)
35: accorder sa miséricorde à	* زحر ۱ (۱)
8: miséricorde; 82: grâce; 107: clémence	ر حبة (3)
18: Dieu	الزَّحيان (1)
	-

133: ■ la leçon est bonne, il doit s'agir d'une retraite et	X استرخام (1)
de prières	
130: liens du sang (1)	* رُجِرُ ﴿ أَرْحَامُ (
128: meule	* رُحِيَ (1)
118: dérogation, en cas de certains empêchements, à l'obser-	* رُخْصة (۱)
vation de la loi (v. عزيمة).	
78: marbre	* رُخام (1)
116: détente, bonheur (opp. à ايلاء)	* زَحاه (1)
8, 184: rejeter, 98: nier; 🗦 *, 4: remettre qn. (à sa place	e); (5) <u></u> \$5 *
ه من الله الله الله الله الله الله الله الل	
59: rejet	(1) \$5
160: qui nie	را\$ (١)
12, 88, 96: plus profitable à, plus avantageux pour	اردُ على(3)
163: allées et venues à la recherche du bon chemin	* تَرَدُّد (۱)
19: pire (pour إرداً)	* ازدی (۱)
69; vêtement. Nous n'avons trouvé aucun renseignement sur la	* ردا (۱) a
pratique à laquelle l'auteur fait allusion	•
178: fait de repousser	* رّدء (۱)
158: boue épaisse	* رداء (۱)
76: q.v. Tamim ad-Dārī	* الرَّدْم (1)
29: droit ou redressé, se dit des lances. Le mot est rapporté à	* رُدَنِنِي (1)
une nommée Rudaina dont le métier consistait à redress	
v. Şaḥāh, s.v.	
	* رَرَق ۱۵ د (۱)
114: adopter une attitude grave	(I) ひが v *
16: solide	* داسه (1)
121, 123, 182, 204: l'Envoyé de Dieu	* رَسُول (قه (4)
202: épître	رسالة (١)
175: répulsion (opp. à حدب)	١٧ إرسال (1)
102: libre; pl. مرسلوت 1362: Envoyés	المراسل (3)
133: être formé pour, en vue de	* v تَرَكْتُحَوَّل (1)
1, 18, 114; sveltesse, élégance	* زغانة (3)
14, 15, 101, 108: svelte, élégant	رُ شيق (4)
191: guidé	ر الناق * أمرانقد (1)
72: sanction	
96: gravité	* ۱۷ إرضاد (1) * رضانة (?)
1295; être satisfait de; 33, 122; agréer	* رَفِيْ ـُ ب (7)
25, 95: satisfaction	(2)
196: satisfaisant	ري الله الله الله (1) (1) (1) (1)
39: mou	(I)i; *
172 ² : livre (poids)	(2) 135. *
152, 161: frayeur	(2)
49: produit du croisement de pigeons ramiers et domestique	رسی (۱) * رظف (۱) * رظف (2) * رشفل (2) * رشمب (2) * راجبي (1)
ور ۱۰ · · · · · · · · · · · · · · · · · ·	كتاب التربيع والتد

v. Hay., à l'index; 'Iqd (éd. 1940), VII, 265 et corriger; pour Kish'i, Qspaş, tous les pigeons راعق descendent de la colombe qui se plaignit à Salomon de ne pas avoir de petits; Salomon lui passa la main sur la ventre et elle se mit à pondre.

175: tonnerre. V. dans R. Basser, 1001 Contes, II, 461, une parole (أكلد) * attribuée à Ibn 'Abbās: l'éclair, ce sont les traits dans les mains des anges, avec lesquels ils frappent les nuages; le tonnerre, c'est le nom de l'ange qui pousse les nuages; la voix du tonnerre, ce sont les grondements de l'ange.

140 · pierre placée au fond (ou en haut) du puits et servant de (1) יוֹשַנָּע • point d'appui; v. Rescher, Voc

126: observer (un devoir) (1) رَغَى = (1)

125: pâturage (۱) *

* رخت __, 165, 199: avoir du goût pour; عن __, 913, 97 s'(carter (12) __ * de; 156. dédaigner; 81, 105 détester, عن __, 97 faire détester; إلى __, 97, 125 prier, supplier; rechercher la compagnie de

غة (7) على 132, 1652, 1942, 199 goût pour, على —, 12 dédain pour

16: par force (1) ماز تحر (1) •

207· secourir (1) ه رخت *

ا رَوْسَ (1) عند (1)

 Abhandl., II, pp. LXII sqq.; Mustatraf, II, 44; IBN BĂBAWAIH, 288 sqq.) et l'insistance de Ğāḥiz à mettre en doute la macrobie de ces personnages (§§ 52 sqq.); à cette question, s'ajoutera celle des faux macrobites qui forgeront des traditions (v. Goldziher, Muh. St., II, 171 sqq.) et contre lesquels 'Asqalānī devra encore écrire un ouvrage (v. Lisān al-mīzān, I, 146).

En ce qui concerne le badā' (§§ 74, 189) ou entrée en scène de nouvelles circonstances qui provoquent le changement d'un décret divin antérieur, dans la doctrine des Kaisāniya, Goldziher (E.I., s.v., I, 561-2) écrit: «Au III» s. de l'H., le badā' semble, à cause des difficultés qu'il soulève et qui ne peuvent être résolues qu'à force de subtilité, avoir été du nombre des questions destinées à éprouver la sagacité et l'habileté des théologiens: c'est du moins ce qu'il est permis de conclure» de la présente notation de Ğāḥiz; ce détail confirme l'intérêt de notre texte, mais il ne semble pas qu'on puisse en tirer une conclusion aussi précise car Aḥmad ibn 'Abd al-Wahhāb n'était certainement pas un théologien.

On retiendra enfin qu'au § 73 sont indiqués les signes du retour de l'imām; à ce propos, Ğāhiz (Hay., V, 76=237) reproduit les vers suivants de Ma'dān aš-Šumaiţī:

في رمان تبيض فيه المغنافي ش ولسقى شلافة اليعريالو ويُغيير العصفورُ سِلماً مع الأَيْ م وتحهي الدناث لحرَ الشِخالِ

يقول : إذا طهر الإمام فآية ولك أن تدمن الغنافيش - وهي :qu'il commente ainsi اليوم تلد - وتحلّ لما الخمر وتسائر الحياث المصافري والدنابُ السخال

```
553, 175: lever, élever; 🚙 🕳, 199: placer qc. au-dessus de
                                                                       * رَفْعَ نِـ (5)
                                                                              رامة (3)
13, 131, 200: élévation
1, 82, 90, 93, 95, 131: haut, élevé
                                                                               رَفس (6)
                                                                      vm ارْتَقَرْ إِلَىٰ (1)
91: porter le débat devant, en appeler à
16, 163: hauteur, élévation
                                                                              ارتِماء (2)
                                                                     رَقَتَيْ ــُــُـ (1) على
123: être bon, aimable envers
182: douceur
                                                                              ردقت (۱)
157: confort
                                                                              ر (ق (1) مر <del>(ق</del>
160: accoudoir
                                                                              (1) مرافقة
26: être bienveillant, faire effort pour l'être
                                                                            v تَرَقَّقَ (1)
28: être fin
                                                                          (1) フザン *
32: finesse
                                                                               رقة (1)
102, 103, 105*, 182: délicat, subtil
                                                                              رَفيق (4)
1382: réduire en esclavage
                                                                      * × اشائزاق (2)
197: repos, sommeil
                                                                          * رَقْدة (1)

 ۱۱ رَأْسِنَ (۱)

122: faire sauter (un enfant)
                                                                          * راكِب (1)
14: à cheval
                                                                   مراکب ہے مراکب (1)
127: équipage
111: étriers
                                                                              ركاب (1)
                                                                       رَ کُمَانَ ct رَكَمَانِيَّة
ئصب . 156: v.
1072: faire subir qc. à qn.
                                                                       (2) بالآب تا ب (2) at
```

9, 18, 30, 48, 54, 101: complexion; 104: disposition, ordon	nance (7) وَرْكِيب
167, 205: en repos, immobile	* دا ع (2)
53: éléments constitutifs, constitution	🐣 رکن ہے ارکاب (۱)
29, 30, 61, 110: lance	* رامه بريام (4) * رامكة (1)
49: jument de race commune; v. Ğawallqı, 72	* رَمَكة (1)
23, 37: sable	* رَامِل (2)
125 ² : lancer qc. (ت) à qn. (ع)	* رئيل (2) * رئيل = لا ب (2)
1942, 199: peur (opp. à رهة)	* رخمة (3)
89: effrayer	1۷ (زکیب) (1)
114: vie, conduite, attitude monacale	* رُهايٍّة (١)
40: clan	• راهط (i)
105: affiner	* ١٧ إزامت (1)
654, 102, 114, 126, 191: âme, esprit	* رُوم ارُواء (8)
112. spirituel	(1) ひしょう
163: vent; 41: odeur	ريم (2)
118: repos	راحة (1)
116: se reposer; بالى, 60 se reposer sur, س , 112 être	X اسائدات (4)
délivré de	
29: myrte	رَيْمان (l)
191: éclaireur	* رايد (۱)
passim: se diriger vers, vouloir, rechercher, désigner	(10) 5th rv *
26: volonté	ارادة (1)
27: néophyte	* رَيْض (1)
10: chevaux de pure race; v Sahāh, v	• دوالم (1)
27 plaire à	🔸 راق 🚣 ا (1)
108, 197: vouloir, rechercher	* راد _ (2)
156: byzantin	• روميّ (2)
61, 121: rapporter (une tradition)	ر دی 🗀 (2)
83, 150. transmission (des traditions)	رواية (2)
59: rapporteur, transmetteur	داد جرداه (۱)
107: examen attentif, mûre réflexion	رَدِيَّة (1)
177: être imprégné de	v رُزى م (i)
79. chamois, il mange des serpents (Hay., 1V, 55-166)	* أَرُدِيّ (1)
79 ² : salive	* ريق (2)

ز

73: Psaumes de David
61: fers de lance
(1) ارتها *
782: verre; v. Mas'ūpi, II, 407; Maid., II, 314-15
(2) *
49: esturgeon (?), v. شموط (1) *

68, 133: ornithomancie et, plus précisément, divination d'api	rès (2) ماثخر (2)
l'envol des oiseaux (opp. à aux divination d'après la façon	n dont les oiseaux
se posent); v. Dourré, 361.	
107, 175: réprimande, semonce	* زخر (2)
127: confondre (?), mettre dans le même sac (?)	 (۱) با راتي ب (۱)
49: girafe. Cet animal d'aspect curieux donne lieu aux suppo-	* رَراة (l) •
sitions les plus diverses; seul Mas'uni, III, 3, signale que ce	rtains voient dans
la girafe une espèce indépendante ou une variété du chames	au; pour les autres,
elle est le produit d'une hybridation entre :	
- un chameau et une panthère (Hay., VII, 75=241; Ma	s'ūni, III, 3).
- une chamelle et une panthère mâle (c'est l'opinion per	· ·
Hay., VII, 75=241).	
- une hyène mâle, une chamelle + un oryx mâle ou f	emelle (Qazwini,
403; 'Iqd, (cd. 1940), VII, 265; MAID., I, 365; BAIHAQI, I	
saillie par une hyène mâle (đih) produit un animal interméd	
et le chameau; le croisement de cet animal avec un oryx m	
produit la girafe	
73: bleu	* أرزئ (1)
12: mépris	* رزایة (۱)
185: mépriser	۱۷ أرثرَى على (5)
114: ébranler	 (1) وَيُعْرَهُ *
passim: dire, déclarer, opiner, prétendre	• زَعَرَ ئِـ (30)
46: (eau) douce et limpide	* رُلَالُ (1)
43: tremblement de terre	* رَارَك (1)
16: bride	* رماد (۱)
141: «murmuration», marmottage des Mazdéens en accompl	• ر مرمة (1) • ss-
sant leurs ablutions ou en mangeant; v. Christensen, 121, 4	
32, 44: temps, époque	 * رّ تمن بـ إزْمان (2)
21, 38, 102, 166, 190, 204, 2073: temps, époque	رَ ما ب (8)
24: lis	* رئتم (۱)
48: nègre; 127 الرنحة la langue des Zanğ	• رنامي (2)
186: adultère, débauché	* دائ ج رُالة (1)
52, 71: faire peu de cas de	* رَمِدَ ــَـٰ فِي (2)
191: indifférence; 133: ascétisme	ر'هد (2)
6: plus fier, faraud; v. MAID., I, 340	 أراض (1) رَوْم سِأروا (3) زَوْم لِأَنْ (3) زَالُ أَنْ (3)
121, 122, 158: époux, épouse	* رَزْم بِأَرْدَاءِ (3)
24, 90, 113: cesser	* ذال 🖆 (3)
178: cessation	زدال (1)
58, 66, 114: ajouter; 71: croître, augmenter; 4, 53, 1042,	* رادَ ٦ (13)
, 70: faire autre chose que;	:1722 , أم نقص
approximativement	445 .
2: provisions, ressources	رادُ (۱)
52, 80: augmentation; 54, 108, 191: excès	ِزِيادة (5) ك ان (1)
84: amplification d'un récit	v قايد (1)

v. E.I., s.v., IV, 419

```
132, fait de chercher à augmenter
                                                                    X استزراده (1)
123 fait de se rendre visite
                                                                            تواؤد
1524 chanterelle. Mas'obi, II, 321, explique que les savants
  grecs ont gradué les 4 cordes musicales d'après le rapport des 4 humeurs
  primordiales:
                               répond à la bile jaune
                      الزير
                      المثق
                               répond au sang
                      المثلث
                               répond à la lymphe
                       المر
                               répond à l'atrabile
95, 98: beauté (opp. à شين ), ornement
                                                                      * ريا (2)
                                                                          رية (1)
157 parure
                                                                       سن (3)
passim particule du futur
شور (1) résidu (particulièrement la boisson ou la nourriture que laisse
  un animal), v. Mafātīh, 10 Les restes des souris provoquent l'oubli (Hay., V,
  84 - 269
                                                               * سَالَ _ لا عن (8)
4<sup>2</sup>, 72, 78<sup>2</sup>, 166, 189, 205 interroger qn. sur qc
                                                                        سرال (۱)
72 question
                                                                مُسَالَة بِ أَمِسَالِنُ (9)
83, 165 interrogation, 4, 14, 46, 66, 189, 1902 question
                                                                    الله مساءلة (1)
196, interrogation
                                                            * سَنَت بِر (شباب (26)
passim: cause, raison
                                                                      11 أمشت (2)
12, 67: causé
                                                                   (1) _ min *
146: nager
                                                                         يساحة (1)
144: nage
                                                                     (2) شيخان
93, 94: gloire à
41: fait de dire in , de proclamer la gloire de Dieu
                                                                      11 كشيم (1)

    أساطة (1)

1: fait d'avoir les cheveux non crépus
                                                                    * سَتَق أ (1)
58: devancer
                                                                          (1) 本 に
129: priorité, antériorité
41 chemin (q.v. Ibn Bid), 4, 88 conduite, 1192, 1282, 192.
                                                                      * سين (8)
  voie, moyen
17 voyageur
                                                                          ساخل (1)
                                                                    * سُتر ئے (2)
27: voiler; 91: être indulgent
72: indulgence, 168 rideau, tenture
                                                                   ستُد ہے شتور (2)
27. voilé
                                                                        'مشتور (1)
                                                                 VIII أسيِّتارٌ عن (1)
195: état de ce qui est mystérieux, sybillin, maccessible
                                                                    * سنجَدَ سر (2)
82: se prosterner
104: mosquée (sur la mosquée de Damas) jugée par Gāhiz, v. Hay., (1) مُشيعد
   1, 29 = 56).
47: pierres ressemblant à des blocs d'argile cuite ou desséchée;

    بېټېل (1)
```

```
* شياب (1)
23: nuages
182: séduire; 140: ensorceler. La tradition rapporte que le Pro- (2) عَنْ فَا اللهُ اللهُ عَلَى اللهُ اللهُ
     phète fut ensorcelé par un Juif nommé Labid ibn al-A'sam et que le charme
     (un peigne et des peignures [مشط ومشاطه] dans un spathe de palmier mâle
     fut placé sous la pierre du puits de Dū Arwān à Médine; c'est [حمة طلمة دكر]
     'All qui le retira: chaque fois qu'il défaisait un nœud, le Prophète sentait une
     amélioration et, l'opération terminée, il se sentit complètement libéré du lien
     qui l'enserrait; v. notamment IBN Qut., Muht., 221 sqq. qui signale le scepti-
     cisme des mu'tazılıtes à l'égard de la magie; le hadit figure dans Bokharı, IV,
يسخر (8)   هيكل . magic, v. E.I., s.v., IV, 425-435; pour le § 75, v. يسخر
     et le texte de Gähiz reproduit à ce propos.
                                                                                                              ساحرٌ ۾ ساحرة سيسَورة (8)
106, 140<sup>2</sup>, 182<sup>3</sup>, 183<sup>2</sup>; séduisant, ensorcelant,
    sorcier, magicien
204: se moquer, se gousser
                                                                                                                                    سَبقِنَ ـــَ (1)
163. soumis à un travail forcé, à la corvée
                                                                                                                                  ıı مُسَافِّر (1)
                                                                                                                                    شيغط __ (1)
10: s'initier, s'emporter
                                                                                                                                    * سيۋىت 🗘 (1)
84: être minime, faible, de peu d'importance
96: faiblesse
                                                                                                                                                شخب (1)
200: faible, de peu d'importance
                                                                                                                                              سَيدَ، مِنْ (1)
84: fermeture
                                                                                                                                            شد (۱)
105: justesse, droiture
                                                                                                                                       * تَسْديد (۱)
148: 1/6
                                                                                                                                        * شدس (1)
passim: secret, mystère; 68: اسرار الكت lignes de la
                                                                                                                          يسر" مو أشرار (6)
     main, chiromancie, 156: إسرار الهند les secrets de l'Inde, les Livres sacrés de
    l'Inde, les Védas
112: dernière nuit du mois lunaire
                                                                                                                                       رتسرار (1)
95, 102, 152 joie (opp. à جزء)
                                                                                                                                        شرور (3)
 (صرًا، heureuse fortune (opp. à المرّاء)
                                                                                                                                               سر از (۱)
                                                                                                                                       شراب (1)
 172: mirage
125: pâturage
                                                                                                                                      (1) مسير سو
                                                                                                                                        ا ئسراعة (1)
201: rapidité
28, 48, 88, 96, 197: rapidité
                                                                                                                                                سريم (5)
23, 198: arriver rapidement à
                                                                                                                                   ١٧ أشرَّءَ إلى (2)
 13: prodigalité
                                                                                                                                        شرّف (1)
36, 60: exagérer, être excessif (opp. à إنتصد)
                                                                                                                                       IV (شر"ف (2)
 104: plagié
                                                                                                                                      شروق (۱)
 129: circuler, se propager
                                                                                                                                   🗀 سُراي 🤭 (1)
 112: favorable, bénéfique (opp. à ريحير)
                                                                                                                                           شفد (۱)
 112: état de ce qui est bénéfique; 131: bonheur
                                                                                                                                               سَعادة (2)
36: aider
                                                                                                                                          III ساغد (1)
34: aide, défenseur
                                                                                                                                              أساعد (1)
 159: souchet odorant
                                                                                                                                           * شفد (1)
```

سَلَبِ ئے (2)
 سَلَبِ ئے ہ من (1)

40, 70: être fabuleux; voici, pour Ğāhiz (Hay., VI, 48 = (2) المسلاة به سملاة به سملاة به سملاة به سملاة المسلاة المسلاء المس

141: ce mot, qui désigne une course, un effort, apparaît dans (1) *
l'expression السمي شنكري (d'un vers cité dans Hay, VI, 72=233); si notre
interprétation est exacte, Kuvéra (v. Kuwair) étant poité à dos d'homme il
s'agit d'une sorte de procession

سَمت (۱) 179: absorption d'un médicament sec سَفْح بَوشُعوج (۱) 39: pied d'une montagne • الله سفاد (3) 49, 562, saillie, accouplement (v. Hay, I, 63=137) سقه کتر (۱) 146: Le Livre d'Adam; q.v. Adam 38, 77: l'Arche de Noé, elle resta dans l'eau 150 jours (IBN Qur., (2) الثنينة * Mararif, 11) ou six mois, de ragab à dū l-higga (Kish'i, Qisas, 97); cp. Tīgan, 24: 40 ans ou 40 jours * سَفَه (1) 96: stupidité سَفیه س سُفَها ۱ (۱) 20: stupide, idiot سَقَط ... (2) 12²: tomber (se poser) 114: chute (fait de se poser) شقوط (1) شقر (1) 67: maladie, infirmité (opp à نقمهٔ) شفال (1) 71. [que Dieu] donne la pluie [aux champs de] سَخْرة (١) 205: ivresse ساکن ہوسکاں (2) 4, 160: habitant سامجن (3) 26, 167: calme; الى ---, 95: confiant en شکو د (2) 64, 171: immobilité * ساكن لا (1) 56: habiter avec سكسة (1) 141: présence divine; c'est une allusion à Coran, 11, 249 et autres versets; v. E.I., s.v., IV, 81. Certains commentateurs prétendent qu'il y avait dans l'Arche Sainte ($t\bar{a}b\bar{u}t$) une tête de chat (Hay., V, 104=342).

135: se défaire de. C'est une allusion à Coran, VII, 174: «Com- (1) vit munique-leur l'histoire de celui à qui Nous donnâmes Nos signes et qui s'en défit, de sorte que, pris à sa suite par le Démon, il fut parmi les Errants». Il s'agirait soit de Balaam, soit d'Umayya ibn Abî ş-Salt dont Ğâhiz vient précisément de parler (§ 134); v. R. Basser, 1001 Contes, III, 205-207

1382: piller, arracher de vive force

206: dépouiller de

122, 205: autorité, empire, domination (9: سُلَمُ اللهُ الل		
57: devancier, ancien (1) عَلَيْهُ * (138: ancien (1) عَلَيْهُ * (15: suivre (un chemin) (1) عَلَيْهُ * (1) عَلَيْهُ * (15: suivre (un chemin) (1) عَلَيْهُ * (123: salut (123: salut (138, 95, 119, 125: salut, vie sauve (opp. à عَلَيْهُ * (1) عَلَيْهُ * (14) عَلَيْهُ * (15: sain, intact (112, 160: sain, intact; 69: par antiphrase et euphémisme عَلَيْهُ * (1) عَلَيْهُ * (114, 160: sain, intact; 69: par antiphrase et euphémisme pour d'uter que le venin se répande dans son corps; aussi lui suspend-on des bijoux de femme qui produisent un cliquetis et l'empéchent de dormir; c'est le meilleur remède à employer. (16: accorder, acquiescer; 123: accorder le salut; عَلَيْهُ * (5) إِنَّ اللَّهُ عَلَيْهُ * (6) إِنَّ اللَّهُ عَلَيْهُ * (7) إِنَّ اللَّهُ * (7) إِنَّ اللَّهُ عَلَيْهُ * (7) إِنَّ اللَّهُ * (7) إِنَّ اللَّهُ * (7) إِنَّ اللَّهُ اللِّهُ أَلِهُ اللَّهُ اللَّ	122, 205: autorité, empire, domination	 شاطات (2)
138: ancien 115: survre (un chemin) (1) نالت (1) 136: chemin 86: échapper à (1) 123: salut 88, 95, 119, 125: salut, vie sauve (opp. à المحتلة (1) 112, 160: sain, intact 112, 160: sain, intact; 69: par antiphrase et euphémisme المحتلة (1) 112, 160: sain, intact; 69: par antiphrase et euphémisme المحتلة (1) 112, 160: sain, intact; 69: par antiphrase et euphémisme المحتلة (1) 114, 160: sain, intact; 69: par antiphrase et euphémisme المحتلة (1) 115, 160: sain, intact; 69: par antiphrase et euphémisme المحتلة (1) 114, 160: sain, intact; 69: par antiphrase et euphémisme (3) 115, 160: par au le	استبطار ۷۰ (69:	* شتم (1)
115: survre (un chemin) 105: chemin 86: échapper à 1123: salut 88, 95, 119, 125: salut, vie sauve (opp. à علمه) 67: sain, intact 112, 160: sain, intact; 69: par antiphrase et euphémisme الطيرة المالية إلى المالية إل	57: devancier, ancien	* سَلَف (۱)
105*: chemin 86: échapper à 86: échapper à 87: "الله الله الله الله الله الله الله الل	138: ancien	سالف (1)
86: échapper à 123: salut (1) المراح الله الله الله الله الله الله الله ال	115: suivre (un chemin)	* سَلَكَ ئِـ (1)
123: salut (أ) الملكة (العالمة على الله الله الله الله الله الله الله ال	105a: chemin	أمشلك (1)
123: salut (أ) الملكة (العالمة على الله الله الله الله الله الله الله ال	86: échapper à	 (1) مرائب تر من (1)
67: sain, mtact (112, 160: sain, intact; 69: par antiphrase et euphémisme المالي (112, 160: sain, intact; 69: par antiphrase et euphémisme المالية المالية على الطريق المالية المالية على الطريق المالية المالية على الطريق المالية	123: salut	
112, 160: sain, intact; 69: par antiphrase et euphémisme المارية لم تاليكرة على المارية المار	88, 95, 119, 125: salut, vie sauve (opp. à منكة)	سلامة (4)
الماري : mordu par un serpent; v. Sahāh, s.v.; Timār, 510; Hay., IV, 82=247 et 84=253. La victime ne dost pas dormir pour éviter que le venin se répande dans son corps; aussi lui suspend-on des bijoux de femme qui produisent un cliquetis et l'empêchent de dormir; c'est le meilleur remède à employer. 163: accorder, acquiescer; 123: accorder le salut; vs -, 97: (5) ألم الله sauver qn. de 25, 91, 99: acquiescement 10: vivre en paix avec qn., Hay., V, 108=355: vi الماري الم	67: sain, intact	سال (1)
الماري : mordu par un serpent; v. Sahāh, s.v.; Timār, 510; Hay., IV, 82=247 et 84=253. La victime ne dost pas dormir pour éviter que le venin se répande dans son corps; aussi lui suspend-on des bijoux de femme qui produisent un cliquetis et l'empêchent de dormir; c'est le meilleur remède à employer. 163: accorder, acquiescer; 123: accorder le salut; vs -, 97: (5) ألم الله sauver qn. de 25, 91, 99: acquiescement 10: vivre en paix avec qn., Hay., V, 108=355: vi الماري الم	112, 160: sain, intact; 69: par antiphrase et euphémisme	سَاسَ (3) (كا
Hay., IV, 82=247 et 84=253. La victime ne doit pas dormir pour éviter que le venin se répande dans son corps; aussi lui suspend-on des bijoux de femme qui produisent un cliquetis et l'empêchent de dormir; c'est le meilleur remède à employer. 163: accorder, acquiescer; 123: accorder le salut; نه ٥-, 97: (5) نه الله sauver qn. de 25, 91, 99: acquiescement (3) نه الله الله الله الله الله الله الله ا		
le venin se répande dans son corps; aussi lui suspend-on des bijoux de femme qui produisent un cliquetis et l'empêchent de dormir; c'est le meilleur remède à employer. 163: accorder, acquiescer; 123: accorder le salut; نه الله الله الله الله الله الله الله ا	-	
qui produsent un cliquets et l'empêchent de dormir; c'est le meilleur remède à employer. 163: accorder, acquiescer; 123: accorder le salut; نه ه -, 97: (5) الله الله sauver qn. de 25, 91, 99: acquiescement (3) الله الله على الله الله الله الله الله الله الله ال		
mède à employer. 163: accorder, acquiescer; 123: accorder le salut; ه ه -, 97: (5) الله sauver qn. de 25, 91, 99: acquiescement (3) اله الله الله الله الله الله الله الله		-
163: accorder, acquiescer; 123: accorder le salut; ه المسلم (5) ا		
10: vivre en paix avec qn., Hay., V, 108=355: الله الله الله الله الله الله الله الل	a r	الا سَلْمَ (5) ال
10: vivre en paix avec qn., Hay., V, 108=355: الله الله الله الله الله الله الله الل	-	
الكامن العلم المقر الكامن الكامن الكامن الكامن الكامن الكامن العلم المقر الكامن الكام		
122, 186²: Musulman 20: qui cherche à vivre en paix 11: vivre en paix 11: vivre en paix (1) السال الا الله الله الله الله الله الله		
20: qui cherche à vivre en paix 11: vivre en paix (1) السال الا النال الا النال الا الله الله الل		
11: vivre en paix 119: échelle 422, 794, 102, 128, 153: poison, venin (opp. à المنت ود (الله الله الله الله الله الله الله الل	•	
119: échelle 422, 794, 102, 128, 153: poison, venin (opp. المنافقة ولا المنافقة ولالمنافقة ولا المنافقة ولالمنافقة ولا المنافقة ولا المنافقة ولا المنافقة ولا المنافقة ولا ا	· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·	· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·
422, 794, 102, 128, 153: poison, venin (opp. المناس والمار المار	-	4 V 2M
المعالم المعا		
Voici, d'autre part, l'opinion d'an-Nazzām sur la façon dont agit le venin (Hay, V, 8=21): الله من الله الله الله الله الله الله الله الل	42 ² , 79 ⁴ , 102, 128, 153: poison, venin (opp. à · illa ct (* شرت نو شغوم (9)
النظام] يرعر أن سر الأقدى مليها [كدا] في بدن الأقدى ليس يلتل السرم مسوعة وانه ملى المراب التي فيها سموم مسوعة وانه ميا يصافها فإدا دحل عليها سر الأقدى عاون السر الكامن دلك السر المبترع على ماسه فإدا رال الكامن دلك السر المبترع على ماسه فإدا رال على المند أفكان المهوش عند أبي اسحق إنها كان اكثر ما أتلفه السر الدي ممه (1) عند أبي اسحق إنها كان اكثر ما أتلفه السر الدي ممه (1) عند أبي اسحق إنها كان اكثر ما أتلفه السر الدي ممه (1) عند أبي اسحق إنها كان اكثر ما أتلفه السر الدي الدي ممه (1) عند أبي المحق المبتر (1) عند أبي المبتر (1)	العداد). Hay., II, 86=237, cite des hommes dont la mors	sure est mortelle.
واله متى مارس لدنا لا سرّ فيه لر يقتل ولر يتلف وإنها يتلف الأندان التي فيها سموم ممسوعة مما يصادها فإدا دحل عليها سرّ الأقبى عادن السرّ الكامن دلك السرّ الممنوع على مائعه فإدا رال الله اللذي ممه المنات الله اللذي الله الله الله الله الله الله الله الل		_
منا يصادّها فإدا دحل عليها سرّ الآفي عادن السرّ الكامن دلك السرّ المنوع على ماسه فإدا رال على المنار تلك المدن ؛ فكان المهرش عند أبي اسحق إنها كان إدار ما أتلنه السرّ الدي ممه (1) عنداً المعرش عند أبي اسحق إنها كان إدار ما أتلنه السرّ الدي ممه (1) عنداً عنداً المؤتل المعرفة (1) عنداً المؤتل الم	ن سرّ الأقمى ماتيماً [كدا] في بدن الأممى ليس يفتل :(Hay , V, 8=21)	كان [النطام] يرغر إن
23. laideur (opp. الماحة الما		
23. laideur (opp. المحالة) 199: se défaire de qc. d'un cœur léger 123: libéral 25: esprit conciliant, accommodant 96: douceur, libéralité 92: bonté et douceur 49: produit du croisement du loup et de l'hyène (v. المحالة) passim: entendre; 57: écouter, obéir; 83: écouter qn., être son élève; ——, 185: entendre; 52, 62: entendre parler de 27, 28, 161, 205: ouie, oreiles 81: audition; 3, 83: étude directe avec un maître; (4) 105; par	عليها سرِّ النَّفعي عاون السرُّ الكامن دلك السرُّ الممنوء على مانعه فإدا رال	ميا يصادّها فإدا دحل
199: se défaire de qc. d'un cœur léger 123: libéral 25: esprit conciliant, accommodant 96: douceur, libéralité 92: bonté et douceur 49: produit du croisement du loup et de l'hyène (v. وصبر) 105: passim: entendre; 57: écouter, obéir; 83: écouter qn., être son (20) 105: par (4)	ان المسهوش عند أبي اسحق إنها كان اكتر ما أثلقه السير الذي ممه	إلمانم تلف المدد ؛ فكا
123: Isbéral 25: esprit conciliant, accommodant 96: douceur, Isbéralité 92: bonté et douceur 49: produit du croisement du loup et de l'hyène (v. معبر المناء المنا	23 · laideur (opp. الملاحة)	
25: esprit conciliant, accommodant 96: douceur, libéralité 92: bonté et douceur 49: produit du croisement du loup et de l'hyène (v. مسامرة) passim: entendre; 57: écouter, obéir; 83: écouter qn., être son élève; ب, 185: entendre; 5², 6²: entendre parler de 27, 28, 161, 205: ouie, oreilles 81: audition; 3, 83: étude directe avec un maître; (4)	199: se défaire de qc. d'un cœur léger	 (1) بيتو يي ب
96: douceur, libéralité 92: bonté et douceur 49: produit du croisement du loup et de l'hyène (v. منبر (1) عبر	123: libéral	سنح (۱)
92: bonté et douceur 49: produit du croisement du loup et de l'hyène (v. مسأمية (1) عليم (1) بالمحتام (20) بالمح	25: esprit conciliant, accommodant	سَماءِ (1)
49: produit du croisement du loup et de l'hyène (v. صبر) (1) معبر * passim: entendre; 57: écouter, obéir; 83: écouter qn., être son (20) * élève; ب -, 185: entendre; 5², 6²: entendre parler de 27, 28, 161, 205: ouie, oreilles 81: audition; 3, 83: étude directe avec un maître; (4) مناء (105; par	96: douceur, libéralité	11 تُسميح (1)
passim: entendre; 57: écouter, obéir; 83: écouter qn., être son (20) منه فافعو: بالمعنف فافعو: بالمعنف فافعو: وافعو: بالمعنف في المعنف	92: bonté et douceur	III أمسا أمونة (i)
passim: entendre; 57: écouter, obéir; 83: écouter qn., être son (20) منه فافعو: بالمعنف فافعو: بالمعنف فافعو: وافعو: بالمعنف في المعنف	49: produit du croisement du loup et de l'hyène (v. صبر)	* سِبْر (1)
27, 28, 161, 205: oute, oreales (4) منم (105; par (4) منهاء (105; par (4) منهاء (4) عنهاء (4) عنهاء (4) عنهاء (4)	passim: entendre; 57: écouter, obéir; 83: écouter qu., être son	(20) _ *
81: audition; 3, 83: étude directe avec un maître; شهاء 105; par (4) سهاء	élève; -, 185: entendre; 52, 62: entendre parler de	
81: audition; 3, 83: étude directe avec un maître; شهاء (4) مشهاء (5)	27, 28, 161, 205: oute, orcilles	سنم (4)

28, 105, 203: auditeur	سامِم (3)
31: ce qu'on entend	كشيّم (1)
87: injures proférées à l'endroit de qu.	١٧ إنساء (1)
205: auditeur	VIII مُسْتَهِم (1)
16, 61: hauteur	* سَيْك (2)
180: poisson	* سټکة (۱)
17: devenir gras	* سَبِنَ ــَ (۱)
61: état de ce qui est gras	يسمّن (1)
198, 200: gras, consistant (opp. à عنه)	سيوين (2)
98 · s'élever vers	* سبا شاِل (1)
passim. ciel	سياء برشيرات (5)
45, 47: céleste	سُسادي (2)
3, 133, 100, 106: nom; 3: titre d'un livre; 146 من العظل الما العظل الما العظل الما العظل الما الما العظل الما الما العظل الما الما الما الما الما الما الما ال	* الشراء (9)
le Grand Nom de Dieu. La connaissance du Grand Nom p	ermet d'accomplir
des miracles et c'est grâce à elle que Salomon put asservir l	es démons (Fihrist,
309), c'est le seul nom ignoré sur les 40.000 que porte I	Dieu; pour le con-
naître, il faut brûler un Coran. il n'en reste que ce nom; o	u encore, compter
les mots du Coran en ordre contrarté (en accouplant le pre	emier au dernier):
le dernier mot qui reste, au milieu, est le Grand Nom (M	
fait une invocation en le prononçant, tous les vœux sont	exaucés. V. dans
'Iqd, II, 145 sqq., quelques hypothèses sur le Grand Nom	v aussi Dussaud,
Moşaris, 60 n. 2 — 146: الأنساء on ne sait à quel hvre	
sion, mais il s'agit probablement d'un livre de magie	
147, 183: nommer, appeler	■ سُنِّى (2)
43, 1212: se nommer, s'appeler. Hay, I, 158 = 324, signale le	
que faisaient les anciens Arabes de prénoms bénéfiques.	() G=
1, 36. åge	(2)
38 plus âgé	* يسن (2) إَسَنُ (1)
84, 106, 124, 159: dent	* يسن ج إسنان (4)
69: animal qui passe de gauche à droite, v. Mas'coi, III, 341	_
326; FREYTAG, Einleitung, 163; Reste2, 202 (opp. à 🚚)	, , , , , , , , , , , , , , , , , , ,
الثقيل الترجيع الكثير النفيات :151: mode musical; 'Iqd, VII, 28	* بساد (1)
٧. نصب	(=) = 515
	tania + (1) mila •
57: appuyer une opinion, une parole, sur	 مشتد (۱) ومشدد ۱۷ انشد إلى (۱)
144: chaine de transmetteurs	انساد (۱)
38: écriture primitive de Himyar; v. Mas'ūbi, II, 421, Cat	
78-79, 291-3; mais ce mot désigne aussi les hiéroglyphes, v	
et la longue note de l'éd., 248-50; Wiet, Murtadi, 85.	
156, 157: du Sind	* بشديّ (2)
147: Siddhanta. Avertissement, 293-4: chez les Indiens, « le	
Sindhind [= Siècle des Siècles] est le livre qui renferme	
	la comment has a language

connaissances sur les sphères, les étoiles, l'arithmétique et les autres branches

de la science du monde. Ptolémée s'en est servi en le comparant aux observations d'Hipparque et à ses propres observations. Les Indiens ont tiré le livre de l'Ardjabahez [système d'Aryabhatta (ارجبها); v. Reinaud, Inde, 321-2] du livre du Sindhind, l'Ardjabahez étant la millième partie du Sindhind, et le livre de l'Arkend [Ahargana, système de Brahma Gupta, v. Reinaud, ibid.] du livre de l'Ardjabahez». La siddhanta avait été traduite en arabe, en 154=770-1, par Muhammad ibn Ibrāhīm al-Fazārīqui l'appela le Grand Sindhind; al-Ḥwārizmī en donna ensuite deux éd.; v. E.I., I, 506a, II, 966a.

42, 56, 68: chat. D'après la légende, comme les rats سِنُور ہے سُنائِرا (3) incommodaient les passagers de l'Arche, Noé passa la main sur le front du lion qui éternua, projetant un couple de chats; c'est pourquoi cet ammal ressemble au lion (Qazwīni, 341; Timār, 30; IBN QUT., Muht., 9, 364; R. BASSET, 1001 Contes, III, 27 et bibliog. citée; TAB./ZOT., I, 112). Hay., IV, 99 = 298, rapporte que d'après Zoroastre, la souris est une création de Dieu, le chat une création de Satan (Ahriman), et il réfute cette opinion. De plus, on prétend que celui qui mange la chair d'un chat noir n'a plus à craindre la magie (Hay., II, 75=207) et que la rate (thâl) d'un chat noir, accrochée à une femme qui a ses menstrues, les arrête (Qazwînî, 341). Mais en Peise, (Massé, 359), quand on tourmente un chat noir, ou risque d'avoir affaire, sous cette apparence, à son propre hemzād (génie né en même temps que l'homme pour lui tenir compagnie) et de se nuire ainsi à soi-même. Suivant d'autres, un chat noir est un gum malfaisant (cp. Sibli, 22), qu'il faut saluer quand il entre de nuit dans une chambre. Sur les chats employés pour obtenir la pluie ou brûlés comme sorcières, v. Rameau d'or, 67, 613.

172: bosse	* سَمام (2)
37: année	* سَنة به يسون (1)
91: grandeur	* شماء (1)
143: état de veille	* سَهَر (۱)
106: en état de veille	ساهر (1)
28: être facile	* سَهُنَ سُدُ (1)
123: facilité	شهولة (1)
108, 177: facile	سَهْل (2)
102: faciliter, rendre agréable	n سَهْلُ (1)
96, 102: simplicité, facilité	تَسْهمل (2)
19, 99: part	* سَهُم (2)
124: commettre une faute par inadvertance	* سَها شُر(ا)
2, 90, 202: faute commise par inadvertance (opp. à عمد)	سهر (3)
7, 18, 205: mal, mauvais	* شوء (3)
198: pire	اشرًا (1)
91: faire mal, être méchant	(1) shaf IV
87, 88: méchanceté	إساءة (2)
32, 78, 178: noir, noirceur	* سُواد (3)
68, 73, 167: noir	اَسرَدُ (3)

1522: atrabile. La tristesse et la crainte y prennent leur (Mas'GDI, III, 361).	source (2) سُونوا
48: devenir noir	EK السوّاط" (1)
93: haut personnage	* سَيْد برسادة (۱)
91: grandeur, élévation	شُودُد (1)
51: rempart	* شرر (۱)
143: sourate	شورة (1)
110: fouet	* سَرَّها (۱)
136: être possible	* ساؤ _ (۱)
118: permettre	سوء في (١)
69: épizootie (v. زفق)	* اسواف (۱)
30: être laissé libre d'agir	* سوم (۱)
50, 85 ² : conduire, entraîner	* ساق يـ (3)
88: conducteur, promoteur	سائِق (1)
160: se curer les dents	(1) (1 viii *
170: que ou que, cela revient au même	* سوّاه ۱۰۰۰ (۱)
117. être égal à (opp. à نول); ب ع س, 72: mettie qn. sur	III ساوی ه (2) عا
même plan que	
48: identique	۷۱ کمٹسارہ (۱)
passim: autre	* سِرَى (8)
113: course (de la lune)	* سيرة (۱) * سيف براسوف (6)
passum: sabre	 أسيف به السنوف (6)
47, 103: inondation; 38: التربع —. inondation que pro	• آسيل (3) voqua la
rupture de la digue (عرم) de Ma'rıb (v. Coran, XXXIV	7, 15, E.L., s.v. Ma'rıb,
III, 302 sqq.).	

ش

```
- vi تفایر ب (۱)
112: tirer mauvais augure de
412, 112, 134: fait, nature; 48, 163: situation, puissance; 84, 132. (8) المال (8)
  ıl est dans sa nature de من شأب إن
                                                                     * سَأَرُ (1)
98: fait de devancer, de rivaliser

 (3) عَباب (3)

1, 62, 165: jeunesse
                                                                        شيبة (1)
165: jeunesse
49: alose. Certains considèrent que le شبوط est le produit d'un

 شثوط (1)

  croisement entre les espèces appelées وتهر et نق (Hay, I, 68=149; V, 112
  =369; VI, 6=18).
                                                                     (4) مُشَدُّ (*)
47, 48, 2062: ressemblance
                                                                         يثنيه (١)
67: pseudo
                                                                         شبهة (8)
2, 12, 26, 28, 67, 97: chose douteuse, doute (opp. à 🚓 ); 10:
  soupçon; 133: ressemblance
                                                                        (2) الشياء
11, 21: semblables
```

passim: semblable, ressemblant à	هَيِيهُ ب (8)
112, 182: comparer, assimiler qc. à	II شَبُّةَ هِ بِ (2)
189: anthropomorphisme	تَشْبِيهِ (۱)
149: ressembler à	١٧ أَشْهَةُ هُ (1)
121: renfrogué	* شَيْبِير (1)
96: querelle	(1) لَقَالُمِ (1) شعاً على (1) شعاب _ (1) شعاب _ (2) شعان _ (1)
132: par avarice de	* تُشجّاً على (1)
112: être altéré (couleur)	* شودَب _ (1)
197: aiguisage; 189: insistance importune	* شخد (2)
39: remplir	* شَخَنَ (1)
15, 23 ² , 32, 100: personne physique (opp. à ظل)	* شَيْقُس (5)
22, 53: robustesse; 122: dureté; 163: intensité; 95: violence	* شدة (5)
2, 22, 85, 131: intense; 32, 95: sévère; 126: ferme; 26, 93, 102, violent; 116: pénible	غَدِيد (12) ، 165
118: se montrer sévère en qc.	■ غَدُّدَ فِي (1)
173 ² : devenir intense	(2) 554) VIII
127, 150: n'avoir qu'une teinture de (science)	* شدة _ من (2)
137: exceptionnel	* شاذ (۱)
8, 52, 115, 1162, 128, 1912: mal; 179: impression de mal; 27:	• شر (10) مر •
24; étincelle	* شرارة (1)
123: fait de boire	 أشراب (1)
102, 126: boisson, van	رشراب (2)
201: condition	* شرط (1)
28: condition	شريطة (1)
95, 114, 193; noblesse	* شَرَف (3)
61, 90, 98 ² , 108: noble	شريف بهأشراف (5)
133: brillant, éclatant	*
5: associé; 89: complice	شریات (2)
30: être l'associé de; 116: être l'égal de	ווו شارك لا (2)
71, 136: donner à Dieu un associé	١٧ إشرالاً (2)
206: associateur	ماندرك (I)
26, 28: amphibologique	viii مُشْتُرُك (2)
52: se quereller avec qu., manifester de la méchanceté; v. Lisan qui le rapporte à 🎉	* mr شاری ه (2)
16 ² : partie, moitié	* شَعْد (2)
156: jeu d'échecs (sanscrit). D'ordinaire, l'invention du jeu	* شَطْر (2) * بِشْطُرنْج (1)
d'échecs est attribué à Şişah, pour le roi Balhît ou Šibri 1001 Contes, II, 412; Mas'ūdī, I, 159; Rescher, Qaljūbi, r	ām; v. R. Basser,
167, 170 ³ , 170: rayon(s)	* شماء (5)
73: défilé, chemin de montagne (v. RESCHER, Voc.)	* يشنبُ (۱)
123 ² : branche	اشفية بواشقب (2)
139: prestidigitation; Dourré, 345: magie blanche	(I) zíciá +
160: cheveux	 شُمْبَدُة (1) شمر (1)
	(-) Jun

188: grain d'orge

* شورة (1)

Nous ne connaissons pas l'expression à laquelle l'auteur fait allusion ici. Peut-être faut-il lire κά. c.à.d.: aš-Ši'rā al-'abūr (= Sirius) et aš-Ši'rā al-gumaijā' (= Procyon) qui étaient sœurs de Suhail (Canope); quand celui-ci descendit vers le Sud, al-'abūr le suivit, mais l'autre resta à sa place, au Nord-Est de la voie lactée (voir Ibn Quraiba, K. al-anwā', éd. Hamidullah-Pellat, § 57).

Annual mafara	* يشمر _ إشعار (8)
passim: poésie	ينفر ۾ انتقار (0) شاعر ۾ 'شقراء (13)
passim: poète 61: sommets	* شَعَد (۱)
	(i) ziáň *
106: tison	* اشتمال (1)
112. incandescence	
131 fait de susciter des désaccords	* تطلب (1) در نوعه (۱)
26 enclin à la dispute, «bagarreur»	(i) کشیات (v
107, 202, 205 occupation, préoccupation	* استقل (3) ************************************
116, 200. travailler à, s'occuper exclusivement de	۷۱ تعاکل ب (2) ماد داد
107 fait de s'occuper exclusivement de	ئىتا <mark>كل ب (1)</mark>
32. cils	* (عنار (۱)
9, 34, 90 · intercéder en faveur de	 مَعَمَرُ _ في ou ل (3)
34 · intercesseur	رشاهر (1)
95: intercesseur	غيير (1)
95. accompagner, doubler	rv أَسَّلُمْ (i)
84: redouter qc.	• IV اشتقاق من (1)
91. apaiser	* عَلِي **
812 satisfaction (de l'esprit)	بنده (2)
111: sausfasant	شامر (1)
28, 83. être satisfait par	v ثَغَلَى ب (2)
64. hémisphère, 73. ğinn dont la moitié du corps av	🟓 يعن (2) ait une forme
humaine (v. Hay., I, 87—189, VI, 63—206, Mas*6	bi, III, 324-6; Agānī, XIX,
53, Šiblī, 18; <i>WZKM</i> , VII, 180)	
69. action de déchirer	عق (1)
9: frère	شَقِيقُ (1)
99. fait d'articuler clairement	ת تغیی الکلام (1)
36: s'ouvrir	νπ انْفَقُ (1)
147, 182 tirer, dériver	vm اشتَقُ (2)
106, 119. être malheureux à cause de	* هني _ ب (2)
18, 65: douter, concevoir un doute sur	* خَكَ _ فِي (2)
26, 59, 105. doute	نَفِكَ (3)
142. louer	* شَكُوْ ئِـ (١)
12, 90, 91 ² , 94, 99: éloge; 17: remerciement, 118	
55, 59: reconnaissant	شاکر (2)
9: Iouable	مَلْكُود (۱)
72 ressemblance, 96, 103, 174, 196 forme, genre	* شَكْل ﴿ الْعُكَالُ (5)

110: plus convenable	(1) かたが
313: coquetterie dans l'œil	شكنة (3)
31: qui a une coquetterie dans l'œil	آشکن ہے اشکل (۱)
86: être compliqué	(1) j允計 rv
27, 32, 105: compliqué; 196: qui fait des embarras	مُذِيل (4)
106: se plaindre de	* شكا ئـ ه (1)
160: avoir mal à	vin اشتکی ه (۱)
passim: soleil	* شَيْس (6)
186: bloc de cire	* شَيْعة (1)
80, 160: côté gauche; nord	* يشمال (2)
85: honte, déshonneur	* غَنار (1)
64: comète, météore; v. Coran, LXXII, 8.	 * غَنار (۱) * شهاب برگهر (۱)
160: assister à; 33: témoigner; لر , 25: témoigner en	* شود _ ه (3)
faveur de	-
131: martyre; يو —, 59: témoignage contre	شهادة (2)
argumer : غَرامد . témoin; 132, 54, 61, 62: pl شهرد : argumer	at, preuve (6) شاهِد
160: scène	(1) all a
20: fait de chercher un argument	x استِلْهاد (1)
58, 131: publicité, renommée	* نشهْرَة (2)
100, 203: célèbre, bien connu; communément admis	مُشْهُور (2)
150, 193, 194, 199: désir, caprice	 شهوة (4)
132: plus agréable, plus désirable	إشْهَى (1)
9, 204: impur, mêlć (opp. à صاف et خالص)	* مُشوب (2)
66: consultation	 * مُشورة (1)
156: Conseil, assemblée consultative	شورک (۱)
57, 159: faire un signe; conseiller	المار (2) المار (2)
12 ² , 81, 99, 108, 111 ² , 126: geste (opp. à المط)	إشارة (8)
17: fait de rôtir	* شَوَّى (1)
116, 120: vouloir	(2) _ siz. *
passim: chose; v. Mafātīh, 22	• شَيْء (54) •
1992: devenir blancs (cheveux)	* شات (2)
35: canitie, cheveux blancs	شَيْب (۱)
36, 37: vieillard	 شیح بر نشیو خر (2)
70, 76, 122, 188: démon; sur ceux des poètes, v. Hay.,	* تشيطان سرشاطين (4)
VI, 69=225	
184: qualité de démon	شيطنة (1)
50: partisans, suite	* رشيعة (1)
112: notoire, célèbre	شائِم (1)
95: laideur (opp. à ريه)	* شُوْن (1)

ص

82: déverser	* صَبْ ئِے (i)
132: par amour pour	* صَانة ب (۱)
38, 97, 106 ² , 110 ² : devenir	* IV أَصْبَعُ (6)
17, 90, 118: patience	• صد (3)
4: patience	VII ^I اصطبار (1)
1, 148, 154 ² : doigt	* إضم برأصاء (4)
78 ² : teindre	(2) — june *
782: pouvoir être teint. Ğähiz parle de cette question dans	
Kitāb al-ma'ādin aujourd'hui perdu; v. Hay, I, 3=6 A	* * *
Noire que les Musulmans doivent de nouveau rendre	
Muht, 369, s'étonne que les mu'tazilites, à qui cette cre	_
n'aient pas songé que: مع ولا ينصبغ والساس ينصبغ ولا ينصبع والساس ينصبغ ولا يصبغ	
164. enfance	* صا (۱)
48, 50, 122. cnfant	صَيْ أَج صِنْان (3)
81, 107, 198 être sain	(3) - no *
53, 67, 198: bonne santé, bon état	(3)
33, 69, 76, 186 sain, en bonne santé, 12, 189, 198 sain.	صديح سأصحاء (10)
non altéré, possible; 16, 108, 133 authentique	
101. confirmé	(i) manife II
8 faire route en compagnie de	* صَحِب _ لا
85: compagnie	صُونية (١)
passime compagnon, ami, doué de, l'homme à, maîtie,	صاحب ہو اضعاب (34)
propriétaire, auteur, inventeur, pratiquant, l'intéressé;	38 contemporam
160 ² . désert (2)	* صَحْرًا؛ لِهِ صِحَارَى (
3 qui n'a que des connaissances livresques	 * صُغْنِي (۱)
121. rocher; employé comme prénom	* صَفْرَ (١)
28, 105a; poitrine; figt, esprit; 154, corps d'un instru-	🕈 صدر ہے صُدور (3)
ment de musique (v. Mas'opi, VIII, 89)	
ا موارد II· origines, tenants (opp à موارد)	مَصادِرُ (۱)
106: qui a mal à la tête	* مُصْدوء (١)
35, 60: dire vrai	* صَدَقَ ئِ (2)
20, 34, 47, 99, 119, 136, 179. sincérité, franchise; 57. vérid	جدتی (8) lique
7: sincère	صّدوق (1)
13, 100: sincère	صادِي (2)
7, 41, 78: amitié	صدانة (3)
5, 87, 117: ami sincère	صَديق (3)
20: ajouter for aux paroles de qn. Il propos de	II صدَّق لا على (1)
75: assentiment intime	نصدیق (۱)
170: incident (rayon) (?)	* m أنصادم (i)
172: écho	* صَدَى (1)

	3-0
1582: crissement	* صُري (2)
124: persister, insister, récidiver	* ۱۷ اصر (i)
94: qui persiste, récidiviste	المهر (1)
96: pur	* مصرام (i)
124. fait de traverser la cible de part en part	* صَرَد (١)
41: sorte d'oiseau qui fut le premier à jeûner (Damiri, s.v.) et	
à obéir à Dieu (Hay., IV, 96 = 288); aussi ne doit-on pas le	• • • · · ·
165==526); v. aussi Freytag, Einleitung, 160	(4) ,,
76: terrasser	* صَرَةٍ (1)
70: épilepsie; v. WZKM, VII, 243 sq.	صَراءُ الشَّيْطان (1)
119: purement	* صرافا (۱)
113: fait d'agir à sa guise	∨ تُضَر ^ا ف (۱)
94: dureté	* صُراد (۱)
95: bridon; de là sévérité (?)	صريعة (1)
66: foudre. On prétend que certains sabres étaient fondus par	* صاعقة (١)
la foudre, notamment celui qui est appelé samsama (Hay., V	
passim, petit	* صَبِير (7)
- ·	* صَلَحَ عن (1)
92, 95 indulgence; مَرَتَ صَنْعَا عن 31: faire table rase de, ne pas	tenir (3) mio
compte de	,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,
119: pur	صَفْح (۱)
4: yisage, face	* صَلْحَا (1)
123: échange de poignées de main	VI تُصالِح (أ)
29, 169, 170: face, surface, plaque	(3) تعنية
152 ² : bile jaune	* صَّنْرُ إِنَّا (2)
112: pâleur	صْفار (أ)
10: contrat; v. MAID., I, 262; PESLE, Le Contrat de Safqa au Mar	oc, (i) tio *
Rabat, 1932	
li4: ce qu'il y a de plus pur dans qc.	* صَثْرة (۱)
9, 167. pur	صافير (2)
131: accorder une affection sincère à	m صافي لا (1)
167, 168: poli (miroir, surface)	 (2) صتن (2)
48: slave	* صَعْلَى (l)
22: dureté	 • صَلانة (١)
22, 131: plus dur	(2) (2)
174: en forme de croix	* أمضلب (1)
118, 130 ⁵ : convenir	(6) <u></u>
207: vertueux	صالح (1)
118: utilité, avantage, bien	مصلحة (١)
32 ² : réparer	IV أَصْلُوهُ (2)
192: morale (?)	إضلاء (1)
passim	* صدر (5)
104: salle de Prière	ممضائی (1)

عى رم. كتاب التربيع والتدوير – ١١

```
* صَنت (2)
8, 100: silence, mutisme
                                                                        صاحت (1)
20: taciturne
                                                                    ١٧ أمضيت (1)
100: solide, sans fissure
                                                                   تصندل (۱)
159: usage du bois de santal (comme aphrodisiaque)
                                                                   صبر _ (8)
59, 67, 1072, 147, 177, 1812: faire, fabriquer, composer, traiter
                                                                          صَعْم (ا)
159: fabrication
                                                                         صنمة (8)
104: art, architecture; 78, 154: fabrication; 176: métier qui
   s'apprend, 64, 68, 147, 150 · œuvic (masc.), alchume
                                                                       (2) تدانس
9, 190; métier, profession, apprentissage
9, 145, bonne action, créature (partisan)
                                                                        (2) iamé
30, 67: produit artificiel (opp. à 🚙 🗦 💸 🦠 🦙 10: béneficiane
                                                                       مصبوء (۱)
  d'un bienfait
200, mettre en pranque, pratiquer
                                                                 VIII (Guella a (1)
                                                                      اضطباء (1)
98. bienfaisance

    (4) چثم ہے انساف (4)

2, 200. branche, discipline; 12, 47: espèce (v. حسى ) -
46: idole. Sur l'origine des idoles, v. Birtini, India, 51;

    أصر - إضام (1)

   R. Hysser, 1001 Contes, III, 86-88; Coran, LXXI, 20 sqq. qui les lait remonter
  à l'époque de Noé-D'apres Tab./Zot., I, 63 sqq., Djemshid donna à chacun
  de ses heutenants des effigies de lui-même en or, en argent et en pierres pré-
  cicuses. Après la mort de ceux qui les détenaient, ces figures furent adorées par
  des hommes qui leur donnèrent les noms de leurs propriétaires; c'est sunsi que
  s'expliquent les noms de Yagût, Suwā', etc. (Cependant, selon Kisā'i, Qişaş, 82,
  les descendants de Cam adoraient les effigies des cinq enfants de Cam: Wudd,
  Suwā', Yagūt, Ya'ūq et Nasr). Ensuite, d'après Inn Hisam, 51, 'Anir ibn
  Luhayy modifia la religion d'Ismā'il et introduisit à la Mekke le culte de
  Hubal. On trouvera des listes d'idoles, avec l'indication des groupements qui
  les adoraient, dans Ibn Hišām, 52 sqq.; Ya'qūbi, Historiae, 1, 295-6, Mafātīli,
  31; Restel, etc.
passum: justesse, vérité (opp. à 🖦 )
                                                                  صراب (11)
                                                                    [صات (7)
passun : attemdre le but, voir juste, réaliser
                                                                    صوات (۵)
26, 158, 1732, 1752; voix, bruit, son
13: la trompe dans laquelle on soufflera le jour de la Résurrec-
                                                                    الطور (1)
  tion; v. Goran, VI, 73, XX, 102, XXVIII, 89, LXVIII, 18; unc description
  en est donnée par Quarusi, 49
passim: forme, image, apparence
                                                                   صُورة (13)
67, 183, 195: représenter, concevoir, façonner
                                                                   11 صور (3)
                                                                صال ي على (2)
1252: attaquer qn. avec impétuosité
91: impétuosité, énergie
                                                                        (1) 55
                                                            صانَ يُـ لا عن (1)
199: mettre qn. à l'abri de
                                                                        فيوان (2)
58, 102: protection, soins
                                                                  ماء 🖀 (۱)
27: crier (fig.)
133: pièges
                                                                   مَصابِدُ (1)
مار 👅 (50) - passim: devenir, être, exister (équivaut à عاد employé comme auxi
```

112 · faible

(اکتاب له opp)

haire, mais implique un changement, un devenir); 94: se mettre à; 44, 49, 160, 1772: se produire; إلى --, 25, 42, 94: s'engager dans une voie, en arriver à, se transformer en; -- كيف 136: comment se fait-il que?

117: faire devenir, rendre

11 صؤر: (1)

* ضند (۱)

ض

42, 492, 53, 187; lézard, uromastyx. On dit en proverbe: (5) فَتَ وَضَابُ *

عمر من صبة (car le lézard est censé vivre plus de 100 ans; M vii., 1, 512) et que Main, I, 509, explique en disant que le lézard mange ses petits quand ils éclosent parce qu'il croit que c'est quelque animal qui vient prendre les œufs; mais Inn Que., Muht, 10, 362 précise, le lézard était un Juif désobéssant envers ses parents (5%) qui fut métamorphosé; cependant, ajoute-t-il, on dit إعق من طبية parce qu'il mange ses petits quand il a faim; v. aussi Massé, 200-1. 492, 1872: hyène. Une certaine amutié existe entre le loup et l'hyène. (4) 🛵 il en résulte un produit appelé qui n'est jamais malade et ne meurt pas de mort naturelle. Dans ce croisement, si le mâle est l'hyène, le petit est اد مسيار si c'est le loup qui est le mâle, le produit s'appelle عسيار (v. BAi-79; Massa, 205). 59. ennai, lassitude صحر (1) (1) judger (1) 14. ve coucher * صُحِك __ (3) 88, 1232; rire صبعث (4) 33, 84, 96, 123: (le) rue ضاحك (1) 106; neur صحاك (١) 121: employé comme prénom * جنينہ (3) 9, 61, 62; grosscur * صِدْ م اصداد (3) 79, 98, 196; contraire ٧١ تُصادّ (1) 206: opposition, contraste (2) Similar 54, 115; en contraste, contradictoire 54, 79, 98, 114; nuire à * ضر ... ه (4) 22: dommage طبر (1) 112, 134: malfarance, maléfique صر (2) 22: nusible طار (1) 119: mauvaise fortune (opp. à المرزاء) طهر ۲۰ (۱) 97: nécessité خروره (1) 144: connaissances nécessaires, innées مَنروريَّات (1) ٧١١١ (فيطر" ﴿ إِلَّ (2) 35²: obliger qu. A 12, 26, 113, 126: obligation, nécessité; 162: nécessité, innéité **اندو**رو (5)

448 4 100 1 11 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1	785 may 2 5 m
145: frapper; 123: jouer d'un instrument; 31: v. منه ; ب	
19: prendre; مُرب له الأمثال — 112: être proverbial, sei	
178: coups; 156: sorte, espèce	ضَرْب (2) مَارِب (2)
114: d'un seul coup	صرابة وإحدة (1)
23: être troublé, agité	viii اصطرّت (1)
161: trouble, inquiétude	اضطراب (1)
7: inciter, exciter à	* II فَشر°ى على (1)
152 ³ . double	* صفعہ ہواضعاف (3)
148: fait de doubler	11 تَضْمَمَ (1)
148: doubler	III صاغب (1)
108: redoublement	VI تصانّعت (1)
41 grenouille. Ce batracien passe pour craindre Dieu et	* صِعْدِهِ سِ صِعَادِةُ (1)
Il y a à son styct un hade! لا تعذار الصعادي فإب نقبتهي تسامح الا	
V, 155=536); v. aussi Damiri, s v , Westermarck, 29	, etc. Sur la vocali-
v. LANDBERG, Primeurs, 4.	
136: s'égarer, être dans l'erreur	* صلّ (۱)
17: égaré, errant	صال (۱)
55, 163- perdre	الأَصَلُّ (2)
2. fait de ne pas trouver qc.	إضلال (1)
202 · conscience	* صّبر (۱)
195 faire entrer qc. dans	* الصَّمَّ لاهِ (1)
132, par avance pour	* صَنَّا بِ (١)
10. déprimer, faire périr de langueur	* ۱۷ (اصور ۱۵ (۱)
178 ³ : lumère	* صُون (3)
113 ² , 178 ² : lumière	صماء (1)
103: plus lumineux	أضوأ (1)
52: plus mince, plus chétif	* اَصْوَى (1)
196 · gaspillage (opp المحملة)	* 11 تُصْيِيم (۱)
51, 90: ajouter à	* IV إصاب إلى (2)
61: étroniesse	* بيستى (i)
87: d'esprit étroit	صَيْقٍ أَلْفُعْلُسُ (1)
16. déshonneur	* صَبْر (أ)
	• / //

ط

* طَاسُ (۱)
* عارُوس (۱) فترى في وسط كل ريشة دائرة من الدهب (۱)
* طارُوس (۱) فترى في وسط كل ريشة دائرة من الدهب (۱)
* مختلطة بالررقة والحصرة وغيرهما من الألوات التي يلائر بعضها بعضاً ينشأ من تركيبه ريادة حسن
* علب (۱)
* عليه إطلاً: (۱)
* طَنَم (۱)
* طَنَم (۱)
* عليه (١)
* عل

passim: nature, caractère, naturel	طَاسيعة (12)
67, 198: classes	* كلتات (2)
180: rate. Ğäніz écrit à ce propos (Нау., VI, 150=441)	* مِلحال (1) :
ا طحال له إلا ما أرى في كتاب الخمل لأي عسيدة والسوادر لابي العَسَن	وليس عندي في الفرس إله لا
Cf. 'Iqd, IV, 256 أَلَأَخَفَتَى اللهِ يَشْمِرُ لَهِكُمْرُ إِنِ المُسْمِرُ ا	
128: meunier	* طبعًان (i)
150: musique	 افلرات (1)
42: plante qui vit sur l'arbre appelé إرطى; v. MAID., I, 4	* طَراثِيتُ (1) 47
107: jeter à terre	* طَرْحَ … (1)
168: pièce d'ameublement disposée sur le sol, ma- telas, sofa	مطرح یہ مطارعہ (1)
1, 26, 106, 108, 126. main, origine (de l'individu)	* طُرُف ہواطراف (5)
1302: clin d'œil	(2)طرافة (2)
155: non identifié	* كتأب الطرف (?)
III: cheval de race	* طر [•] ف (1)
9, 129: récent, acquis (opp à ルじ)	طارف (2)
1322: fait de trouver intéressant; intérêt	x استطراف (2)
183: pessomancie. VAN VLOTEN (WZKM, VII, 184), ti	
par Linienziehen im Sande; dans Qazwini, 268, le	1 7 - 9
ce qu'on lui demande en tirant simplement augure d	₩
de lui, mais Hay., V, 168=580, précise: رب بالحصى دهر	**
من فمال الحزية والمالفين . Agānī, XIV, 99, donne la n	
FREYTAG, Einleitung, 158	
pascim: voie, route	طریق ہوکاری (13)
1722: une des bandes de l'arc-en-ciel	طَريته (2)
46: marteau. Serait-ce une allusion à la théorie pythago	
d'après laquelle la hauteur du son est proportionnelle	
qui frappe l'enclume?	•
842: frapper à la porte de qu.	11 طرُق ل (2)
10: fait de baisser les yeux, la tête; de là: tristesse	۱۷ [طراق (۱)
43, 76: nourriture	
108: attaque, critique contre	* طّمام (2) * طَمْن على (1)
122: tyrannie	* طُلْمَان (1)
171: c'est probablement ainsi qu'il faut lire (au lieu de a	 طفرة (1) 11; (الحفرة
s'agit de la théorie mu'tazilite de la mutation par sau	_
par les points intermédiaires; v. Hay., IV, 69=208, V,	_
GARDET-ANAWATI, 186.	
56, 1912, 1942, 207: rechercher; ,, 207: demander	* طلب ش (7)
passim: recherche	طلب (6)
24: poursuivi	مَطُلُوبُ (1)
197, 198: question, problème	مَطْلَب مِ مُطَالِب (2)
75: talisman. D'après IBN HALDÛN, Muqadduna, 434, il	* * *
trois sortes de magazienes a) ceus qui neuvent onérer s	• • • •

trois sortes de magiciens: a) ceux qui peuvent opérer sans le secours d'aucun

appareil (سيس); b) ceux qui opèrent en se servant d'un instrument ou d'un élément extérieur ; conjonctions astrales, nombres, etc. طلسمات ; c) les illusionnistes qui exercent une influence sur l'imagination d'autrui طلبة (1) 140. spathe du palmier اللوء (I) 55 · lever (de la lune) 68: examen my lake (!) طَلاقة (1) 123: assance, relâchement, liberté (معلر 118, 196: liberté laissée à qn (opp à معلر) rv (4) المللاق (2) 102, 159: absolu, scul المطَّاق (2) 75. nom syriaque désignant les démons de Salomon; أَمْرَأَقُ سِرَطُورَائِقُ (1) v. *WZKM*, VII, 235-6 مشبورہ ہے تمطاعیرا (1) 61: silo طيم _ في (7) pasum avou l'ambition, la prétention de 33, 72, 192 désir, ambition طَيْم ب أظهاء (3) 98 · ambitieux (I) alle ١٧ إطليم في (3) 10, 128, 166 donner à qui l'envie de, lui laisser l'espoir de 105° nom verbal du précédent اللماء (1) 33. d'une santé enviable (ou qui donne un espoir de guérison), (1) مشهر (1) (opp. à مولس); (f Hay, V, 37=-111. اطْهَأَنَّ س (1) 28 jouir tranquillement de 124. être prolive الكت (1) 99, 1082 probxité (3) **سالنا** 103: pur (religieusement) طاهر (1) 70, 94, 113, 124. občissance, soumission (4) is to (1) * £16 1V 184: obćir à qn. 184, 185: conventir librement v تطوي (2) x استطاء (2) 1032: pouvoir ألطّوفات (1) 38: Le Déluge On trouvera un résumé succinct de cet événement dans Mas'uni, I, 74-76 29. bouquet (1) ziu-II مَلَوْق ة (1) 77. mettre un collier à; Hay, III, 60=195-6 أما المرب ألم والأعراب والشمراء فقد اطبقوا على إن العمامة هي التي كانت دليل نوم ورائده وهي التي استحملت 🔫 طلبت أحملًا وهو الأمر والأمرة] عليه الطوق الذي في عبتها وعبد ذلك إعطاها " 13 تنك العلبة ومسجها ثلث الزيمة بدُّعاء دوم عبر حين رجمت إليه ومديا من الكوم ما مديا وفي رحلسها من الطين والحبأة ما برحليها فتُوَّصت من ذلك البلين حصاب الرحلين ومن حسن الدلال والطاعة طوق المنق. Passage reproduit dans Timār, 367-8; v. aussi Tab /Zor., I, 112-3 4, 23, 30, 53, 157, 158, 160 être long; durer longtemps (45) Jul passm. longueur, taille d'un homme, longue durée; 61. tout en s'arrêtant devant le témoignage du Coran sur la haute stature des 'Adites, Găluz révoque en doute la théorie selon laquelle le monde n'a cessé de décroître par suite de la décroissance de la matière qui a entraîné la dégénérescence des corps et la diminution de la durée de la vie. Après lui, Mas'obi, III, 376 sqq, reprend les arguments tirés de l'observation des vestiges du passé.

passim: long; de haute taille; 15: nom d'un mètre poétique	قويل جواوال (22)
30: allongement	II تُطْرِيل (1)
30: allongé	مطوّل (1)
332: se prétendre aussi (ou plus) grand que qui	un طاؤل ۽ (2)
8, 52 ² : prolonger	(3) Jibi IV
165, 202: prolixité	(2) ગ ાં
165: trouver long; -, 37: tirer gloire de la longueur de qc	x استطال (2) (?)
174: allongé	أمستطيل (1)
41: rouler, avec le sens donné en magie au مَلَى الأرس : pouvoir	* طتر′ی (1) de
se transporter à de grandes distances en un clin d'œil (v. Dou	
C'est une étymologie populaire du nom de la tribu des	Fayyı'; forcer les
étapes	
9, 95: bonne odeur; bonne (renommée)	* طِئت (2)
105, 108, 113: parfumé, bon	طَل تِب (3)
159: fait de parfumer	■ تُطْبِيب * طارَ (2)
12 ² : voler, s'envoler	* طار 📉 (2)
22, 31, 47, 163: oiseaux	طير (4)
68: ornithomancie et, plus précisément: mauvais présage	طِلْرَة (1)
134: les deux oiseaux verts, on ne sait à qui l'auteur fait	الطائران الأحصران (ا
allusion; cependant Gabriel a deux ailes vertes (Kingli, Qui	as, 13) et le nom
d'oiseau vert est donné à un certain nombre de saints;	v W. Marçais,
Tanger, 166, n 4 et résérences citées	
39, 73, 158. argile, boue	* طير (3)
305	4
105: nature	طِينة (1)

187: gazelle	* مُتنى (1)
131, 196: spirituel, fin, DANDY	* مَسَي (1) * مَلريف (2)
33: se croire plus spirituel que	m طارتف لا (1)
50: abriter	* طنّ = (1)
100, 112: ombre	يطلل (2)
100: étendre son ombre sur, recouvrir	ıv إَخَالُ (1)
49: animaux à sabot fendu	* مِثَلَقُ (1)
12, 189: être injuste envers qn.	* مُلارِين = الإ (2)
passim: injustice	مُلْمِ (7)
93: tyran	طالم ج طَلْمَة (1)
1785: obscurité	طلام (5)
55, 177: ombre, obscurité	'طأحة (2) 'طأحة
18: se plaindre, avoir à se plaindre de	v تظلَّرَ من (1)
73: avoir soif	* مَاجِئَ _ (1)
passim: apparaître, être apparent	* خَلَقِر ـ (7)
70: apparition	'ظهور (1)

passim: apparent, évident; extérieur	طارهر (16)
passim: dos; 100, 106. على ظهرها sur la terre	طَهْر (9)
27, 91, 133, 165: mettre en évidence, montrer, manifester	νν)مُطهّرُ (4)
133: pratique ostensible	إطهار (1)

ع

36. jouer, se montrer frivole	* غَتَ ـُ (1)
46, 61 adoration, culte	* يعاده سوات (2)
119: hommes	[عند] ج عاد (1)
134 ² . adorateur	عاند ماد وعَدّة (2)
52. dévotion	تُعَتْد (1)
106: qui pleure (femme)	* غَتر کي (1)
56, 113, 126. réflexion	* VIII (عيدار (3)
121, 122: qui fronce les sourcils, renfrogné	🏓 عانس * عنوس * عنام
113 qui exhale un parfum, odorant	* تَعِبق (1)
61. seuil	* عثب (1)
93, 95. réprimande	* غش (2)
95 réprimande	111 عِتَابِ (1)
1, 10, 101, 102 noble, beau, عتاق الطير 31 oiseaux qui	* عَسْق ہوعِتاق (5)
chassent sans être chassés (aigles, faucons, sacres, etc.),	v. Timār, 353
122: superbe	* 'عثو" (1)
106 dans l'exp. عاد باسوه: prononcer le nom de qn. quan	* عَجِزَ ــ (1) d on
fait un faux-pas, ou peut-être plutôt: prononcer invo	dontairement le nom
de qn.	
108, 204 ² . s'étonner	* عَيمت _ (3)
17, 31, 104, 2043, 207: étonnement	غيف (7)
181: merveille	أغجرته (1)
104. merveilles	عجائث (1)
28, 78, 100, 182 admirable	عجب (4)
33 étonner qui par, porter qui à s'étonner de	المَا عَجْبَ لا من (أ)
196 vaniteux, fat	١٧ تمشيق (1)
165 ² , 204 ² étonnement	٧ تَمَجُّب (4)
205. étonné	(1) مُحَمَّقِهِ اللهِ
2: fait de partir rapidement, dérobade (nous avons né	anmoins (1) عبقر *
conservé la leçon (that)	_
2, 86, 92, 99. incapacité (opp. à ساد ; faiblesse, impuis	* عش (4) عش •
(opp. à قدرة).	_
32, 106, 121: vieille femme	عجور (3)
201: se presser, se hâter, 88 être prompt (à la colère)	* عِيطَلَ ــ (2)
201: précipitation	(I) Time
- ·	• •

116: fait d'amener à bref délai	n تُنجيل (1)
يل, 36: arriver rapidement à;, 107: presser qn.	الأعمَل (2) المعمَّل (2)
et l'empêcher de	715 - 217 - A
177: homme d'une trempe peu commune	 مُشجَر (۱) ه ترو د (۲)
3, 35, 37 ³ , 99, 148: compter, énumérer, considérer comme	(7) _ 1= *
23, 105°2, 136², 148², 192: nombre, grand nombre	عدد بر أعداد (8)
6, 88 ² : préparer	(3) July 1V
90, 101, 135: justice, stricte justice; juste	* عدل (3)
117: avec justice, équité	على الشدلة (1)
118, 128: considérer comme égaux	■ عدال بين (2)
192, 101: juste proportion	تندين (3)
57: considéré comme juste et digne de foi	المقدّل (1)
18 ² : être équilibré, proportionné	VIII اعتدل (2)
183, 522, 97: équilibre, juste proportion	اعتدال (6)
12: moyen	المنتدل (2)
61 vieux, ancien, antique; v Şahāh, s.v.; Hay., VI, 24 == 80	* أعدُّ أبلي (1)
1613: origine, siège	* مُعْدِد (3)
207: dépasser qc.	(1) a _ tus *
35, 136: ennemi	عد (2)
41, 129, 183: immitié, hostilité Sur l'hostilité du chien et du	
du chien et du chacal, v. Massé, 187-8; sur celle du co	•
du hibou et du corbeau, etc., v. Hay., III, 156 = 498, VI	1, 32-97, e.c., CA-
SARTELLI, 118	(2) 15 11 3 4 11 11
5, 129: manifester de l'hostilité à	III عادى في اد إلى (2)
28: être agréable 46 ² : [eau] douce; 105 ^a : agréable	* عدات ئے (1) مراد (2)
82: châtiment, tourment	آعداب (3) * انتخاب (12)
88, 106, 186: châtier, tourmenter	* عُذابِ (1) * عُذابِ (2)
36, 72: excuser	11 عدال (3) * عدار (2)
88, 202: excuse	عدر (2) عدر (2)
97: excusable (opp. à ماوم)	عدر (۱) مَشدور (۱)
124 ² : s'excuser de	سيور (ر.) Viii اعْشَرَ في (2)
182. fait de s'excuser	اعتدار (2)
69: gale. Pour guérir un chameau galeux, où faisait des cau	
risations à un animal sain, Hay., I, 9=16 reproduit le vers	
٠٠٠ كدي المرا يُكَوَى غَيْراه وهو راتو	
ِ العرِّ كووا السلِّير ليدُّفْعه عن السقيم * فأسقموا الصحيح : et ajoute -	وكابرا إدا إصاب إلكه
من غير أب يحرثوا الستيم !	
49: chevaux (ou chameaux) de pur sang arabe	* رعراب (۱)
181 · bédouis	إغواب (1)
55, 109, 123: bédouin	ا ^ن عراق (3)
42: allusion à l'expression إن عرس qui désigne la belette;	* عُرْس (1)
v. Hay., à l'index	

0.4	255 4
34: exposer qn. à	* غَرْضَ ⊤ لا ل (1) د د د (۵۳)
passim: largeur	غراض (25)
اعر من les Arabe	
aussi bien la longueur que la largeur; v. Timär, 406	
127, 169 ² , 206: accident	عَرُص ہو اُعراص (4)
103: dents que l'on montre en riant	عوادص (1)
118: allusion voilée (opp. à إنصاح); v MAID, I, 16,	مِمْرِ اصْ بِهِ أَمَا رَيْضُ (1)
Samarqandi, 107-8	
15: mètres (en poésie)	أعاريس (1)
116 ² , 117 exposer	■ عَرُّصَ (3)
116, fait d'exposer	تَمْريس (1)
143: se présenter à	III عارَ صَ لا (1)
25: confrontation, comparaison	مُسَارَضَة ب (1)
94 éloignement, aversion	۱۷ إغراص (1)
20, 125 s'exposer à	∨ تمرّض ل (2)
20, 59, 91 ³ : fait de s'exposer, de risquer	تعرُّص (5)
202 se présenter, 131. s'opposer	VIII [عشر ص (2)
2: opposition, esprit de contradiction	اعتراص (1)
passim: savoir, connaître, reconnaître, distinguer	• عرف – (63)
passim. connaissance	مَشْرِفة (16)
36 reconnu (pertinent)	تمثروف (1)
70, 139, 183 voyant qui sait découvrir les choses caché	عراف (3) es ou voilées
(v EI, s v, I, 466); il est inférieur au kāhin (Hay, V	/I, 62 = 204) et à peu près
équivalent au näšid (Reste ² , 206-7); v aussi Mas'ūdi,	, 111, 352; <i>WZKM</i> , VII,
184; IBN HALD., Prol., I, 218, 223	
4, 12: faire connaître qc. à qn.	١١ عرف لا ه (2)
89, 166, 185: action de faire connaître	تَسْرِيب (3)
44: se connaître, se reconnaître mutuellement	۷۱ تمارَت (1)
9, 32, 93, 102, 1052, 129, 154: veine, racine, origine	🏓 رغراق نبر عوادق وأعراق (8)
38: v. سىل	• عرم (i)
107: désert	* غراه (1)
112. mettre nu	١٧ (١) عرك (١)
10, 92, 1122: atteindre qn. (maladie)	* VIII (غشرى (4) * عراج (4)
5, 8, 28, 116. être puissant	* عرق (4)
55, 95: puissance, honneur	يعر (2)
18: par la force de	يعڙ (2) پينڙ (1)
58: puissance	عِزة (1)
70: sifflement des ğınn-s; v. Hay, VI, 53=172, 77=14	🏓 كوريك اليمن (i) IBN (
ABI HADID, III, 445; JAUSSEN, Moab, 320; Gor	
210; FREYTAG, Einleitung, 169	
150, instrument à cordes ouvertes et plus spécialemen	بِمُثرَف سِ معارِدتُ
v. <i>E.I.</i> , s.v.	3 -
189: mu'tazilisme	* VIII (عائدال (1)

عَوْم " على (4) 150, 161: décider, se décider à; 184, 185: conjurer par des incantations (4) 2:5 20, 26, 98, 107: décision, esprit de décision 20: décision; 118: exigences strictes de la loi, «abstraction (9) الما يعربه من الماء عن الماء عن الماء الماء عن الماء الماء الماء عن الماء الم faite de tous les obstacles qui pourraient valablement s'opposer à son observation. Le corrélatif est la rubsa, adoucissement consenti par le législateur» (E.I., s.v., 1, 550); 70, 184, 1854, 186: incantation, application de formules magiques; Hay., IV, 61=185 en donne une définition. Šiblī, 99, explique sérieusement que les démons obéssent à ces pratiques parce qu'elles sont pour وشوة eux une sorte de 1862: qui pratique des opérations magiques عارم (2) (I) Amel VIII 3: décision arrêtée, idée préconçue ا تَشزِيَة (۱) 207: consolation 173: gobelet; v. Rescher, Voc., s.v. C'est probablement une allu-(i) "عس" (i) sion à la cyathomancie ou divination au moyen d'un gobelet rempli d'eau, d'où sortent des sons confus que le devin interprète; v. Lenormant, Divination, 80. عبر (1) 190: critique, difficile ا اعتر^ا (1) 146; ce doit être un cheval qui a des poils blancs 123, 128: miel. Baihaqī, 644, rapporte une histoire où il est question d'une jarre de miel offerte au Prophète, mais que ce dernier est finalement obligé de payer; c'est peut-être à cet incident que Gāhiz fait allusion 69: asclepias gigantea (Mas'ūni, VIII, 329); v. استيطار . Les anciens Arabes qui s'absentaient de leur domicile haient ensemble deux branches de 'usar; à leur retour, ils étaient assurés de la fidélité de leur femme s'ils retrouvaient les branches encore liées (Qazwīnī, 222-3); v. رتبمة عَفْرة بِ اِنْ (14) dix, dizame. A propos de la numération dé-ومها اتَّلَق علمه حميم الأمر في الحساب هو تناسُب عقوده : cimale, cf. Birūni, India, 83 على الأعفار؛ فما من مراتبة فيه إلا ووا عدها أعفر أ وارحد التي تعدها وعشرة أضعاف وأرجد التيقيلها 43, 95: famille, clan عشارة موعثاير (2) ا عمق ... (1) 131: aimer 25²: s'éprendre de v تَمَثَّقَ (2) عضب (5) 792, 154, 1792: nerfs 110: turban en forme de bandeau عصابة (1) 62: époque عضر (1) 562: passereau. La courte durée de son existence est * اعضمور ليرعصالين (2) due à la fréquence de son سفاد. On dit d'ailleurs en proverbe. إسفد من عصفور (v. Hay., VII, 68=221; Timār, 388). 1362: désobéir 124: désobéissance, péché (opp. à 运性). أمهن . 145: v. 197: plus difficite (1) tack 16, 101: membre, organe (des sens) (2) عضو - إعضاء (2)

32 ² : parfumeur	 عطار (2)
106: absence, chez une semme, de toute parure	(i) 21 🚾 *
87: fig ^t : esprit	• تَعَلَق (1)
95: don	* عطية به عطايا (1)
passim: donner, attribuer; passif: recevoir	١٧ [عطي (11)
56, 98: s'adonner à	٧٤ اتماطي ه (2)
186: être gros, important	* عظم ئــ (١)
61, 90 ² : grosseur	عطير (3)
64: importance, grandeur	عظامة (1)
passim: grand, gros, important; 85: pl. grands personnages	عظیر براعظیا، (9)
90: grossir qc.	(1) a he u
94, 131: respect, glorification, apologie	تُمْظُمِ (2)
132: glorifié, grossi	منظر (۱)
16 importer, revêtir une grande importance aux yeux de	
passim os	* عظم م عطام (8)
41 sorte de lézard. D'après les Mazdéens, quand Ahriman	
distribué les poisons à divers animaux, la 'izāja arriva	
retard (تقريطها في الإسلاء) et ne put en avoir, v dans Hig.	_
ce qu'en dit Ganz; v. aussi Іви Qur., Muht, 10.	, ,
186 femmes honnêtes et chastes	 عنائيث (1)
90, 94, 124 ² , 150: pardonner qc. à qn	* عنا يُ عن (5)
892, 90, 912, 95, 96, 124; pardon; 82, 93; spontanéite (opp	
125 paix, santé	عابية (1)
71: pardonner	nt عافي (1)
156 désobéissance envers les parents (v. Rescure, Voc., s	· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·
187: v. ص	اعقُ (1)
	ا می راد) * اعقاب سے عقمان (1)
leurs pents (Hay, III, 167=532, VII, 14=37)	(1)
95, 130: postérité; — 👌 104: après, à la suite de	* عمي (3)
11, 105, 107, 193: conséquence	عاقمہ ہے عواقب (4)
95: châtiment	عقرية (1)
26, 90: châtier	(2) # Jale III
passim: châtiment	عتاب (10)
183. faire un nœud; 188: lier; 96: attacher une grande a	
tance (?)	, , , , , , , , , , , , , , , , , , ,
182: nœud (v. ຜູ້ໃນ)	'عِثْدة بِ 'عِثْد (1)
1112: difficulté à s'exprimer, bégaiement	عقد (2)
38: lié à, compagnon de	عتيد (1)
107: croyance	عتيدة (1)
27: complication	π تنهيد (۱)
25: esprit compliqué, rigide (opp. à -)	v ئىلد (1)
83: croire à (des dogmes religieux)	(1) 'atta' VIII
12 ² : comme un dogme	(3)
THE PARTICION NOT ALBORE	(a) because

00 70 70 110	حرب
22, 78, 79, 146, 158 ² : scorpion	 خفرتب ہے تعدار رث (6)
8, 161 ² : comprendre	* عَقَلَ _ (3)
passim: raison, esprit, cerveau	عَقِل ﴿ عَلَمُولَ (14)
76, 108, 131, 192: sage, raisonnable	عادِّل ب عَثَلاه (4)
12: raisonné, conclu par la raison (opp. à موهوم)	مَنْتُولُ (1)
33: prétendre avoir autant (ou plus) de raison que qn.	rıı ماقل x (1)
50: stérile	* عقير (1)
passim: cause, raison, motif causal, argument	 عالة بي علل (12)
101: alléguer des motifs	v ئَتَانَ (1)
1612, 170: chercher des arguments en faveur de	(3) اعتل بال (3)
182, 20, 67: recherche des causes, explication	اعتلال (4) اعتلال (4)
120: distraire	(1) јі н *
123: distraction	v تَمَالُ (l)
98: ergoter	* vı عالم و المُحْيَة (1)
53, 197: régime alimentaire, traitement	علاء (2)
181: Dozy, s.v., donne: « tendons qui attachent la tête	
l'homme à son corps », mais il s'agit sans doute ici o	
sont comme suspendus à l'intérieur du corps	-
110: porter qc. suspendu	11 كَاثَى " (1)
69, 102: fait de suspendre, suspension	تَمْنِينَ (2)
3, 53: s'attacher, être attaché, lié à qc.	 ٧ تقلَّق مِن ١٠٠٠يسَفَس (2)
passim: savoir, apprendre, comprendre; passif, 128: p s'apprendre	
passim: science, connaissance	عثر (49)
26: docte, savant	عليه (1)
passim: savant	عالم سه مُعلّماه (15)
60: drapeau; 212: célébrité	عَلَم ہے أغلام (3)
67 ² : marque	(2) Louis
67: connu	مَمْلُومِ (1)
i60: enseigner	(1) ata =
111: enseignement	قاملېس (1)
28, 152: maître. Au § 152, on voit mal à qui s'appliqu	
S'il désigne un musicien grec ainsi que le laisse suppo	
adoptée par Van Vloten, le nombre 16, cité aussitôt	-
nombre, qui est celui des mètres arabes, inviterait au	
l'auteur fait allusion à al-Halil b. Ahmad; il faudrai	——————————————————————————————————————
du ms. بعد اليونان et faire de ce Yūnānī le sujet du	verbe de la phrase sui-
vante. Le problème reste posé.	(E) - 1-E -
25 ² : 73, 176 ² : apprendre	v قَمَلِيرَ (5) 1:62 (1)
28: élève	اُمُتَعَلِّمِ (1) * ما مناه مناه مناه الكا
47, 72, 77, 122, 145: monde (عالم بودن ct عوالم (5) اعلن (1)
	(1) JV " (1)
118 fait de manifester publiquement	اِعلان (1) * مَلا شِم (1)
112: être sur qc., le recouvrir	(A) P_ 30

```
(225)
passim.
                                                                          [عالر (1)
39: sommets
                                                                      آعلات (i)
مطرقة v. تقارعة 46: enclume; v.
                                                                      ا فر (2)
32, 34: oncle paternel
                                                                  عر د (2)
562: être général à, englober
                                                                  ها الله ي عوام (6)
12, 20, 95, 119, 1202 · ensemble, généralité; plèbe, vulgum pecus
                                                                        (1) تعلمة (1)
110. turban
                                                                     عباد (1)
1: jambe
عَمُوه يَهُ عَمُد (2) pilier de la tente et, par ext., tente; v IBN Qur, Ši'r, 14
                                                                VIII اعتمد على (1)
133, s'appuyer sur
                                                                      (2)
88, 90 préméditation (opp à ...)
                                                                     (2) مُعَبَّدَ م (2)
94, 124 préméditer qu, faire que de propos délibéré
                                                             * أهبر سر إأعبار (24)
passim age, existence, vie
                                                                       لَمَيْرِي (2)

 16, 96 par ma vic

                                                                عبارة بركباير" (1)
60: tribu
                                                                        أمبور (1)
113: habité
                                                                  عام بياعباد (1)
70 génie familier de la maison, au service d'un homme (cp.
  lares et pénates), v. Hay, IV, 61-184, WZKM, VII, 236
                                                                        (1) "عبتر" (1)
77. plus habité
                                                                       (3) at 11
47 peupler; 552 faire vivre longtemps
                                                                         مقبّر (1)
59 macrobite La recherche des traditions relatives aux person-
   nages célèbres par leur longévité semble avoir été influencée par la doctrine
   du Mahdī (v. IBN BĀBAWAH, Ikmāl, 288 sqq.), Gāluz lait allusion aux tradi-
   tions réunies peu après lui par Sigistani (v. Goi naim n. Abhandlungen)
                                                                     عبىق (1)
177 profond
1472, 154. faire, construire, inventer; jo -, 474, 79, 169,
                                                                 (11) _ 3.5
   1702: avoir une action sur
عَمَل مِا عُمِل (15) 118 occupation, travail; 78: fabrication, 88, 93, 95 action, (15)
  influence; 19110 pratique, pragmatisme
                                                                    ■ عشي (1)
27 aveugle, obscureir
                                                                     (168)
passim
                                                                      رعباب (1)
110: rênes; v Ja-
                                                                    V تَعْسَتُ (1)
101: fait d'observer ou de questionner pour découvrir des
   défauts, des fautes
                                                                      عند (47)
bassun
                                                                      'صود (3)
2, 13, 131 intransigence, entêtement
                                                                          غيد (1)
122: intransigeant
                                                                     m عالت ه (2)
1292: résister à (la vérité, l'évidence)
                                                                         مسالدة (3)
2, 131, 191 entêtement, obstination
                                                                         أمرايد (5)
18, 28, 1903: entêté, entier, obstiné, buté
                                                                     الخشم (3)
32, 112, 199 substance (équivalent de حرهر )
                                                               'عنق ہے اعناق (5)
23, 53<sup>2</sup>, 96, 103, cou
                                                                * تطلاه أنقريبو (2)
50, 73: oiseau fabuleux qui tient autant du griffon que
```

du phénix (E.I., s.v.). Des traditions que nous possédons, il ressort que la croyance en l'existence de la 'anga' est ancienne chez les Arabes et l'on sait que les Anciens situaient le phénix dans les déserts d'Arabie. Avec l'Islam, la 'angā' reçoit une définitive consécration dans une tradition rapportée par Ibn 'Abbās (Mas'ūnī, IV, 19 sqq.): «Le Prophète nous dit un jour: Dans les premiers âges du monde, Dieu créa un oiseau d'une beauté merveilleuse et lui donna toutes les perfections en partage; un visage semblable à celui de l'homme, un plumage resplendissant des plus riches couleurs; chacun de ses quatre membres était pourvu d'ailes, ses deux mains étaient armées de serres et l'extrémité de son bec était solide comme celui de l'aigle. Dieu créa une femelle à l'image du mâle et donna à ce couple le nom de 'angā'. Puis il révéla ces paroles à Moïse fils de 'Imran: «J'ai donné la vie à un oiseau d'une forme admirable, j'ai créé le mâle et la femelle; je leur ai livré pour se nourrir les animaux sauvages de Jérusalem et je veux établir des rapports de familiarité entre toi et ces deux oiseaux, comme preuve de la suprématie que je t'ai accordée parmi les enfants d'Israel». De ces deux oiscaux sortit une lignée nombreuse. Ensuite, Moise et les Israélites furent conduits par Dieu dans le désert de l'Égarement et y demeurèrent quarante ans. Après la mort de Moise, d'Aaron et de tous les Israélites qui avaient accompagné Moise, au nombre de 600.000, leur postérité resta dans le désert jusqu'à ce que Dieu leur permît d'en sortir sous la conduite de Josué, fils de Nûn, le disciple de Moise et l'héritier de sa mission. Ce fut alors que la race des 'angā' abandonna ce pays pour le Nedid, le Hediaz et le pays de Qais 'Ailan où ils dévoraient les enfants, les bêtes sauvages et les bestiaux. Enfin, dans la période de temps qui sépare Jésus de Mahomet, un prophète nommé Halid ibn Sinān [q.v.; d'après Qazwīni, 367, c'est Hanzala (q.v.) qui obtient l'éloignement des 'angā' au delà de l'équateur] paru parmi la tribu de 'Abs et, touché de la douleur des habitants, dont les enfants étaient décimés par ces 'auqa', il supplia Dieu d'anéantir cette race d'oiseaux. Alors Dieu les fit périr».

On ne sait pas à quelle époque ce récit a été forgé, mais la croyance en l'existence de la 'anqā' ne disparut point; de nombreux auteurs en fournissent des descriptions (notamment les Ihwān aṣ-Safā', II, 190-1) et scul Ğāḥiz affirme que la 'anqā' appartient à la catégorie de ce dont on parle sans jamais le voir (cf. Timār, 356-7; Hay., VII, 39=121: on dit quand on apprend la mort de qn.: حقت به في الجزّ عبنا منزب). Les récits des voyageurs parlant d'énormes oiseaux confirmèrent les Arabes dans leur croyance (par ex., Merveilles de l'Inde, 12-14, 62 sqq.); en outre, c'est sans doute après l'Islam qu'ils entendirent parler, chez les Persans, du simorg que Ğāhiz assimile à la 'anqā' (Hay., VII, 39=120 à propos des tapis où cet oiseau est représenté; Sprenger, Duct., II, 1014, marque l'assimilation et ajoute: رعند الصرفية كناية عن الهيول.

et, dans l'Inde, du Garouda, monture de Vichnou (Bīrūnī, India, 95; Dowson, 109-110)

L'assimilation de la 'anqa' au simorg qui jouait un rôle dans la mythologie (Ta'Alibi/Zor., 69 sqq., 316-8, 366-68) eut pour conséquence qu'au moins

```
* عماية (1)
200: som, envie, plaisir de faire qc.
                                                                    (2) عتى (2)
166, 200: qui a plus de plaisir à
                                                              مَمْنَى ہے مَمانِ (33٪
3, 522, 68, 182, 188, 195 sens, signification, 92, 2062 attribut,
  particularité, privilège, 100, 178: réalité; 48: fait, réalisation, 47, 140 sens
  intime, réalité profonde, 115: conception; 27, 104, 108, 200 idée, pensée,
  273, 282, 59, 964, 1054, 144: fond (opp. à forme الملة )
                                                                    (1) 3 11
62 donner du travail, de la peine à qu.
                                                                 (1) أحماناه (1)
124, fait de mettre du zèle à
                                                                  * عند (1)
107 engagement
197 fait de prendre soin de qc., 133 lecture douteuse engage-
                                                                   ∨ تَمثِد (1)
  ments (?)
                                                               * 11 عُوْجِ (1)
91 tordre
                                                                 (1) (1) 1X
23 · être tordu
                                                                    المفوتية (2)
112, 204: tordu, torve
                                                                  (1) عود
154 luth; v Lamak
I, 61, 68: préhistorique; v. 'Ād
                                                                  عادي (3)
66, 90: recommencer, retourner à
                                                                (2) 🚣 🔊 🕒
passim habitude, coutume, accoutumance
                                                                     عاده (12)
192 · lieu de retour = l'au-delà
                                                                      مَعاد ﴿ [])
                                                             H كَبُرُّد لا على (1)
17: habituer qn. à
118: reprise
                                                                 iii مُعارِدي (i)
81: répétition
                                                                   IV اعادي (1)
4: s'accoutumer à
                                                               (1) asizer vin
72, 120: chercher refuge en... contre
                                                            * عادَ ـُـ ب من (3)
   protéger qu. contre
                                                                  * عواره (1)
28: point faible
113: prêt, chose prêtée
                                                                  * عاريّة (1)
113: prêteur
                                                                   ١٧ أمير (1)
54: fait de passer à tour de rôle sur
                                                                   ٧١ تمارُر (1)
 113: emprunteur
                                                                  x مُشتور (1)
```

امشكمار (1) 113: emprunté 35: compensation _عوَّاشِ (1) عال نـ (2) 1872: prendre une famille à sa charge عنال (1) 187: famulle 44, 130: année عام ہے آعوام (2) عون ہے اعواں (3) 36, 118, 207: aide, partisan, complice, complicité 207: aide أسوية (1) 207: aide, auxiliaire ١٧ آسيين (1) (l) 강(c 37: Anesse sauvage 105: incapacité, impuissance 85, 131: dénigrer, critiquer 31, 98, 108, 207: défaut; 106: critique (5) 117: répréhensible الويب (1) 37, 492: onagre; sur la longévité de cet animal, v. Hay., VII, آغور (3) 55== 184; Massé, 189 16: critère * عيار (1) عاش = (4) 44, 105, 1772: vivre passim: œil; 98: mauvais œil (v. Doutte, 317 et (24) عَيْنَ ﴿ أَوْنِ اللَّهِ وَا عَيْنَ ﴿ وَاللَّهِ المُعَالَّ références; Šibli, 117; Westermarck, 34-75); 126: substance (origine); 39: source; الشيِّس, 178: le disque du soleil; بَيْنِهِ 156, 173. seul; pl. إعيان 144: mêmes (?) 18, 20, 812, 93, 97, 1292: examen direct, vision (8) ota m

غ

(1) 355 2: suite, conséquence 147: chiffres indiens; v. E.I., s.v., hisāb, II, 335a. العار (1) 105: prospérité, bien-être (1) عنطة 2: incapacité de comprendre غبادة عن (1) 33: juger mintelligent اشتقتی (1) 198, 200: maigre, sans valeur (opp. à سمير) (2) (2) عَدْر 9, 12: traîtrise, trahison 105: être nourri 'غييَ (1) (2) 414 49, 128: nourriture (opp. à 💯) كَو شُر (1) 127: tromper, aveugler غرى (1) 177: inexpérimenté, facile à tromper 6, 38, 41: corbeau. L'expr. غراب نرس est employée pour désigner (3) تغراب un messager suspect ou lent à revenir (MAID., II, 13; Tîmār, 30); c'est une allusion au corbeau envoyé par Noé pour le renseigner sur l'état du Déluge; il s'occupa d'une charogne et Noé fut alors contraint de dépêcher la colombe Timdr, 30; IBN QUT., Muht., 172; TAB./ZOT., I, 112-13, etc.). Le corbeau est l'oiseau fatidique par excellence (Dourré, 361)

	(0)
4, 14: tranchant, sabre	* قورب (2) * تا دی
9, 15, 54, 79, 100, 207: étrange, étranger, nouveau	* كۈرىپ (6)
	غريبة بوغرالت (أ)
27: recherche du mot rare, insolite	u تَغْرِيبِ (1)
207: être étrange, insolite	۱۷ آفرات (1)
	× استقرابً ou اشظ
105, 108: lieu où l'on plante; de là: terrain, terroir, lieu de	* مُشْرِيس (2)
naissance	213 °
7: but, cible	* غر"ص (1) * ترويت (۱)
27: noyer	+ n كَوْ"تِنَ (1) شاك كَتْ دادك
16, 158: submerger, s'emparer de la totalité de	X السُتَفَرَ أَنَّيَ (2)
83: être épris de	* أغرم بـ (1) * اعرم بـ (١)
202, 36: exciter, inspirer le désir de	* ۱۷ آغر ک (3)
75: se baigner	* vm اغتــَـنَ (1)
36: tromper	* عَشْ (1)
8, 72, 126: tromperie, fraude	عِشْ (3)
153: faire défaillir, s'évanouir	* n غَيْنِي (1)
29: branche	* الغضي (1)
8, 87: se mettre en colère	(2)
82, 95: colère	عَصَب (3)
8: accès de colère	غضة (1)
5, 88: irriter	(2) 8 Lat 1V
91: pardonner	* غَمَرُ (1)
26, 119: mattention (opp. à غطعة)	* طَعْله (2)
3, 67, 97: flèche qui n'est pas marquée et ne rapporte rien	'عمل سر أعمال (3)
(dans le jeu du maisir); animal qui n'est pas marqué (opp	، de là: (موسوم ال
homme nul, sans valeur	
205: rendre indifférent	المُغْلَلُ (1)
89: négligence, mattention	إنسال (1)
20, 26, 94 être indifférent à, faire semblant de négliger	vi تفاقلَ عن (3)
89, 124: mattention, indifférence plus ou moins feinte	تنافل (2)
8, 24: vaincre	(2) - Le *
33, 193 ² : victoire, prépondérance	غَلَمة (2)
30, 57, 191, 193, 203: prépondérant, primordial	عالِم (5)
191, 193: vaincu	المقاوب (2)
26: qui cherche à l'emporter	مَعَالِب (1)
22, 11: rivalité, fait de chercher mutuellement à	vı تنائب (3)
l'emporter	
57: infaillible	(1) <u>납</u> 값 ソ *
83: erreur	(1) lake
14, 95: épais, rude	* غلظ (2)
12: qualité de ce qui est incompréhensible, hermétique	* × استِقْلاق (1)
12, 28, 67: incompréhensible, hermétique	مُسْتَقَلَقِ (3)

29: nuage	* غمامة (1)
124: couvrir, protéger	* v ثنيد (۱)
182, 55: éclipser, effacer	* كَفِيْنِ أَنْ (3)
112: large, plein	آغ ن ر (1)
3 ² , 27: nigaud	المعشر (3)
58: foule	غمار (1)
203: très abondant	غايمر (1)
142 ² , 193 ² , 207: obscur, effacé, inconnu	مَقْبُور (5)
131: faire un signe, un chin d'œil	* غَمَرُ * (1)
195: état de ce qui est obscur, difficile à saisir	* قبوص (1)
101: obscur, difficile à atteindre	غامِص (۱)
106: œillade, minauderie	* 'غنج (1)
56: moutons	• كفتير (1)
88: butin	أغسمة (1)
151: chant	* إلحاء (1)
33, 106: chanter	H غني (2)
ا حاحة et غنو et خاحة et خاحة)	* غني (2)
53, 143: qui peut se passer de	غَيِيّ عن (2)
89: enrichir; عن ، به عن , 97: dispenser qn. de	ıv أغي (2)
18, 28, 49, 160: pouvoir se passer de	 ١ استئفنى عن (4)
58: fait de se contenter de qc.	استِقْداء (1)
98: femmes belles et vertueuses	* خَوانِ (1)
98: assistance, secours	* غات (1)
126: qui a du fond	 تعيد القوار (1)
177: caverne	غار ہے غیران (1)
69: incursion ennemie (v. فق)	* غارة (1)
	 * 'غول چرغیالات (1)
de transformation, de métamorphose, pour détourner les	s hommes de leur
route, les attaquer, les tuer et les dévorer» (E.L., s.v., II, 17	5-6); v. aussi <i>Hay</i> ,
passim; Mas'ūdi, III, 314 sqq.; Qazwini, 308; WZKM,	VII, 179
37: fourré	(1) અહ *
93: absence	* فينة (I)
105*: médire de (?)	VIII اغتابُ لا (1)
29, 103; végétation qui suit une chute de pluie	* غنث (2)
passim.	* غَيْر (20)
153: changer qc.	(1) 🚜 π
197: changement (subi)	v تَنْثِر (1)
106: jaloux	* كَيُور (1)
10, 91, 107: colère, courroux	* كَيُور (1) * كينط (3) * كغير (1)
112: nuage	* كَفِيْرِ (1)
passim: but, maximum, perfection	* خاية جات (17)
-	

ف

50, 103, 111: bouche 41, 68: rat, souris; sur les rongeures, v. نوس . D'après certair fa'ra était une meunière qui fut métamorphosée (Hay., I, I d'autres, elle était juive et c'est pourquoi elle ne boit pas (IBN Qut., Muht., 9); v. infra مسمه 68: bon augure tiré d'une parole heureuse qu'on entend, v. I s.v., II, 49-50; Doutté, 363	de last de chamelle E.I., (1) الله *
60, 84 ² , 187: ouvrir	(4) *55 *
84: ouverture	ئثہ (۱)
8: échanger ouvertement des opinions	(1) with vi
2052: audacieux (?), mais la lecture est incertaine	* فاتِك (2)
141: (lecture douteuse)	* فتل (?)
151: si la lecture est bonne: jeunes gens	* وشياب (1)
1062, 32: jeune fille	فتاة (2) ؛ فيئة (1)
II4: faire le gandin	۷ كَنْتِي (1)
20: abominable, excessif	* فاحِش (1)
8, 56, 73: mâle capable de procréer	* فخل س فحر له (3)
100: sens des paroles	* فخرى (1)
I, 1542, 160: cuisse et jambe	* فيد (4)
125: se glorifier	* هنر ـــ (۱)
8, 112: gloire	قبۇر (2)
109: excellent	قايس (1)
101, 102: considérable	* قفر (2)
حمل ۷۰	* قِدَى
106: blessé (foie); de là qui a des nausées	* ۱۷ مُشْرَات (l)
170. vide, espace vide	* أرَّجة (1)
37: se réjour de	* فريمَ ـَـ ب (1)
181: seul, unique	* قرد سرافراد (1)
166: destiner spécialement	١٧ ﴿ أَوْرَ دُ ﴿ [1]
100: unique	المفرَد (1)
177: se consacrer exclusivement à	∨ ثَثَرُ*دَ ل (1)
31: posséder tout seul qc.	νπ الْقَرَدَ ب (۱)
تد علمنا إلى الإنسان يفر ق: 119: 146, 180 cheval. Hay., VII, 38=119: تد علمنا إلى الإنسان يفرق	* فرأس (2) و و
ساحة : فأما الفرس الأعسر والقرد فإنهما يفرقان السئَّة؛ والعقرب تقوم وسط الماء طافية ولا لارقة بالأرض	في الما ما لير يتعلّم ال
61: chevalier	فارس ہو فرسان ہو دارے
177: la langue persane	* الغارسيّة (1)
68, 93: physiognomonie, divination inductive; sur cette scie	rnce, (2) الراسة *
v. Y. Mourad, Physiognomome	(0)
101, 104: examen minutieux et perspicace	∨ تَقَرُّس (2)

23: ht	(1) -4 5 •
	* يراش (1) * غراش (1)
23: papillons 118: d'obligation	* مَثْروض (1)
41: excès; v. 2014	سررس (۱) * II تَلْرِيط (۱)
18: exagérer	۱۰۰ ئىدرىيىد (۱) ۱۷ اقر َطْ قى (1)
18, 95, 107, 117: excès	۱۷ اور ۱۶ می (۱) اِذْراط (4)
12, 104: excessif	الوراط (1) ممفر ط (3)
123, 191: branche, ramification; question d'application	
116: être libre, inoccupé	 فراء سوفراوء (2) فراء أسوفراوء (1)
116: liberté d'esprit	حروب (۰/ عاد) فراغ (۱)
78: fondu	عواءِ (1) مَدَرُوءِ (1)
46: verser	الله على الله الله الله الله الله الله الله ال
198: fait de s'occuper entièrement de, d'être libre de tot	· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·
occupation	(1) 9 32 1
206: exhaustif	x مَسْتَغَمْرَ غِ (1)
11, 12, 77, 91, 171, 201: la différence entre	* استوارات (6)
48, 137: fraction; secte	قر 'قد ہو اِر کی (2)
68: v. دیك	ير ت يوير ي (٢) (درق (1)
110, 153, 160, 186: séparer, détailler	الرق (٠) ۱۱ فر"قُ (4)
103: détails (opp. à 🏎)	ا قر ق (۱) تَنارِیقِ' (۱)
122, 31: quitter	تەرىق (1) س ئارتى (3)
137: fractionnement	v تُنَرِّ ق (1)
43: dispersé	۰۰ سر ی (۱) اُشَدَرْق (۱)
64: séparation	(۱) انقراق (۱)
78: (du persan زروان) animal imaginaire qui précède l	, , ,
avertit en quelque sorte de sa présence; il ressemble à	
mal nommé وعرع qui est censé provenir du crois	
loup (ĞAWÄLİQĪ, 109); ĞÄHIZ (Hay., IV, 52=156) ne	
à son existence	
107: disloquer, abolir	(1) * *
2, 54, 61, 64, 202: état de ce qui est corrompu, corrup	* *
(opp. à کون (
13, 19, 189, 198: corrompu (opp. à 🏎)	فايىد (4)
7, 32 ² , 54: corrompre, gåter, endommager	(4) Lij iv
20: corruption	إفساد (1)
19: s'altérer, se corrompre	vi قاسد (1)
81: commentaire	* قَنْسَيْرِ (أَ)
141: commentateur	ائمنیتر (1)
190: détaillé	المقاشر (1)
123: action de faire qc. ouvertement, clairement	(i) -변화 rv *
108: clair, pur (v. E.I., s.v. faṣāha, II, 85)	* فصيم (1)
118: franchise (opp. à ساریس)	(1) = (al) *
3: séparer (* فَصَلَ بِين ١٠٠٠ ويهن (1

```
12: séparation (opp. à رصل; v. Bayān, I, 87; Baɪнʌqɪ, 427); ما يون —, (11) فضل — (11)
  12, 47, 70, 76, 91, 96, 1392, 199, 201: différence qui existe entre
170: [rayon] qui est censé partir de l'œil de celui qui regarde; v. une
                                                                             فاصل (1)
  discussion sur ce sujet dans Hay., 11, 48=135 sqq.
                                                                             مُنْصِل (1)
27: articulation
                                                                          # مُقَصِّل (1)
30: séparé, disjoint (opp. à موصول)
                                                                           فصة (١٤)
103: argent
                                                                        قصَح _ (1)
101: faire apparaître les défauts de
                                                                        فَصَلَ شـ (4)
56: surpasser; غن —, 132, 23: être au delà de, en plus de
  (قصر عن opp. à )
passim, mérite supérieur, supériorité; bonté, excès; reste, sur-
                                                                             فضر (20)
  plus; منصل 12: dans la mesure de
                                                                              فاصل (2)
28, 98: vertueux; superflu
                                                                             (5) انشن (5)
77, 82, 100<sup>2</sup>, 200: supérieur, meilleur
                                                                    فضِملة سرفصائِلُ (7)
passim: vertu, mérite, supériorité
                                                                            11 فضل (4)
64, 114, 116, 199. préférer
                                                                          فاطر (1)
37: créateur; v E.L., s.v. fițra, 11, 122-3
                                                                           ٧ تُمطِّرُ (1)
36, se fendre
                                                                           وطبة (2)
26, 119. intelligence, sagacité, perspicacité
                                                                        ا فَمَلَ آ _ (12)
passim: faire
                                                                        يقل بر أفعال (8)
passim: acte, action
                                                                           إذَتَى (4)
22, 42, 792: vipère
                                                                           فق • (1)
69: ablation d'un œil. Quand un troupeau atteignait le millier,
   les anciens Arabes arrachaient un ceil à l'étalon, ils lui arrachaient le deu-
   xième quand ce nombre était dépassé, prétendant que l'animal ainsi mutilé
   les protégeait du mauvais œil (عين), de l'épizootie (سواف) et des incursions
   ennemies (a); v. Hay., I, 9=17
                                                                            (1) Jan
42: périr
                                                                              فقدات (1)
2: perte
                                                                            اللَّهُ اللَّ
43: s'informer d'un absent, le rechercher
                                                                            (2) فغير
128: misère; إلى ---, 26: besoin
196: qui a plus besoin de (équivaut à احرج إلى )
                                                                           افقر' إلى (1)
18: avoir besoin de (équivaut à احتابيال)
                                                                     VIII ﴿ وَمُنْقَرِ إِنَ ( أَ )
                                                                      VI تَناقر (3)
18, 1972: gravité et aggravation d'un mal
                                                                            * فقيه (1)
8: jurisconsulte
                                                                             v تَنَقُد (1)
25: étude, compréhension
                                                                           * يخر (2)
3, 108: réflexion
                                                                               يكرن (6)
28, 59<sup>2</sup>, 82, 176, 199; réflexion
                                                                          11 فكر" في (1)
 177: réfléchir à
                                                                           (2) 武道 v
93, 105: réflexion
                                                                         * أهناكهة (1)
87: plaisanterie, badinage
                                                                          (1) 二 5 *
 14: ébrécher
                                                                            * فلت (?)
 74: (lecture incertaine)
```

49: gros chamcaux à deux bosses qu'on fait venir du Sine servir d'étalons (Ṣaḥāḥ, s.v.); v. aussi supra بندقي; Mas 265	
175: science grecque	 فلشعة (1)
78: philosophe, savant	فيلسوف (1)
24: grain de poivre	(1) ali *
passim: sphère céleste, corps céleste	* قلك ﴿ إِنْلِاكِ (11)
54: céleste	الكي (1)
6, 146: un tel	🕈 ټون (2)
109: bouche	(1) *
202: variété dans le discours	* mv افتياد (1)
54, 72: néant; état de ce qui est mortel	(2) 13 *
47: détruire	* vv الْغَيْ (1)
3, 187, 198: comprendre	(3)
16, 32, 98, 193, 198: compréhension, entendement	نند (5)
160: interroger	x أُستَلقِي (1)
160: interrogation	استفهام (1)
52, 92: passer, être perdu; . —, 37, 58: dépasser; 35: m	• • •
11, 18: différence	vi ئنارُت (2)
101, 128: différent	مُثَنَاوِتُ (2) - مُثَنَاوِتُ (2)
98, 99 ² , 111: surpasser	* فَانَ ـُـ (4)
100: supérieur	فَائِقِ (1)
passim: au-dessus de	فَوْقُ (6)
111: prononcer, exprimer qc.	* v تُفَرِّهُ ب (1)
passim	* ني (552)
95, 1322: avantage, profit, enseignement	* فائدة به قوائدٌ (3)
48: se répandre	* x استَفاضَ (1)
1, 16: fait de se répandre; énormité	استِقاطة (2)
15: énorme	مُسْتَقِدهن (1)
160: déserts	* قامر (1)
150: éléphant	* مِس ﴿ فِيَلَة (١)
6: faiblesse de jugement	* مىل + قىلة (1) * ئىلە (1)
ق	
104: dôme	* ئة (1)
88, 97, 1178, 182: mal, laid, mauvais	
41: tombe	* الد (1)
61: lieux de sépulture	* قبسه (5) * قام (1) مَقَارِرُ (1)
132: emprunt de passages au Coran et aux traditions; v.	* VIII الجياس (1)
E / IX 409	•

* قيمني (2)

E.I., s.v., II, 492

96, 119: ٧. يسط

123, 166: contraction, repliement sur soi-même, réserve	* انتسام (2)
103: fine toile de lin fabriquée en Egypte (Ṣahāh, s.v.); ce mot	* ئنىڭ (1)
désigne aussi un diplois (Dozy, s.v.)	
8, 107, 1242, 125: accepter, recevoir	* قبن ــ (5)
105°, 200: réception, acceptation	فيول (2)
passim: avant	قَيْنَ (13)
	نبيلة ۽ قبائل (1)
122: baiser	n څڼن (1)
110: baiser	تَقْبيلِ (1)
168, 172: faire face à; 👵 —, 183: mettre face à face	(3) ப்ப
26, 1682, 173. position en face de	(4) مَثَالِدَة (4)
6, 105a: avancer, s'avancer	ıv اَقْمَلَ (2)
6: fait d'avancer	إنال (1)
183: se faire face (opp à تدار)	νι تُعادِينَ (1)
32 fait de se tourner vers, de se placer de manière à regarder qu	x آسپندال (1) . ا
78. peut-être s'agit-il du pl. de 👊 robe d'homme ajustée	 أفية (1)
à la taille; mais on peut aussi songer à غثر cave, voûte.	
passim: tuer; (4) a -, 57. savoir parfaitement qc. (cp. Mu-	
танавві, avec com. de 'Ukbari, Caire, II, 95 الرماد عليا	tu connais : رفت
tout [ce que cache] le destin)	44.
128, 131, 150 ² meurtre, exécution, mort	فش (4)
22 ² , 76, 79, 153, 197. qui tue, meurtrier, mortel	قاتِل (6)
69 tućs; v. متلات	قائل (1)
5: combattre	(1) ந் ோ
129, 1382, 156, combat, lutte, discussion	(4) J덬
passim	* قد (131)
9, 19, 96, 100, 126 taille, stature	(5) 🔉 *
14, 16, 101: bien fait, de belle stature	مَقدود (3)
ان, 195: pouvoir; ہے, 59, 912, 143, 177 pouvoir, être capable de	* قَدَرَ جِ (6)
passim: valeur, mesure, dimension, mesure, juste milieu;	قَدُر حَ أَقْدَارِ (38)
ر , 22, 19, 1982, 2002, en raison de, en proportion de,	ىتدر 12, 84, 86²,
1942, 1991 en proportion de; 1731 en fonction de	
47, 91, 92: puissance, force; on dit en proverbe (MAID, I, 253)	قُدْرة (3) (
حير المفو ما كان عن القدرة	
4, 862, 101, 175, 194: mesure, quantité, juste mesure	مقدار ج مقادی (6)
192: juste mesure, ا على هدا 117: à ce compte-là	n ئىدى (3)
103, 111, 1542; pied	* قدم (4)
85: précéder	قَدَم 📜 (1)
38, 39, 48, 71, 141, 145: ancien; éternel dans le passé (v. E.I., kidam, II, 1061-2)	قىرىم (6)
	/1544
170: devant	3 5أم (1)

24, 643, 72, 75, 84, 150, 202: mettre en avant, assigner à qc. une plus grande ancienneté; préférer	(9) 🗀 n
198: préséance, fait d'être mis en avant (opp. à تأخير)	تَقْدِيرِ (1)
90 ² : attitude cavalière, hardiesse	IV إقدام (2)
43, 53, 72: s'avancer vers, être avancé, précéder (avoir été d	
133: progression, processus	تَعَدُّم (1)
133: ancien	انتقدم (1)
32, 46, 62: ancienneté, antiquité	(3) ≯\$#É VI
1: ancien, antique	أمتنادم (1)
167: flacons, boutcilles de verre; et aussi: verre, cristal; v. Inn	* قواريرُ (1)
Badrūn, s.v.	() 43-)
r	 IV إثرار (8)
165: lire	(1) 二 (j) *
32, 189: lecture	قِر اءة (2)
182, 184: le Coran	الكرآت (2)
8 ² , III: proche	* قریب (3)
102: rapprocher	n فڑت (1)
102, 200: rapprochement, fait de faciliter	ثغريب (2)
155: de valeur moyenne, «entre le bon et le mauvais»	III أمتارب (I)
(Ṣaḥāh, s.v.)	
27: rapprocher	ıv إَثْرَتَ (1)
15: mètre mutaqanb; 101, 128: rapproché	vi تمتقارب (3)
8: se rapprocher	viii الْجَرَابِ (1)
75: eau pure et limpide	* ڤراءِ (1)
106: ulcérer	(i) 完計 iv *
121: singe (employé comme prénom); 146, 2062: singe; (v	* قزد + قزدة (4)
78, 172: balance romaine ou peson; on en trouvera une des-	* قررشطون (2)
cription dans E.I., s.v., II, 802-5, art. de Wildemann. L'in-	venteur de cette
balance, Charistion (Χαριστίων) lui aurait donné son nom	
8: quraišite	* قُرَشِي (1)
42, 1782: disque (du soleil) et, par ext., source (de lumière, etc.)	* قُرَشي" (1) * قُرْض (3) ;(
v. $Hay.$, V, $7=19-20$	
109, 177: poésie	 قریض (2)
112: ronger	 قريض (2) قرص (1)
قلت المروون . V. Pseudo-Ğāḥnz, Bāb al-'srāfa, 8-9: تلت المروون	قرص (1) إدا نا
رًّا إو شعيرا ررق الريادة في ماله وولاه ، وإن قرضت ثيابه دلَّت نذلك على	إلى مناء ربّ البيت
انه ينتص من ماله وولده وينبني قطم ذلك اللاص وإصلاحه إلى Un exemp dans Hay., V, 93=303	le de prédiction
66: ferronnière; v. Māriya bint Zālim	* څرط (1)
189, 196: fait de ne pas laisser en repos	* II دُقريم (2)
22: sorte de moucheron dont les buffles souffrent beau- (1)	* ﴿ إِنْ إِنَّ اللَّهُ عَلَيْكُ عَلَيْكُ اللَّهُ عَلَيْكُ عَلَيْكُ عَلَيْكُ عَلَيْكُ عَلَيْكُ عَلَيْكُ عَلَيْكُ عَلْكُ عَلَيْكُ عَلِيكُ عَلَيْكُ ْ عَلِيكُ عَلَيْكُ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُ عَلَيْكُ عَلَيْكُ عَلْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلِيكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلِيكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلِيكُمْ عَلِيكُمْ عَلَيْكُمْ عَلَيْكُمْ عَلِيكُمْ عَلِيكُمْ عَلِيكُمْ عَلِيكُمْ عَلَيْكُمْ عَلِيكُمْ عَلَيْكُمْ عَلِيكُمْ عَلِيكُ
coun (How VII 43-133)	

coup (Hay., VII, 43=133)

```
17: couvert de tuiles
                                                                       أهقراً مد (1)
                                                                 ۔ قران ہو قروں (1)
145: siècle, âge
117: pair, compagnon
                                                                            قرىت (1)
                                                                        (1) 103
188: animal pourvu de longues cornes
                                                                   قراية <del>- قرا</del>ى (1)
174: village
                                                                        (1) la_i
200: part, lot
                                                                         (1) 1-5 ·
118: distribuer avec justice
                                                                      (2) 😁 تية
117, 152: répartir
                                                                     قشر ہر افسام (3)
12, 67, 198: part, partie, fraction
                                                                          تَغَشُّومُ (2)
64, 115: réparti
                                                                        * فشوة (2)
7, 123: dureté de cœur, cruauté
                                                                             قاس (1)
205: dur
                                                                          (8)
40, 412, 42, 46, 78, 1342: histoire, explication surnaturelle ou
  mythologique donnée d'un fait; cf. E L., s.v., II, 1101-4
                                                                         * فضد (4)
55: direction; 88: préméditation; 19, 101: juste milieu, mesure
                                                                       (3) الانتشاد (3)
36<sup>2</sup>, 60: tenir un juste milieu
                                                                           (3) اقتصاد
13: économie; 18, 193: mesure, juste milieu
143: poème
                                                                       قصیدة (1)
* قضر کے II ou مشر عی (5) 📲 13, 86, 94, 98, 194. ne pas atteindre la limite, 💎 (5) مشر عی اللہ 194. ne pas atteindre la limite,
   rester en deçà de, être inférieur à
1922: v. على ; مسوط , 9, 28: hmité à
                                                                           عَتْصور (4)
                                                                             قضر (1)
2: insuffisance
                                                                             (5) pá
1, 52, 562, 61: état de ce qui est court, petite taille
passim: court, de petite taille
                                                                    قصور ہے قصار (12)
113: limiter qc. à
                                                                     II قضر َ ه عني (1)
                                                                           (4) تقصور (4)
84, 89, 129, 202: insuffisance
                                                                            مُقَصِّر (2)
28, 104: insuffisant
 اقتصاد .v. 193
                                                                       VIII اقتصار (1)
 165: trouver court, insuffisant
                                                                      X استتضر ه (1)
                                                                  * قضر ۽ قصور (4)
 17, 61, 63<sup>2</sup>: palais, château
 192: le point le plus éloigné, limite, maximum
                                                                         * قاصية (1)
 80, 82, 111: plus éloigné, plus profond
                                                                             (3) الحصور
 206: approfondi
                                                                         x مُنتَعُمَّنِي (1)
                                                                         قضيب (2)
 29: baguette; 180: pénis. Hay., VI, 118=356: راِن قصيب الغرّر 
   إن [قصيب الثمني] في حلقة: et ibid., 100-305 ربها كان من عظر على صورة قصيب الثمل
                                 الأسبونة إحد شطريه عظر في صورة المثقب والآخر عصب ولعير
 18: minceur de la taille
                                                                         * قصافة (1)
 29: à la taille mince
                                                                             قطبت (1)
 ب –, 56, 138: juger, décider, établir; ل على –, 63, 90: décider
                                                                        * فطی -- (5)
    en faveur de... contre...; 👍 —, 88: condamner qn. pour qc.
 190: destun
                                                                              قصاء (1)
 56: question, affaire
                                                                              قضية (1)
 132: prendre fin
                                                                         VII الْقَطَّينِ (i)
```

72, 81: fin	الْقِصاء (2)
passim: jamais	* قط (7)
96, 122: fait de froncer le visage (opp. à پښټر)	 أطرب (2)
121: employé comme prénom	قاطِب (1)
122: qui a le visage sévère	قطرب (1)
23: gouttes de pluie	* فطر (۱)
23, 24, 88, 104, 117: couper; traverser; interrompre, couper	* قطم ً ه (5)
court à; départager; aller à qn. (vêtement)	46
196: rupture, cessation (opp. à استشاف)	قَطُم (i)
16, 59: décisif, péremptoire	قاطِم (2)
149, 161: interrompu	َ مُغَطُ وعِ (2)
104: parties séparées, détails	 أشطات (1)
14, 26, 49, 207: se couper, pouvoir être coupé; s'interrompre	vii انْتَطَم (5) vii
cesser; J1, 83: fréquenter	
95: interruption	انقطاء (1)
69: qui vient derrière (se dit du gibier) (opp. à مليح); v.	* قَعيد (۱)
FREYTAG, Einleitung, 163	
177: fond	* قشر (1)
168: nuque	* قداً (1)
177: rime	 قالية ﴿ قُواْسِ (1)
passim: petit nombre	(7) alig *
passim: rare, peu abondant, une minorité	ولمسل (24)
105*: employer peu de	(1) வீரை
27: faire peu de	(1) "jij iv
37, 165: trouver peu abondant	x السَّعَقَلُّ (2)
passim: cœur	 فألب به قارب (16)
44: métamorphose	* فلب (1)
168: à l'envers	مَقْلُوب (1)
44: être bouleversé	٧١١ انقات (1)
56: endroit où l'on se retourne, où l'on se meut	المنقل (1)
69: femme dont les enfants ne vivent pas. Les Arabes croien	* * *:
pour qu'elle puisse en conserver un en vie, il faut qu'elle n	
d'un noble qui a été tué par traîtrise; v. Lisan et Tag,	
Einleitung, 153	
10: nommer qn. à une charge officielle	* 11 tlk v (1)
10: être inquiet, troublé	* فَاِقَ _ (1)
592: inquiétude, peine, ennui	قبق (2) قلق (2)
153: troubler, inquiéter	سی رہا ۱۷ افاق (1)
103, 110, 111 ² , 142: calame	* ملير (5)
643: «climat», région	(3) ما اقالت (3) *
110: bonnet pointu	 إقاب ، إقابي (3) قائشة (1) قشة ، قتم (1) قتر (8)
61: sommet	(1) .13 = 213 *
29, 55, 103, 112 ² , 114, 168, 175: lune	(8) ±1 #
· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·	(a) June

128, 196: coups légers; fait de dompter	* قبيم (2)
203: soumis, dominé	مَقْسُوعِ (1)
·	vii الْقَيْمَ فِي (أ
61: lampes de terre	* قنادِيلُ (1)
4, 110: voile	4 وساء (2)
25: contentement, sobriété	(I) & Lij *
57: témoin dont la véracité est satisfassante	مَقْتُم (1)
79: hérisson. Cet animal mange des serpents (Hay, II, 18 (1) '\(\frac{1}{2}\)	
=52); quand il attrape une vipère par la queue, il se met en b	
reptile qui ne peut atteindre sa peau pour le mordre (Hay., IV	
128: roseau, canne, lance	(1) 363 *
88, 94: conducteur; v. E.I., s v., II, 676	* تايد (2)
172 arc-en-ciel; v. E.I., s.v., II, 883-4; QAZWINI, 97-8, en donne une explication scientifique	* آراس (1)
23. se coucher, s'arquer (dos)	v تَقَوْس (1)
123, 1762: poursuite et interprétation des traces laissées sur le sol,	* ټيان (3)
ainsi que l'établissement d'une parenté entre les individus d'aj	près leur res-
semblance (E.I., s.v., II, 1108-9). Qazwini, 265, fournit les de	ux définitions
ci-dessus, tandis que Mas'ūpi, III, 333, donne strictement à	le sens فيافة
de physiognomonie; le même auteur, (III, 341), précise que	la divination
est l'apanage des Qaisites, l'ornithomancie (رحر) est	la spécialité
des Asadites, la عيافة (q.v رحر) une particularité des Banû l	
ıl faut corriger et lire قياق). Mas'ūpi ajoute (III, 342) que les	
trouvaient dans le voisinage des caux se montrèrent plus habile	
vination, alors que celles qui vivaient dans de vastes déserts e	excellèrent en
qıyāfa .	
176. qui pratique la qiyafa	قائِم - قافة (1)
passim. dire; 28, 57, 122, 207: parler; 115, 134, 135, 146, 154,	
163, 1724, 1734, 174, 1752: penser, avoir pour opinion,	~-, 74, 173:
professer une doctrine; 🤞 —, 133, 135, 186; exposer son opini	on sur, s'ex-
pliquer sur	
passim: parole, dire, dit, exposé, propos; opinion, doctrine, théorie	تو ^م ل (64)
pl. de pl. قاريل 16, 83, 115: dires, opinions	
	القِسل والعالِ (1)
35, 96: parole, dire	أمتال (2)
14, 52, 81, 109, 160, 184: être debout, s'occuper de, tenir heu de, atteindre	(6) <u>_</u> *
12, 9, 35, 622, 128: taille, stature	قامة ۾ ات (7)
43: la Résurrection	الإيامة (1)
30, 59, 64, 178: existant, solide	قاير (4)
25, 45, 131, 147, 156, 161: gens, groupe, peuple	قومر (6)
108: stature, taille	قرام (1)
81: place, lieu	مَنام (1)

91: redresser	n قوّمة (1)
33, 72, 86, 94, 128: correction, éducation	تَقُويبِہِ (5)
43, 60, 75: établir, nommer; dresser, hisser; demeurer, séjourner	(3) >6 IV
204: droit	× مُسْتَقِيمِ (1)
1533: devenir plus fort	* قوي (3)
10, 22, 38, 62, 113, 132, 134: force; vertu, faculté	قُرْهٔ ج يَرَى (7)
105*; fort	قريّ (1)
199: enregistrement	* ۱۱ تغیید (۱)
78: bitume	* قار (1)
142, 57, 130: mesure, critère, raisonnement par analogie	 # نیاس (4)
106: esclave chanteuse	* قيسة (1)

\$

- 77, 110: coupe, verre. Avec ماس «écuelle», ce doit être un jeu (2) خاس فط de mots qui avait cours à l'époque de Ğāḥiz
- 43, 106: foie, entrailles; la terre est portée par un poisson et les Élus (2) پد mangeront de son foie dès leur entrée au Paradis (IBN QUT., Muht., 10)

123: tambour (1) کتر * 32, 37: vieillesse (2) پیر * passim: grand, grave (6) کیر چ کبار

50, 73: soufre. «Le soufre rouge, qui n'existe presque que d'une (2) אַנָּיָבַי *
façon légendaire, se trouverait à l'ouest, dans le voisinage de la mer, et serait
très rare. C'est pourquoi, pour désigner un homme qui n'a pas son égal, on
l'appelle le soufre rouge» (E I., s.v., II, 1047-8, art. de Wiedemann). Effectivement, on dit en proverbe אַנַיִּי וּעָבִייַ וּעָבִייַ (Maid., I, 505 qui
ajoute que c'est l'or rouge ou un produit inexistant, mais précise (II, 313)
que d'après 'Ali ce serait l'or). L'expression الكبريت الأحبر الأحبر الأحبر الأحبر الأحبر وفيا désigne donc en
général «un produit dont on parle, mais qu'on ne voit pas»; elle s'applique
pourtant à l'or rouge (Ğawāliqī, 131) depuis que Ru'ba ibn al-'Ağğāğ a fait
cette transposition. Comme Ru'ba paraît être au courant des croyances et des
pratiques indigènes dans la région de Başra (q.v. Fiţaḥl), on peut se demander

si le «soufre rouge» n'est pas à l'origine une substance utilisée par les alchimistes. Le Pseudo-Ğamz, Mahāsın, 254, parle d'un chaton de bague en kibrît ahmar qui brille dans la nuit; Berthelot, III, 30, 38, signale plusieurs traités sur ce produit et l'assimile (III, 209) au mercure oriental; c'est peut-être le sulfure rouge de mercure, le cinabre autrement appelé

39: remplir de terre, combler	* كَنَسَ بِ (1)
147: écrire	* گئت ئے(1)
passim: livre, écriture, lettre, inscription; 61, 204: Coran	كتاب ح كثب (12)
86, 159: correspondance	III مُكاتَّـة (2)
68: omoplatoscopie ou scapulomancie, inspection des (l'omoplates des victimes sacrificatoires pour prédire l'avenir références; Massé, 239 et n. 2	
159. cacher, celer	* كَثَرَ ئِهِ (1)
112: lin, toile de lin	* کگان (1)
132, 160: être nombreux, fréquent	* كَثَمُ * يُدُ (2)
passim: grand nombre, abondance	ك أو تا (9)
pussim: nombreux, abondant, une majorité; اكثيرة 112: so الكانة 115, 158, 192, 197. la majeure partie, la plupart	uvent, (28) کپور
7: multiplier, faire beaucoup de	(1) "流气 iv
34, 165: multiplier; trouver nombreux, abondant	× استَكُنْدُ (2)
102. collyre	* کمل (۱)
106 · usage de collyre	(1) تكعيل
116. peiner	(1) ニ ぶ *
59, 92: peine, fatigue	(2) な
147, nom d'une question juridique difficile dans le droit	* اکترینة (l) de (ا
succession (cas d'une femme laissant pour héritiers son e grand-père, sa sœur germaine ou consanguine). L'origine est très discutée; v. E.I., s.v., I, 233	•
16, 60, 128: mentir, se tromper	* گليت 📜 (3)
61, 136, 179: mensonge, imposture	كنيب (3)
133: imposteur	كداب (1)
7: menteur	كدُوب (1)
5: démentir, traiter de menteur, ne pas croire	π کٹی ≡ (1)
62: démenti	تڭدىپ (1)
125: charger l'ennemi après avoir simulé une retraite	(1) 4 35 *
184: faire cas de, se soucier de	(1) J 云づむ viii *
17: la partie la plus mince de la jambe	 * گراء = أكرُء (1)
73: rhinocéros. Ğâhiz n'en a jamais vu et n'est pas absolu	ment (1) ל'كליט *
convaincu de son existence, malgré le témoignage d'Ari	stote et des Indiens
(Hay., VII, 40 = 123-4). Mas'ūni, I, 387, lui reproche	précisément de dire
que la femelle porte pendant 7 ans durant lesquels le pe	tit sort du ventre de
sa mère pour se nourrir	
9, 90, 124, 194, 199: générosité, noblesse	* كرّ مر (5)
9, 55: générosité, honneurs	ر اسة (2)

```
گرنے (10)
passim: noble, généreux, précieux
                                                                    - مُكَوِّم (1)
132: vanté, glorifié
                                                                     1۷ [کرمر (1)
75: se montrer bienveillant, généreux
20: qui fait un effort pour paraître généreux, bienveillant
                                                                    v 'شکر' م (1)
                                                            * IV اکرہ لاعل (1)
30: contraindre qn. à
                                                               × اسْتَكُورَة لا على (1)
92: contraindre qn. à
                                                                       (1) *5 *
128: sphère, boule
ا دارجبهد (đryabhata) يبعث عن العالم: sphérique. Birüni, India, 134:
                                                                       كري (3)
  ويتول اله الأرص والماء والريم وهي كلما مدرّرة وكدلك يتول بسفت (Vasištha) ولات (Lâta)
  إنَّ العناصر الخمسة التي هي الأرض والماء والنار والريح والسماء مستديرة ويراهمهر -Varáha)
  (mihira يقول إن الأشياء الطاهرة المعسوسة تشهد لها بالكرية وتنغى عنها سائر الأشكال
   Cette notion de sphéricité s'était répandue chez les Arabes et AL-KINDI,
   رسالة في أن العالم وكل ما فيه كري Fibrist, 256), avait écrit un ouvrage intitulé رسالة في أن العالم وكل ما فيه كري
   i. Cf. Qazwini, 275 المكل
 141: traduit par van Vloten (WZKM, VII, 237): «Lauf der
                                                                        الاتراقات (1)
   Kreuse», mais ce mot demeure obscur; est cité parmi les pratiques magiques
   dans Hay., VI, 72 = 233.
87: laid, dur (de caractère)
                                                                         (l) "5" *
                                                                   * v ئگئى (1)
 199: gagne-pain
                                                                   viii اگتِساب (1)
 144: acquisition
 144: acquis par l'éducation (opp. à ضروري )
                                                                        المتختب (۱)
 188: briser; عني —, 148: fractionner (?)
                                                                    * گڼې 🕆 (2)
 14: se briser
                                                                    vn الْكُنْدِ (1)
 68: pierre philosophale
                                                                      ا الحبير (1)
 112: recouvrir
                                                                      (1) 1 4 4 *
 4: découvrir
                                                                    * كَفَتْ [ (١)
 196: fait d'obliger qu. à se dévoiler, à se découvrir
                                                                      11 تُكَثِيف (1)
 69: osselet des pieds (v. ارني )
                                                                        * كَمْتِ (1)
                                                                  * كَفُّ ئِي عن (1)
 4: éloigner, repousser de
 110, 166: paume, main: ہےرار الکٹ 68: chiromancie
                                                                            کمٹ (3)
 24: filet de chasseur
                                                                         (1) 🕸 *
 89, 92: sanction (en bien ou en mal)
                                                                  * HI أمكافاة (2)
 138: lutte
                                                                  * III مُكافحة (1)
 71, 136: commettre un crime d'impiété
                                                                       (2) 1 5kg *
 129: impiété
                                                                            كَفْر (1)
 122: impie
                                                                            كاقر (1)
 21: il te suffit de les [connaître, avoir, citer] comme
                                                               * كناك بهر إعلاما (1)
    célébrités
 passim: tout, tous
                                                                        (57) 35 *
 18: tous deux, chacun d'eux
                                                                             كلا (1)
 59: fatigue
                                                                        ا تلال (1)
  110: bandeau, diadème
                                                                       اگلیل (1)
 56, 114: chien
                                                                  كأب ۽ كلاب (2)
```

1) Les mu'tazilites donnent (1) لتجرية. Les mu'tazilites donnent (1) اتجر

une interprétation allégorique de la croyance au remède constitué par le sang des rois, en disant que la colère se calme quand on a tiré vengeance d'un meurtre (Hay., II, 3=7; 113=310; MAID., I, 282-3)

111001110 (1,10)1, 11, 5 - 1, 110 - 010, 11111111, 1, 100 0)	
122: air sombre et austère	* كانو – (1)
121: employé comme prénom	(1) ન્યુઇ
9, 83, 131: être épris de	* گلت _ ب (3)
132: amour	الله (1)
2: épris de	گلِفُ پ (١٤)
73: brun, fauve	* أكلت (1)
112: peine, fatigue	* گلفة - گلم (1)
97, 188: imposer une tâche à qn.	(2) ما كانت تا ما (2)
2, 99, 105, 176: fait de s'imposer une tâche, une peine; a	y تکلف (4) flectation
20, 86: affecté	مُحَكِلِم (2)
28, 72, 96, 105*, 142, 143, 164, 1822: langage, parole, contexte	versation, (9) メメデ *
143: mot	(1) = 15
86: conversation	m انگالیة (1)
182: parler	v تَكَثَرَ ب (1)
155: qui emploie le kalām	عَنْکَالِم (1)
181. rein	(1) zit *
106, 168 altération du visage (par les soucis)	* ځند (۱)
10: rendre triste, altérer le visage	ıv ڳڻيدَ (1)
86, 100, 108, 1123, 164 · perfection	* ځبال (7)
105%, 110: parfait	کامِل (2)
178: se cacher, s'occulter	* گَمَنَ ئِي (1)
112: couvrir	(I) 7 55 *
102. fait de garder avec soin (de couver)	(1) IF
199: caché	َمَكْمُونَ (3)
66: trésor	* کنر (1)
187. gîte de gazelle	* كياس (1)
61: église	* كنيسة ﴿ كَانِسَ (1)
139: art divinatoire	(i) 🖫 🗣
70, 183: devin, voyant; v. E.I., s.v., II, 665-7	کاچن 🖛 گڼان (2)
4, 36, 182: être sur le point de (presque); يكاد ¥ 158, الا يكاد بالم 158 بالم 189 بالم 189 بالم 189	198: (5) <u></u> غلا *
13: foyer de forgeron. Le texte portait کير soufflet de forg	* گور (1) geron,
et l'image, quoique grossière, paraissait fort acceptable	· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·
de أدملك , nous avons préfété	lire الكور comme l'éd.
de Hay., VI, 32, qui donne à l'expression figurée le seu épreuve »	
10: mulet bardot, produit par l'accouplement d'un	(1) Lat 5 555 *

10: mulet bardot, produit par l'accouplement d'un (1) کُوْدَتْ ہِ کُوْدِیْ ہِ کُواْدِنْ * cheval et d'une ânesse, d'après Mas'oni, II, 408; mais cheval de train, produit du croisement d'un cheval arabe et d'une junient non-arabe, d'après Şahāh, s.v.

174, 175: astre, étoile	• كۈكى چكواك، (2)
156: ce doit être l'instrument à «une seule corde, tendue s	
caisse en forme de courge», qui, dans l'Inde, «tient lie	
buque» et que Mas'oni, VIII, 92 transcrit	
passim	* كان ك (242)
41 ² : existence; 54, 64: génération (opp. à عند)	کِ ن (4)
134: univers (?)	كيان (1)
passim: lieu où l'on se tient, endroit, position; ou 158 cause de l'existence de	1, 191 ² : à (15) الم
52: humilité	x استِكانة (1)
69: cautérisation. C'est pour supprimer la pratique con	sistant à (1) 🌠 *
cautériser des chameaux sains (v. عن) que le Prophèt	
v. IBN Qur., Muht., 423 sqq.	
126, 133: ruse	• ئيد (2)
13: v. کور	 كير الكيس ثل الكيس
201: la sagesse parfaite	* الكَيْس كُلُّ الكَيْس
passim: comment, comment se fait-il que?	• كنِت (74)
81, 140, 161 ² : modalité	(4) عينية
81: manière dont est faite une chose	• تکید (۱)
68, 78: alchimie. La partie du Fihrist, 351 sqq. relative aux mistes a été traduite par Houdas dans Berthelot, III	
68: le mot کسوس (κυμός) chyme, est bien connu dans	* كَيْسُوسُ الصُّنْعَةُ (1)
le sens de masse alimentaire (Mafātīh, 811). Les Ihwān	
لاً فأصله كيموس ما ولكمموسه مزاح ما ١٠ : 6crivent (II, 103-4)	إن لكل بوء من المات إصا
ا دلك الكيموس ولا يتكون من دلك الكسموس إلا دلك النوء من	لا يتكون من دلك الترام إلا
désignant l'œuvre, l'expression p صمة Le mot مسة	
malgame de base qui sert à réaliser la transmutation	

J

passim.	ل (347)	•
passim	(80) 🕽	•
passim	(328) ¥	•
passim	(29) Sv	
112: qui brille	مُحَلَّالِينَ (1)	•
31: qui n'est pas noble (opp. à کریے), vil	لَبْسِر بِهِ إِنَامِ (1)	
114: ce qu'il y a de plus pur dans qc.	ابُاب (1)	•
38: rester, demeurer	لبت (1)	•
27: ambigu	vm أملكيس (1)	•
75, 179: encens måle, oliban. Ğähiz fait allusion à son	emploi (2) ا	
en magie et non à ses autres usages : blessures et saig	nements de nez; QA	Z-
wint, 228 précise que lorsqu'on en mâche, on obtient u	in cœur pur, une bon	ne
mémoire et un esprit sain		

	403
6, 7, 33: insistance	(3) * (4) *
6: plus insistant, plus « collant »	(1) 🖏
50: bride	* إيهام (1)
59, 68: insistance	• IV إلماء (2)
32: être amaigri par la vieillesse	• ئىيت ئے (1)
105: dérouter qu. par	(1) w 7 7 1 1 *
532, 112: chair, viande	* ئىمى (3)
1534 son musical, musique; v. Hay., V, 14=41 sur les effets des sons musicaux	* لَمُن ﴿ لُحِرِت (4)
110: barbe	* احية (1)
5. chercher dispute à qn.	 # الله المناطق الله المناطق الله الله الله الله الله الله الله الل
27: extraire de qu. la partie la plus pure, éclairer (en résumant)	* n ئشنَ (۱)
183: depuis	🕈 من لَدُك (i)
120. devant, à la disposition de	• أذى (i)
179: éprouver un plaisir, se délecter	(1) ÷ ***
العديد (opp à عديد)	لديد (1)
116, 179, qui fait éprouver un plaisir, agréable, délicieux	(2) The iv
189. fréquentation assidue	 أزوم (1)
203: imposer qc. à qn	(1) 8 A A IV
242, 38, 43, 1032, 108, 111, 126, 180, 205 langue (13) :	* لباد ح الش ct السن
organe et idiome), 24, 103 : langue de serp	
désigner un pied mignon, une petite botte (Hay, IV, 8	
lance (Timár, 339)	
126, 152, 182: subtil	(3)
101: subtilité	لطبغة ح لطائف (١)
78: subtilisation	الا تَنْطَبِ (1)
105: agir avec bonté	الأطت (أ)
87 jouer, s'amuser	* ليت _ (۱)
85 amusement	لمب (1)
61: heux où l'on se livre à un jeu, stades	مَلاعبُ (1)
8. biûlure, douleur cuisante	المُعْهَة (1)
passim	* لمَنْ (10)
122. maudit	* ئورت (1)
2, 5, 99, futilité, vanité, irréflexion	* لَغُر (3)
48 ² , 177: langue	* لغة + ات (3)
passim: mot, parole (opp. à المارة), langage (opp. à المارة),	* الْعَدْ جِ إِلَامَ (13)
forme (opp. à منف)	()
8: féconder	(1) july 1v *
55, 155, 198: rencontrer (éprouver)	• اللهي (3)
24: rejoindre, rencontrer	(1) Jy iii
127: rencontre	(1) • tai
25 50 66 200 mlana inter minter	£ = 1 . enf
35, 50, 66, 200: placer, jeter, rejeter	ıv الثي (4)

190

passim: comme

رطن (15)

```
(7) 550
passim: mais
                                                                         لكين (5)
passim: mais
passim: pourquoi
                                                                      (93)
                                                                     (102)
passim: négation
                                                                       (7) 質
passim: lorsque
110: mèche de cheveux descendant derrière l'oreille
                                                                       (i) 🖏
                                                               viii الْكَيْسَ (1)
194: rechercher
101: perspicace, qui a des intuitions justes; v. MAID., I, 35-6.
                                                                    المَعِيّ (1)
                                                                       (I) 3I
11: négation
                                                                VIII مُثَكَّهِب (1)
167: qui lance des flammes
                                                                  لهج _ ب (2)
9, 31: aimer passionnément qc.
                                                                       لهجُ ب (1)
2: épris de
                                                                      (2) آنچة
100, 108: langue, langage
98: triste, affligé
                                                                    آملهوف (1)
                                                                   (1) [iv] iv
26: inspirer
164: inspiration
                                                                         [لهام (1)
120: occuper, distraire
                                                                   الا التي (1)
passim: si (irréel)
                                                                       از (48)
                                                                     (1) ____Y
27: être clair, apparent
                                                                     (1) ニディ *
142: blâmer
12: blame (چے )
                                                                          لوه (1)
203: blame
                                                                         لائِمة (1)
97: blamable (opp. à مسدور)
                                                                         مَاو هر (1)
passim: couleur, teint; v. Hay., V, 20=56, 22=60
                                                              الوث سر الواب (17)
70, 173: changement de couleur, métamorphose
                                                                       v تَلَوَّن (2)
154: cheville d'un luth; v. Mas'ūpī, VIII, 89; Mafātih,
                                                              مُلُو ی ہو ملاق (1)
                                                                  يا ليُتيبي (1)
52: que je souhaiterais!
                                                                     (32)
passum: ne pas être; 149, 169, 207: valeur de simple négation
9: convenir à
                                                                  الاق آ ب (1)
                                                                 (4) لَيْلُ • لَيْلَة (4)
64, 76, 112, 158: nuit
                                                                     (1) 754
36: être doux, de caractère facile
passim: négation
                                                                       (43) to
passim: ce que, quoi (interr. et rel.)
                                                                      (340) to
112, 116: tant que
                                                                        (3) to
28: peine, charge, dépense
                                                                     المواولة (1)
98: qui puise de l'eau
                                                                      (I) = [h
133: jouissance
                                                                 X استهتاء (1)
passim: quand
                                                                      (24) $
```

```
112, 182: proverbe, expression proverbiale; 98: idéal
                                                                   مَقِل بِهِ أَمِثَالِ (3)
82, 126; plus proche de la perfection, préférable
                                                                         (2) 13-1
                                                                        11 تَقُلُ (1)
128: assimiler
128: assimulation
                                                                         النهيل (1)
                                                                      HI متال (2)
170, 183: modèle (image)
155: mazdéen, zoroastrien
                                                                   موريس (1)
137; se convertir au mazdéisme; Gāhiz remarque (Hay., V,
                                                                      ٧ ٿيئين (1)
  99=326) qu'aucun adepte d'une religion établie ne s'est fait mazdéen
96, 100, 119. pur
                                                                    • مُحَقّ _ (1)
112: effacer, occulter, faire disparaître
مَنَى 112; absence complète de clair de lune (nouvelle (1) مِناقِي ; 112, 168 (2)
  lune, conjonction ou syzygie)
                                                                * vin اختر (1)
99: mettre à l'épreuve
                                                                       اعجماد (1)
196: épreuve
                                                                المد والحرار (6)
78, 113, 1754 le flux et le reflux, la marée. On en trouvera
  des explications scientifiques dans Mas'ūpī, I, 244 sqq , Mrqabbasī, 12-13;
  Qazwini, 100-101, etc., et mythologiques dans R Basser, 1001 Contes, III,
  136; Mayudi, I, 244 sqq, Muqaddasi, 124-5, Tigani, trad Rouseau, J.A,
  1852, 128 L'explication par un ange qui pose et soulève son pied est attribuée
  au Prophète
                                                                          (1) again
15: le mètre madid
                                                                      (1) 55% VIII
23: s'étendre, s'allonger
                                                                   * مَدَتِ .. (1)
52: faire l'éloge de
                                                                          مَدْ = (3)
98, 104, 106. éloge, louange
                                                                         مدّحة (1)
103: louange
                                                               * مَديدة بِ مُدُن (2)
51, 61: ville
144: bale
                                                                       • چرته (1)
                                                                            (1) 56
119: amer, amertume
34, 180 amertume, vésicule contenant le fiel
                                                                         مرارة (2)
                                                                       (4) *** *
97<sup>2</sup>, 124<sup>2</sup>, for
46: passage
                                                                         غرور (L)
106: passage (temps du.)
                                                                          آميتر" (1)
9, 24, 87, 186: l'homme
                                                                      (4)(4)
25, 109, 182: femme
                                                                          (3) 新A
7, 85: dignité
                                                                         مُرثورة (2)
79: regarder comme comestible et sain
                                                                  (۱) اشتهراً (۱)

    ۷ تَنْرُد (۱)

122: état de rebellion (à l'égard des préceptes divins)
                                                             مريس ـ مَرْضي (3)
33, 76, 186: malade
106: état des yeux sans éclat par manque de collyre
                                                                 4 ماری " (7) " (7) (7) (7) (7) (7) (7)
53, 8, 18, 85, 196: ergoter, discutailler, chicaner
22, 5, 6, 73, 84, 33, 85: propension à la discussion stérile, à la chicane, (13) si 🍂
   esprit buté, maccessible à l'échange d'idées (opp. à مناطرة )
67, 126: mêlé, impur
                                                                    * مَرْوج (2)
102: se mêler à, être mêlé à
                                                                 vm المائز آن (1)
```

44, 206: métamorphose; hommes métamorphosés. Dans ce texte, (2) **-**Găhiz se fait l'écho de croyances anciennes relatives à la métamorphose d'humains changés en étoiles (v. Suhail, az-Zuhara), en statues (v. Isaf et Nā'ıla), en anımaux (v. 11biyana, fa'ra); on trouvera dans Hay, I, 144=297, VI. 24-79, 47-155, l'attestation de croyances semblables à propos des lézards (anciens percepteurs), des serpents (<chameaux), des chiens (<peuple de ğınn-s). Avec l'Islam, des versets tels que V, 65: «Ceux qu'Allah a maudits, contre qui Il s'est courroucé, dont Il a fait des singes et des porcs» (v. aussi II, 61, VII, 166) ne firent que confirmer les Arabes dans leurs croyances. Dès lors, les commentateurs se trouvèrent aux prises avec deux problèmes: à quels événements ces versets font-ils allusion, et que sont devenus les animaux métamorphosés? Les réponses à la première question sont nombreuses; nous retiendrons celle de Kisā'i, Qisas, 274 sq., pour qui les singes sont des Israélites métamorphosés au temps de David pour avoir pêché et fait cuire du poisson un samedi; les porcs, des contemporains de J.-C. qui ne croyaient pas en lui (tbid., 307). A la deuxième question, deux réponses opposées sont fourmes. Pour les uns (IBN QUT, Muht, 326, Kisk'i, 276, etc.) ces «métamorphosés» se sont multipliés; pour les autres, ils sont morts très vite sans se reproduire (Hay., IV, 23=68; Samarqandi, 131, etc.).

A propos de la création du porc, une autre croyance mérite d'être rapportée telle qu'elle est exposée par Olearius, Relation du voyage..., Paris, 1676, 2 vol, I, 549 (apud Massé, 189): «L'arche de Noé, surchargée par les excréments de ses habitants, menaçait de sombrer. Noé pria Dieu qui lui commanda de présenter un éléphant aux latrines; «du mélange de la fiente de cet animal et de celle de l'homme, il s'était incontinent engendré un pourceau qui démêla si bien toute la fiente avec le museau que l'arche se remit en équilibre. S'étant rempli les narines de ces ordures, il éternua et par cet effort, en fit sortir une souris qui remit Noé en de plus grandes peines qu'auparavant. Sur sa prière, Dieu lui commanda de frapper la tête du lion» qui, s'étant mis un colère, se mit à rugir si fort «qu'il fit sortir un chat de ses naseaux, qui se mit aussitôt à poursuivre la souris»; v aussi Tab./Zor, I, 112; Ibn Qur., Muht., 9, 364 et supra

110: tenir; 🔑 ---, 35, 160, 207: s'abstenir de

38: se trouver au soir, en tel état 154: queue du chevalet dans le luth; v. E.I., s.v., 'ūd, IV, 1039 ش يفذ عليها الأرتار من تحت إنف العود وهو مجمع	
الأوتار من فوق	
6: marcher	* مَقِي (1)
102: circuler	v تَمَكُّون (1)
4: métropole	* مضر (۱)
الم عامل تصيب إليك : 145: injurier. qn. en lui disant ويا عامل تصيب إليك (1)	* ١٧ أَعَينُ وَإِنَّمُصُ
159. mastication	* مُضْم (1)
115, 157: passer	* مَضَى *** (2)
103, 132: qui passe; passé	(2) ما $\omega_{_{L}}$
150. exécution	IV إنصاء (i)
69: fait de demander, de provoquer la pluie, pratique anté-	 * ۱ اشینطار (۱)
islamique qui se distingue de l'utisqu', ce qui explique le cha	angement d'appel-
lation Quand la sécheresse persistait, les Arabes réunissa	ent le plus grand
nombre possible de bovins à la queue desquels ils fixaient	des morceaux de
et de عصر (q vv.), montaient sur une me	ontagne élevée en
faisant un grand tumulte et mettaient le feu à ce bois (He	y, IV, 149-466;
Timār, 461; Baihaqī, 441; Şahāh, s.v. سلم). Sur d'autres ب	
à obtenir la pluie, v. Rameau d'or, 59 sqq, E. LAOUST, Mo	its et choses berbères,
202 sqq.	
passim: avec; en dépit de	(56) *
187. œil	(1) *** *
125: agir avec ruse	* مُكُون <u>'</u> (1)
87, 182: ruse	مَخْر (2)
10: donner prise sur	n • ا مَكُن في (1)
198: fait de mettre qn. en mesure de	(۱)(۱)
113, 136: être possible à	(2) x 556 IV
67; possible (opp. à ممتنع)	الممتكن (1)
105*: pouvoir, force	v ئىڭى (1)
137: secte, religion	 مِلْة بِ مِلل (1) مَلالة (1)
132: ennui, lassitude	(1) 3% +
122. en public, coram populo	* في اللا- (1)
77: être salé	(1) <u></u>
31, 100 ² , 114, 126: sel, salacité, piquant	الله (5)
23: beauté, grâce	آملاحة (1) آمالاحة (1)
101: salace	آمليمو (1)
167, 168: lisse	* أمّاس (2)
84 ² : être maître de; 163: régner	(3) = (4)
443, 514: règne, royauté	(7) みよ (10) さく かご
passim: roi, Grand	مَمِلِكَ عِبِهُ مُمَلُوكَ (10) ترويستان (1)
138: royaume	مَنْلَكُة (1)

175 ³ : ange	* مَلك (3)
passim	(500)
passim	* مَنْ (165) * مَنْ سُبِ (1)
95: accorder la grâce de	من شب (۱)
107: force	(1) 13 ² *
141: anneaux magiques, cercles tracés sur le sol quand le	sorcier (1) Jawa T
évoque les esprits; v. E.I., s.v. sihr, IV, 429a. Dans Ho	
a conservé la leçon مناهيل qui ne paraît pas convenir, m	iais explique en note
عود الطيب par منادل	750 5 73 Act in
passim: depuis	* مُشْدُدُ (1) ، مُدد (16)
passim: empêcher, refuser	• مُقَمَّ _ (15)
92, 95, 96, 118, 119: refus; avarice	مُثْم (5)
78, 105: être impossible pour, à	VIII المختم على (2)
67: impossible	مُمُنْتَيْمِ (1)
108: souhait	* أنية (1)
98: vœu, désir	ممنية به مي (1)
187: mort	* مَنْيَة بُرِ مَسَايَا (1) * مَنْهَدَ بَرِ (1)
50: faire un lit, préparer un berceau	(1) سهد س
164: berceau	مَهْد (1) * مَهْلَ _ (1)
107: agir avec lenteur (?)	* مَهَل (1)
108: lenteur	v ئىنل (1)
29: огух	* مُهاد (1)
663, 141: richesse	(4) ეს *
28, 38, 177 ² , 187: mourir	* مات _ (5)
95: mort	مَوْت (1)
33: mort	تعتیت ہے تمواثبی (۱)
150, 192: musique	 مُوسِيقِي (2) ا مَوْهُ (2)
127, 196: embellir, composer (artificiellement)	n • مُوْهُ (2)
67, 101: affectation (opp. à علية)	تَنْويه (2)
passim: eau. Création de l'eau d'après Kisā'ī, Qişaş, 6-7:	(14) • • •
لتى الله بعد خلق [اللوح المعفوظ والقلم] دُرَّة بيصاء في عظم السموات	قال اس عماس رضّه : ثير خا
لسان تسيِّح الله بكل نسان من ثلك الألسن [كدا] بسمعين إلف لغة ؛	
با عيون لو أللنت فسها الجبال الرواسي ما كالت إلا كدبابات في البحر	قال كنب [الأصار]: ولو
رت من هول البداء حق صارت ماء جاريًا يموير بعضه في بعض : قال:	الأعظر تراناداها الله فاضطر
في وقت إلا الماء فإنه لا يناتر عن المسدم وتسبيحه اضطرابه وتحرُّكه	وكل شيء يغتر عن التسبسح
ن المخلوقات وجمله أصلًا لها [v. Goran, XXI, 31] تر نودي	وكدلك فضله الله على غيره م
لماء أن أسكلُ فسكن ينتظر أمر ألله وهو ماء صاف لاكدر فيه ولا ريد	.i
Sur les rapports des quatre éléments, v. Hay., V, 6=16	5
175: d'eau	مالِينَ (1)
103: miroir	مارِقَة (1)
32, 88: approvisionnement en vivres	* مير د (2)
27, 200: rendre clair, distinct, monter distinctement, dist	inguer (2) 🖟 11 📍
198, 200: discernement, distinction	تَمْيِرِد (2)

مزال	كتاب الازبيم والتدوي	* • •
28:	se distinguer de	v أَسَوْد من (1)
23,	97: pencher	(2) 丁 ひん *
27;	faire pencher vers soi, plaire à	X استّمالَ * (i)
78:	émail; v. Berthelor, III, 40; Hay., V, 107-351	* مِيا (1)

passım: prophète. Sur le hadit المر بالله نني تط v. (12) الله الله الله الله الله الله الله الل	* نسيّ يه وه ct الب
135: qualité de prophète, prophéte	ئيُون (1)
137. se faire passer pour prophète, se présenter comme prop	
133: nom verbal, v. ci-dessus	ئىنى (1) ئىنى
133: faux prophète. Ğāmz, Hay. IV, 122=378 renvoie sur	
question à son قصل ما يوب السي والمسي question à son	المنهي (۱)
7. pousser (plante)	• النت ئے (1)
114: abolement	(1) テい *
126: yın	• نبید (1)
111, chaire (sous-entend ici: gouvernement d'une province)	
177: la langue nabatéenne (= araméen)	 (۱) تولية (۱)
129, 164, 176 déduction	* X استرساط (3)
105 être trop noble pour	* نُتَلَ _ُعن (1)
91, 108: noblesse	شن (2)
101: noble	رين (1) ٿييل (1)
	ىيىن /1) ∨ تَتَبُّلَ (1)
127: se faire passer pour noble 124 flèches	* يبال (1)
	المن (۱) * تېم (۱)
163: perspicace	الا تنسم (2)
128, 196 fait d'attirer l'attention	n (1) كنت (1) v
198: attention, perspicacité	* *
127 effleurer (une science)	 التمات من (1) التمات غير (1)
41: puer	
100: répandu	 مَفتور (1)
جهار ۲۹. v. حهار ۲۹. c. د	پیمار* تیجی (1)
39; endroit élevé que les eaux n'atteignent pas	
passim: astre, étoile; ils Pléiades	 الجير بو ثجوه (7)
133: astrologic	■ 1mem _n (1)
95: fait d'échapper à, salut	* ئېۋە (1)
109: action de ciseler (un poème)	(1) ************************************
112: de mauvais argure, maléfique	* ئىخس (١)
56: faire profession de	* viii التيمال ه (1)
3: attribution frauduleuse à soi-même	انجحال (1)
passim: nous	* ئىن (5)

26: timide	* مَنخوب (1)
114, 128: palmier	(2) nij *
98: pair, émule	(1) ង្ 💌
67, 137: rare	* نادِر (2)
131: anecdotes, propos originaux	ئوادِرُ (1)
662, 1412: regretter, se repentir de. Nous ne savons à quelle	• لليم َ (4) •
croyance l'auteur fait allusion ; cp. cependant le conte ci	
1001 Contes, I, 94-95 et cf. Murtadi, 56.	
7: regret, repentir	v وَنَقُم (1)
131: commensal	* ئدىر (1)
125: commensalité	пі مُسادَمة (1)
69: ablation	* ترء (1)
59: dilemme	m يزاء (1)
96: contestation	vı تَمارُءِ (1)
7: exubérant	* ئز ق (۱)
44: arriver, survenir à	* ئزلُ تِ ب (1)
134, 155: descente (incarnation)	ئز دل (2)
160: habitants	ىارڭ (1)
56: demeure	مَهْرِل (1)
11, 99, 110, 113, 175, 198 rang, classe, cas; mansion (lunaire	مَهْرِكَ لِهِ مَسَارِلُ (6) (
14, 18: faire remonter à, attribuer à	 نت _ ه إلى (2)
9, 144: généalogie	نَـَـ (2)
176: parenté	يسْمه (1)
12. analogie, conformité	m تمانسة (1)
74, 130 ² : métempsychose (1) تائم VI ،	 (2) أما أسبحة (11)
37, 38, 492, 53 · vautour. Cet oiseau passe pour vivre 500 ans	 شر بوئسود (5)
(Timār, 376) et l'on dit en proverbe عمر من بسر (MAID, I,	
سر تهان (v. Lubad), «véritable vautour de Luqmān», appa	araît assez souvent
dans des vers qui célèbrent la longévité d'un personnage	
114: adopter (ou affecter) le genre de vie, le maintien d'un	* v تَنتُكَ (l)
dévot, d'un ascète	
494: procréer	* نَسَلَ ئُـ (4)
45: descendance	ۇشل (1)
49, 113: zéphyr, souffle, air. Les serpents et les lézards qui atte	* نسِير (2)
gnent la vieillesse passent pour se nourrir de l'air du temps (Hay., IV, 44 = 128)
73: animal imaginaire (?) qui ressemble vaguement à l'hom	* يشاس (1)
au point qu'on en fait parfois une espèce humaine à part,	یاس en jouant sur
et سناس (Hay., VII, 53=178). Caussin, I, 71 et Barbi	er de Meynard
(Mas'ūdī, IV, 459) pensent que ce sont des singes (chimpanz	é ou orang-outa <mark>n</mark>)
nombreux au Yémen. Mas'ūdī, qui refuse de croire à l'exist	ence de cet animal
(IV,17), signale pourtant que Mutawakkil avait chargé Ḥur	iam ibn Ishāqd <mark>'en</mark>
rechercher et que ce dernier en aurait effectivement rappe	orté quelqu es-uns ;
V 21181 Masse 359 WOKM VIII 67 Margaillac da Plada	40

157: femmes	(i) - Lj . *
94, 107, 143, 1443, 158: oublier	* ليي (7)
94, 1192, 124 · oubli. On dit en proverbe: آف العلم السمان (MAID.,	-
I, 61)	
119, 193 faire oublier	ıv إلني (2)
39: prendre nansance	* نظ (1)
166: qui grandit	ناچي (1)
105: lieu où l'on a grandi	مَعْقًا (1)
10, 51, 63, 82: construire	(4) [4] TV
20: adjurer qn (au nom de Dieu)	* لَغَدَ ثِ (1)
109, 142 · réciter	القد (2) علم العداد (2)
78, 1472 sel ammoniac; v Stringass, s.v., naushādur, (3) اور	* يُعادر ct بوشا
Hay, V, 106=349; E.I., s.v., III, 1034-5, art de RUSKA	
8 répandre, divulguer	* نَفَرَ ثِ (1)
81. divulgation	نَصْر (1)
132, 200 ardeur, plassir à faire qe	(2) letal *
121, 132, 200. dispos, ardent	ئتىط (3)
	* لَضَتْ أَلِ (2)
59², 116· fatigue	لضب (3)
151: chant particulier des Arabes composé de trois genres	* تَصْبِ (1)
le 3133 [chant des hommes montés sur des chameaux].	
et le hazağ léger (Mas'üdi, VIII, 93), v E I, suppl, s v gh	inā', 86-90, BAt-
HAQI, 395, CAUSSIN, Musiciens, 24, FRLYTAG, Einleitung, 140)-1
19, 53, 99, 132, 205; part	* تصب (5)
108 origine	* يصاب (1)
160: station debout	viit انتصاب (1)
72: conseil désintéressé	• تصبحة (1)
21: aidet, défendre qu.	* لضر ١١٤٠
145, 207 aide, assistance	المضرة (2)
36, 58 partisan, auxiliaire	تاصر ہے اسار (2)
11 entraide, solidarité (opp à שנה, א Main, I, 285)	۷۱ تناصر (۱)
137 se convertir au christianisme	* v قضر (1)
106, 108, 126 pur, sans mélange, immaculé	* باميم (3)
12, 115, 148 mortié, demi	• يضب (3)
207: être équitable, rendre justice à, reconnaître ses torts ou	١٧ أيضَع (1)
scs erreurs	· ,
25 ³ , 26, 90, 99, 105, 131, 207: v. ci-dessus	إنصاف (9)
25, 28, 131, 1902; v. ci-dessus	أمصب (5)
39: descendre dans le sol et y être absorbé	 القب (1)
47: nom verbal, v. ci-dessus	لضرب (۱)
10: faire bouillir (de colère), consumer; v. Іви Qur., Ši'r, 251	
et glossaire	•
106: cuit; figt.: qui mijote dans son jus, qui se consume	(1) eca58

120: s'écarter de, éviter qc.	 * تضعو عن (۱)
18, 1042: mise en ordre, disposition	* ١٤ تشطيد (3)
112: amaigri, alangui	* نِصْو (۱)
59: fait d'exténuer, de fatiguer	rv إنصاء (1)
69: qui arrive droit sur une personne (opp. à قميد)	* لواسہ (i)
3, 39, 55 ² , 61, 164 ² , 177: parler, exprimer, parler une langue	* ئىلتى ﴿ (8) ,
être doué de la parole Avant la sortie d'Adam du Paradis	, tous les animaux
parlaient (Sidersky, 16), mais Dieu leur ôta la parole par	l'intermédiaire de
Gabriel (R. Basset, 1001 Contes, III, 15); v. IBN QUT., Mug	ht, 171, le même,
Ši'r, 279	
16, 20, 126: qui parle	نا ط ق (3)
20: faire parler, engager à parler	١٧ أنطلق (1)
passim: regarder, examiner, observer, réfléchir, juger possibl	* تَطَرَ ئِـ (19) e, (19)
agir en faveur de	
68, 104, 2012: regard, examen, opinion	ئطر (4)
23, 32: œil	ناطر (2)
9: semblable	لَعَادِدِ (1)
18, 178: apparence extérieure, vue	مَنْطر (2)
85: confrontation des opinions	١١١ أماضارة (1)
40, 65, 132 ² , 198 ² : attendre	vm التطرّ (6)
199: attente	انتِطار (1)
19: organisation, règle	* يَظام (1)
19, 201 · description	* نَمْت (2)
73: brebis	 لفجة بياء (١)
156: sortes de cothurnes sans empeigne; sur leur licéité, v.	* يمال سِنْدِثَة (1)
IBN ḤANBAL, Wara', 101-102	
86: oui	* تقير (1)
207: quel excellent!	(i) 📜 🔭
9, 58, 90, 105, 131: bienfait; bien-être, bonheur	(5)
71: combler de bienfaits	١٧ أَنْمَرُ (١)
91, 94: bienfaisance	إنسام (2)
صنور qui désigne un oiseau semblable au النر	* أمّار (١) :
avec un bec rouge	
152: chant, musique	* ئۆر (١)
108, 152: accent; mètre prosodique (?)	ئنبة (2)
182: celles qui soufflent sur les nœuds (Coran, CXIII, 4), (1)	_
les sorcières qui jettent des sorts en faisant des nœuds (p	
nouement des aiguillettes); v. Rameau d'or, 226; Doutré, 8	9; <i>WZKM</i> , VIII,
70-71; Chwolsohn, 1I, 138	400 " " " 14 4
133: souffler, souffler dans un instrument de musique	* لَمْنَ (3)
86: efficience, capacité	(I) sui *
166: état de ce qui est sauvage, insociabilité	 * ثنور (۱)
33: disputer à qn. la gloire, le mérite	m تافر لا (1)
96: dispute, discussion	۷۱ تنافر (1)

160: ne pas vouloir donner (par fierté, avarice, etc.) qc. à (أليسَ أَنْ فَي فَي الْمُونَ عُلِي اللهُ عَلَى المُعَالِي اللهُ عَلَى اللّهُ عَلَى اللهُ عَلِي عَلَى اللهُ عَلَى اللّهُ عَلَّا عَ
200: précieux (1) لَيْسَى
11, 13, 92, 194, 199: rivalité (avec une nuance d'âpreté) (5) منافعة الله الله الله الله الله الله الله الل
عبایس (1) (1) مبایس
passim: âme, personne, soi-même (32) ثنَّس بِه اللَّب et ثنَّس بِه اللَّب •
112 ² , 134, 189: utilité, avantage; bénéfique (4) المر (4) المر (4)
52, 193: avantage, profit (2) مُثَمَّمَةُ (2)
الغر (2) ياعر (2) 53, 199: profitable
viit انتقَرْ ب (1) عندر viit
49: nom verbal (1) انتفاء
68, 76. terrier, trou (v. Sa'd ibn 'Ubāda) (2) نَدُى *
84 avoir du succès (1) أَنْقَ أَنْ (1) •
36 être hypocrite envers qn. (1) • 350 ur *
20, 97, 104 rejeter, nier, écarter (3) * اللَّقَ * (3)
135, 139. rejet, négation (2)
الله عناني (1) (1) 178 s'exclure l'un l'autre
نخاب (1) 'خاب (1) 'خ
106· percer (1) رُبِّ الله *
32: gravure (1) *
آمازش ou مَاتِين (1) مَاتِين (1)
* لَقُونَ 1: décroître (1) مُن الله الله عند الله الله الله الله الله الله الله الل
59, 142, 193 défaut, incapacité, sentiment d'impuissance (3) نثمن
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil (4) نتمان (4)
عليمي (4) والرياع et والرياع et والرياع (4) والرياع et عليم المراع).
32, 47, 48 diminution, décroissance (3) تنتُف v
الكتمي ه (2) الكتمي (2) viii
ع الله عن الله عنه عنه عنه عنه عنه عنه عنه عنه عنه عن
54: opposition, antinomie, incompatibilité (أ) تناتُس (أ) vi
المتابس (1) (1) أمتابس (1) (1) أمتابس
193. destruction, ruine (1) ابيقاص (1) viii
72: faim des récits à qu., converser avec lui (1) . Jui m
72, 108, 142. conversation (3) شافلة
7, 43: déplacement; changement d'idées (2) تَكُوْ v
90: punition, vengeance (1)
71: punir, châtier (1) 道山 viii
119: être rompu, brisé, démoli (1) النكت بالله العالم الماكة العالم الع
66: cohabiter avec (1) ・ニ ジン・
2 ² : stérilité, mutilité (2) 🎉 *
79: ignorer (1) = 55; *
94: ignorance (1) لكر (1)
20, 33, 71 ² , 123, 124, 131, 135, 139: nier, trouver répréhensible, (9) انكر rv
désapprouver
26, 86, 165: négation, réprobation (3) الكار
zo, oo, rob. negation, reproducent

	-
157: laid, répréhensible	المفتكر (1)
168: renversé, le haut en bas	* مُنتَكُس (1)
159: haleine	* ئىنىت (۱)
22: fait de faire mal	* نِكَايِة (1)
68: calomnie; nous avons adopté conjecturalement cette lectur-	* ئويىئة (1)
parce que la namima est comptée par Rāzi parmi les huit catég	
le terme sihr a été appliqué; v. E.L., s.v. sihr, IV, 431b.	
73: tigre	* پڼر (1)
68: genre de mangouste appelé rat de Pharaon ou ichneumon	* نِبْس (۱)
(herpestes uchneumon). En Égypte, il était très honoré parce qu	u'il passait pour
détruire les serpents et les œuss de crocodile; v. Hay., IV, 41 =	120; cf. Mafätih,
158; Abū L-Mahāsin, Nuğūm, I, 45	
47: fourmis. Les Bédouins prétendent que Dieu a fait périr de	* ئنل (1)
nations entières par les fourmis; v. Hay., IV, 4=13, VI, 24=	=81 et commen-
taire VI, 45 == 150	
69: nous avons conservé la lecture de Van Vloten (Sandübi:	* ئىئىة (1)
) car ce mot désigne des taches blanches sur les ongles	dont on tire des
pronostics (onychomancie).	
64: croissance, développement	* ئئو (1)
72: remonter à (une origine)	VIII انتشتي إلى
129: croître	ئئى ـ (1)
92: montrer, tracer le chemin	* الهَجَ (1)
64, 158: jour	* ئيار (2)
1252: se dresser contre qn. en brandissant qc. (une	🏓 توص 🛴 ب على (
arme, un argument)	
41: aiguade, lieu d'étape (1)	* تشقل ہے تمایعل
107: repousser, éloigner	* ئېند (1)
99: v. تامنك ب : 21; آير : qu'il te suffise de —, il te tiendra	* نام (2)
licu de tout autre	
111: interdiction, défense	تَهْيُّ (1)
86, 99, 103, 108, 109, 111: but, perfection	سهاية (6)
127: l'infini (VI ما لا يكتاتمي (1
71: fini, limité	متناه (1)
148: terme	vm مُشتَهِيّ (1)
165: consentir, venir à résipiscence	(1) ជាហ៊ី IV *
passim: feu, Enfer	• بار (8)
112, 152: de feu	ناريّ (2)
103: lumineux	الير (1)
17: phare, lieu où l'on voit de la lumière	تمنار (1)
83, 117, 128: espèce	* ئوء (3)
49: chamelle	* ئۇء (3) * ياقە (1)
1872: dormir	* نام - (2)
68, 142, 143, 187: sommeil, fait de dormir	ٽوم. (4)

* مداية (1) أمدى (1)

136: bonne conduite

103: meilleur giude

¥

45 descendre (1) alais 39. dépression, bas-fond * x مُشكِناور ب (1) 157. adonné à 76 «vois qui apporte une nouvelle mystérieuse ou un avertissement on une invitation on aussi une inspiration poetique, expendant que la personne qui parle reste invisible» (EI, s.v., 11, 306-7). Un exemple caractéristique dans Šibli, 140, v. aussi Hay, VI, 62 = 202 36. donne اهات (£) 187 en état de sommeil (1) males 125 lancer des invectives (1) Lbs. 36 iracas produit par qc. qui s'abat (1) 55 32: état des paupieres garnies de longs cils (1) Acc 23 décrépitude vn انهدام (1) 41: huppe: Le récit, dans le Coran (XXVII, 20 sqq., du rôle de 🔠 (1) علائمة la huppe dans les rapports entre Salonion et la reme de Saba, est a l'origine d'un certain nombre de légendes empruntées. La huppe était le seul animal qui pût indiquer ks points d'eau à Salomon (Hig., 111, 161 – 512, Tab /Zot., I, 437, Kisā'i, Qijuş, 289, Qazwīni, 375, Timār, 383), loisque sa mète mourut, clie la mit sur sa tête pour lui chercher une tombe, mais finalement c'est sa tête elle-même qui lui servit de sépulture; de là viennent d'abord sa huppe qua lui fut accordée en reconnaissance de son amour filial, ensuite (فاراتها sa puanteur (IBN Qur, Šr'r, 279; m., Muht, 363, Hay., III, 160-510, etc.). Cependant Găhiz pense qu'elle sent maus ais parce qu'elle construit son mid avec des ordures (Hay., I, 112 = 238), tandis que Tatitibi, (Timár, 385) estime que c'est une odeur sus generis; v. aussi Qazwivi, 375; Sidersky, 122-126; Massé, 186, Langage des otseaux, 26-27

130 ² , 132: faire un cadeau à	ıv أَمَدَى إِلَى (3)
123: se faire réciproquement des cadeaux	vı گهادِ (1)
36: bien se conduire	viit انْحَدَّدُى (1)
passim	* مدا (52)
passim	آهذِهِ (19)
88: ainsi	مكدا (1)
108: rapidité, promptitude (?)	* کنت (1)
107: tailler, élaguer	* مَنْتَ (1)
141: chat	* يقر (1)
أعتى من هرة et aussi إي من هِزة et aussi إعتى من هرة	هرت (1)
(MAID., I, 122)	
151: mortier	* مِهْراس (1)
29: d'Herachus (575-641 J-C.), empereur byzantın qui fit	* بعرقيل (1)
frapper des pièces d'or et d'argent dont les Arabes se servires 333)	
62, 104: devenir vieux, décrépit	* كورم (2)
37: vieillards	كفوتمي (1)
4: se moquer (1) -5	- كفر تمي (1) - * - كفراً * 010 كفل يم
151: mode musical qui « se compose d'une série de temps (1)	-
uniques égaux et tenus, son allegro de temps uniques égau	
mais un peu plus vifs que ceux du hazağ» (Mas'ūnī, VIII, 98	
ي تَتُو الى لَقُرُ الله لَعْرِيَّ لَعْرِيٌّ وَهَذَا رَسِيهِ : فَنْ تَ	
يزج الخنف كله وهو الذي يثير التاوب ويهمج الحلس VII, 28 ajoute	_
TAG, Einleitung, 141)	,
36, 116, 120, 121: plaisanter	* تمريل تـ (4)
96 ² , 97, 116 ² , 117, 196: plaisanterie	كَمَرْقُ (7)
121: plaisantin (employé comme prénom)	كمرَّالُ (1)
	عوری (د) * کسیار د (د)
Il s'agit donc, semble-t-il, du tirage . مساب الهسمير سر وهي القرعة	-
légal dans les circonstances de la vie où l'on éprouve une diff	
une décision; v. Dourré, 375 et références. Le Fihrist, 31	_
livres de La attribués notamment à Pythagore, à Du l-Qai	_
etc., mais nous n'avons trouvé aucune autre attestation de	
probablement d'origine indienne; il y a peut-être une rel	
(dans un vers d'al-'Ağğāğ, apud ĞAWĀLiqi, 82) glosé par ,	ات استهواء الهرام
le verbe شنرَة (Ṣaḥāh, s.v.)	715 may 20 10 10 10 10 10 10 10 10 10 10 10 10 10
114: collines, monts allongés	 کطبات (1) کفیت (۱)
94: faute involontaire	* کمشوټ (1) * کمنوټ (20)
passim: est-ce que	* نمن (58)
103: croissant de la lune	* akt (1)
95: inquiétude	* Take (1)
47, 119, 130: périr	(3) = 244 *
94, 95, 119: perte, rume	(3) آن آن
35: perte, ruine	n ئزىكة (1)

```
(1) Edit (1)
7: faire périr
                                                                  x مُسْتَعَلِّكُ (1)
27: perdu
                                                                    - تعليه (۱)
B: viens ici
                                                                    (5)
passim: cux
                                                                       هټا (1)
187: cux deux
                                                                    (2)
10, 205; souci
                                                                       (1) The
108: préoccupation
                                                                    (1) 'A' IV
16: préoccuper, importer à
                                                                       (2)
143, 200. important
                                                               ا الأسال (1) (1)
89: négligence
                                                                   (4) # lad
passim: là, il y a
                                                                 ا کھٹا ہے (1)
28 se trouver bien de, se réjouir de
                                                                  (2) هندي
45, 156 indien
79, espèce de vipère vivant dans les ruines et dans les maisons où
                                                                      منديّة (1)
  elle est introduite avec le bois à brûler; sa morsure est mortelle, v. Hay, IV,
  42 - 121, 76 - 226, 79 - 238
                                                                    إهستاراني (1)
29 d'origine indienne (sabre)
                                                         (80) من ر25)
passim
                                                                ٧ تُهَرَّدَ (1)
137; se convertir au judaisme
                                                                v مُحَهَّوْدِ (1)
131 téméraire
                                                                   (2) which
176, 190 ceux-ci
                                                                    (3) 26 to
1, 9, 35. tête
                                                                  هاد ( lq) (l)
69 chouette représentant l'âme du défunt chez les anciens
  (صدي المحكم Arabes (
                                                                  ھان 🕺 (2)
5, 55, etre méprisé, jouir de peu de prestige
                                                                   ۷۱ گهاۇن (1)
196. indifférence
                                                                     مُتهاو د (1)
94. indifférent
                                                            کوی ہو آھو آ۔ (3)
7, 85, 145: passion
                                                                X استهوی (2)
762 mener à l'abime (Coran, VI, 70), captiver, rendre fou
                                                                   (9) عواد (9)
passun air
                                                                      تعواني (2)
112, 152, d'air, à air
                                                               * v تَسَأْب (i)
127: se parer de
                                                                 (1) هائن اله
105a: éprouver une crainte révérencielle pour
95: crainte révérencielle
                                                                       (i) aris
93: plus intimidant, plus digne
                                                                      (1)
                                                                الاحتياب ممن (ال)
145, inspirer à qu. une ciainte révérencielle à l'égard de
75: en magic, ce mot paraît avoir deux sens: a) amulette ou
                                                                   آهيکل (1)
  talisman (جو يد ) portant des figures ou des formules magiques (Dozy,
  s.v.), que l'on porte pour se mettre à l'abri de l'envoûtement et du malheur;
  v. Hay., VI, 72 = 232; Steingass, 1521 -- b) médium à incarnation (Van
  VLOTEN, WZKM, VII, 236, traduit par Gefäss, Vehikel) ainsi qu'en témoigne
  ات العامر (q v) حريص على إحانة العريمة: (q v) عريص على إحانة العريمة
   ولكن البدن إذا لر يصلح أن يكون له هيكلًا لر يستطم دحوله : والحملة في دلك أن يتبهلر
```

38, 134 = «ce qui existe en puissance, ce qui à proprement parler (2) *
n'existe pas (n'a pas de forme) mais peut devenir quelque chose en prenant
des déterminations opposées» (E.I., s.v., mādda, III, 84); c'est la matière
primordiale, v. Mafātih, 136; Ihvān aṣ-Ṣafā', II, 2 sqq.; Excerpte, 222 n. 3

•

passim: part. de serment (8) 5 * 42: allusion à l'expression بنات إلي qui désigne une espèce de A. (1) champignon à surface velue. On ne sait ce que représente A bien qu'on v. ومن بنات اوپر انکان Sur le proverbe وپر vi بنات اوپر انکان v. Maid., II, 279 125: malsain, insalubre البيل (1) 152, 154: corde d'instrument de musique. D'après Mas'oni ا قر م اوتار (2) (VIII, 91) qui cite les paroles d'Ibn Hurradadbeh, «au rapport de Fandoros [Πανδώρες, v. ibid., VIII, 418] le Grec, les quatre cordes [du luth] correspondent aux quatre tempéraments: la corde zir correspond à la bile jaune, la corde double (matnā) au sang, la triple (matlat) à la pituite, la corde bamm à l'atrabile». * نټورټ (۱) * نځن ـ ب (2) 120: relâche, répit 3, 88: attacher foi à, être assuré de 95: confiant والتي (1)

58, 67, 89, 201: confiance (4) aut 94, 104, 166: devoir, falloir 12: obligatoire; 34: devoir رقيب (2) (6) ازتیب الا 904, 124, 169: imposer إيهاب (1) 12: obligation, caractère obligatoire 90: exiger, nécessiter x اشکوتیت (1) passim: trouver, constater, juger; \(\mu \)—, 165: se facher contre; * وَجُدُ (24) passif: 30², 168: exister 178: existant کو چو د (1) 105*: bref, succinct * تجور (I) 1082: concision 17 إيجاز (2) 7: bref, concis (orateur) الموجوز (1) 88: faire souffrir الا أَرْجُمْ (1) 97: honte (1) Tips *

* وَجُهِ * وُجُوه (16) \$ 56: jadis, il y a longtemps (16) على الدهر (16) \$ 52, 84, 108, 162: côté, point de vue

	293 N 794
203: adresser qc. à	n قبة هإلى (1)
141: (lecture douteuse)	توچیه (1)
passim: seul, unique, même	* واحد (13) دادته (1)
50: seul	وَحْدَهُ (1) * وَحْدَة (4)
592, 97, 106: tristesse, isolement farouche	• •
75: s'isoler, se mettre à l'écart de	 ٧ قَوَّعْشَ من (1)
166: goût de la solitude	X اسلِيعاش (1)
125: malsain, indigeste	* زخیر (۱)
8: amitié	* _رُدُ (1)
117, 183: amitié	مَوَدُة (2)
123: amitié réciproque	ען לנובה (1)
8, 126, 143, 175, 1912, 205: laisser, abandonner	* تَدَوْ _ (7)
28 caractère, esprit conciliant (opp. à مطوية)	m أموادعة (1)
78: macération dans l'eau. Peut-être s'agit-il de l'amollis-	* II تَرْدِين (1)
sement de la pierre à l'aide du vinaigre; v. E.I., s.v. Kimij	yā'
39, 80: vallée, fleuve, rivière (* داد - آردیه (2
167: miroir métallique	* دَديلت (۱)
7, 89, 117, 156. engendrer, provoquer	* دَديلة (1) * ۱۷ أُوْرَكَ (4)
199 ² : se produire	* قرَة 🚆 (2)
11: dans l'expr. المرارد والمصادر les tenants et les aboutissants	تعوارد (1)
132, 205. amener, présenter	1۷ أَوْرَدُ عَلَى (2)
42: allusion à l'expr. ייד פردוי cloporte	* وَرْدَان (1)
37, 49, 53, 188: ramier	* قرشان (4)
30: feuilles d'arbre	* وَرُق (1)
حادية est sans doute Šarik ibn Hun	قرقة (2) قرة
qui alla au Paradis et en rapporta une seuille d'arbre (Hay.	
41: gecko, tarente. D'après la croyance générale, lorsqu'Abral	🔸 ترافة (l) ham
fut jeté dans la fournaise, tous les animaux de la terre s'effo	rcèrent d'éteindre
le seu, sauf la tarente qui soussia dessus, et la chauve-sour	s qui l'attisa avec
ses ailes. Aussi la tarente, qui est l'alhée du Démon, doit-	elle être tuée, sur
l'ordre du Prophète; cet acte procure la rémission de 70 pé	chés; v. Hay., IV,
97=289; Іви Qut., Muht., 10	
19, 952, 101, 172: poids; 1522. rythme (équivaut à sui v. Ma	🏓 زرْن (8) s'ODi, (8)
VII, 97); في مذا الورث (117: à ce compte-là	
126: plus pondéré	الزرّة (1)
101: proportionné	تموزون (1)
142: comparaison	III تموارَنة (1)
46: milieu	* وَسَط (۱)
23: être assez large pour contenir qc.; 192: être possible, per	• قسم ً _ (2)
15: large	وايسم (1)
12, 105*, 108: ampleur	شمة (4)
24: élargir	rv ارتــر" (1)
107: avoir la latitude de	vm النَّسَمُّ (1)

67, 97: marqué (opp. à ندر)	• كواسوم (2)
59: obsessions, hantises	* قساوس (1)
24, 292, 90, 91, 133, 1532: décrire; louer	* وَصَنَ 🛫 (8)
19, 242, 93, 98, 99, 103, 104, 111: description, portrait me	
louange	
99: celui qui décrit, peintre	واصِف (1)
86: vanté	كمواصوف (1)
28, 91 ² , 176: forme, sorte, attribut	صِلَة + ات (4)
12: réunion (opp. à فصل	* دَضْل (1)
302, 149, 161: réuni, continu (opp. à مقطوء et مقطوء)	تموصول (4)
135: lieu	وسلة (I)
110: être en contact avec	viii اتَّصَلَ ب (l)
95: contiguité (opp. à القطاء)	ايِّصال (1)
110, 170: en contact avec, contigu à	^م متحصل ب (2)
68: pelote ou étoile et balzane (chez les chevaux)	* قضع ۾ أرضاء (1)
13, 25: clair	واضع (2)
140, 175: placer; 99: avilir, abaisser	* تَضَمَ ـَـ (3)
13, 131, 200: bassesse, avilissement (opp. à رفعة)	ضَمة (3)
10, 82: humble	3صيم (2)
155, 156: auteur	واطع (2)
passim: lieu, place	، والطم ج تمو الصم ^ر (13)
190: modestie	٧٢ تُواضُم (1)
69: v. علات	(1) sb5 *
133: adaptation	HT أمو اطأة (1)
34: menace	* وَعِيد (١)
94: menacer	x تُوعْدَ (1)
34: menaçant	۷۱ مُتواعد (۱)
128: exhortation, avertissement	* تاعظ (1)
28, 204: complet, plein, copieux (opp. à المام)	* والمر (2)
92 ² : conformité	• وفتى (2)
25, 105: assistance divine	ا تَرْفيق (2)
108, 133: être conforme à, concorder avec	H وافق ه (2)
28: concorde	رفات (1)
	1 mil
11, 16: s'accorder (opp. à ختلف); 133: arriver par hasard	* دَفِي (٠) (١)
201: remplir envers qn. (une condition)	
28: recevoir complètement, être rempli	× اخترقی (1) * ټخه (1)
7: impudence, impertinence 131, 196: insolent, impertinent, impudent	رد (2) رقام (2)
	(۱) كۆڭد (۱) • • • • • • • • • • • • • • • • • • •
106: brûler, être incandescent 112 ² : incandescence, fait de brûler	ئو قد (2) ئو قد (2)
	الوقد (1) * قار (1)
121: gravité, dignité 51, 99, 139, 185: tomber, se porter (sur), produire un effet	
105*: effet	وطر (4) وُقره (1)
100-, 61166	(*/ */* /

```
38: bataille
                                                                        (1) 237,
                                                                     it تُو"قيم (1)
110: apposition du sceau royal
                                                                     vi المعام (1)
34: condamnation
                                                                        (1) A 56
34: qui condamne
                                                                     v تَرُورُ (1)
132: attendre
                                                                 • وَقَلْتَ ﴿ (9)
غ ____, 34: hésiter à propos de; ع _____, 84, 192: s'arrêter sur;
  connaître; 104: remarquer; 163: retrouver, découvrir; ..., 60, 200:
  s'arrêter devant qc.; 18, 90: hésiter à propos de
                                                                      الموقوف (2)
28, 64: exclusivement consacré à
                                                                        وَقُفَة (1)
97: arrêt
                                                                     ٧ كَوَكُف (1)
2: hésitation
73: Damiri, Caire, 1330, II, 177, 88, déclare que les waqwaq sont (1) وَاقْرُ اِلْنَ اِلْ
  des produits de plantes et d'animaux (de même BAHAQÎ, 109); Hay, VII,
  53=178 les cite mais n'en dit rien de plus. Ce sont «des êtres qui ressemblent
  le plus à l'espèce humaine. Ils sont le produit de grands arbres auxquels ils
  sont suspendus par les cheveux. Ils ont des mamelles et des organes sexuels
  semblables à ceux des femmes. Ils ont le teint coloré et ne cessent de crier
  «waq waq». Quand une de ces créatures est capturée, elle se tait et tombe
  morte» (Abrégé des merveilles, 138 et 677-8) V. aussi Dimašqi, 367 qui en fait,
  avec le palmier et le cocotier, un corps intermédiaire entre les règnes végétal
  et anımal
                                                                     (3)
118, 129, 131: dissimulation, réserve prudente (opp. à معنه )
                                                                     (l) ず[rv
89: préserver, garantir
                                                                     v تَوْتَدُ (1)
13: prudence
7: prudent (opp. à غبوط )
                                                                       المُحَوَّقِ (1)
                                                                    vnr اڻائي (2)
125, 187: craindre Dieu
                                                                 (1) 55 vm *
160: appui placé devant soi
168: constant
                                                                    (1) el Ze
207: garant
                                                                    * تكىل (1)
                                                                vm اتْكُل على (1)
87: se fier entièrement à
                                                                       ائِكال (1)
124: fait de compter sur, de se sier à
                                                                      (2) at 5 *
48, 67: naître
493, 130: descendance
                                                                         (4) J5
passim: enfant, produit, petit
                                                                  191: générateur
                                                                         والد (1)
 191: engendré
                                                                       الموالود (1)
 147: naissance
                                                                        (I)
 12, 32, 46, 60, 62: temps de la naissance
                                                                        ميلاد (6)
 129: disposition des astres au moment de la nausance; thèmes
                                                                       مُواليد (1)
   généthliaques v. Dozy, s.v.
                                                                       (1) S n
 169: produire
                                                                 * ١٧ مُولَّمُ ب (1)
 6: passionné de
 106: consterné
                                                                      (1) 310 *
```

106: frappé de stupeur	ıv ثمر \$1 (1)
62 ² : suivre	* دَلِي - (2)
136: amitié	(1) なりょ
69: v. אַען	(1) נֿצאַ
43: clients (= non-Arabes), mawālī	تموال (1)
4, 72, 124, 1442, 166: plus proche, plus convenable, plus digne	ارثلي (6)
184: se charger de	v تَرَثِّي ه (l)
203, 205: s'emparer de, dominer qc.	🗶 استئوالي على (2)
903, 207: donner, accorder	• وَهَبْ - (4)
106: être incandescent	 ٧ تَرَهْبَ (1)
102, 128, 141: faculté perceptive, instinct	* قصر (3)
12: produit de l'imagination (opp. à معتول)	تمونھو ہر (1)
32: faiblesse	🏓 قَمَنِ (1)
10, 26: faible	وايمن (2)
52: délabré, faible	* واو (1)
71 ² : malheur à	* رَيْلُ لِو (2)

ي

passim: part. du vocatif	(14) և *
33: qui ne lasse aucun espoir, désespéré	* ١٧ أمو لِيس (1)
66: si notre lecture est bonne (texte الملبهة), il s'agit d'une	 اليتسهة (1)
perle unique	
3, 14, 35, 110: main; au pl. ياد 90: bienfait, service rendu,	• يَد (5)
d'où: obligation	
58: peu important, minime	* يُبِير (1) * ياڤرت (2)
109, 114, hyacinthe	* ياۋوت (2)
26: état de veille	(1) zhá ž *
187: éveillé	يتظان (1)
122, 26, 28, 93, 97, 201: certitude acquise par le raisonnement	t (7) ئائىن *
(opp. à الله et الله)	
86, 112: caractère bénéfique; heureux effet	* يُسْنِ (2)
29, 123, 145 ² : du Yémen	يَجان (3)
184: serment	يَجِين ۾ أَيْمَانُ (1)
passim: jour; 382, 76: «journée», bataille; يو مُعنو 160, 204: (3	* يَزِم ﴿ إِيَّامِ (10
ce jour-là, à cette époque-là; au pl. 322, 37, 39, 44, 64, 10	1, 123, 155, 157,
165: jours, temps, âge, époque	

CLASSEMENT

PAR ORDRE DE FRÉQUENCE

Dans le glossaire, chaque mot est suivi, entre parenthèses, de l'indication de sa fréquence, mais pour faciliter l'élaboration ultérieure d'une liste-type basée sur des dépouillements multipliés, nous avons jugé utile de classer ici, par ordre de fréquence, tous les éléments de vocabulaire qui apparaissent au moins trois fois dans le texte. Nous avons tenu compte, quand cela nous a paru nécessaire, de l'indépendance des mots par rapport à la racine, mais nous avons souvent groupé verbe, maşdar et participes, en additionnant leur fréquence respective, de sorte que les chiffres indiqués ci-dessous ne correspondent pas toujours à ceux qui figurent dans le glossaire

qui figurent dans le giossaire							
24	قليل	32	جهل/جهل	61	41	552	ق
24	مَقَ	32		60	الدي	500	<u>ئەن</u>
23	الق	32	لیس لنس	58	هل	392	بير
32	حثير	31	تحشن	57	کن ۔	347	لو
22	أثمر	31	فصل /فضل	56	خار"	340 (ce que) la
22	حا لُف /خلاف	30	دعير	56	مم	328	¥
21	طويل	30	يومر	54	مثني -	242	کان
21	مار <i>ی/</i> مر ۱۰	29	آر س	53	الله	225	على
21	عز إح	29	دون	52	هدا	169	قال
20	إنيا	29	د کر/د ٹر	51	티	168	هن
20	أهل	29	لأن	50	1	165	کھن ۔
20	رغب /رغبة	28	بملآ	50	صار	138	АĬ
20	فمل ً/فثل	28	باس	49	يعلير	131	قد
20	متع /منع	28	كثير	49	عآبر	103	إلى
19	Li	27	حق	48	تو	102	31
19	ونجل	27		47	حِمَلٌ	102	
19	هده	26	ُحــَـن حالُ	47	عبد	99	ئر: إن
19	وصف ً/وخف	26	حالً	46	كما	93	ند ان
18	خلق/حلٰق	26	سُبَب	45	طو ل	91	16
18	زاد/زیاد3	26	عبل/عَبَل	43	ما (النظي)	82	آه.
17	أول	25	عرص عرص	42	الز 🔭 🐪	80	J
17	تولف	25	عيب	39	انت	80	هو
17	لو ٿ	25	نظر ً/ تطر	38	قدر	78	16
16	بلتي/يلناء	25	مر <i>سوامون</i>	35	صاحب	76	دئث
16	ປັ້ນ	25	مي	35	قتل/فشل	74	کیا
16	حسن	25	وجد	34	215	65	إدا
16	حقيلة	24	ہاپ	33	ای	64	غرف
16	قلب	24	pin/pin	33	Je / 3+	64	قو ل
16	تمذ	24	ظهر ً/طهود	33	ممنى	64	التُ (مثل)
16	44.3	24	أغبو	32	Pints	63	دای
			-				

8	صِدق	10	قطم/قسّم	12	ظلُّ/مَاتُ	15	
8	صفور	10	قامر	12	أعطى	15	سر إلسان
8	جأب	10	كوغير	12	ب سی عاقب/عتاب	15	المناز المناز
8	صنعة	10	سن س	12	ile.	15	عالم
8	ضحك/ضحك	10	ملك	12	عادة	15	اختلاب/اختلاف
8	عدد	9	- 1	12	قصور	15	عتا
8	يعر ق	9	إمامر	12	تبي	15	مكان
8	عزيبة	9	-	11	يەم يەم	15	إنصف/إنصاف
8	عظر	9	حسد/حسد	11	أيتى	14	خطا
8	عيات	9	جميل	11	يلم / بلوغ	14	دآس
8	۔ غیر	9	خاف/خوف	11	جاوز/مجاورة	14	طريق
8	أخرط/إفراط	9	دخل/دخول	11	جوهر	14	مللب ً/ مللب
8	فهد افغد	9	إدرك/إدراك	11	احتج/احتجاج	14	معرفة
8	إقراد	9	دری	11	حفظ /حفط	14	عفرة
8	تصة	9	دهب ⁄دهاب	11	دعا/دعاء	14	عفل
8	التطم/التطاء	9	رضي زمق	11	ادعي/ادعاء	14	ماء
8	فتر	9	مسألة	11	دليل	14	لا
8	كدا	9	· September	11	اراد/إرادة	13	أخذ
8		9	طهر	11	شهدً/شهادة	13	5
8	-	9	عظير	11	صواب	13	شاعر
8		9	غلب	11	فلك	13	صورة
8		9	855	11	قبيح	13	طهم /طهم
7		9	کلاه	11	سو/نسمان ما	13 13	فصل /فصل **!~
7	•	9	mus/mas	11	نطق مادان ما	13	قَتْلَ کتاب
7	-	9	نطواد داد	11 11	حر ل/حرث وقت	13	لبان
7		8	Ğ <u>l</u>	10	روب آب	13	لنات
7	9.7.	8	بدت آیطل	10	ング	13	انكر/إسكار
7		8	بیش بید	10	υſ	13	واحد
7			بعد ب ن /يساء	10		13	موضم
7		1	جبل	10	کر نان	12	أضُل
7	• • •		مبرن محکد	10	حَبَر *	12	27/22
7			ئوكىر خص	10	إخطأ	12	Park
	خصلة 7		خط / خط	10	حا لمي	12	Ther
7	در 7		زمان	10	رد /رد	12	چار
7	دن 7	8	سىيل	10	شر	12	7
:	زکیب 7	8	سىپىل يىمۇر	10	أشار/إشارة	12	خمر
7	شأت 7		ساحر	10	السافيناة	12	10/100
4	کبّه 7	8	سلَّد/تسليبر	10	طلد/خالد	12	ڈو/ڈات
	اصاب 7		اشہر یسو می	10	عبب	12	شديد
	ضرب[طبراب 7		يسو ک	10	اعتدل/اعتدال	12	شکر/شکر
	ضو-/ضياء 7		شبهة	10	عاند/معاندة	12	صتم/صنر
•	ىدل 7	8	يثمر	10	قدّم/تقديير	12	طبيعة

5	2.1 F 2	6			•	7	4
5	فتم /فشم	6	هلك/هلكة	6	رقيم	7	تميّهب/تميّهب
5	قباد کف	6	74-	6	رو <i>ټ</i> کان	7	عد: م المراجع المر
5	أفسد ذر «	6	صلة إولى	6	أ رري ال	7	تعر ص/تعرض درمت/ درده
5	فا ت شات			6	سنال پسر:	7	اعتل/اعنلال
5	فَاق قبد	5 5	ا ند اد/۱۳ ن	6	يسر ساكن	7	فضيلة
5	در. قصر/قصر	5	اتی/ا تیان اتخد/اتخاد	6		7	قائل/متابلة م
5		5		6	سهة • سيف	7	قدير قسير /إنسير
5	عامد سے ت	5	تاويل	6	شيه	7	قط ایسیر
5	قلمیر کرمر مذہ	5	<i>ىدى</i> ر 7- ئە	6	سىيە شخص	7	4 5
5	ميم لسلّ/لسل	5	تبام داده	6		7	ī.iš
5	نسل/نسل لقم ∫نقّم	5	جز م جہة	6	شیس آصبہ	7	
5		5	4.3	6	ولماء	7	قوة كمال
5	لئی/بئ ي وحم	5	جهد جاد/چو د	6	عدل/تمديل	7	رچان لکن
5	يد	5	حط	6	عدن إنقدين عو ه	7	ت
4	يه. امل/ أ مل	5	أحتى	6	مو س عاشر ب	7	مار س/مهارحة
4	الله /إلمق الأتمل/تا تُحل	5	ہس <i>ي</i> حبل	6	تدار	7	شار <i>حوالت</i> المسارك تملك
4	المن/\ هن المن/\ هن	5	خضير	6	عامة	7	تحير
4	الب/تأنيب الب/تأنيب	5	'حلق	6	ع ئ ق	7	انتظر
4	اعدا	5	حلى	6	عنی غریب	7	لغبة
4	بذل	5	سىي احتمار	6	فر ق	7	تامر ً
4	الصر الصر	5	حقم /دفع	6	فأسد	7	وثق/ثعة
4	بول	5	دل	6	فكرة	7	أدجب/ايجاب
4	بيت	5	دهب	6	فو ق	7	ادع
4	بياص	5	مرنوء	6		7	مملاد
4	بياب	5	رفع /دغم	6	قسلَ قدر	7	يترن
4	تامر	5	ستر ً	6	مقدار	6	ا کل/اکل ا
4	جاد -	5	سريع	6	اقتصد/اقتصاد	6	ايما
4	مچر	5	اسوك	6	اِف تر	6	نطن
4	جبال	5	8.3.2	6	قو هر	6	ثلميد
4	-چانس	5	شعاء	6	قوهم/تقويمه	6	ثبت/تفست
4	چو اب	5	شك"/شك	6	كبور	6	جزر جزر
4	جيّد.	5	شكل	6	کدت/کدب	6	nd duffee
4	أحبأ	5	اصطراد	6	تكلُّم/تكلُّم	6	عاجة ا
4	حجارة	5	طَرَف	6	کاد	6	Ę.
4	حديث	5	ظلام	6	ليل	6	دفيق
4	أحدونة	5	اطهر/اطهار	6	مذ	6	دام /دوام
4	حدث	5	عر"ف/تمريف	6	مات/مو ت	6	ಜ್ಞತ
4	حساب	5	تحضب	6	معر لا	6	مدهب
4	أحسن/إحسان حضر تعلظ	5	عالر عيْب	6	نصيب	6	جھن
4	حضر	5	عيب	6	نصيب نمهة	6	مر آلة
4		5	تَمَا فَلَ/تَمَاقُلَ	6	نافس/منافسة	6	ريبا
4	حباء	5	استفق	6	نباية	6	يدجل

3		4	*.		m 71		
3	مشق ثواب	4	وقم مد	4	عاقبة	4	احتاج
3	بو ب <u>پ</u> چدال	4	ولد	4	ع <u>ت</u> د عاقل	4 4	خاتبر
3	جد.ب تجر بة	3	وهب بارز	4		4	اخو∼ د د
3	عبر جل	3	ابن آتي	4	عبَّر عاش	4	حايلو
3	مبن جليل	3	اي آينو	4	عاش <i>هش"ا يف</i> ش	4	خفت
3	چیهام. خیهام	3	ایس ادب	4	عين رجين قبا د	4	خارير إدخل
3	جا ما	3	تادیب	4	فری	4	رسخن داري/مداراة
3	اجمد/إجماد	3	ادب	4	فارت	4	داء
3	جودة	3	ارتب	4	فظُّل	4	
3	جاد/جور	3	الد	4	عين اقبي	4	دئپ رئاسة
3	ب درور چوف	3	آمن آمن	4	، سي تنارت تنارت	4	رميد
3	خبب	3	أنى	4	- Jui	4	رب رسول
3	حديث	3	UT	4	قدم	4	رسون مرسل
3	حدقة	3	₹T	4	تتادم/تنادم	4	رشیق
3	انعو" حوكة	3	 اشو	4	قصد	4	رنمو
3	حركة	3	بدا	4	قضر	4	استراح
3	تحرمة	3	مدل	4	تقصير	4	زنبر
3	مُحرَّمة حرَّد	3	استندل	4	قضى	4	رال/زوال
3	حازر	3	ابدا	4	قياس	4	رير
3	احتنال	3	بادى	4	كيفية	4	سلامة
3	مُمحقّ	3	ېشر	4	لمن	4	ست
3	يعلر	3	ألما	4	اً لتي	4	ساق
3	حوت	3	بمزر	4	لامر	4	شريف
3	أحوش	3	يعو ص	4	مدسو / مناح	4	مفكل
3	أمحال	3	پشڻ	4	مرّة	4	شهوة
3	استحال	3	بقمة	4	أمر ۋ	4	شيطان
3	حيلة	3	يلاد	4	آمسات	4	أصايم
3	حيو ان	3	يلىم	4	مصوي	4	صنف
3	خرف	3	يقعير	4	مو"ە/تمويە	4	ضثم
3	حقيف	3	بلاء بـز	4	ميّز	4	ضئم ضر" طاعة
3	خلي	3	بيز	4	مال	4	में के
3	غرق حليف خلي خلي إخلاص أخلاص	3	اپ	4	مارُّز سالٌ تدمرٌ	4	اطنتي
3	2000	3	بهي	4	رن تر ابغا	4	اطبب/اطباب
3	خنفساء	3	ပည်း	4	تبر	4	اطال
3	تخيبل	3	استبائة	4	إدها	4	طير
3	حماء	3	اب بهي باژن استبانة تبع	4	تقم	4	عجیپ اعتدر/اعتدار
3	دهر ي	3	تراب	4	وحفة	4	اعتدر/اعتدار
3	مدور	3	تائد	4	أورث	4	بحوص
3	تدوي ه	3	تونة	4	ورشان	4	کر ص عریص
3	تدکر 	3	توثياء	4	المعالمة المعالم المعالمة المعالم المعالمة المعالمة المعالمة المعالمة المعا	4	عواض
3	تدویر تذگر ذئب مرکنه	3	₩ G	4	ZA _{co}	4	اعترى
3	مر تبة	3	تاه	4	الصل/الصال	4	***

3	7,26	3	'غدل	3	طست	3	رجم
3	محص	3	غملة غلبة مستملق	3	يضعف أصل أطلم طيب	3	رحية
3	امرإة	3	خلبة	3	أصل	3	رشافة
3	مريص	3	مستثفلق	3	Pakun	3	رفية
3	أمكن	3	فيحبو	3	طيب	3	رهبة
3	ملك	3	مخدر خيط قو قصل غيشل تنامخير	3	مليب	3	رشاقة رفعة رهبة دوب سرور
3	ملك	3	ڤو	3	عتيق	3	سرور
3	امتسع	3	فغل	3	عجور	3	سفاد سليبر
3	استنباط	3	تتنامخير	3	أعت	3	مسليبر
3	نشادر	3	ھا گدھ	3	عدل	3	مساير
3	فشبط	3	قدرة	3	طين عجور أعت عدل ممدن ممدن عداوه عدات عدات اعراني	3	تستى
3	تضب	3	تغدیم تغدیر قرأ / قراءة	3	عداوه	3	سئور
3	نصبر	3	تقدهر	3	علان	3	سهو
3	تاصر	3	قرأ / قراءة	3	عدثب	3	سو ٠
3	يصم	3	قريب	3	اعر ابي	3	سو اد
3	التي معص المرأة مريص ملك أمكن ملك المتبع ال	3 3 3	قریب متقارب	3	اعار ص	3	مسایر تستقی سنوز سوه سوه سواد ساق سیل
3	نقيس	3	قرص أقصى انتضى قلق / قلق	3	عرّاف عطر عيّب	3	سيّل
3	تستخص	3	أقصى	3	يعطب	3	شباب
3	للثمن	3	التضي	3	عيب	3	شرف
3	مساقلة	3	قَلْقُ / قَلْق	3	عقل	3	تشاغل شغم شكلة صغر صعة صعة صدر صدر صديق صداقة
3	بغى	3	إقلسر قيافة	3	عاله / علاج	3	شغم
3	لوء	3	قيافة	3	علتى	3	شكلة
3	أهدى	3	أقاويل	3	علر استعبل	3	صاد
3	أحر	3	قويَ	3	استعبل	3	صي
3	احدق آهيرُ هامة وجبُ صمة وافقَ	3	35/°25	3	عبود عبصر عاد عوان عوان	3	صبو
3	هامة	3	کري	3	عنصر	3	صحة
3	وجب	3	گري کدت کلب لحاب لحاب	3	عاد	3	صدر
3	in.e	3	"كلف	3	عوات	3	صديق
3	و افق	3	لحابير	3	عير	3	
3	اتفتى	3	لمعهر	3	عو الب	3	صليحة
3	توقد	3	لطيعب	3	اشتغر ت آغر ی	3	صفه
3	اتنق تر فد تقية	3	لسو	3	أغوى	3	صفاء صور يسبقر
3	وخير	3	2.3	3	غصب .	3	يصيغهر

اعزت المطلعة الكاثوليكية في ديروت ، طلع هسلذا الكتاب في الحادي عشر من شهر ايار سنة ١٩٥٥

ZIYĀD IBN ABĪ SUFYĀN, 122 — Vice-roi de l'Irak, dont l'énergie et la sévérité sont célèbres; m. en 56; v. E.I., s.v., IV, 1302-3, art. de LAMMENS.

ZUHAIR AL-BĀBĪ (?), 7 --- Non identifié.

AZ-ZUHARA, 29, 41 — La planète Vénus; v. E.I., s.v., IV, 1309-10, art. de HARTNER. Gähiz fait allusion à la légende d'après laquelle Vénus était une prostituée qui, grâce à la connaissance du «plus grand Nom», put monter au ciel, où Dieu la métamorphosa en comète (IBN QUT., Muhtalif, 10). La tentative d'explication de Samarqandi, 131, est intéressante: la légende est rapportée à Ibn 'Abbās qui voyait en Vénus et Canope des métamorphoses; Ibn 'Umar, quand il les apercevait dans le ciel, les insultait, parce que Canope était un ancien percepteur au Yémen (q.v. Suhail), et Vénus l'amie de Hārūt et Mārūt; en esset lorsque ceux-ci descendirent sur la terre, ils furent séduits par une semme d'une merveilleuse beauté à qui ils communiquèrent le mot magique grâce auquel ils pouvaient monter au ciel. Lorsqu'elle eut appris ce mot, elle s'en servit, mais Dieu la métamorphosa, tandis que Hārūt et Mārūt restaient à Bābil, emprisonnés; Samaroanni ajoute que selon d'autres, c'est une pure légende et que les sept planètes ont été créées ensemble, puis il conclut qu'un homme nommé Suhail et une femme du nom de Zuhara ont bien été métamorphosés en étoiles, mais qu'ils ne subsistèrent pas et allèrent en enfer.

ZOSIME, 191 — Il s'agit très probablement de Zosime le Panopolitain, savant grec du IIIe s. de J.-C., auteur d'ouvrages d'alchimic connus des Arabes; nous n'avons pas jugé opportun de rétablir la graphie correcte (رسيمورس), car la lecture رسيمورس s'est généralisée, et Zosime est même devenu Losinus dans les traductions latines; v. Buḥalā', à l'index.

ZURZŪR, 33 — Chanteur célèbre du temps d'ar-Rašîd; v. Aganī, à l'index.

- YAHYĀ IBN ZAKARIYYĀ', 40, 164 St. Jean-Baptiste; l'auteur fait sans doute allusion à Coran, XIX, 13: «Nous lui donnâmes l'Illumination (hukm) en son enfance»; v. E.I., s.v., IV, 1211-12, art. de CARRA DE VAUX.
- AL-YAMĀMA, 37 Région de l'Arabie centrale; v. E.I., s.v., IV, 1218, art. de Grohmann; sur les vieillards de ce pays, v. supra Targāna.
- YAMAN, 151 Le Yémen et les Yéménites; v. E.I., s.v., IV, 1218-22, art. de Grohmann.
- YA'UQ, 66 Idole de l'Arabie ancienne; v. Reste², 22-3, Freytag, Einleitung, 350.
- YAZĪD IBN AL-HĀRIŢ, 137 On ne sait à quel personnage l'auteur fait allusion. On connaît de ce nom un poète des Ḥazrağ qui fut tué à Badr (IBN Hišām, 182; Caussin, II, 312) et un gouverneur d'ar-Rayy à l'époque de 'Abd al-Malik ibn Marwān (Yāqūr, Buldān, III, 928).
- YAZĪD [II IBN 'ABD AL-MALIK], 151 C'est sur lui que les deux musiciennes de Médine, Ḥabāba et Sallāma (q.vv.) exercèrent une influence totale; v. E.I, s.v., IV, 1226, art. de Lammens.
- YUHANNÄ, 133 St. Jean, l'Evangéliste
- AL-YÜNÄN, 152 Les Iomens, les Grecs.
- YÜNĂN, 47 Fils de Japhet et frère de Qahtan, ancêtre des Grecs; v. Mas'uni, 11, 242-5.
- YONUS, 77 -- Jonas; v. E.I., s.v., IV, 1240-1, art. de Heller.
- YÜSUF, 163 -- Joseph; v. EI, s.v., IV, 1243-4, art. de HELLER.
- YUSUF IBN 'UMAR, 21 Gouverneur du Yémen et de l'Irak, m. en 126/744; il était de très petite taille; v E I., s.v, IV, 1241-3, art. de ZETTERSTÉEN.

Z, Z

- AZ-ZÄBIĞ, 64 Zabag = Sumatra; v. E I., s v, IV, 1247-9, art de Ferrand.
- ZABYA, 151 Chanteuse du Higaz. élève de Ma'bad; v. Agānī, I, 20; mais il peut s'agir aussi de l'esclave d'Abū Dulaf; v. Agānī, VII, 154.
- AZ-ZANĀDIQA, 138 Ce mot désigne ici très nettement les Manichéens.
- ZARĀDUŠT, 133 Zoroastre, Prophète du Mazdéisme.
- ZAUBA'A, 70 Nom d'un ğinn, chef d'une tribu de génies; on en fait un contemporain de Saţih (q.v.) ou l'un des sept génies qui ont écouté le Coran; v. Mas'odi, III, 352, 364; Freitag, Einleitung, 167; WZKM, VII, 180; Damiri, I, 344; Hay., VI, 71 = 231; Işāba, nº 2832; Šibli, 44; Reste², 151. Sur les tornades appelées Zauba'a, v. QAZWINI, 92.
- AZ-ZIBBĀ', 63 Zénobie, reine de Palmyre de 267 à 272 de J.-C.; v. Mas'ūnī, III, 189 sqq.; Ţab./Zot., II, 17 sqq.

- Tamim surnommé Şayyād al-fursān; il fut tué par Rubai'a Abū Du'āb al-Asadī; seul Hay., VI, 62=203 fait allusion à son ra'iyy; v. aussi Hay., II, 36=104, III, 132=426; Bayān, II, 185, III, 16, 19; Aġānī, XIV, 27; MAID., II, 11; 'Iqd, III, 290, 297 et à l'index; Ištiqāq, 138, 215; CAUSSIN, II, 572-3, 594.
- 'UTÂRID, 452, 155 La planète Mercure, qui joue un rôle important en astrologie; v. E.I., s v., IV, 1116-17, art. de HARTNER. Dans les deux passages où il cite Mercure, Ğāhiz fait sans doute allusion à la croyance d'après laquelle, chez les Indiens, cette planète provient d'une métamorphose analogue à celle de Canope et de Vénus (Hay., VI, 61=198).
- 'UTMĀN [IBN 'AFFĀN], 5, 89 --
- 'UYAINA IBN ḤIṢN AL-FAZĀRĪ, 89 Chef des Fazāra, il se convertit à l'Islam (parmi les مُولِنَا قَلْرِ بَلِيْكُ) puis prend part au mouvement de Țulaiḥa (q.v.), mais Abū Bakr lui accorde sa grâce; v. E.I., s.v. Ţulaiha, IV, 874a; Caussin, II, 457, 537, III, passim; Ya'QūBI, II, 66, 79, 144, 145; Bayān, II, 191; Hay., IV, 123=382; Usd, IV, 167; Ţabarī, à l'index; Isāba, nº 6151; Ibn Qur., Ma'ānf, 131-2.
- AL-'UZZĂ, 66 Déesse de l'Arabie ancienne; v. E.I., s.v., IV, 1127-8, art. de Buhl.
- 'UZZĀ SALAMA [IBN ABĪ ḤAYYA], 139 Devin de l'Arabie ancienne que Ğāḥiz considère comme le meilleur en prose rimée; v. Bayān, I, 280; Hay., VI, 62=204; Maid., I, 47 (à propos de l'expr. الاحدود على على).

W

- WABÂR, 39, 73 Pays et tribu de l'époque la plus ancienne, dans la moitié méridionale de l'Arabie; v. E I., s v., IV, 1131-33, art. de Ткатен.
- WADD, 66 Divinité de l'Arabie ancienne, à Daumat Ğandal; v. Reste², 14-18; Freytag, Einleitung, 349-50.
- WAHB AD-DALLĀL, 125 Il s'agit probablement d'un marchand à l'encan que fréquentait Ahmad ibn 'Abd al-Wahhāb.
- WĀŞIL IBN "ATĀ", 166 L'un des fondateurs du mu'tazilisme, m. en 131/748-9; v. E.I., s.v., IV, 1187, art. de Wensinck.

Y

- YÄĞÜĞ et MÄĞÜĞ, 23, 77 Gog et Magog; v. E.I., s.v. Yadjüdj, IV, 1204-5, art. de Wensinck. Ces peuples seront si nombreux qu'ils boiront toute l'eau de l'Euphrate et du Tigre ou du lac de Tibériade.
- YAGUT, 66 Idole de l'Arabie ancienne adorée par les Banu Madhig; v. Reste², 19-22; Freytag, Einleitung, 350.

- 'UBAID MUĞĞ (?), 139 Ce doit être un devin et un magicien; il est cité dans Hay., VI, 61=199, v. Glossaire, s.v. هيكل .
- AL-UBULLA, 51 Ville proche de Başra, dont la fondation est attribuée à Ardašër I^{or}; v. E.I., s.v. Obolla, III, 1036, art. de Kramers II est probable que la construction du rempart était mise sur le compte de Salomon ou des génies.
- 'UĞ, 38 Og de la Bible; v. E L, s v, IV, 1043-4, art de HELLER, et supra 'Anāq, celle-ci étant la fille d'Adam, il est parsois appelé 'Üğ ibn 'Unq que l'on explique par la chute sur son cou d'une montagne qu'il portait (TAB / Zot., I, 51).
- UMAIM, 39 Personnage mythique, petit-fils de Sām, qui s'établit en Perse où il fut le premier à bâtir des demeures fixes, certains l'identifient ainsi à Gayōmarţ, mais d'autres pensent qu'il se fixa dans le pays de Wabār (q v); v. Mas'ūpi, I, 78, II, 105, III, 292-3, IBN Hišām, 5.
- 'UMAR IBN 'ABD AL-'AZĪZ, 7, 182 ---
- 'UMAR IBN AL-HATTÄB, 85, 89, 107, 122 ---
- 'UMAR IBN HUBAIRA [AL-FAZĀRĪ], 7 Général et gouverneur umayyade m après 105/724; v EI, s.v Ibn Hubaira, II, 411, ait de Zetterstéen.
- 'UMĂRA IBN AL-WALID, 76 Personnage assez legendaire de l'époque du Prophète; c'est lui que les Quraisites conduisirent à Abū Tālib en lui demandant de l'échanger contre Mahomet, les ginnes le rendirent fou, v. Ibn Hišām, 168, sqq; Hay, I, 146 302, VI, 64 210, Isāba, nº 6817; Yaʿqūbī, II, 24, 28; Ištiqāq, 63, Tabarī, I, 1179.
- 'UQBA IBN SALAM, 21 Gouverneur de Başra de 147 à 151/765-68; v. Milieu, à l'index. Il ressort du texte qu'il était de petite taille.
- 'UTAIBA IBN AL-ḤĀRIŢ [IBN ŠIHĀB] AL-YARBŪ'Ī, 70 Guerrier des

- TASM, 39 Tribu légendaire des temps reculés de l'Arabie; v. E.I., s.v., IV, 726-7, art. de Brau.
- TAYYI', 41 Tribu de l'Arabie ancienne qui émigra du Sud vers le Nord, et se fixa au sud du désert du Nefūd; v. E.I., s.v., IV, 654-5, art. de Brau. L'expression طری الماها est un jeu de mots provoqué par le nom de la tribu; l'auteur de l'Ištiqāq, 228, l'explique, d'après Ibn al-Kalbi, par «entourer les points d'eau de pierres».
- TIHFA, 37 Colline sur la route de la Mekke; v. YAQUT, Buldan, III, 518.
- TUBBA', 44 Nom des anciens rois du Yémen; on ne sait auquel d'entre eux l'auteur fait allusion; v. Ibn Bābawaih, 102.
- TUBBAT, 64 Le Tibet; v. E.I., s.v. Tibet, IV, 780-2, art. de BARTHOLD. Les Arabes croient à l'origine arabe des habitants de ce pays; v. Reinaud, Inde, 42.
- TUGUZGUZIYYA, 138 Peuplade turque sur laquelle v. E.I., s.v., IV, 848-9, art. de Barthold. Ce peuple était manichéen au IV°/X° s., et sans doute aussi au siècle précédent; v. Mas'odi, I, 288, 300; Bîronî, Äţār, 206, 1.16 sqq.; Fluegel, Mani, 387.
- TULAIḤA AL-ASADĪ, 134 L'un des chess de tribus qui menèrent la ndda en se faisant passer pour prophètes v. E.I., s.v., IV, 874, art. de VACCA.
- AT-TAURĀT, 184 Le Pentateuque; v. E.I., s.v., IV, 742-4, art. de Horovitz.
- TUMUQRĂT, 191 On pourrait évidemment songer à Démocrate, Démocrite et surtout Hippocrate, mais il y a probablement une lacune car les paroles prêtées à ce personnage sont tirées de la Yatimat as-Sultān d'Ibn Al-Muqaffa' (apud Kurd 'Alī, Rasā'ıl al-bulaġā', 146) ou du Ğāwiḍān Ḥirad (ibid., 471) dont Ğāhiz s'est personnellement occupé. Le problème posé par cette citation dépasse donc le cadre de ce modeste index.
- AT-TURK, 160 Les Turcs.
- TUWAIS, 40 Nous avions songé à voir dans ce mot le nom du paon du Paradis (Kisā'i, 35-6; Langage des oiseaux, 28), mais il s'agit bien du chanteur Tuwais sur qui v. E.I., s.v., IV, 1035-6, art. de Farmer. Le passage dans lequel son nom est cité comporte en effet plusieurs personnages qui passent pour avoir un ginn parmi leurs parents; or, Tuwais est un muhannas et l'on sait que عنا المناف المناف المناف المناف المناف إلى الرجل الراق الرجل الراق الرجل الراق ومناف المناف ال

SUWA', 66 — Idole de l'Arabie ancienne dont le temple était à trois étapes de la Mekke; v. Reste², 18-19; Caussin, III, 241-2; Freytag, Einleitung, 350.

T, T, T

- TADMUR, 51, 63 Palmyre. D'après la légende, Palmyre aurait été construite par Salomon avec l'aide des génies (E I., s.v., Palmyre, III, 1090-1, art. de Buhl). Mais des auteurs anciens s'élèvent contre cette croyance, notamment Ğâḥiz, Hay., VI, 57=186; v. aussi Hamdāni, Iklil, VIII, 29-30, 135, Kisā'i, 267 sqq.
- TÄHIR, 125 Il s'agit de Tähir ibn al-Ḥusain, surnommé Dū l-yamīnain «l'ambidextre», qui fut un grand général 'abbāside, m. en 207/822; v. E.I., s.v., IV, 641, art de BARTHOLD.
- AT-TĂĠIYA, 66 On ne sait quel tyran (au sens musulman) est désigné ici. TAHLĀN, 114 — Lieu-dit.

ŢAḤYĀ, v. Bahyā.

- - a) Il est la muraille élevée par Alexandre contre les peuples de Gog et de Magog (Muḥaṣṣaṣ, IX, 153; Timār, 227; Rescher, Voc, s.v.; Lane, s.v.); or Tamīm passe pour avoir visité, emporté par les ğinn-s, toutes sortes de pays inconnus; bien que R. Basser, Tamim Dari, ne fasse pas allusion au Radm, on pourrait penser que Tamīm est allé jusque là;
 - b) d'autre part, Tamim aurait obtenu du Prophète une dotation en Palestine (alors aux mains des Byzantins الروم), consistant dans les quartiers de Habrûn, Bait 'Aınûn, Bait Ibrâhim et الرطوم (الرطوم) الرطوم (الترقومة) ; c'est certainement de ce côté qu'il faut chercher une solution et M. Massignon, qui s'est intéressé au problème (v. REI, 1951, 79-80) me conseille de lire صاحب الرطوم bien que le ms. porte nettement .
- TAMOD, 39 Nom d'un ancien peuple arabe, v. E.I., s.v., IV, 774, art. de Brau.

asservi les génies qui construisirent pour lui «des palais, des forteresses, des bains, des citernes; des restes variés de ces constructions sont signalés en Palestine, en Arabie et ailleurs» (E.I., s.v., IV, 557-8, art. de Walker). Hamdani, Ikiti, VIII, 135, remarque que l'on attribue à Salomon tous les monuments magnifiques, tandis que les antiquités sont rattachées à 'Ad.

Ğāḥiz fait également allusion aux rapports de Salomon et de la Reine de Saba' sur laquelle une huppe fut la première à lui rapporter des renseignements (v. E.I., s.v.); mais la question qu'il pose sur l'ignorance en laquelle était tenu Salomon à propos de la résidence de la Reine de Saba', lui est inspirée par les Dahriyya qui semblent dénier à Salomon toute espèce de pouvoir; Ğāhiz se sent d'ailleurs mal à l'aise pour leur répondre; v. Hay., IV, 30=86.

- SULAIMÂN IBN WAHB, 125 Vizir 'abbāside; v. E.I., s.v., IV, 560, art de Zettersteen.
- AS-SULLĀN, 38 Région de la Tihāma proche du Yémen où eut lieu, vers 481 de J.-C. (d'après Caussin, II, 27), une bataille entre les Taglabites et les Yéménites; v. Maid., II, 404, Yāqūt, Buldān, s.v.
- SURĂQA AL-MUDLIĞÎ, 70 «Pendant que Gabriel marchait sur la terre sous la forme de Dihya ibn Ḥalīfa al-Kalbī, Iblīs se montrait dans les rues sous l'apparence de Surāqa al-Mudliğī et aussi sous les traits du Šaiḥ du Nağd» (Hay, I, 145=299). Ce personnage se convertit néanmoins et mourut en 24/645; v. Hay., VI, 68=221; Iṣāba, nº 3115; Ya'QÜBĨ, I, 311; Timār, 93; Tabarī, I, 1296; Šiblī, 18; Caussin, III, 14-15
- 40, 65 Ce nom, également cité sous deux formes différentes et fautives désigne, dans le بندرت) et VII, 78=246 (بندرت) désigne, dans le doctrine mazdéenne, le Sauveur (Sōšyans; avestique Saošyant) qui, à la fin de chaque millénaire «naît surnaturellement de la semence de Zoroastre cachée dans un lac. Au moment où naît le dernier des trois sauveurs, le Söšyans par excellence, le combat final s'engage; les héros et les monstres démoniaques de l'histoire légendaire sont ressuscités pour combattre; enfin tous les morts sont ressuscités, la comète Gōtšihr tombe sur la terre qui s'enflamme, de sorte que tous les métaux se fondent et se répandent sur la terre comme un torrent brûlant. Tous les hommes, les vivants et les morts ressuscités, doivent traverser ce torrent, qui est pour les bons comme du lait chaud et, purifiés par cette épreuve, tous entrent dans le paradis. Après la lutte finale entre les dieux et les démons, qui aboutit à la défaite et à l'anéantissement de ces derniers, le Mauvais Esprit est rejeté, pour toute éternité, dans les ténèbres. La terre se fait unie et plate, et le monde purifié demeure éternellement dans un tranquillité imperturbable. Voilà le grand renouvellement» (Christensen, 148). L'analogie entre la conception de Sōšyans et du Mahdi a été mainte fois signalée; v. Söderblom, 226 sqq., 321; Kessler, Mani, 224; DARMESTER, Mahdi, 26; le même, Ormazd, §§ 180-192.

- ŠINIQNĀQ, 70 Nom de l'ancêtre d'une tribu de démons (Hay., VI, 71 = 231; Freytag, Einleitung, 167, WZKM, VIII, 68) et du démon inspirateur de Baššār ibn Burd (Hay., VI, 70=228; Timār, 55; Šiblī, 84; WZKM, VIII, 66).
- ŠIQQ [IBN SAB AL-KĀHIN AL-BAĞALÎ], 63 Devin contemporain de Satih (q.v.); v. E I, s.v, kāhin, II, 666a; IBN Hišām, 9 sqq.; Ţab./Zot, II, 170; Mas'ūdī, III, 353, 364, 395; Qazwini, 266; Prolég., I, 224; Il est compté parmi les individus qui avaient un ra'iyy (Bayān, I, 235) et les personnages éloquents (ibid., I, 281); certains voient en lui un ancêtre de Hālid al-Qasrī (Aġānī, XIX, 53; WZKM, VII, 181).
- SIQRA, 65 Nous avons une autre attestation de ce nom dans Hay., I, 166 = 340: علم المعارى تقول المهاري المعاري تقول المهاري المعاري - STRAF, 155 Ville de Perse, sur le Golfe Persique; v. E.I., s.v., IV, 463, art. de HUART.
- ŠU'AIB, 146 Prophète mentionné dans le Coran, que certains identifient à Jethro; v. E.I., s v , IV, 404, art de Buhl; Sidensky, 79.
- [SUFYĀN] IBN 'UYAINA, 8 Traditionniste et rapporteur de poésie, m en 198/814; v. IBN QUT, Ma'ārif, 221; Hay., à l'index
- AS-SUFYĀNI, 146 Imam attendu par les Sufyānides après l'avènement des Marwānides et des 'Abbäsides; v EI, s v Mahdī, III, 119a-b et bibliog. citée; ajouter notamment Birūnī, Āṭār, 212, Magdisī, II, 158, n. 4, Qurtur, 158; cp supra Ašaǧǧ.
- SUHAIL, 41 Canope, v. E.L., s v., IV, 527, art. de Schoy. Gähiz fait allusion ici à la croyance d'après laquelle Suhail était, avant de devenir étoile, percepteur ('aššār) au Yémen (Hay, I, 144=297, IV, 23=69, IBN QUT., Muhtalif, 10; WZKM, VIII, 62; v. infra, Zuhara).
- SULAIMÂN, 51², 141, 163 Le roi Salomon de la Bible, doué de merveilleux pouvoirs magiques et divinatoires; son pouvoir lui venait de son anneau sur lequel était gravé « le plus grand Nom», le nom ineffable de Dieu. D'après Tab./Zot., I, 59-60, le sceau de Salomon était un anneau à quatre faces apporté du Paradis et portant les quatre inscriptions suivantes: l'Empire est à Dieu, l'Excellence est Dieu, l'Autorité suprême est à Dieu; la Toute-puissance est à Dieu. Mais c'est généralement un hexagone étoilé portant le plus grand Nom (v. Doutté, 156 sqq.; Timãr, 44; une description très précise est fournie par Kisā'i, 278). Grâce à son anneau, Salomon avait

A son tour, Kessler, Mani, 365-9, reprend le passage de Gahiz, propose (368, n. 4) de lire and lieu de a sur et reproduit un texte grec tiré de J. B. Cotelerius, S. S. patrum apostolicorum opera (ed. nova, 1724, I, 543) qu'il traduit: «Ich verfluche den albernen Mythus des Manes, in welchem er sagt, der erste Mensch, das ist Adam, sei nicht uns ahnlicht von Gott gebildet worden, sondern von Saklas, dem Fursten der Hurerei, und von der Nebrod [sa femme] die er mit der Hyle gleich setzt, ruhrten Adam und Eva her».

H. Pognon, dans ses Inscriptions mandaites, ajoute une source syriaque, celle de Théodore Bar Khouni (début du Kème s. de J.-C.) qui copie Epiphane, mais signale (p. 191): «Achqaloun, fils du roi des Ténèbres dit aux avortons [des filles des Ténèbres]: «Donnez-moi vos fils et vos filles et je vous ferai une forme comme celle que vous avez vue [i.e. la forme du Messager qui avait rempli les Archontes de désir]». Ils les lui apportèrent et les lui donnèrent, mais il mangea les mâles et donna les femelles à Akbael, sa compagne. Namrael et Achqaloun s'unirent ensemble, Namrael conçut et enfanta d'Achqaloun un fils à qui elle donna le nom d'Adam; elle conçut et enfanta une fille à qui elle donna le nom d'Ève».

En 1908, Cumont montrait dans ses Recherches sur le Manichéisme (42-44, 73), l'identité entre Ašaqlūn et le Saklas des textes grecs; puis Chavannes et Pelliot, dans leur Traité manichéen (29, n. 1) reprenaient les conclusions de Cumont, tandis qu'Alfaric, Ecritures manichéennes, 50-1, citait Ğähiz d'après Kessler et renvoyait à Pognon. Benveniste (JA, 1929, 295) étend le problème en voyant dans Šaqlūn le démon mandéen Šiqlūn.

Le mythe de la création du premier couple humain est résumé dans Christensen, 187-8 (Adam et Eve = Gēhmurd et Murdiyānag; cp. supra Mašyah chez les Mazdéens) et dans Puech, 80 et note 328.

Il semble bien que Ğāḥiz connaissait exactement l'existence de ce Šaqlūn chez les Manichéens, mais dans le texte du *Tarbī* (§ 77), il mêle, sans doute à dessein, des notions mazdéennes et manichéennes.

- AS-SARĀDIN, 151 Localité du Perse où se trouvait Abū Dulaf avec son esclave Zabya; v. Aġānī, VII, 154. Le texte, en admettant qu'il soit correct, demeure obscur.
- AS-SARĀT, 37 Montagne des Azdites entre la Tihāma et le Yémen.
- SATIH [IBN RABI'A AD-DI'BI], 139 Devin fabuleux de l'Arabie antéislamique que la tradition met en rapport avec l'avènement de l'Islam; v. E.I., s.v., IV, 189-90, art. de Levi Della Vida.
- AŞ-ŞIN, 64 La Chine.
- SIND, 47 Basse vallée et delta de l'Indus; v. E.I., s.v., IV, 452-4, art. de HAIG.
- SINDĀD ou SANDĀD, 63 Château proche d'al-Qādisiyya, construit pas les Persans; il passe pour avoir été occupé par les Iyādites; v. Yāqūr, Buldān, III, 164.

- SALMĂN, 43 Compagnon persan du Prophète, devenu légendaire, surtout chez les Šī'ites qui le placent «à la suite immédiate de 'Alī dans la série des émanations divines» (E.I., s.v., IV, 120-1, art. de Levi Della Vida). Ğāḥiz fait allusion à sa place parmi les abdāl; v. Ibn Bābawaih, 96.
- ou شند ou شند (?), 146 Lecture douteuse.
- SĂM, 51² Sem. Sāmarrā, notamment, passe pour avoir été construite par Sem; v. Yāgōr, Buldān, III, 15; Mas'ūni, III, 141.
- AŠ-ŠĀM, 163 La Syrie.
- SAMARQAND, 51 Ville de Transoxiane dont le fondateur serait, d'après la légende arabe, Alexandre; V, E I., s.v., IV, 134-6, art. de SCHAADE.
- AS-SĂMIRI, 145 Le Samaritain, nom donné dans le Coran (XX, 87, 90, 96) à celui qui incita les Juiss à adorer le veau d'or; v. E.L., s.v., IV, 141, art. de Heller.
- SAMLAQA, 70 Il doit s'agir d'un devin ou d'un génie semblable à Zauba'a (q.v.) avec qui il est toujours cité; v. Hay, I, 150=309; Mas'ūnī, III, 352, 364.
- SANDĀD, v. Sindād.
- ŠAQLŪN, 77 Le point de départ pour l'identification de Šaqlūn est fourni par le texte suivant du *Hay*, I, 29 = 57, relatif aux Manichéens.
 - والدي يدل على م قلما أنه ليس في كتسهر كفل سائر ولا حد طريف ولا صنعة أدب ولا حكمة غريمة غريمة ولا فلسفة ولا مسأنة كلامية ولا تعريف صناعة ولا استخراب آلة ولا تعليم فلاحة ولا تدور حرب ولا منارعة عن دي ولا مناصلة عن نحلة ؛ وجل ما فسها ذكر المور والطلبة وتساكه الشماطين وتساعد العفاريت وذكر الصنديد (*) والتهويل بعمود الصميم (b) والاخبار عن شقلون وعن الهامة والهمامة وكله هدر وعي (°) وجرافة .
 - a) Şindid, le plus haut des Archontes; v. Fihrist, 331.
 - b) Texte الدنة Sur la «Colonne de Lumière», v. Puech, 83; Sulaiman d'Adana, 49.
 - c) C'est ainsi qu'il faut lire en deux mots et non مدرعي qui a paru énigmatique.

FLUEGEL, Mani, 246-8, ne cite pas Saqlūn, mais Saklas, et reproduit notamment le passage suivant de St.-Augustin (De Haeres., 46) : «Adam et Evam ex parentibus principibus fumi asserunt natos, cum pater eorum nomine Saclas sociorum suorum fetus omnium devorasset, et quidquid inde commixtum divinae substantiae ceperat, cum uxore concumbens in carne prolis tanquam tenacissimo vinculo colligasset».

Alors que Fluegel ne connaissait pas le passage de Gățiz, Von Kremer, Gebiete, 36-9 (trad.), 71-2 (texte) est, semble-t-il, le premier à le citer et à indiquer un rapport entre Saqlun et le Saklas indiqué par Théodoret, Epiphane et St.-Augustin.

- 230; Ağānī, XXI, 65. Il avait les yeux bleus (Hay., V, 101 = 331) et il ressort du texte qu'il était de petite taille.
- AŠ-ŠAIH AN-NAĞDİ, 70 D'après la tradition, les Quraisites qui s'étaient réunis pour prendre une décision au sujet du Prophète, avaient parmi eux Iblīs sous l'apparence d'un vieillard qui prétendait venir du Nağd (ou de Syrie). Il conseilla à l'assemblée de mettre Mahomet à mort; v. Ibn Hišām, 323-25; Timār, 196; Hay., I, 145=299, VI, 49=163, 68=221; Tab./Zot., II, 461 (en II, 458-59, il fournit une version différente et place dans la bouche de Walīd ibn al-Muğīra les paroles attribuées d'ordinaire au vieillard); v. aussi Šiblī, 19, 187, 219 sqq.
- SAIHAN, 39 Torrent du sud-est de l'Asie Mmeure = le Saros, qui passait pour un des fleuves du Paradis; v. E.I., s.v., IV, 77-8, art. de Babinger; supra Furât
- ŠAIŞABĀN, 70 Chef et ancêtre d'une tribu de démons; v. Qazwīnī, 167; YāQūt, Buldān, s.v. Dil', III, 476; Ḥay., VI, 71=231; Freytag, Einleitung, 167; WZKM, VIII, 68; Timār, 55. Le démon de Hassan ibn Tabit appartenait à cette tribu:

- ŠAIT IBN ĀDAM, 133 Seth. Ğāḥiz fait probablement allusion au fait que Seth passe pour avoir reçu, après son père, le deuxième livre révélé (29 ou 50 feuillets), v. Ibn Qut., Ma'ārif, 10; Samarqandī, 113; Fihrist, 22. Mas'ūdī, III, 339, rapporte une opinion d'après laquelle Seth, Zoroastre, le Messie, Jonas et deux autres ont été des lumières sans corps.
- AŠ-ŠAITĀN, 70, 72, 85, 184, 185, 186 Satan.
- AS-SĀKIN v. Bunţus.
- SALĀMA IBN ĞANDAL, 134 Poète antéislamıque; Ğāḥız fait probablement allusion au fait qu'il emploie le nom d'Allāh dans certains de ses vers; sur cette question, v. E.I., s.v., IV, 95-6, art. de Krenkow.
- ŞÄLIḤ, 146 Prophète qui sut envoyé au peuple arabe des Tamūd; v. E.I., s.v., IV, 111, art. de Buhl.
- ŞÄLIḤ IBN 'ALĪ, 125 Gouverneur d'Égypte, puis de Palestine, d'Égypte et d'Ifrīqiya, m. en 150/768; v. E.I., s.v., IV, 116, art. de Grohmann.
- ŞĂLIḤ AL-MUDAIBIRI, 139 Cité dans Hay., IV, 61 = 198 et Fibrist, 310, parmi les magiciens qui font des incantations et obtiennent l'aide des démons; son nom est altéré dans Šibli, 101.
- SALLĀMA, 151 Esclave chanteuse de Yazīd II; v. Ḥabāba; la notice de l'Aġānī est exploitée par 'Amrūsī, Muġannyāt, 86-95; v. aussi Bayān, II, 101, 102; Mas'ūdī, V, 446-53, 505; cette chanteuse est appelée Sallāmat al-Qass, et il ne faut pas la confondre avec Sallāma az-Zarqā', sur qui v. 'Amrūsī, 108 sqq.

- الروشت 150— Ce nom, qui apparaît, dans Hay., sous la forme زير شت serait celui de l'adversaire de Fahlabad (au lieu de Sergius); v. supra Fahlabad.
- RUFA'IL, 154 Nom de l'ange chargé de Jupiter (Christensen, 191; Kessler, Mani, 258; Dozy de Goeje, Nouveaux documents. Mais nulle part il n'est question de l'invention du barbiton.
- AR-RUM, 64, 138 Les Byzantins.

الرطوم 76 --- v. Tamim ad-Dārī.

S, Š, Ş

- SABA', 63, 137, 163 Peuple et État du Sud-Ouest de l'Arabie; v. E.I., s.v., IV, 3-19, art. de TKATSCH.; infra, Sulaimān.
- AŠ-ŠA'BĪ, — Traditionniste célèbre de Kūfa, m. vers 110/728, v. E.I., s.v., IV; 252-3, art. de Krenkow.
- SĀBŪR, 150 Il semble y avoir là une confusion de la part de Ğāhiz, car il s'agit non de Sapor, mais de Chosroès II Parviz; v. supra Fahlabad.
- SA'D, 66 Idole de l'Arabie ancienne; v. Reste2, 59, FREYTAG, Einleitung, 351-2.
- SA'D [IBN 'UBĀDA AL-ḤAZRAĞĪ], 76 Compagnon du Prophète; v. E.I., s v., IV, 32, art. de Zetterstéen. D'après la légende, il fut tué par les ğinn-s qui le rendirent malade parce qu'il avait uriné dans un trou, les ğinn-s (sic) ont composé à ce propos les vers suivants:

- v. TABARI; à l'index, SAMARQANDI, 99, Ištiqāq, 269; Hay, I, 146=302; Ağānī, 1X, 151; ŠIBLI, 137, Restez, 173, LOTH, Classenbuch, 80.
- SAFSAF YĀSĪNIYYA (?), 141 Un problème insoluble est posé par ce nom qui apparaît sous la forme Šafšaf dans Hay., I, 150=310.
- [SAĞĀḤI] BINT 'UQFĀN [AT-TAMĪMIYYA], 134 Prophétesse et devineresse qui prétendit à la prophétie et épousa Musailima (q.v.), elle s'appelait Umm Sādir bint Aus ibn Hikk ibn Usāma, ou bint al-Hāriţ ibn Suwaid ibn 'Uqfān; v. E.I., s.v., IV, 46, art. de Vacca
- AS-SĀ'IB IBN ṢAIFĪ, 5 Compagnon du Prophète; Ğāhız, Bayān, I, 250 (en II, 20, il l'appelle as-Sā'ib ibn Abī Ṣaifī), reproduit les paroles du Prophète; v. aussi Țabari, III, 2387, 2398; Iṣāba, nº 3066. Mais c'est à son fils Qais que le Prophète aurait dit la phrase reproduite dans le texte (Iṣāba, nº 7176).
- SA'ÎD IBN QAIS, 21 Général, compagnon de 'Ali; il commandait les Hamdan; v. Mas'odi, IV, 354; 'Iqd, III, 340; Tab./Zot., III, 581; Ya'QOBI, II,

du Hayawan cite en note (IV, 325, n. 6) un texte d'Ibn al-Kalbi d'où
ressort que le père de Quḍā'a, Mālık ibn Ḥimyar étant mort, sa veuve
épousa Ma'add ibn 'Adnān, dont Quḍā'a devint ainsi le fils adoptif.

QURAIŠ, 8, 176 —

R

RABĀḤ/RIYĀH IBN KUHAILA (?), 139 — Célèbre devin et magicien surnommé 'arrāf al-Yamāma; un vers indique qu'il était aussi guérisseur:

Je dis au 'arrâf de la Yamama: soigne-moi, et, si tu me guéris, tu seras un vrai médecin.

Son nom distère avec les sources : Riyāh ibn Kuhaila, dans *Timār*, 81-2; Rabāh ibn Kaḥla dans *Huy.*, VI, 62 = 204; Riyāh Abū Kalḥaba dans Ibn Qur., Šī'r, 396; Rabāh ibn 'Ağala dans *Prolégomènes*, I, 224.

- AR-RABI' IBN DUBAI' (?), 60 Compté au nombre des macrobites, Ham-DANI, Iklīl, VIII, 229-31, l'appelle الربيم بي صبر et lui assigne 200 ans; Mu'ammarīn, 5, le nomme Rubai' ibn Dabu' al-Fazārī et le fait vivre 340 ans; T.A., s.v., donne aussi Rubai'; Tabarī, I, 1254 et Ibn Bābawaih, Ikmāl, 304, donnent
- RADWÄ, 73 Montagne à sept étapes de la Mekke. Les Šī'ites Kaisānites croient que Muhammad ibn al-Ḥanafiyya y demeure entre un hon et une panthère (mmr); deux sources d'eau et de miel y coulent; c'est de là qu'il sortira pour emplir la terre d'autant de justice qu'elle l'était d'iniquité; v. Qazwīnī, 149; Abriss, I, 189; Yāqōr, Buldān, II, 790, etc.
- RĀFI' IBN HURAIM, 17 Poète antéislamique; v. Amâlî, II, 182, Buḥalā', λ l'index; Hizāna, IV, 367.
- RĀFI' [IBN 'UMAIR] AL-MUḤIŠŠ, 63 Guide des premiers temps de l'Islam, devenu proverbial; v. Ibn Qut., 'Uyūn, I, 142-3; Şahāh, s.v.; Buḥalā', à l'index; Iṣāba, nº 2541, semble le confondre avec Du'aimīş ar-Raml (q.v.).
- AR-RAMMĀḤ, 134 Ibn Mayyāda, poète sur lequel v. Ibn Qur., Šī'r, 484-5; Agānī, III, 88 sqq.; Abriss, I, 184-6.
- RIB'I, 134 Il s'agit sans doute de Rib'i ibn Ḥirāš, des Banū 'Abs de Kūfa, qui passe pour avoir parlé après sa mort et avoir dit (*lštiqāq*, 170): رأيت رني ربيان ورب عير فضيان ووجدت الامر دون (أ) حيث تدهبون فلا عير فضيان ووجدت الامر دون (أ) حيث تدهبون فلا --- v. aussi Ţabari, II, 128, III, 2406; Ya'Qōbi, II, 338.

- AL-QA'QÄ' IBN ŠAUR [ibn an-Nu'mān aḍ-Dihlī], 85 L'un des «suivants» et personnage important de l'époque umayyade; v. Lisān al-mīzān, IV, 474; Ištiqāq, 211; 'Iqd, III, 311; Hay., VI, 107 == 327; Bayān, I, 55, III, 203; Timār, 377; Tabarī, II, passim.
- QĂRŪN, 66 Le Coré de la Bible dont on a fait, à cause de ses richesses et de sa science, l'un des fondateurs de l'alchimie (E.I., s.v., II, 827-8, art. de Magdonald). Le Fihrist, 352 (trad. apud Berthelot, III, 27), précise que la révélation de «l'œuvre» a été «faite par Dieu à Moise et à Aaron [pour dorer le Tâbût at-Taurât, Kisā'i, 229] et que celui qui opérait en leur nom était Qārūn. [D'après Kisā'i, 229, la sœur de Moise était la femme de Coré et c'est elle qui apprit l'alchimie pour l'enseigner à son mari]. Celui-ci ayant accumulé beaucoup d'or et d'argent et en ayant formé des trésors, fut, sur la prière de Moise, enlevé par Dieu, qui s'était aperçu de l'arrogance, de l'orgueil et de la méchanceté que lui avaient inspirés les richesses qu'il détenait». D'après Tab./Zot., I, 382-4, il était primitivement orfèvre; v. aussi Šiblī, 218, Sidersky, 95-97.
- QĀSIM AT-TAMMĀR, 19, 53 Mu'tazılıte contemporain et ami de Ğāḥiz; v. Buḥulā', à l'ındex.
- QAŞR AL-HĀĞARĪ, 17 Non identifié.
- QIRĀ et 'IRĀ, 40 Alexandre le Grand est fils de Philippe et d'Olympias, mais on lui attribue une naissance surnaturelle, en lui donnant pour père un ange, comme à Bilqīs (Hay, I, 86=188, Timār, 226, Bahhaqī, 108; Kisā'ī, 287, Šiblī, 70). Son père est appelé 'Irā où l'on peut reconnaître le syriaque إنه عمله = ange (cp. Daniel, IV. 14 عمله), à sa mère, on donne le nom de Qīrā qui fait songer à عنواد maîtresse, mais il est assez curieux de rencontrer pareille association Bīrūnī, India, 47, écrit à propos des parents d'Alexandre إن تقطيعا بوس منك مصر المعرب المسرد واحتنى في المام الما
- QIŠŠA, 139 Sorcier juif
- QUDA'A, 41 Groupe de tribus auquel H LAMMENS a consacré dans l'E.I., II, 1157-8, un art. qui ne semble pas toujours très clair. La question posée par Gāhiz qui demande si les Qudā'a descendent de Ma'add ibn 'Adnān ou de Mālik ibn Ḥimyar, est provoquée par une modification dans la généalogie de ces tribus. D'abord agrégés aux 'Adnānites, les Qudā'a, sans doute pour des raisons politiques, s'affilièrent au groupe yéménite; c'est à ce revirement que font allusion les vers cités par Ğāhiz dans Ḥay., IV, 107=325, sur le passage des Qudā'a aux Qaḥṭānites après avoir été Nizārites. Les généalogistes trouvèrent évidemment des raisons valables à ce revirement et l'éd.

- NCH, 37, 38, 77, 188 Le Noé de la Bible; v. E.I., s.v., III, 1013-14, art. de Heller. Il passe pour avoir vécu 1000 ans (Timār, 31) ou même 1450 (Mu-ammarin, 1-2) et sa longévité est proverbiale chez les Musulmans.
- AN-NUMAIRI, 76 Il s'agit probablement de Šarīk ibn Ḥunāsa qui rapporta une feuille d'un arbre du Paradis (Hay., I, 146 = 301).
- AN-NU'MĀN IBN AL-MUNDIR, 21, 47, 137, 145 Le dernier roi lahmide d'al-Ḥīra (vers 580-602 de J.-C); né paien, il se fit baptiser à la suite d'un incident rapporté ci-dessus (s.v. Hišām ibn Ḥalaf).
- NON, 43 Nom du poisson dans le ventre duquel Jonas resta 40 jours (v. Coran, XXI, 87; TAB./Zor., II, 132; Hay., VII, 62-3=207). D'après Ibn Qur., Muhtalif, 10, les Élus du Paradis mangeront du foie du poisson qui supporte la terre.

P

- PLATON, 83, 166, 190 --- v. E.I., s.v. Aflaţūn, I, 177-9, art. de Carra de Vaux.
- POLÉMON, 191, 193 Écrivain grec qui paraît avoir vécu au Hème s. de J.C.— et n'est peut-être pas Polémon de Laodicée —. Les Arabes ont connu de bonne heure son Traté de physiognomonie (Hay., III, 146; YA'QŪBĪ, I, 135; IBN ḤAZM, Tauq/BERCHER, 83) qui a été édité à Alep en 1929, on en trouvera une analyse suivie d'une bibliographie dans Mourad, Physiog, 44-46.

PYTHAGORE, 150 ---

Q

- QAF, 44 Nom de la montagne qui entoure le monde terrestre; v. E.I., s.v., II, 654-6, art de Streck; Blachère, Introduction, 147.
- QAḤṬĀN, 41, 1452 Nom de l'ancêtre de tous les Arabes du Sud, les sources arabes lui donnent généralement les ascendants suivants: 'Ābar-Šālaḥ-Arfaḥšaḍ-Sām-Nūḥ; v. E.I., s.v., II, 669-71, art. de Fischer.
- QAINAS, v. Buntus.
- QAIS IBN ZUHAIR, 33, 125 Chef des 'Abs; c''est lui qui prit part à la bataille de Dāḥis et Gabrā'; surnommé Qas ar-ra'y «Qas l'avisé», il est surtout connu pour sa sagesse dont Caussin, II, 413, donne un exemple; on dit en proverbe إدمى من قيس به رهبر (MAID., I, 284; Ḥay., IV, 30=84) mais il est aussi compté au nombre des poètes (Ya'QÜBI, I, 311); v. encore TABARI, II, 1096; IBN QUT., Ma'ārif, 37, 262.
- QAIŞAR, 44 Désignation habituelle de l'Empereur d'Orient; v. E.I., s.v., II, 699-700, art. de Schaade.
- AL-QAL'A, 156 Peut-être s'agit-il de Kalah (al-Qal'a), ville de l'Inde où se fabriquaient des sabres renommés; v. YAQÜT, Buldān, IV, 162.

- NAHR BALH, 39 Désigne chez les auteurs arabes le Ğaiḥūn = Oxus = Amū Daryā; v. E.I., s.v. Djaiḥūn, I, 344-7, art. de Barthold. Ce fleuve serait le premier créé par Dieu (Ibn Qur., Mafārif, 7); v. supra, Furāt.
- NÄ'ILA, 66 v. supra, Isäf.
- NAKIR, 77 v. supra, Munkar.
- NAȘR IBN DUHMĀN, 60 Il ne donna qu'à 190 ans des signes de décrépitude; sa tribu (Gațafăn) qui avait encore besoin de lui, demanda à Dieu de lui rendre sa lucidité et sa jeunesse; ce vœu fut exaucé, mais Nașr ne tarda pas à mourir; v. Mu'ammarīn, 70; 'Igd, III, 299; ȚABARĪ, III, 2364.
- NAȘR IBN AL- ḤAĞĞĀĞ, 107 Très bel homme recherché par les femmes; 'Umar, après lui avoir fait couper les cheveux, dut l'exiler à Başra; v. Işāba, nº 8839; Bayān, II, 205; Ḥay., IV, 73 = 217; ṬABARĪ, III, 480; SUBKĪ, I. 147, sqq.
- AN-NATF, 66 An-Națf ibn Ğubair ibn Hanzala al-Yarbū'i s'empara, en pillant une caravane envoyée par le vice-roi du Yémen à Parviz, de deux sacs de pierreries et de bijoux d'or. Après avoir vendu son butin et distribué de l'argent aux indigents pendant un jour entier, il demeura encore riche de ce qui lui restait (Caussin, II, 575-6). Il est resté proverbial et l'on dit: المناف المناف المناف المناف المناف المناف المناف المناف المناف المناف المناف المناف المناف المناف المناف المناف المناف المناف المناف (Maid, II, 373; Timār, 109-110; 'Iqd, III, 12, 13); v. encore Ibn Nubāta (marge de Şafadī, I, 46-48).
- AN-NAZZÄM, 33, 166 Ibrāhīm ibn Sayyār an-Nazzām, célèbre mu'tazılıte maître de Ğāhız, m. entre 220 et 230/835-45, v. E.I., s.v., III, 953-4, art. de Nyberg.
- AN-NIL, 39, 80 Le fleuve Nil, v. E.I., s.v., III, 979-84, art de Kramers La remarque relative au cours du Nil se retrouve chez d'autres auteurs, notamment Qazwini, 164 (v. E I, 980a) L'expression לבשות s'explique par la croyance au fait que tous les fleuves baissent quand le Nil monte (E.I., 983a); quant à l'expression (בשות), elle semble s'expliquer par le fait que les sources du Nil n'étaient pas connues et que le fleuve paraissait avoir partout un débit uniforme Abū L-Mahāsin, Nuğüm, I, 35-39, réunit un certain nombre de traditions sur le Nil et les autres fleuves du Paradis; on notera que Joinville, xxv, connaissait déjà cette origine.
- NIMROD, 51 Le Nimrod de la Bible; v. E.I., s.v. Namrūd, III, 900-2, art. de Heller.
- NITAS, v. Buntus.
- AN-NÜBAHÄR, 63 Temple du feu à Balh; v. Mas'ūbī, IV, 47 sqq., Yāqūr, Buldān, s.v.; Qazwīnī, 221; Ibn al-Faqīh, 157, 322-4, etc.
- NUHM, 66 Idole de l'Arabie ancienne; v. Reste², 57-8; Freytag, Einleitung, 357.

- 5=17; IBN QUT., Ma'ārıf, 216; YA'QÜBĪ, II, 337, 443; ȚABARĪ, à l'index; Bayān, à l'index; Massignon, Cadis, 107.
- MUHĀRIQ, 33 Muhāriq ibn Yahyā, maulā d'ar-Rašīd, chanteur célèbre, m. sous Mutawakkil; v. Abriss, II, 83-6; Bayān, I, 123; Hay., VI, 6=16; Agānī, XXI, 143; 'Iqd, VII, 5, 33.
- MUHĀRIQ IBN GIFĂR, 21 Non identifié; il ressort du texte qu'il était de petite taille.
- MUNKAR, 77 Munkar et Nakīr, noms de deux anges qui examinent et punissent éventuellement les morts dans leur tombe; v. E.I., s.v., III, 174, art. de Wensingk.
- MÜRISŢUS/MĪRISŢUS, 150, 192 «Auteur grec (?) d'ouvrages sur des instruments de musique, qui n'ont été conservés qu'en arabe» (E.I., suppl. s.v., art. de FARMER qui essaie d'identifier ce personnage et pense que Mûristus, Mûrtus et Mîristus ne font qu'un).
- MŪSĀ, 146 Moise. Le mot ğirāb, qui apparaît dans un vers cité ci-dessus (s.v. Kuwair), fait peut-être allusion à Coran, XVIII, 59 sqq.; v. aussi Hay., IV, 53=158.
- MUSAILIMA AL- ḤANAFĪ, 134 Prophète des Banū Hanīfa, contemporain de Mahomet; v. E I., s v., III, 796-7, art. de Buhl; sur ses procédés, v. Ibn Qur., Ma'ārīf, 178.
- AL-MUŠAQQAR, 38, 63 Château fort situé dans le canton de Hağar et occupé par un corps de cavaliers persans (Asābiḍa) dont le commandant était surnommé al-Muqābir (Caussin, II, 576 sqq.; Ğawālīqī, 10-11; Yāqūt, Buldān, IV, 541-2). L'histoire connaît un «yaum al-Mušaqqar» (Maid, II, 399) et un «yaum şafqat al-Mušaqqar» (Timār, 109).
- AL-MUSTALIQ IBN SA'IDA, 151 3 Surnom de Ğadima ibn Sa'Ida (ou Sa'd) qui fut le premier à chanter dans la tribu de Huzā'a (Surnoms, 226-7; BAIHAQI, 395, précise ندى بالركبائية; FREYTAG, Einleitung, 142).
- AL-MUŠTARĪ, 29, 75, 114 La planète Jupiter; v. E.I., s.v., III, 800-1, art. de Hartner.
- AL-MUZLIM, 44 v. Buntus.

N

- NĂBIGA BANĪ ĞA'DA, 60 Ce poète célèbre passe pour avoir vécu 200 ans (Mu'ammarin, 71).
- AN-NAḤḤĀR IBN AUS AL-'UDRĪ, 63 Généalogiste arabe du ler s.; v. Ḥay., I, 179=365, III, 65=210; ṬABARĪ, II, 214; Aģānī, VII, 95; Qāmūs, s.v.; Bayān, à l'index; Iṣāba, nº 8855, qui l'appelle النباء.

ضَمَنة اللساك وإغلياء القبّاد يزعمون إن لهر خاصّة "fournit les précisions suivantes ضَمَنة اللساك وإغلياء القبّاد يزعمون إن لهر المدهب ، يسريه لهر المودان ويُشهِ لهر الظلمة ليئةنهر شيطان قد وثِل نهر يقال له المدهب ، يسريه لهر المودان ويُشهِ لهر الظلمة ليئةنهر وليريهر المجب إدا [إذ]] ظنوا ان دلك من قبل الله تعالى . v. aussi Qazwīnī, 371; WZKM, VII, 187. II est remarquable que ce nom

désigne maintenant l'un des sept rois terrestres des génies (Doutté, 121).

- MUĞÄHID, 8 Il s'agit probablement du tābi'i Muğāhid ibn Ğābir, connu sous le nom d'Ibn Ğubair.
- MUĞAZZIZ AL-MUDLIĞİ, 63, 123 Muğazziz ibn al-A'war ibn Ğa'da, qā'ıf (q.v.) contemporain du Prophète; on ne saıt cependant s'ıl s'est converti; v. Işāba, nº 7731. On signalera que muğazzız «tondeur» est l'équivalent de qā'if (v. E.I., s.v., kıyāfa, II, 1108b). V. encore Lısān, XI, 2025; Goldziher, Muh. St., I, 185; Hay., I, 56=124; Usd, IV, 303.
- MUĞĞA'A IBN MURĀRA, 21 Chef des Banū Ḥanīfa et compagnon de Musailima (q.v.); il fut fait prisonnier par Ḥālid ibn al-Walīd, mais il obtint des conditions de reddition acceptables en jurant de respecter l'Islam; Ḥālid épousa même sa fille; v. Tabarī, I, 1937-56, passim; Hay., IV, 119=371; Bayān, III, 276; Ištiqāq, 209; Usd, IV, 300; Ya'qūbī, II, 146-7, Caussin, III, 371, 372, 375-7; Isāba, no 7722; Timār, 18; Marzubāni, Mu'ğam, 472. Il ressort du texte qu'il était de petite taille.
- MUGGA'A IBN SI'R [AS-SA'DI], 21 Il fut proposé par al-Hağğağ pour gouverner le Hurâsân (ȚAB., II, 1140-1), il ressort du texte qu'il était de petite taille.
- AL-MUHABBAL, 70 Rabī' (ou Ka'b) ıbn Mālık ibn Rabī'a, poète m. sous 'Umar ou 'Umān; v. Caussin, II, 596-7; Surnoms, 214; Agānī, XII, 40-45; Mu'talif, 177, Ibn Qut., Ši'r, 250; Bayān, II, 63; Ištiqāq, 157; Mufaddaliyyāt, 207-224; Qazwīnī, 373; ZDMG, XLV, 688. Le nom de son démon est 'Amr; v. Hay., VI, 69=225; supra, s.vv., 'Amr et Mishal.
- AL-MUHALLAB, 77 Célèbre général arabe, m. en 82 = 702-3; v. E.I., s.v., 111, 684-5. TAB./Zot., parle d'une pleurésie, «maladie qui coinmence par une fluxion, gagne ensuite la poitrine puis les intestins », mais Ğāhiz, al-Qaul fi l-bigāl, 208a déclare qu'il est mort sur le dos de sa monture.
- MUHAMMAD, 182— Il semble qu'il s'agisse, non point d'un nom quelconque comme l'a compris un copiste qui l'a remplacé par 'Amr mais plutôt d'Ibn az-Zayyāt (v. le suivant).
- MUḤAMMAD IBN 'ABD AL-MALIK, 33, 82— Le vizir Ibn az-Zayyāt, dont la kunya est Abū Ğa'far, ministre de plusieurs 'Abbāsides de 834 à 847; m. en 233/847; v. E.I., s.v., III, 714-5, art. de Zetterstéen.
- [MUḤAMMAD IBN 'ABD AR-RAḤMĀN] IBN ABĪ LAILĀ, 5 Cadi sous les Umayyades et les 'Abbāsides, m. en 148/765; v. Fibrist, 202-3; Ḥay., III,

Ces variantes nous inclinent à penser que les deux mots qui, dans le texte, précèdent Mašyah et Mašyanah, et qui sont écrits ميسرة وصره représentent également les noms des deux premiers hommes (cf. Casartelli, 122 sqq. qui donne Matro et Matrôyâi). Cependant, la graphie de ميسرة pourrait encore faire songer à Mithra, mais sur ce point la plus grande réserve s'impose.

MATTĀ, 133 — Saint-Matthieu.

MĀYŪTIS, v. Bunţus.

AL-MAZDAKIYYA (?), 138 — Le texte portait المدقية qui fait songer à la «communauté des véridiques» المدقية chez les Manichéens (Flurori, Mani, 67, 283, 284). On pourrait également songer à lire al-Miqlasiyya (v. Fihrist, s.v.), mais cette leçon, tout en cadrant avec le contexte, s'éloignerait considérablement du ms.; aussi, sachant que les textes que nous possédons s'appuient sur un ms. copié sous la dictée, est-il permis de voir là une altération ainsi schématisée: mazdakiyya>mazdaqiyya (dont on a des attestations)>maşdaqıyya. En fait, il s'agit très probablement du mouvement mazdakite, sur lequel on verra E.I., s.v., III, 492-5, art. de Guidi.

MIHRAN, 39 — Nom donné par les écrivains musulmans à l'Indus; v. E.I., s.v., III, 557, art. de Harg.

MĪRISTUS, v. Mūristus.

MISḤAL, 70 — Nom du šatān que la légende attribue à al-A'sā des Hamdān; v. Goldziher, Abhandlungen, I, 133; WZKM, VIII, 65; ZDMK, XLV, 688; Timār, 55; Šīblī, 84. Ğāhiz fournit au sujet des génies des poètes et de Mishal un commentaire d'un vers de la qasīda d'al-Bahrānī qu'il n'est pas inutile de reproduire (Hay., VI, 25=81, VI, 69=225-6):

فإنهر يزعبون أن ممكل فعل من الشعراء شبطانا يتول دلك المنحل على لسانه الشعر ; فرعر المهراني أن هذه الجنية بنت عبرو صاحب المُحيَّل [q.v.] وأن خالها مسحلُ شيطان الاعشى ، ودكر أن خاله هبير وهو هبّام وهبّام هو الفرزدق ، ، ، وأما قوله صاحب عمرو فكدلك أيضاً بنال أن اسر شيطان الفرزدق عمرو [q.v.] .

- MIȘR, 51, 163 Avant la fondation du Caire, le nom de Misr désigne l'ancien quartier situé entre la mosquée de 'Amr et la rive droite du Nil; v. E.L., s.v., III, 590-1, art. de Wensinck. Abû L-Mahāsin, Nuğum, I, 50, fournit des précisions sur le nom de Misr et (I, 51) rapporte que la ville a été construite par les petits-fils d'Adam; pour Tiğûn, 49, c'est 'Abd Šams=Saba'.
- MU'ÄWIYA, 85 Le premier calife umayyade, v. E.I., s.v., III, 659-63, art. de Lammens.
- MUBĂRAK IBN SA'ÎD, 8 Rapporteur de traditions (m. 180); il était le frère de Sufyan aț-Tauri; v. IBN QUTAIBA, Ma'ānf, 218.
- AL-MUDHIB, 70 «Le Doreur», démon sur lequel Hay., VI, 59-60=194,

- Coran en prose rimée (Goldziher, Abhandlungen, I, 70, n. 6); v. encore Reste², 136; Agānī, XV, 70; Ištiqāq, 239; Naqā'id, 149, 600; Bayān, I, 281; Marzubānī, Mu'ğam, 472, l'identifie à Abū Kabša; cf Isāba, IV, 164.
- MA'N IBN ZÄ'IDA, 21 Général et gouverneur umayyade qui se rallia ensuite aux 'Abbāsides; m. avant 158/775; v. E.I., s.v., III, 240, art. de ZETTERSTÉEN; il ressort du texte qu'il était de petite taille.
- MANĀF, 66 Divinité de l'Arabie ancienne, adorée par Qurais et Hudail; v. E.I., s.v., III, 241, art. de Wensingk.
- MANĀT, 66 Divinité féminine de l'Arabie ancienne, adorée surtout par les Aus et les Ḥazraǧ; v. E.I., s v , III, 246, art. de Винь.
- MĂNI, 133, 145 Prophète du Manichéisme; v. Puech.
- MARHAB, 66 Idole du Hadramaut; v. FREYTAG, Einleitung, 354, 366.
- MA'RIB, 63 Ancienne capitale des Sabéens, dans la partie sud-ouest de l'Arabie; v. E.I., s.v., III, 296-311, art. de Grohmann, qui n'indique pas la date possible de sa fondation.
- MĂRIYA, 66 Māriya bint Zālim ibn Wahb. Elle était la femme du roi de Gassan Ğabala III (495-529 de J -C; v. Caussin, II, 220 sqq). Elle offrit au temple de la Mekke ses ferronnières (qurt) ornées de deux perles de la grosseur d'un œuf de pigeon et d'une valeur inestimable. De là l'expression qurt (ou qurță) Māriya qui équivaut à notre «tout l'or du monde», v. Maid., I, 242; 'Iqd, I, 289, 293, III, 12, 13; Ibn Qut., Ma'ārif, 263; Mas'ūdī, III, 217; Timār, 505, Ibn Nubāta, (marge de Ṣafadī), II, 211.
- MĂSARĞIS (ou Māsarǧawaih), 194 Médecin juif de Başra qui traduisit plusicurs ouvrages du syriaque en arabe; v. Fihrist, 297; Hay, IV, 64 = 192; IBN QIFŢĨ, à l'index; Bayān, II, 171, 174; IBN ABĪ USAIBIʿA, à l'index; Jewish Encycl., s.v.
- AL-MASIH, 65 Le Messie; v. E.I, s v., III, 444, art. de Wensinck.
- MAŠYAH (?) et MAŠYĀNAH (?), 47— Le premier couple humain constitué, dans la doctrine mardéenne, par deux jumeaux issus de la terre et de la semence de Gavōmarţ; v. Soderblom, 225, 249; Puech, 174. Le texte portait عين و د اا nous a semblé que cette graphie, évidemment altérée, représentait néanmoins les deux noms tels que nous les avons écrits. Nous en avons une première attestation dans Hay., I, 87=190, avec le commentaire suivant: الجرس أن الناس من ولد مهنة ومهنينة وأنها تولدا قنما بين أرحام Les Majātīh, 38-39, fournissent une graphie un peu différente: المناس نبت من نطنة كيرمرث للمالي ومشيانة عندهر بيارلة آدم وحواء : وزعموا انها خلال من رئياس نبت من نطنة كيرمرث (cp. Desmaisons: ميش وميشانة عندهر بيارلة آدم وحواء : وزعموا انها خلال من رئياس نبت من نطنة كيرمرث tandis que Bīrūnī, Āṭār, 107, précise que les Mazdéens du Khārizm les appelaient Mard et Mardāna, la forme en s' correspondant à une forme zend.

- LÜQÄ, 133 Saint-Luc.
- LUQAIM, 63 Fils incestueux de Luqman (q.v.) et de sa sœur qui, craignant que son mari ne lui donnât pas d'enfant, s'était glissée dans le lit de Luqman avec le consentement de sa belle-sœur; v. Hay., I, 11=21-2; Bayan, I, 162, 283; Caussin, I, 17; Maid., II, 21, 352; R. Basset, Loquan Berbère, xxxvii ne fait pas allusion à cet événement, mais rapporte les aventures de Luquan et Luquim.
- LUQMÂN, 8, 38, 63 Figure légendaire du paganisme arabe que la tradition présente comme un mu'ammir, comme un héros et comme un sage; v. E.I., s.v., III, 36-9, art. de Heller. Ğāḥiz précise (Bayān, I, 162) que Luqmān, père de Luqaim, n'est pas celui qui est cité dans le Coran.

M

- MA'ADD IBN 'ADNĀN, 41, 145 Terme collectif désignant les tribus originaires du nord de l'Arabie, et nom du fils de l'ancêtre premier 'Adnān; v. E.I., s.v., III, 59-60, art. de Brau.
- MA'BAD AL-ĞUHANI, 166 L'un des premiers adeptes de la doctrine du libre-arbitre; v. Bayān, à l'index.
- AL-MADĀ'IN, 51 Séleucie-Ctésiphon; v. E.I., s.v., III, 76-83, art. de Streck.
- AL-MAID, 47 Mand ou Maid désigne un peuple que les Arabes rencontrèrent dans le Sind; v. E.I., s.v., Mand, III, 251-2, art. de Minorsky.
- AL-MAILA', 151 La phrase est passablement altérée; sans doute s'agit-il de 'Azza al-Mailā', (q.v.).
- MAISARA (?), v. Mašyah.
- MAKKA, 4 La Mekke.
- MĂLIK DŪ R-RUQAIBA, 60 Mālik ibn Salamat aš-Šarr, surnommé Dū r-Ruqaiba à cause de la petitesse de son cou (Ibn Qur., Ma'ārīf, 242); c'est le membre de la tribu des Banū 'Āmir (Caussin, II, 483, 484) qui vécut le plus longtemps, puisque son existence s'étend de la Ğāhiliyya à Mu'āwiya (Mu'ammarīn, 97).
- MÄLIK IBN ḤIMYAR, 41 v. Qudā'a.
- AL-MA'MÜR AL-ḤĀRIŢĪ, 70 Ce personnage dont le nom varie avec les sources (Ištiqāq, 269: al-Ḥāriṭ ibn Mu'āwiya; Amālī, III, 149: Mu'āwiya ibn al-Ḥāriṭ ou Ma'mūr ibn Zaid; Marzubānī, Mu'ğam, 472: al-Ma'mūr ibn ¬¬¬¬¬), est un devin (Mas'ūpī, IV, 188, où il faut corriger al-Ma'mūn) du début du VIIème s. (Caussin, II, 582); il appartenait aux Madhiğ (Ištiqāq, 269; E.I., s.v., Kāhin, II, 666a) et compte au nombre de ceux qui avaient un ra'iyy (Hay., VI, 62=203); il aurait aussi fait une imitation du

L

LAMAK, 154 — Lemech passe pour avoir été le premier à employer le luth. Il «avait un fils qu'il aimait tendrement, la mort le lui ayant enlevé, il suspendit le corps à un arbre; les jointures se désagrégèrent et il ne resta plus que la cuisse, la jambe et le pied avec ses doigts. Lemech prit un morceau de bois et, l'ayant taillé et raboté avec soin, il en fit un luth, donnant au corps de l'instrument la forme de la cuisse, au manche la forme de la jambe, au bec celle du pied; les chevilles imitaient les doigts et les cordes les artères» (Mas'oni, VIII, 89) Mais on ne sait pas exactement à quel Lemech est rapportée la légende; s'agit-il de Lemech, fils de Mathusalem et père de Noé (Mas'ūni, I, 73; Ibn Qur., Ma'arıf, 10; Ya'qūbi, I, 9-10), du petit-fils de Noé qui fut chargé par son père Sem de la garde du cercueil d'Adam (Mas'oni, I, 80), ou de Lemech fils de Cain à qui le 'Iqd, VII, 28, attribue l'invention du luth qui lui servit à pleurer son fils? FARMER (E.I., s.v., 'üd, IV, 1038-41) pense au Lemech de la Genèse, IV, et rapporte les autres traditions. La légende est présentée sous une forme différente par Baihaqi, 395.

LUBAD, 38 — Luqman ibn 'Ād (q.v.) vécut autant que sept vautours, soit 3500 ans d'après les approximations les plus larges; le dernier de ces vautours, qui s'appelait Lubad, a donné lieu à plusieurs expressions proverbiales: المرح من لند (Maid., I, 443); الأرد على لند إلا ('Iqd, III, 63); المرح من لند (Maid., II, 373); v aussi Maid., II, 116; Hay., III, 131=423; Timār, 376; Mas'ūdī, III, 375; Caussin, I, 16; R. Basset, Loqmân berbère, xix sqq.

LUBNĀN v. BAISĀN.

- avons adopté la leçon de Hay., VI, 61 = 198, où ce personnage est également cité en même temps que 'Abd Allāh ibn Hilāl et Ṣāliḥ (q.vv.).
- KARDA-BUNDÄD, 51 Hay., I, 36=72, parlant des Persans qui élèvent des constructions, pour perpétuer leur souvenir, cite la ville de كر ديداد qu'il faut lire كر ديداد avec Magdisī, IV, 93; bâtie, selon la légende, par Hūšang, elle constitue une des cités qui forment al-Madā'in. Yāgūr, Buldān, IV, 446, écrit كر دافاذ وه اردشير و منبوشافر و و خسره و نولنافاذ و درزنيدان
- qui n'offre aucun sens, nous کان وکان دمره Les diverses éd. portant کان وکان دمره avions la possibilité de ne pas tenir compte du premier ob et de lire simplement دکان دمره pour دکیومرث = Gayōmarţ, dont Ğāḥiz fait un karsvar (v. supra خونزث مامية); mais nous avons préféré adopter la leçon كاوه, Kāvi, Kāveh étant le nom du forgeron qui, après avoir eu un fils mis à mort par Zahhāk, ameuta la population d'Ispahan contre l'usurpateur, en prenant pour bannière son tablier de cuir qui devint le drapeau national iranien. Kâveh établit Afridûn sur le trône et fut nommé chef des armées, puis gouverneur d'Ispahan; v. TAB./ZOT., I, 117 sqq.; Avertissement, 123-5; DESMAISONS, s.v.; STEINGASS, s.v.; CHRISTENSEN, à l'index. IBN HALDUN, Muqaddima, 438, signale la valeur magique du drapeau de ひばい Ben-VENISTE, Monde Oriental, 214, précise qu'une œuvre de Mani appelée en arabe Sifr al-gabābira «Le traité des Géants», rapporte les hauts faits des «champions des temps héroiques que leurs exploits avaient haussés au rang de héros nationaux»; ce traité devait s'appeler en pehlevi *kāvakān nāmak, ce qui pourrait encore justifier la lecture survante du passage altéré: كاركات . وكيبيرث
- KAYUMART, 77 (v. la note précédente). Gayomart, considéré par les Mazdéens comme le premier homme, est assimilé par les Arabes à Adam; v. Tab./Zot., I, 4 sqq.; Mafātīh, 38; Casartelli, 121 sqq.
- KINĀNA, 125 Tribu arabe établie dans la région de la Mekke; v. E.I., s.v., II, 1076-7, art. de Krenkow. On sait que Ğāhiz était un maulā des Kināna, ce qui explique sa menace.
- KISRĀ, 160 Chosroès. Bien que Kisrā soit devenu l'appellation des rois de Perse, et non plus seulement le nom d'Anőšarwān et de Parvîz, il semble bien qu'il s'agisse ici de ce dernier, Chosroès II.
- KIŠŠA (?), 139 Sorcier juif.
- KURZ IBN 'ALQAMA [ibn Hilāl al-Huzā'i], 63 Qā'if (q.v.) et Compagnon du Prophète; v. Ḥay., VI, 7=19; Iṣāba, 7397; Usd, IV, 237; Ištiqāq, 277; Tabarī, III, 2366; 'Iqd, III, 332.
- KUWAIR (?), 70 A propos de la qaşīda d'al-Bahrānī sur les curiosités de la création (Hay, VI, 25-6=80 sqq., avec commentaire, 44 sqq.=147 sqq.), Ğāḥiz cite des vers du mètre hafīf dont les derniers sont les suivants:

- il est le fils du patriarche Abraham dont la généalogie remonte à Héber ('Ābar).
- ISMĀ'ĪL IBN 'ALĪ, 159 Le frère de Ṣālih (q.v.); tous deux sont les fils de 'Alī ibn 'Abd Aliāh ibn 'Abbās et les frères du calife as-Saffāh. Ismā'īl occupa des postes importants et fut notamment gouverneur du Fārs sous al-Manşūr; v. Tabarī, à l'index.
- ISTĀŠF, 44 Hystaspe (avestique Vištāspa) est le nom du père de Darius qui passe pour avoir protégé son contemporain Zoroastre, à la religion de qui il se convertit en obligeant ses sujets à l'adopter également; v. Mas'ūnī, IV, 47; Duchesne-Guillemin, Zoroastre, 29; Christensen, 117, et passim; E.I., s.v. Madjūs, III, 102a.
- IYÄS IBN MU'ÄWIYA, 21 Cadı de Başra célèbre par sa perspicacité; m. vers 121/739; v. E I, s v., II, 603. Il ressort du texte qu'il était de petite taille.

K

- AL-KA'BA, 61, 66 Le temple de la Mekke; v. E I, s v, II, 622-30, art. de Wensingk.
- KA'BAT NAĞRĀN, 63 D'après la légende, les Chrétiens de Nağrān avaient fait bâtir une église que l'on appelait la Ka'ba de Nağrān, parce qu'elle était construite sur le modèle de la Ka'ba de la Mekke (Caussin, I, 160, Hay, III, 44=40; Lammens, Arabie Occid, 17). Abû 'Ubaida en fait un argument šu'ūbite et déclare que c'est pour rivaliser avec les Persans que les Arabes ont élevé de hautes constructions, notamment cette Ka'ba (Hay, I, 36=72; repris par Timār, 412-3). Mais quelques auteurs disent que c'était seulement une immense tente formée de 300 peaux cousues ensemble (Caussin, I, 160); v. aussi Yāoūr, Buldān, II, 703.
- KĂHINAT SA'D HUDAIM, 139 La devineresse, la sybille des Banū Sa'd (Qudā'a), qui habitait la Syrie; c'est à elle qu'on s'en rapporta pour le droit de disposer de l'eau de Zamzam quand 'Abd al-Muttalib découvrit ce puits (vers 540 de J.-C. d'après Caussin, I, 261, qui fournit cette tradition; de même Doutté, 29); sur le puits de Zamzam, v. E.I., s v., IV, 1281, art. de Carra de Vaux.
- KALÎLA et DIMNA, 156 Titre d'un ensemble d'apologues indiens à l'usage des princes, traduit du sanscrit en pehlevi et de cette langue en arabe; Gâhiz disposait de la traduction en prose par Ibn al-Muqaffa' et de l'adaptation en vers par Abān al-Lāhiqī; v. E.I., s v., II, 737-41, art. de Brockelman. On ignore le nom de l'auteur de l'œuvre originale, que Mas'ūpi, I, 159, attribue néanmoins au roi de l'Inde Dabšalim.
- KARBÄŠ (?) AL-HINDĪ, 139 Le texte imprimé portait كردباش mais nous

'Uman; il mourut en 84/703-4; v. E.I., s.v., II, 506, art. de Brockelmann; il ressort du texte qu'il était de petite taille.

AL-INĞİL, 184 — L'Évangile.

IQLIDUS, v. Euclide.

TRĀ, v. Qīrā.

- IRMIYA', 40 Jérémie. L'assimilation de Jérémie à al-Hadir (q.v.) est due à Wahb ibn Munabbih, v. E.I., s.v. Jérémie, II, 618, art. de Wensinck.
- 'ISA, 164 Jésus-Christ. Le Coran, XIX, 31, rapporte les paroles prononcées par Jésus au berceau (v. aussi V, 109). Comme le contexte l'exigeait, Van Vloten a ajouté les mots al paroles le Coran ne fait pas allusion aux paroles de Jésus dans le sein de sa mère. Il faut donc songer à la tradition d'après laquelle, lorsque Joseph s'étonna de la grossesse de Marie, Dieu donna la parole à Jésus (Kisā'ī, 303); en outre, lorsque Marie priait, Jésus, dans son sein, s'associait à sa prière (Tab./Zot., I, 539).
- ISĀF, 66 «Les Ğurhumites s'abandonnèrent à toutes sortes de désordres et d'excès dans le temple [de la Mekke], l'un d'eux alla même jusqu'à y commettre avec une femme un acte de fornication. L'homme s'appelait Isāf et la femme Nā'ila. Dieu les changea tous deux en pierres, dont on fit plus tard deux idoles, qui furent adorées comme intermédiaires entre l'homme et la divinité. Suivant une autre tradition, c'étaient deux pierres ordinaires que l'on tailla en forme humaine et auxquelles on donna le nom de ces deux coupables» (Mas'ūpī, III, 100-101); v. aussi Freytag, Einleitung, 342-4; R. Basset, 1001 Contes, III, 202; E L., s.v., II, 561-2, et ajouter à la bibliog. Caussin, I, 199, 266, qui attire l'attention sur les noms des coupables: Isāf fils de Suhail (Canope) et Nā'ila fille d'ad-Di'b (Le Loup, constellation australe).
- ISḤĀQ AL-MAUSILĪ,8 Célèbre musicien et compositeur de l'époque abbāside; v E I, s.v., Ibrāhīm, II, 465, art. de Torrey; Yāqūt, Iršād, II, 197-226.
- AL-ISKANDAR, 40 Alexandre le Grand. L'assimilation Alexandre Du l-Qarnain du Coran remonte à une date fort ancienne; Ğāhiz, est peut-être le premier à l'avoir révoquée en doute; en effet Timār, 223, se réfère explicitement à ce passage du Tarbi' et reproduit une longue dissertation du Cadi Abū l-Hasan 'Alī ibn 'Abd al-'Azīz al-Ğurğānī (v. supra, p. xvii, n. 3) qui répond à la question posée en faisant appel à des traditions d'origine grecque, persane et arabe. De leur côté, Bīrūnī, Āṭār, 36sqq. et d'autres auteurs (v. E.I., s.v.), étudient très sérieusement le problème qui vient encore de faire l'objet d'un long travail d'Abū l-Kalām Āzād dans Taqāfat al-Hind, 1950. Sur les parents d'Alexandre, v. infra, Qīrā.
- ISMA'IL, 41 Ismael, ancêtre des Arabes Musta'riba dont 'Adnān est l'aleul;

- IBN SĂ'ID, 40, 65 «L'Antéchrist que les Arabes nomment Dağğāl (q.v.) est d'origine araméenne. Le Coran ne le nomme pas, mais la tradition mentionne un Juif médinois, Şāf, ibn Sā'id (ou Şayyād) que le Prophète aurait déclaré être le Dağğāl. Dès lors, personne ne lui adressa plus la parole ni ne voulut plus le fréquenter... Lorsque les Arabes arrivèrent devant la ville de Nihawand, les moines et les prêtres leur criaient du haut des murs: «Ne vous donnez pas de peine, Musulmans; cette ville ne sera prise que par le Dağğāl'» Ils entrèrent dans la ville grâce à l'aide de Sāf ibn Ṣā'id qui combattait dans les rangs des Musulmans... Ṣāf ayant disparu mystérieusement pendant la bataille de la Ḥarra (63 de l'H.), on lui chercha un successeur dans le rôle de Dağğāl, et comme celui-ci était aveugle de l'œil droit, les borgnes avaient beaucoup de chances» (Van Vloten, Mecherches, 59-60). V. aussi Tabarī, I, 2565-6; Agānī, XIX, 25, Qurtubī, 180-1; Sprenger, Leben, III, 29; Maqdisī, II, 166; 'Asqalānī, Mīzān, II, 70-1.
- IBN ŠARYA, 63 'Ubaid ibn Šarya al-Ğurhumī est considéré comme l'un des précurseurs de l'historiographie arabe (v. Buhalā', à l'index). Cependant, en admettant que ce personnage ait une existence réelle, un élément de sa biographie est de nature à entretenir la suspicion et à faire douter de la qualité de ses traditions; il passe en effet pour avoir vécu, comme son père, 220, 300 ou même 350 ans, v. Mu'ammarīn, 40-43; Fihrist, 89-90; Hamdānī, Iklīl, VIII, 251; Ibn Bābawaih, Ikmāl, 303-4; Wuestenfeld, Geschichtschreiber, nº 5. Sur l'orthographe du nom de son père, v. supra, XVII.

IBN 'UMAR, v. 'Abd Alläh ibn 'Umar.

IBN 'UYAINA, v. Sufyān.

IBRĂHÎM IBN ISMĂÎL, 8 — Non identifié avec certitude; v. cependant un rāwī de ce nom dans Tabarī, à l'index.

IBRĀHĪM IBN SAYYĀR, v. an-Nazzām.

IDRIS, 40 — Prophète mentionné dans le Coran et assimilé par les Musulmans à Enoch, v. E I, s v., II, 477-8, art de Wensinck; G. Wiet, Murtadi, 86.

IFLĀŢŪN, v. Platon.

- "ILBĂ' IBN AL-HAIŢAM, 21 Des Sadūs, contemporain de 'Umar ibn al-Haṭṭāb, qui prit part aux conquêtes et à la Bataille du Chameau; il était laid, borgne, mais éloquent (v. Bayān, I, 201 — III, 182, TABARĨ, I, passim; Iṣāba, nº 6449, où son nom est épelé). Il ressort du texte qu'il était de petite taille.
- ILYÄ, 40 Ce nom (également sous la forme B lyā) doit désigner Elias (Ilyās) qui est parfois confondu avec al-Hadir et non avec Yahyā; v. E I., s.v., Ilyās, II, 500b, art. de Wensinck.
- 'IMRĀN IBN ḤITTĀN, 21 Poète et orateur ḥāriğite, «le chef des quiétistes parmi les Ṣufriyya», qui fut poursuivi par al-Hağğāğ et dut se réfugier au

sonnage était un riche commerçant 'ādite que Luqmān ibn 'Ād protégeait moyennant une redevance; celle-ci était déposée au haut d'un col; en voyant une fois cet amas de marchandises, Luqmān se serait écrié: «Ibn Baid a obstrué le chemin». D'après une autre version rapportée par al-Aşma'i il aurait égorgé sa chamelle en haut du col et coupé ainsi le chemin. Une autre explication du proverbe est encore fournie par R. Basser, Loqmân berbère, xxxiii (qui semble confondre cet Ibn Baid avec le poète kūfien Ḥamza ibn Bīd). Maidānī, I, 341-2, propose de prendre l'expression dans son sens figuré et de l'appliquer à ceux qui, tenant leurs engagements ou employant un procédé habile, barrent la route à leurs ennemis. De toute évidence, il s'agit là d'un vieux proverbe à propos duquel les lexicographes ont été obligés de forger une fiction pour l'expliquer.

- IBN BUQAILA, 60 'Abd al-Masîh ibn 'Amr ibn Qais ibn Ḥayyān ibn Buqaila al-Gassānī, personnage légendaire qui aurait vécu 350 ans (320 seulement dans le Mustatraf, II, 44, qui l'appelle Ibn Nufaila). C'est lui qui aurait été chargé par Chosroès II Parviz d'aller consulter le devin Saţīh (q.v.) sur un songe fait par un môbed. Il connut l'Islam. mais ne se convertit pas; c'est cependant lui qui aurait conseillé à Sa'd ibn Abī Waqqāş de choisir l'emplacement où fut bâtie Kūfa; v. Mu'ammarīn, 38; Mas'ūdī, I, 217, 219, II, 228; Avertissement, 459; Ya'Qūbī. II, 6; 'Iqd, à l'index; R. Basser, 1001 Contes, III, 213-6. D'après Hamdānī, Iklīl, VIII, 177, c'est lui qui a bâti le Qaşr Abyad à Ḥīra et son tombeau est dans cette ville.
- IBN DAIŞĀN, 134 Bardésane, philosophe syrien d'origine parthe; sur sa doctrine, v. E.I., s.v., II, 392, art. de Huart.
- IBN ĞUD'ĀN, v. 'Abd Allāh ibn Ğud'ān.
- IBN AL-KAYYIS, 63 Zaid ibn al-Kayyis an-Namarī, généalogiste de l'époque de Yazīd ibn Mu'āwiya; v. Ṣaḥāḥ, s.v., Kys; Ḥay., III, 65=210; Bayān, à l'index; Fihrist, 90; IBN Qur., Ma'ārīf, 233; Wuestenfeld, Geschichtschreiber, nº 8.
- IBN LISĀN AL-ḤUMMARA, 63 Abū Kilāb 'Ubaid Allāh ibn al-Ḥusain (ou Warqā' ibn al-Āš'ar), des Banū Taim al-Lāt ibn Ta'laba; il est considéré comme l'un des meilleurs généalogistes arabes du temps de Mu'āwiya. On dit en proverbe إعبر من أب ليان العبرة (mais peut-être pour: إعلى); v. Maidānī, II, 309; Ḥay., II, 73; Ibn Qut., Ma'ārif, 233; Agānī, XIV, 138; Ištiqāq, 213; Fihrist, 99; Damīnī, s.v. hummar; Bayān, III, 106, avec une notice sur Lisān al-Ḥummara; Goldziher, Abhandlungen, II, p. xl.i.
- IBN AN-NAȚȚĂH, 63 Abū 'Abd Allāh Muḥammad ibn Ṣāliḥ ibn an-Naţţāḥ, généologiste et rapporteur de traditions de l'époque 'abbāside (m. en 252/866); v. Hay., III, 65; Fihrist, 107, qui fournit la liste de ses ouvrages et précise qu'il est le premier à avoir écrit l'histoire de la dynastie. Il ne doit pas être confondu avec Bakr ibn an-Naţţāḥ, poète de l'époque d'ar-Rašīd sur qui on verra notamment Hay., III, 60; Ta'rīh Bağdād, V, 357-8.

- tes (Fihrist, 353; Dozy, Documents, 298); c'est lui qui aurait enseigné aux Ḥarrāniens les pratiques de leur culte (Dozy, Documents, 292). Mais les Sabéens qui identifient Hermès à Mercure lui donnent aussi le nom d'Idrīs (sans doute pour l'islamiser) alors qu'Idrīs est lui-même identifié à l'Enoch de la Bible; v. Bīrūnī, Āṭār, 206; Mas'ūnī, I, 73; Magnisī, II, 88. Kisā'ī, 124 sq., fournit une autre interprétation: [الله على الله على المؤمنية إدريس على المؤمنية على المؤمنية إدريس فلي المؤمنية يتعلمونه إلى ان حاء نهر ود .
- HIŠĀM IBN ḤALAF IBN QAWĀLA (?) AL-KINĀNĪ, 145 Notable antéislamique, grand-père de 'Amr ibn Hurait, Hay, IV, 121 = 375, dit simplement: يال على رؤسه [اي رأس البعبان بي المبدر] حلف بي توالة (كذا) الكنائي عام حبر mais IBN Qut., Ma'ārif, 128, 12 sqq, précise: وهو الذي نال على رأس البعبان كان على دين المرب ' فحمد ؛ قلما صار نمكة رآه هشام فتال: إهدا
 ابي المبدر ودلك أن الذهبان كان على دين المرب ' فحمد ؛ قلما صار نمكة رآه هشام فتال: إهدا
 ملك المرب ؛ قالوا: نمر : قبال على رأسه لبدل: فتحول عن دين المرب وتنصره
- HISMĀ, 73 Localité située dans le désert de Syrie, v. YĀQŪT, Buldān, II, 267.
- AL-HUĞAIMİ, 139 Non identifić 'Asqalānī, Lisān al-Mīzān, I, 221, cite un nommé Ahmad b. 'Atā' al-Huğaimī al-Basrī az-Zāhid qui est un fantaisiste et sans doute aussi un imposteur.
- HULAIS (?) AL-HATŢĀT [AL-ASADI], 139 Ce personnage est cité parmi les devins dans Hay, I, 32 = 63; cf Muḥassas XIII, 208
- HURRAH ARDAŠĪR, 44 Ḥurrè i-Ardašēr est le nom du Fīrūzābād moderne; cette ville qui s'appelait Gör fut nommée Ardašēr-Ḥvarreh «Gloire d'Ardéchir» par le roi sāsānide de ce nom, v Christinsen, 94. Desmaisons, s v خىرخىر v. Bābawaih.
- HUZĂ'A, 41, 176 «Les traditions arabes sont unanimes à dire que les branches principales de la grande tribu de Azd se séparerent au début du H1ème s. de notre ère, les unes s'établirent définitivement à la Mekke, les autres, en plus grand nombre, se dirigerent vers la Syrie» (Surnoms, 79, cf CAUSSIN, I, 215) Le nom de ces parties «séparées», Huzā'a, est rattaché à la racine HZ' (E.I., s.v., II, 1041-1, art de Krenkow), mais on est en présence d'une étymologie populaire; v. encore Lisān, s.v.

Ī

IBLIS, 37, 58, 70, 72, 139 ---

- IBN ABĪ-LAILĀ, v. Muhammad ibn 'Abd ar-Rahmān.
- IBN 'AQIB (?), 146 Non identifié. On signalera cependant l'existence, à l'époque d'al-Ma'mūn, d'un faux-prophète nommé عبد الله بي مسيرت بي مسلم qui fournirait une lecture acceptable.
- IBN BAID (ou BID), 41 --- Aliusion au proverbe: سدّ ابن بيض الطريق. Ce per-

- cru bon de rejeter] [ا. غرفرث بامية ظرفرت Hvanirata Bāmya] وحرية امنة [المحافية يجمل الموالم ستة ولإيد اسرس Vidadafšu] المدش
- AL-HAZAR, 160 Ce nom paraît désigner les Huns; il s'agit en tout cas des nomades de l'Asie Centrale; v. E.I., s.v., II, 990-2, art. de BARTHOLD.
- HAZĀZ, 38 La «journée de Hazāz» est une rencontre qui eut lieu entre les Taglabites et les Yéménites dans la partie du Nagd voisine de la Yamāma; v. Caussin, qui la situe en 492 de J.-C.; v. aussi Hay., VI, 140=417; YAQŪT, Buldān, II, 432 sqq.
- HIDYAM, 63 Deux éd. portaient Maryam, évidemment fautif; Sandübī lit Hidyam, avec plus de raison semble-t-il. Il s'agit d'un médecin (sans doute plus ou moins magicien) qui est devenu proverbial, mais il s'appelle Ibn Hidyam (Zamahšarī, Mufassal, 104; Maid., I, 456: علي من ابن حدير). Cependant la Hizāna, IV, 279, justifie l'appellatif Hidyam à propos d'un vers de Aus ibn Hağar, où Ibn a été supprimé pour la mesure; au surplus, le nom mythique d'Ibn Hidyam est rapproché de celui d'un énigmatique poète, Ibn Hadām, cité par Imru' l-Qais dans un vers bien connu (Hizāna, ibid.).
- HIND, 32, 37, 46, 47, 134, 156 L'Inde et les Indiens.
- HIND, 151 On peut songer à Hind bint 'Utba, épouse d'Abū Sufyān, qui aurait été condamnée à mort en même temps que Fartană (q.v.), mais grâciée par le Prophète; v. E.I., s.v., II, 331, art. de Buhl.
- [HIND] BINT AL-HUSS, 63 Également connue sous le nom d'az-Zarqā'; avec sa sœur Ğum'a (q.v.), elle allaıt à 'Ukāz avant l'Islam, et elle est considérée comme une femme éloquente; en revanche, sa conduite m'est pas toujours irréprochable; v. R. Basset, dans la Rev. Afr. 1905; Taipūr, Balāġa, 58; Bayān, I, 249, 250 et à l'index; Pseudo-Ğāhiz, Maḥāsin, 274; Ibn Nubāta, Sarh (en marge de Safadī, Šarh lämiyyat al-'Ağam, II, 179-180); Hay., à l'index; 'Askarī, Şinā'atain, 320; Muḥaṣṣas, II, 31; Ṣahāh, s.v. huss; ce dernier mot, il est utile de le noter, désigne un fils d'homme et de ginniyya, 'amlūq désignant un fils de ginn et de femme (Šiblī, 71).

HIPPOCRATE, 190 —

- AL-HIRA, 51 Les Arabes font remonter à Nabuchodonosor, la fondation de la ville; v. E.I., s.v., II, 334, art. de Buhl.
- HIRMIS, 40, 83, 166 Hermès «était un des sept gardiens chargés de veiller sur les sept temples; il avait la garde du temple de Mercure dont il aurait pris le nom, car Mercure, en langue chaldéenne, se dit Hermès. Selon d'autres, il se serait, pour divers motifs, transporté sur le territoire de l'Égypte [v. E.I., s.v. Ahrām] et aurait régné sur ce pays» (Fihrist, 352, trad. apud Berthelot, III, 27). Pour les Sabéens de Ḥarrān, Hermès est l'auteur des livres pseudo-aristotéliciens et des ouvrages qui ont trait aux sciences occul-

- ḤASAKA IBN ATTĀB, 21 Notable tamīmite qui s'illustra au Ḥurāsān (Ištiqāq, 329; Bayān, III, 244); il ressort du texte qu'il était de petite taille. Dans Ḥay., I, 185=375, Ḥasaka ibn 'Abbād est cité parmi ceux qui eurent un œil crevé par un coq.
- AL-ḤASAN [AL-BASRI], 8 Célèbre personnage religieux, m. en 110/726; v. E.I., s.v., II, 290.
- AL-ḤASAN IBN HAYY, 85 'Asqalānī, Mīzān, III, 80, parle incidemment de ce šī'ite dont le Fihrist, 178, qui le nomme al-Ḥasan ibn Sālih ibn Ḥayy, fait le fondateur de la secte des Ṣālihiyya (né en 100, m., caché, en 168). Les paroles qui lui sont prêtées sont attribuées au Prophète par le Mustațiaf, II, 308.
- AL-ḤASAN IBN WAHB, 125 Secrétaire d'Ibn az-Zayyāt et chef du Dīwān ar-rasā'il, poète et épistolier; v. Fihrist, 122; Ibn ḤALLIKĀN, nº 276. Sur les Banū Wahb, v. Massignon, Deir Qunnā.
- HASDA (?), 139 Non identifié.
- HAT'AM, 176 Tribu arabe entre Tä'ıf et Nağran, v. E I., s.v, II, 975-6, art. de Levi Della Vida.
- HĀTON, 63 Il s'agit peut-être de la reine de Buhārā combattue et vaincue par Ziyād; v. E.L., s v , II, 987, art. de Huart.
- 77 2 D'après l'Avesta, la terre est divisée en sept parties ou karfvar-s (le mot کفورات est attesté dans Birūnī, India, 112), qui sont:
 - a) Hvanirața (Qanirața) Bämya, formant au milieu de la terre un cercle dont l'Iran est le centre;
 - b) Arezahi, partie occidentale de l'espace délimité par les tropiques;
 - c) Şavahı, partie orientale du même espace,
 - d) Vourubaršti, entre les tropiques et le pôle, au nord,
 - e) Vourujarsti;
 - f) Fradadafšu, au midi;
 - g) Vidadafšu (v. Avesta, trad. HARLEZ, 201, n. 2, trad. DARMESTETER, à l'index); Geizer, Ostirān. Kultur, 303.

Il est curieux de constater que Ğāhız qui connaît évidemment l'Avesta, ou du moins le Hūdai Nāmeh à qui il emprunte peut-être ces renseignements (v. E.I., s.v. Bābīl, I, 559b), ne cite que cinq karšvar-s, les nos a, d, e, f, g, car il est difficile de voir, dans les mots qui précèdent l'énumération, les appellations des nos b et c. Nous possédons cependant un autre texte, d'ailleurs mal établi, qui prouve que Ğāhiz fait de Gayomarţ un karšvar (Hay., III, 115=370):

والمجرسي يرعر ١٠٠ أن الارض إحد الاركان التي بنيت الدو الر الغبسة عليها ترعمهم: ايرسارس [المجرسي يرعر ١٠٠] ، وايردس [Vourubaršti] = ايربارش [I. وايردس [Vourubaršti] ، وكارس [Gayŏmart que l'éd. a =] . كاومرة Un ms. donne en effet

humides de rosée»; en effet, il éteignit le feu (Mas'od, I, 131-2; une version un peu différente dans *Timār*, 456). C'est lui qui, d'après certaines sources, demanda à Dieu d'anéantir la race des oiseaux 'anqā' (q.v.) et sa prière fut exaucée. V. encore Mas'od, IV, 20; Isn Qut., Ma'ārif, 29; Isāba, nº 2355; R. Basset, 1001 Contes, III, 203-4.

Il est utile de signaler que Ğāhiz n'accepte pas ces légendes; mais il s'applique à les réfuter au moyen d'un syllogisme peu convaincant: Hālid était bédouin; or les prophètes sont des sédentaires et des citadins; donc Hālid n'était pas prophète (Hay., IV, 151=476-8; repris dans Timār, 456).

- AL-HALIL, 141 L'expression قول المعليل في الوهر القدير ne laisse pas d'être énigmatique. Le personnage auquel Gāhiz fait allusion est certainement l'inventeur de la prosodie arabe, al-Halil ibn Ahmad (v. E.I., s.v., II, 940, art. de Ben Cheneb) à qui il reproche souvent son activité extra-linguistique, au point même qu'Ibn Nubāta a pu écrire (Sarh, 145): وللماحظ تعامل على or il est curieux que le mot wahm, qui semble désigner ici une sorte de présomption, apparaisse dans la phrase suivante à propos d'un jugement porté par an-Nazzām sur ce même Halil (Hay., VII, 50=165-6): هو توسّل المروض التي المنظم الا يُتعسنه درام ما لا يناله وفتلف دوائر أو دوائر المروض التي لا يعتاج المها غيره » وكان ابر اسحق [النظام] اذا ذكر الوهر لر يشك في جنونه وفي اختلاط عقله ومكدا
- HANZALA IBN SAFWÂN, 135 Comme Hālid ibn Sinān (q.v.), Hanzala est un prophète de «l'intervalle», qui fut envoyé aux Ashāb ar-Rass (Coran, XXV, 40), mais ils le traitèrent de menteur (Mas'ODI, I, 125, III, 105; R. Basset, 1001 Contes, III, 86-8 fournit une version plus développée et une abondante bibliographie).
- AL-HARAMĀN, 63 Bien que les Arabes aient connu plusieurs Pyramides, ils s'intéressent surtout à celles de Chéops et de Chéphren; V. E.I., s.v. Haram, II, 278-9, art. de Graefe. Parmi les légendes auxquelles elles ont donné lieu, on notera qu'elles passent pour avoir été construites avant le Déluge dont elles étaient précisément destinées à éviter les effets. V. sur la question des Pyramides, de Sacy, Mélanges, 181 sqq., et maintenant G. Wiet, Murtadi, 82 sqq.
- HARMI (?), 139 Ce personnage est cité dans Hay., I, 150=309, en même temps qu'Abū Mansūr (q.v.), mais nous n'avons pu l'identifier.
- HARŢAMA [IBN A'YAN], 125 Général et gouverneur d'Égypte, du Maghreb et du Ḥurāsān, m. en 200=815; v. Buḥalā', à l'index.
- HĀRŪT et MĀRŪT, 41, 77, 182 Deux anges descendus sur la terre pour voir s'ils étaient capables de mieux se conduire que les hommes; sur leur légende et leur rôle dans la magie, v. E.I., s.v., II, 289-90, art. de Wensinge. Timār, 52, répond à la question posée au § 77, en précisant que c'est à Hārūt et non à Mārūt que l'on attribue un pouvoir magique.

- « qui, derrière eux, s'arrogeait tout bon vaisseau, comme prise» (Goran, XVIII,78). Cette identification a peut-être été provoquée par la tradition qui attribue la fondation d'une forteresse du Fārs, ad-Dikdān, par Ğulandā, dont les descendants, les Āl-Ğulandā ou Āl-ʿUmāra, prétendent que leur royaume a été fondé, avant Mosse, par un Azdite du Yémen (YĀQŪT, Buldān, II, 711).
- ĞUM'A AL-IYĀDIYYA, 63 Ğum'a (ou Ḥum'a) bint Hābis ibn Malīl al-Iyādī, sœur de Hind bint al-Ḥuss (q.v.), dont l'éloquence est renommée (Bayān, I, 60, III, 27).
- GUMDAN, 63 Château célèbre à Şan'ā', dans le Yémen; v. E.I., s.v., II, 177-8, art. de Buhl; *Timār*, 413, précise que c'est la première construction érigée après le Déluge.
- GUNDAB IBN ZUHAIR, 140 Il s'agit sans doute de Gundab ibn Zuhair ibn al-Ḥāriţ, compagnon de 'Alī à Siffīn; v. Ḥay., II, 98=269; Mas'ūdī, IV, 259 sqq.; Iṣāba, nº 1217; IBN Qur., Ma'ārif, 176.
- GURHUM, 39, 40 Ancienne tribu arabe, descendante de 'Ābar (Héber), qui habitait la Mekke; v. E.I., s.v., I, 1099, art. de Buhl. Le père de l'ancêtre éponyme de la tribu est un angedéchu qui prit une forme humaine et épousa une femme de chair (Hay, I, 86=187, VI, 61=198; Baihaqi, 108).

H, H, H

- HABĀBA, 151 Chanteuse de Yazīd II ibn 'Abd al-Malik, qui exerça un empire absolu sur le cœur du calife, Mas'ūnī, V, 447 sqq; Ibn Qur., Šī'r, 331; 'Amrūsī, Muganniyāt, 96-107; v. Sallāma
- AL-HADIR, 40, 65 Personnage mythique sur lequel v. E.I., s v., II, 912-16, art. de Wensinck.
- HAFŞA, 140 Épouse du Prophète. On ne sait à quel événement l'auteur fait allusion; v. supra 'À'iša.
- AL-ḤAĞĞĀĞ, 122 Général et homme d'État umayyade, m en 95/714, v. E.I., s.v., II, 215-17, art. de LAMMENS.
- HÄLID IBN SINÂN, 135 De la tribu de 'Abs (Qais 'Ailân), il est considéré comme l'un des personnages de l'intervalle (fatra) entre Jésus et Mahomet, auxquels on attribue la qualité de prophète; on voit même en lui le premier prophète apparu chez les descendants d'Ismā'il; il aurait annoncé la venue de Mahomet et celui-ci aurait même dit à sa fille venue se convertir. «Voici la fille d'un prophète que son peuple a perdu». On va jusqu'à lui attribuer la connaissance de la sourate al-Ihlâş (Timâr, 456). On raconte que le culte du feu s'étant répandu chez les Arabes, Hâlid se jeta dans les flammes en disant: «La voilà, la voilà, la route qui conduit vers le Dieu Suprême! Certes, je pénétrerai dans ce brasier ardent et j'en sortirai les vêtements

- 121b), fut 'āmil du Yémen et fut envoyé par al-Musta'în, en 249, à la tête de l'expédition d'été (Ya'qûBl, II, 593, 606).
- ĞAIḤĀN, 39 Nom arabe du Pyramus, fleuve qui traverse la Cilicie; v. E.I., s.v., I, 1030, art. de Hartmann.
- GAILÂN AD-DIMAŠQI, 166 L'un des premiers tenants de la doctrine du libre-arbitre; v. notamment Bayān, à l'index.
- ĞÄLÜT, 53 Le Goliath de la Bible; v. E.I., s.v., I, 1036-7, art. de CARRA DE VAUX.
- GAMILA, 151 Célèbre chanteuse arabe qui vivait au temps des premiers Umayyades; Ḥabāba et Sallāma (q.vv.) sont ses élèves; v. E.I., s.v., I, 1041, art. de Schade; 'Amrūsī, Muġannyāt, 48-73 (ce dernier auteur m'affirme qu'elle est surnommée al-Ḥadbā', mais je n'en ai aucune attestation).
- AL-ĞARĀDATĀN, 151 «Les deux sauterelles», surnom de deux chanteuses arabes considérées comme les plus anciennes; elles étaient, d'après la tradition, contemporaines des 'Ādites et appartenaient à Mu'āwiya ibn Bakr l'Amalécite (Mas'ūpī, VIII, 93; 'Iqd, VII, 28, Kisā'ī, 107). Maipānī, I, 138, cite trois proverbes auxquels elles ont donné naissance et précise qu'elles s'appelaient Ya'ād et Ma'ād (Qa'ād et Tamād chez Ibn Badrūn, 65). On notera que 'Abd Allāh ibn Ğud'ān (q.v.) possédait aussi deux chanteuses qu'il avait surnommées Ğarādatā 'Ād; il les offrit à Umayya ibn Abī ş-Şalt (Caussin, I, 351; Surnoms, 66).
- AL-GARID, 76 Il s'agit du célèbre poète et chanteur, sur qui v. Abriss, I, 231-3. D'après la légende, les ğinn-s lui avaient interdit de chanter certains vers, mais il passa outre, et ils l'étranglèrent; v. Hay., I, 146=302, VI, 64=208; Mas'ūdī, III, 327 (où il faut corriger le nom du personnage). On trouvera dans Hay., I, 146=302, une liste de victimes des ğinn-s.

ĞARİR, 125 ---

ĞARMI (?), v. Ḥarmī (?).

ĞĀSIM, 39 — L'auteur fait peut-être allusion à la ville syrienne de ce nom; v. WZKM, VIII, 66, n. 4.

ĞAZĪRAT AL-'ARAB, 47. —

- ĞUḤĀF, 44 «L'année du torrent» est l'an 60 de l'H., où cut lieu près de la Mekke une inondation qui emporta bêtes et gens; v. Timār, 517-8; CAUSSIN, Musiciens, 9, n. 1; IBN QUT., Ma'ārif, 156, 214.
- GULANDĀ, 40, 63 Personnage difficile à identifier. Il ne s'agit probablement pas du roi du 'Umān contemporain du Prophète (Hay., III, 163=520; Işāba, nºº 1295 et 1308; cp. Caussin, III, 346). Sans doute faut-il songer à un personnage dont le nom apparaît dans un proberve 'umānien (Maid., I, 462) من الهالدي من الهالدي أنها à propos duquel on a dit que Gulandā était le roi

- châtiées (Babelon, 30; Siourri, 62), mais c'est certainement le premier Phtahil, dieu de la création, qui est à l'origine de l'expression arabe زمن القطاعل
- FÜLUS, 133 Saint-Paul. C'est probablement une allusion à Coran, XXXVI, 13, où les commentateurs prétendent que le troisième personnage cité est Paul. Il aurait été envoyé par Jésus, en compagnie de Thomas et de Pierre, à Antioche, pour y mettre fin à l'idolâtrie; les trois apôtres firent des miracles en guérissant des aveugles et des lépreux et en ressuscitant des morts; v. Mas'od, I, 129, II, 299, 303, III, 407.

Ğ, Ġ

- ĞABAL AL-MĀS, 50 Montagne (de diamant) fabuleuse.
- AL-ĠABĠAB, 66 Cavité du sanctuaire d'al-'Uzzā où l'on versait le sang des animaux sacrifiés; v. E.I., s.v. al-'Uzzā, IV, 1126a, Freyiag, Einleitung, 356.
- AL-ĞĀBIYA, 66 Résidence principale des Emirs ğafnides de Gassan, au S.-W. de Damas; v. E I., s.v., I, 1016, art de Lammens.
- ĞA'DA AS-SULAMÎ, 107 Contemporain du Prophète si recherché par les femmes que 'Umar l'exila au 'Uman; v. Işāba, n. 1288.
- ĞADİMA, 44 Roi légendaire; v. E.I., s.v., I, 1019, art. de Buhl, et supra Azd.
- GADIS, 39 Nom d'une des tribus aborigènes d'Arabie; v. E.I., s.v., I, 1020, art. de Weir.
- ĞA'FAR AL-ḤAYYĀŢ, 125 Peut-être s'agıt-ıl du tailleur que Ğāhiz met en scène dans sa Risăla fi şină'at al-quwwād, éd. SANDŪBĪ, 262 (cf. ȚA'ĀLIBĪ, Hāṣṣ, 71). On rencontre cependant encore un Ğa'far ibn Dīnār, connu sous le nom d'al-Ḥayyāt, qui, après avoir servi al-Ma'mūn (ĞAHĞIYĀRĪ, Wuzarā',

hommes les plus vieux: سرو حمير, Fargana et Yamama; Birūni, Āṭdr, 81, l. 21, et Remusat, Nouv. Mél. As., I, 203, signalent aussi cette particularité.

- FARTANĂ, 151 Ce nom qui désigne une femme esclave (Ṣaḥāḥ, s.v.), s'applique ici à une musicienne appartenant à 'Abd Allāh ibn Ḥatal, qui chantait habituellement des vers contre le Prophète (Caussin, III, 241). Lors de la prise de la Mekke par Mahomet, six hommes et quatre femmes furent condamnés à mort; ce sont, pour les femmes, Hind (q.v.) épouse d'Abū Sufyān, Sāra et deux des esclaves de 'Abd Allāh ibn Ḥatal, Qarība et Fartanā; celle-ci fut effectivement exécutée (Tab./Zot., III, 133, 137; Tabarī, Annales, I, 1640-2; Ya'Qūbī, II, 60-1; Bayān, I, 40).
- AL-FAZĂRI, 149 Peut-être s'agit-il de Muḥammad ibn Ibrāhīm al-Fazāri, traducteur de la Siddhanta en arabe. La doctrine de la sphéricité des éléments faisait effectivement partie de l'āryabhata ainsi qu'en témoigne le passage de Bīrūnī, India, 134, reproduit dans le glossaire, s.v. En outre, Reinaud, Inde, 314, signale un traité de la sphère écrit en 161 par Ya'qūb ibn Ţāriq.
- FIR'AUN, 145, pl. FARĀ'INA, 45 Pharaon; v. E.I., s.v., II, 115-6, art. de Wensinck. Au § 145, il est fait allusion à Coran, XXVI, 22, où Pharaon dit à Moise: «Qu'est-ce que le Seigneur des Mondes?»; cf. Exode, V, 2; Kisā'ī, 195 sqq.

FILÎMYÜN, v. Polémon.

FITAGURUS, v. Pythagore.

AL-FITAHL, 44— Ce nom désigne chez les Arabes l'âge du monde qui a précédé la création de l'homme (ou la période qui s'est écoulée entre la Création et le Déluge); (cp. Muhassas, IX, 64, X, 171; Suyūti, Muzhir, II, 314); on prétend qu'à cette époque-là la pierre était molle (v. dans Timar, 515, l'explication de l'empreinte du pied d'Abraham dans le Magam Ibrâhîm) et tous les animaux parlaient, ce qui explique la question ironique de Gähiz. Cette interprétation du mot fifahl est généralement attribuée à Abū 'Ubaida (Şahāh, s.v.; v. aussi Hay., IV, 67=202), et MAID. l'adopte (II, 93) pour expliquer l'expression proverbiale كنات دالك زَمَنَ القطيعل. Or ce terme paraît attesté pour la première fois dans un vers du poète de Başra Ru'ba ibn al-'Ağğäğ (*Tımâr*, 515) qui est aussi responsable de l'interprétation donnée au kibrit ahmar (v. Glossaire); Ru'ba était probablement en relation avec les Sabéens et plus précisément avec les Mandéens (les Mugtasila des Bață'ih) et c'est certainement à ces derniers qu'il a emprunté le nom de Fitabl; chez les Mandéens en effet, Phtabil (où l'on a cru, peut-être à tort, reconnaître le nom du dieu égyptien Phtah suivi de l'élément sémitique désignant la divinité) est une émanation de l'esprit du mal qui reçoit l'ordre de créer le monde; c'est lui qui crée Adam, sans cependant pouvoir lui donner la vie (Babelon, 35 sqq.; Stoufft, 15). Phtahil est également un personnage céleste qui punit les vivants et reçoit les âmes qui doivent être

(IBN HIŠĀM, 17); le roi se convertit alors, mais les auteurs qui fournissent ces précisions ne sont pas d'accord: pour Țabari/Zor., II, 166-68, il s'agit d'As'ad Tubba', tandis que les traditions réunies par Caussin, I, 121, font état de Dū Nuwās qui prit le nom de Yūsuf; celui-ci s'appliqua ensuite à propager la religion juive et c'est lui qui brûla vifs les Chrétiens de Nağrān, dans des fossés qui lui valurent le sobriquet d'Uhdūdī. Pour Caussin, ces faits se passèrent à la fin du Ve ou au début du VIes. de J.-C.. V. aussi Mas'ūdī, I, 129; Țab./Zot., II, 175-180; Surnoms, 29, 32

DU L-QARNAIN, 40, 51 - v. al-Iskandar.

DUWAID IBN NAHD, 60 -- L'un de ceux qui passent pour avoir joui d'une extraordinaire macrobie: 456 ans d'après Mu'ammarīn, 19; Ibn Qur., Ši'r, 36, l'appelle Duraid ibn Nahd.

DUWÄLBÄI, v. Glossaire.

E

EUCLIDE, 150, 154 Le Fihrist, 266 précise qu'on lui attribue frauduleusement un كتاب النقر ويسرف بالموسيق

F

FAGFÜR, v. Bağbür.

FAHLAWAD, 50 — Fahlabad ou Barbad, grand musicien de la cour de Chosroès II Parviz, à qui la tradition attribue l'invention du système musical des Iraniens (Christensen, 464, 484 sqq.) Son rival Sergius (Sargis) le fit empoisonner et Parviz condamna le coupable à mort, mais celui-ci sauva sa tête grâce à une remarque pleine d'à-propos sur la nécessité de conserver un musicien (Ta'Alibī/Zor., 694 sqq., 704 sqq.). Ğähiz, qui connaît bien cette tradition, la rapporte dans Hay, VII, 36=113, mais il donne à l'assassin de Fahlabad le nom de cue qui se présente sous la forme cue dans le Tarbī'.

AL-FANGAB, 44 — Le texte portait que nous n'avons pas voulu corriger davantage car il est possible que, comme pour Nīţas (v. Bunţus), une lecture fautive ait pénétré, à une date ancienne, dans la littérature géographique. On trouve en effet ichez Mas'ūdī, Prantes, I, 340-i et librisi (Jaubert, I, 88-89); or Ferrand, qui reproduit ces deux notations (Textes, I, 99, 191) propose de lire ichez «forme arabisée de Panam», nom d'une population de la côte orientale de la péninsule malaise. Au rapport d'Idrisi, ce peuple, à cheveux noirs et crépus, attaque les marins avec des machines de guerre, des armes et des flèches empoisonnées.

AL-FARAZDAQ, 125 ---

FARGANA, 37, 183 — Mégion du Turkestan russe; v. E.I., s.v., II, 66-71, art. de Barthold. D'après Hay., I, 72 == 157, on trouve en trois endroits les

- DAKKÄLÄ (?), 65 Transcription de אַלְלֹא «menteur», dont les Arabes ont fait Dağğāl. Kazımırskı a relevé לאנל désignant Satan.
- DAMRA IBN DAMRA, 21 IBN QUT., Ši'r, 405 et Ištiqāq, 149, citent un pernage qui s'appelait Šiqqa ibn Damra; une réponse à an-Nu'man ibn al-Mundir lui valut, de la part de ce dernier, la repartie suivante: «Tu es Damra fils de Damra» i.e., tu ressembles à ton père, et ce nom lui resta; il ressort du texte qu'il était de très petite taille. V. Hay., II, 31 = 92; Bayān, I, 152, 201, 236; Fihrist, 54; Ištiqāq, 149; 'Askarī, Ma'ānī, I, 81, II, 50; Mufaddaliyyāt, 633-37; ZDMG, XII, 60; Hamāsa, éd. Freytag, 70, 115.
- DANHAŠ, 75 Nom d'un ğinn important (Hay., VI, 72=233), l'un des ancêtres de ceux de Salomon (Fihrist, 310). Peut-être ce nom est-il à rapprocher de l'Ordo Danhoucho des Mandéens (Siouffi, 50) qui est une partie de l'Olmi Danhouro (= Paradis).
- DARKADĂB, 70 Ce nom désigne, d'après Hay., VI, 72=232, le chef des démons de Syrie (cf. WZKM, VII, 237) mais il ne nous a pas été possible de l'identifier. Il est difficile d'y voir une altération de Dardyä'll (SULAIMĂN D'ADANA, 86).

DARSAB (?), 146 - Non identifié.

DAUS, 38, 64 — Azdite ancêtre de Ğadıma (q.v.); v. Tab./Zot., II, 7; Ibn Hisam, 54; Hamdanı, Géog., à l'index.

DÉMOCRITE, 190 ---

DIĞLA, 39 — Le Tigre; c'est le 3e fleuve créé par Dieu; v. infra, Furāt.

DIMUQRĀŢ, v. Démocrite.

AD-DÎNĀWARIYYA, 138 — La lecture est incertaine, bien qu'elle soit confirmée par Fihrist, 334, et adoptée par Ривси, 65, alors que Fluegel, Mani, 66 et 97, lit Dünyäwariyya. Il s'agit d'un groupe schismatique de la communauté manichéenne qui refusa obéissance à son chef et s'établit en Transoxiane à l'époque de Hālid al-Qasrī.

DISIMÜS, v. Zosime.

DUBAIS IBN HARĀM, 151 - Non identifié.

- DU'AIMIS AR-RAML, 63 Guide proverbial de l'Arabie ancienne; v. Buhalā', à l'index; Timār, 81, signale qu'il entra dans le pays de Wabār (q.v.),
 reçut dans les yeux du sable lancé par les ğinn-s, perdit la vue et mourut.
 Le mot du'mūş, qui désigne un insecte, s'applique aussi à un genre de devins
 (Mu'ammarīn, 90).
- DÜ NUWAS, 137 Roi du Yémen qui s'était converti au judaisme dans les circonstances suivantes: deux docteurs juis porteurs de leur Écriture furent soumis à l'épreuve du seu surnaturel sans doute de Riyam (q.v.) qui les épargna et détruisit au contraire les idoles adorées par les Yéménites

BINT AL-HUSS, v. Hind bint al-Huss.

BINT 'UQFĀN, v. Saģāhi.

BUNȚUS, 44 — Le texte portait Niţas, corrigé en Bunţus par Sandūbi; il s'agit en effet d'un taḥrif provenant du caractère livresque des notions de géographie chez les Arabes et perpétué par les divers auteurs avec l'aide des copistes; on retrouve Niţas chez bon nombre d'écrivains, notamment Mas'ūdi, I, 204, 260, 261, II, 15; Ibn Ḥaldūn, Prolég. I, 94 (Niţaš); mais correctement μικάς dans Βἰκῦκὶ, India, 129. Ce mot désigne la Mer Noire = Pont-Euxin = Πωντος.

La liste des mers fournie par Ğāhiz (§ 44) est empruntée à une tradition de Ka'b al-Ahbār et reproduite par plusieurs auteurs postérieurs, par ex. Qazwīnī, Kosmog., 104; Kisā'ī, 9, donne un texte clair: وعروق هذه المحال المحيط بالارس؛ ترخلق الله سبمة إبحر : أحيال الارس؛ ترخلق الله سبمة إبحر : فأولها اسبمه تيطش [كذا] وهو المحيط بالارص من فراء حيل القاف، ومن فرائه بحر اسبمه المقلب ومن ورائه بحر اسبمه المقلب ومن فرائه بحر اسبمه المأنس [كذا] ومن فرائه بحر اسبمه الباكي وهو آخر هذه الابحر السبمة : فكل بحر محيط بالمحر الذي يقدمه ونقية الابحر مثل الغلمان لها .

Le P. Anastase, Nusu', 83-4, identifie ces noms comme suit:

	Qazwīn ī	Kısä't
Mer Noire	يثملس	بيطش
Méditerranée	الاصيّ	الاصر
Océan	قىيس	"قَيْس = ωχεανός
Pacifique	الساكن	الساكن
Indien	المطار	المقلب
Atlantique	مو ماس	المألسي
Mer Rouge	الباكي	الماكي

Mais il est probable que قيس désigne l'Atlantique; d'autre part, مرماس de Qazwīnī et الماس de Kisā'i, qui répondent au جنل الماس de nos mss., ne sont sans doute, ainsi que me le suggère M. Colin, que des variantes de particular particular de la particular de l

BUQRĀT, v. Hippocrate.

BURAN, 63 — Il s'agit probablement de la fille de Chosroès II Parviz qui régna pendant une courte période en 630 de J.-C.; v. E.I., s.v., I, 815; Christensen, 498.

D, D, D

AD-DAĞĞĀL, 40, 65, 123, 188 ² — L'Antéchrist; v. E.L., s.v., I, 909, art. de Carra de Vaux.

Baidā' qui est considérée comme l'une des plus anciennes «journées» des Arabes; elle eut lieu entre les Himyarites et les Kalbites (MAID., II, 404). On verra dans Yāqūr, Buldān, I, 782, l'histoire d'une expédition contre la Ka'ba et l'étymologie fictive du mot al-Baidā'. Enfin, on signalera le hadīţ de Umm Salma à propos des troupes syriennes qui seront englouties à al-Baidā', entre la Mekke et Médine, ce qui annoncera l'apparition du mahdī (Qurturi, 157); ces troupes seront celles du Sufyānī (Maquisī, II, 160).

BAISAN, 43² — Beth-San (Beth-Sçan × Scythopolis × Beïsan), ville de Palestine occidentale; v. E.I., s.v., I, 609, art. de Lammens. D'après Sufyan at-Tauri, le jour de la Résurrection, les hommes parleront syriaque (donc la langue de Baisan), puis, en entrant au Paradis, arabe (Samarqandi, 33). La première notation doit probablement être lue au lieu de aluge les abdâl ayant leur siège dans les montagnes du Liban; v. Timār, 186.

AL-BĀKĪ, 44 --- v. Buntus.

BALAHŪT, 66 — v. Barahūt.

BALHARĂ, ou mieux BALLAHARĂ, 44 — Titre hindou; v. E.I., s.v., I, 631, art. de Arnold; Sauvaget, Relations, à l'index.

BA'LZABÜB, 65 — Belzébuth, chef des esprits du mal; v. Hay., I, 166=340; 2 Rois, I, 2-3.

BANO ASAD, 176 - Tribu arabe; v. E.I., s.v., I, 480-2, art. de RECKENDORF.

BANU MINQAR, 124 — Fraction des Tamimites; v. *Istiqāq*, 152. Le poète est al-La'īn al-Minqarī, de l'époque umayyade; v. *Hay.*, à l'index; *Hizāna*, III, 187.

BANÜ MUDLIĞ, 176 — Branche des Kināna ('Abd Manāt) renommée pour ses aptitudes en qiyāfa (q.v.); v. Qazwīnī, 'Ağā'ib, 265; Timār, 93-4; Mourad, 135.

BANO SĀSĀN, 44 — Dynastie persane, de 226 à la conquête arabe; v. Chistensen.

BARAHÜT ou BALAHÜT, 66—Wädī du Ḥadramaut au bord duquel se trouve le célèbre bi'r Barahūt rempli de soufre incandescent; c'est en ce lieu que résidaient les âmes des mécréants prédestinés à l'Enfer; v. E.I., s.v., I, 670, art. de Schleifer. Cf. cependant Magnisī, II, 46, n. 1, où Balahūt est donné comme le nom du Sphinx d'Égypte (cp. Wiet, Murtadi, 89).

AL-BAŢĪḤĪ (?), 139 — Non identifié; peut-être faut-il lire al-Biṭṭīḥī; cf. Ma-fātīḥ, 26, qui cite Ismā'īl al-Biṭṭīḥī comme chef d'un groupe de muğbira.

BILĀD AR-RŪM, 155 — L'Empire Byzantin.

BILAL, 43 — Le premier muezzin du Prophète; v. E.I., s.v., I, 737, art. de Buhl.

- Hayawan, I, 92 = 198; dans Timār, 309, une légende qui expliquerait le nom de Aus ou Ibn Aus.
- 'AYYŪQ, 126 La Chèvre; v. Benhamouda, 111.
- AL-AZD, 44 Il est probable que Ğāhiz fait allusion à Ğadıma (q.v.) qui est considéré comme azdıte et qui aurait constitué dans la région de l'Euphrate inférieur, après les Arsacides (ŢAB/Zot., II, 810) et avant les Lahmides, un empire azdıte (EI, s.v. Djadhima, I, 1019, art. de Buhl).
- 'AZZA AL-MAILĀ', 151 Illustre cantatrice de Médine; v. E I, s.v., I, 553, art. de Shaade,

 \mathbf{B}

- BĀBAWAIH, 139 Le voisinage, dans le texte imprimé, des noms عنومه nous a conduit à penser qu'il fallait lire عاريه et عسرفسر. Il s'agirait de deux Persans envoyés par le gouverneur du Yémen, sur l'ordre du roi de Perse, pour ramener le Prophète prisonnier; v. Isāba, nº 757 (qui donne عرفرة sous le nº 2334).
- BĂBIL, 64 L'ancienne Babylone. Pour les Musulmans, Adam y vivait déjà après son expulsion du Paradis; d'autre part, Bābil désigne la région autant que la ville, v EI, s v, I, 559-60, art. de Herzelle.
- BAGBÜR, 44 Et aussi Fagfür, nom de l'Empereur de Chine; v. E.L., s.v. Faghfür, II, 41, art. de Huart.
- BAĞİLA, 125 Tribu arabe venue de l'Arabie Méridionale; v. E.I., s.v., I, 569, art. de Hell. Il semble que Ahmad ibn 'Abd al-Wahhāb appartenait à cette tribu qui comptait de nombreux šī'ites; Sandūnī, dans son éd. du Bayān, I, 8, l'appelle al-Bağalī, mais il ne dit pas sur quoi il se fonde.
- BAHYĀ et TAHYĀ, 47—Curicux exemple d'utilisation de la Bible Les versets coraniques II, 28/30: «.. y placeras-tu quelqu'un qui y sèmera le scandale et y répandra le sang ..» et II, 33/35: «N'approchez point de cet arbre-ci, sans quoi vous serez parmi les injustes» conduisent des exégètes à supposer, bien avant Isaac de la Peyrère, une création préadamite. A notre connaissance, aucun auteur, parmi ceux qui font clairement allusion à cette nation (par ex Maquist, II, 58; cp. Šibl., 9, 196) n'en indique le nom, sauf Hayawān, I, 87 = 189, où l'éd. a accepté de lire the pour the Or Bahyā et Tahyā représentent un emploi arbitraire de deux mots de la Genèse, I, 2 (Targum araméen אור בהייא ד בהייא בהייא passés en français sous la forme tohu-bohu. En ce qui concerne Tahyā, nous avons hésité à conserver le h donné par les éd. antérieures, mais il est possible qu'il provienne d'une confusion entre n et n.
- AL-BAIDA', 38 L'auteur fait certainement allusion ici à la bataille d'al-

- AŠAĞĞ AL-MU'AMMAR (?), 146 Un prétendu macrobite nommé al-Mu'ammar al-Magribī ou al-Ašağğ al-Mu'ammar, passe pour être né vers 600 de J.-C. et mort en 316/928, 327/938-9 ou même 476/1083-84 (v. Ibn Băbawaih, Ikmāl, 297-303; Lisān al-Mizān, IV, 134-140; Dahabī, Mizān, II, 647); si notre lecture est possible, elle prouve qu'un balafré (ašağğ), autre que celui auquel on a identifié 'Umar ibn 'Abd al-'Azīz (v. Ibn Qur., Ma'ārtf 158; Van Vloten, Mecherches, 55, 56, 79) était attendu au IIIème s. de l'Hégire; il doit être mis en relation avec le Sufyānī (q.v.) et le Qahţānī (v. Aşfar); peut-être est-il le mahdī des Marwānides. V. E. I.2, s. v. Abū l-Dunyā.
- AL-AŞAMM, 44 --- v. Buntus.
- ASBĂD, 63 D'après Abū 'Ubaida, apud ĞAWĂLIQI, 10-11, Asbād est le nom d'un général de Chosroès au Bahrain; d'après d'autres, ce nom désigne un peuple du Bahrain qui adorait des birdaun (q.v.) et l'on appelait ainsi les 'Abd al-Qais; pour Ibn 'Abbās, c'est le nom d'une catégorie de Mazdéens du Bahrain; enfin, d'après Abū 'Amr ibn al-'Alā', le pl. Asābīd désigne les Persans qui constituaient la garnison du Mušaqqar (q.v.). Les Arabes ne sont donc pas très fixés sur la signification de ce nom. Il existe aussi un général Gušnasp-Aspād (ou Aspād-Gušnasp) qui aida Kavād II Šērōē à monter sur le trône après Chosroès II Parviz (v. Christensen, 493, 495; Tabarī, I, 1006 sqq.; Ta'ālibī/Zot., 719 sq.).
- AL-ASFAR AL-QAHTĀNĪ, 146 «Les Yéménites fondaient toute leur espérance sur al-Qahtānī, prince idéal issu de la race de Qahtān» (Van Vloten, Recherches, 61), et 'Abd ar-Rahmān ibn al-Aš'at, qui se révolta en 81, se faisait passer pour al-Qahṭānī (ibid.; Maqdisī, II, 164; v. aussi Balā-purī, Ansāb. XI, 334). Ce personnage doit être mis en relation avec le mahdī šī'ite, le Sufyānī, etc.
- AL-AŠKĀN, 44 La deuxième partie de l'histoire de la Perse, après les Achéménides (688 à 330 av J-C.), va d'Alexandre aux Sassanides (226 ap. J.-C.), c'est, pour les historiens arabes, l'ère des Mulūk at-Tawā'ıf, des chefs de satrapies établis par Alexandre. Parmi ces Mulūk at-Tawā'if, les Aškān ou Aškāniyya régnaient sur l'Irak, le Fārs et la Médie; v. Bīrūnī, Āṭār, 112 sqq., 207; Ta'Ālībī/Zot., 456 sqq.; Tab /Zot, I, 526 sqq, II, 2; Mafātīh, 101-2. Il s'agit des Arsacides qui régnèrent de 256 av. J.-C. à 230 ap. J.-C.
- AL-AȘMA'I, 33 Célèbre philologue de Basra (122-213=740-828); v. E I., s.v., I, 497-8, art. de HAFFNER.
- AL-ASWAD AL-'ANSI, 134 Faux-prophète qui se manifesta au Yémen sous le califat d'Abū Bakr; v. E.I., s.v., I, 510, art. de Buhl.
- AUFA IBN ZURARA, 21 Non identifié; il s'agit probablement du fils du cadi de Başra Zurara ibn Aufa, sur qui, v. Milieu, à l'index. Il ressort du texte qu'il était de petite taille.
- AUS, 187 C'est Uwais qui est le nom du loup; v. Sahāh, s.v.; Ištiqāq, 83;

la terre et coupait les arbres. Elle eut de nombreux enfants, notamment Og (q.v. 'Üğ) qu'elle appela Daniel. Quand ce dernier eut vingt ans, son père mourut; il reçut plus tard la bénédiction de sa mère pour lui avoir évité d'être tuée par une pierre que lui lançait Ibils; de fait, Og vécut longtemps et se trouva orphelin (su) à l'âge de 200 ans. C'est évidemment à cause de son nom ('Üğ ibn 'Anāq) que l'existence de 'Anāq a été supposée.

Une autre 'Anaq est la fille de Zakariyya' fils de Jean, qui épousa Jonas; v. tbid., 297.

- AL-ANDALUS, 183 L'Espagne musulmane.
- ANTĀKIYA, 43 Čāhiz fait peut-être allusion ici au saint d'Antioche Ḥabīb an-Naǧǧār (= Agabus) dont la légende est citée dans le Coran, XXXVI, 12; v. E.I., s.v. Habīb, II, 197-8.
- ANÜŠARWĀN, 44 Chosroès Ier Anöšarwān, roi sassanide qui régna de 531 à 579 de J.-C.; v. Christensen, à l'index.
- 'AQARQUF, 63 Nom d'un groupe de ruines, à l'ouest de Bagdad. D'après la légende, c'est là que se trouvait la fournaise dans laquelle fut jeté Abraham. Le constructeur de la ville serait en réalité un roi de Babylone, Kurigalzu (entre 1500 et 1000 av J.-C.); v. E I, s.v., I, 232, art. de STRECK.
- AL-'ARAB, 43, 46, 48, 137, 160, 182 Les Arabes.
- AL-'ARĞ, 43 Nom de diverses localités (v. YAQÜT, Buldān, à l'index; Buḥalā', à l'index) parmi lesquelles il est impossible de choisir.
- ARISTĀŢĀLĪS, 83, 166, 192 Aristote.
- ARKŪN, [pl. ARĀKINA], 65 Archonte (Ξερων). Mas'ūnī, II, 201, cite bien une lettre d'un roi de l'Inde à Anūšarwān commençant ainsi: «Le roi de l'Inde, le plus grand des chefs (Arākina) de l'Orient », mais dans notre texte, il s'agit des fils des ténèbres (tenebrarum principes), des esprits nés du mauvais principe, dans la doctrine de Mani (v. Fluegel, Mani, 58, 90, 242-3; Pognon, 188, 192, n 4; Puech, 79). En ce qui concerne l'Archonte attendu dont parle l'auteur, nous avons l'impression qu'il mêle ici Manichéisme et Mazdéisme (cf. § 77) et prend Saošyant (q.v.) pour un Archonte.
- ARŠIĞĀNUS (?), 150, 190 Peut-être s'agit-il d'Archigène, qui est cité par Fibrist, 260, 288, 292, 357.
- AL-A'ŠĀ, 70 Il s'agit d'al-A'šā des Hamdān, sur qui v. E I., s.v., I, 484, art. de Wensinck; sur son démon, v. infra Mishal.
- ASĀF [ibn Baraḥyā], 146 Nom d'un prétendu vizir de Salomon; v. E.I., s.v., I, 483, art. de Wensinck. Il est cité dans des incantations démoniaques (Doutré, 121); comme il passe pour avoir connu «le plus grand nom» de Dieu (Qāmūs, s.v.), il est à l'origine de pratiques magiques connues sous le nom de Āṣāfiyyāt (Hay., VI, 72=232); v. aussi la note dans Hamdāni, Iklīl, VIII, 245.

- AHMAD IBN 'ABD AL-WAHHÄB, 1, 19 Le destinataire de la Risāla; v-Introduction, p. XII-XIII.
- AḤMAD IBN ḤALAF, 125 Un ami riche de Ğāḥiz dont on connaît seulement l'avarice; v. Buḥalā', à l'index.
- AL-AHNAF IBN QAIS, 33 Célèbre personnage de Başra dont le hılm (q.v.) est aussi proverbial que celui de Mu'awiya; v. E.I., s.v., I, 211, art. de RECKENDORF; MAID., I, 229; Timār, 69; Hayawān, à l'index.
- AHRIMAN, 77 Principe du mal, dieu des ténèbres, chez les Mazdéens. Gâhiz l'identifie à Iblis, Hay., IV, 99 = 298, VI, 156 = 459.
- 'A'IM, 66 Idole des Azd Sarāt; v. Reste2, 66; FREYTAG, Einleitung, 356.
- 'Ă'IŠA, 140 L'épouse préférée du Prophète; v. E.I., s.v., I, 220, art. de Seligsohn. Il ne nous a pas été possible de savoir à quel événement l'auteur fait allusion, car il ne s'agit probablement pas de celui que raconte Ibn Qur., Muhtalif, 232-4; on trouvera une histoire de génie femelle tué par 'Ā'iša dans Šibli, 64-5.
- 'ALĪ IBN ABĪ ŢĀLIB, 33, 122 ---
- 'ALÎ IBN HĂLID AL-USWĂRÎ, 166 Mu'tazilite ami de Ğâḥız; v. BAĞDĀ-Dī, Farq, 114; Bayān, II, 205; Buḥalā', à l'index.
- AL-'AMALIQA, 45² Les Amalécites de la Bible; v. E.I., s.v., I, 328, art de Seligsohn. Sur le problème posé par l'auteur, v. G. Wiet, *Murtadi*, 22 sqq.
- 'AMR, 70 Nom du génie inspirateur du poète al-Muḥabbal (q.v.); v. Hay., VI, 69=226-7; Agānī, XII, 40 sqq.; WZKM, VIII, 65. Celui d'al-Farazdaq s'appelait également 'Amr (Hay., ibid.; Timār, 55) et sa kunya était Abū Lubainā ('Askarī, Ma'ānī, I, 113).
- 'AMR IBN 'ADI, 76 Le premier ou l'un des premiers rois lahmides d'al-Hîra; v. Mas'ûdî, III, 183; IBN QUT., Ma'ārīf, 282; TABARÎ, YA'QÜBÎ, IBN AL-AŢĪR, aux index. Hay., I, 146= 302, fait allusion à son enlèvement par les ğinn-s.
- 'AMR IBN BAḤR AL-ĞĀḤIZ, 33 L'auteur.
- 'AMR IBN LUḤAYY, 46, 183 Chef légendaire des Ḥuzā'a; v. E.I., s.v., I, 340, art. de Seligsohn. Il possédait, d'après Ḥay., VI, 62-203, un ra'iyy (q.v.). C'est lui qui passe pour avoir introduit à la Mekke le culte des idoles en rapportant de Balqā' l'effigie de Ḥubal qu'il plaça dans la Ka'ba auprès d'Āsaf et Nā'ila; v. Mas'ūdī, III, 114; Ya'qūbī, I, 295.
- 'AMR IBN 'UBAID, 166 L'un des premiers mu'tazılites; v. E.I., s.v., I, 341.
- 'ANAQ, 47 D'après Ka'b al-Ahbār (apud Kısa'l, 233), lorsque Cain fut chassé par Adam, il emmena sa sœur 'Anaq, jumelle de Seth (Tīğān, 13) et l'épousa. Elle avait vingt doigts pourvus de deux ongles avec lesquels elle creusait

lation des lettres de l'alphabet et de l'interdiction de manger des animaux non égorgés rituellement, du sang et de la viande de porc; le tout tient en 21 feuillets qui constituent le premier livre terrestre (IBN QUTAIBA, Ma'ārif, 9; Fihrist, 22). Kisā'ī, 69 sqq. identifie, d'après Ka'b al-Ahbār, le Sifr Ādam aux 21 feuillets révélés et ajoute qu'ils contiennent l'indication des actes et le portrait de tous les rois et de tous les prophètes; le livre fut retrouvé par Abraham dans le cercueil d'Adam. En réalité, il y a là une confusion, l'expression Sifr Ādam désignant un recueil pseudépigraphique utilisé par les magiciens; il est cité dans Hay, VI, 72 = 232 et le Fihrist dit à ce propos (317) كتاب سنر آدر وقيد إسباء الملائحة والأعمال عن المنابعة عنه معبول المعبود النعود النعود النعود المعبود المعبود النعود المعبود النعود المعبود المع

AF'A, 63 — Les fils de Nizar Mudar, Rabi'a, Anmar et Iyad étant en désaccord sur le partage des biens de leur père, allèrent trouver le devin Af'a qui arbitra le conflit, ce personnage passe pour appartenir à une famille gurhumite qui régnait à Nagran, et Caussin (Essai, I, 123, 187-189) le situe à la fin du Ier's de J-C, v Tab /Zot, II, 358 sq., Tabari, Annales, I, 1109, 1110; Ibn Badron, 71-3; Ya'qobi, I, 255. Il faut signaler que l'histoire des quatre fils de Nizar et du devin est entrée dans le folklore (par ex. Colin, Chrest, t Lvi, pp. 37-9) et nous en avons même une attestation personnelle dans le parler berbère des Ait Seghrouchen de la Moulouya (Maroc) (Voir Ch. Pellat, Textes berbères, sous presse).

AFLIMUN, v. Polémon.

- AL-AGLAB, 125 Il s'agit probablement d'Ibrâhim ibn al-Aglab, fondateur de la dynastie des Aglabides, v. E. I., s. v., Aghlabides, I, 185, art. de Gaudefroy-Demombynes.
- AHĀB fils de 'Umrī, 51 «Sur Omrī, le Luve des Rois ne nous apprend presque rien; ce sont les témoignages étrangers qui nous permettent d'entrevoir l'importance considérable qu'a eue le règne de ce prince. Les documents assyriens appellent le royaume d'Israel «Pays d'Omrī» ou «le Pays de la maison d'Omrī»; même lorsque la dynastie eut été renversée, le roi d'Israel fut toujours pour eux un «fils d'Omrī» (Lods, Israel, 437). Comme le texte portait on pouvait songer à Ahāz, roi de Juda (vers 740 av. J.-C.; 1 Rois, XVI, 1-20) ou à Ahāzya, fils d'Achab fils d'Omrī (vers 850 av. J.-C.) ou encore à Ahāzya fils de Joram fils d'Achab; mais il semble plus opportun de lire Ahāb et de penser à Achab (874-853 av. J.-C.); v. 1 Rois, XIV, XV, XVI, Lods, Israel, 437 sqq.; Halphen et Sagnac, 276 sqq.
- AHL AT-TÎH, 163 Les fils d'Israel conduits par Moise dans le désert. AḤMAD, 18 Il s'agit probablement du suivant.

- qu'on l'appelle parfois Sibţ Iblis (BANHAQÎ, 109). Il s'agit en réalité d'un magicien que Ğāhiz dit mahdūm et qui montra ses talents à al-Ḥaǧǧāǧ lors de la construction du palais de Wāsiţ (YĀQŌT, Buldān, IV, 885). V. aussi Hay., I, 87 = 190, VI, 52 = 170, 61 = 198; Timār, 57; Fihrist, 310; ŠIBLĪ, 102; Lisān al-mīzān, III, 372 73; WZKM, VII, 235, 236; ZDMG, XX, 487; Agānī, I, 167; MASSIGNON, Ḥallāj, 792.
- ['ABD ALLĀH] IBN 'UMAR, 5 Fils aîné du Calife 'Umar; v. E. I.2, s. v., art. de L. Veccia-Vaglieri.
- 'ABD AL-WÄRIT, 139 Non identifié avec certitude; l'Iṣāba, nº 5267, renvoie à 'Abd al-Ḥārıṭ (nº 5066) qui, après la mort du Prophète, fit la ridda à Nagran.
- AL-ABLAQ AL-ASADI, 139 'Arrāf (q. v.) du Nağd; il est cité dans Hay., VI, 62 = 204; Mas'ūdi, III, 352 (al-Azdi); Prolég., I, 224.
- AL-ABLAQ AL-FARD, 63 Nom d'un château fort qui appartenait à as-Samau'al; v. E. I.1, s.v., I, 73-4, art. de Seligsohn.
- ABŪ DU'ĀD AL-IYĀDĪ, 17 Poète antéislamique célèbre par ses descriptions de chevaux; sur lui, v. Nallino, à l'index; Ibn Qutaiba, Šī'r 122; GAL, Suppl. I, 58; E. I. 2, s. v.
- ABŪ ĞA'FAR, 33 v. Muḥammad ibn az-Zayyāt.
- ABŪ MANŞŪR, 139 Qaisite, chef de la secte šī'ıte des Manşūriyya; il fut nommé al-Kisf parce qu'il prétendait être le «pan du ciel» dont il est question dans le Coran (LII, 44); v. Milieu, à l'index.
- ABÜ L-MIRQÄL, 73—Non identifié; v. cependant T.A., s.v. et Agānī, IX, 82-3.
- ABO SUHAIL, 53 Non identifié; la lecture est d'ailleurs douteuse.
- ABŪ 'UMAIR, 121 Ibn Abī Talha Zaid ibn Sahl al-Anṣārī, Compagnon du Prophète, m. avant 632 de J.-C.; il est surtout connu par le jeu de mots de Mahomet; v. Iṣāba, IV, nº 837; Samarqandī, 110; v. aussi glos., s. v. nugair.
- ABŪ L-YASAR KA'B IBN 'AMR, 21 Anṣārī qui prit part à la bataille de Badr et mourut en 55/674-5; il était petit et ventru; v. IBN QUTAIBA, Ma'ārif, 142; IBN HIŠĀM, 501; TABARĪ, I, 1341, III, 24-25, 2535; Iṣāba, IV, no 1254 (qui épelle Yasar).
- 'ĂD, 39, 45, 61 Ancien peuple de l'Arabie sur lequel v. E. I., s.v., I, 123-4, art. de Buhl. On remarquera que l'esprit critique de Ğāḥiz s'arrête (§ 61) devant ce que rapporte le Coran (LXXXIX, 5-7, LXIX, 6) de la haute taille des 'Ādītes (cp. G. Wiet, Murtadi, 29 sqq.). L'adj. relatif 'ādī (1, 61, 68) peut être traduit par préhistorique; les édifices ainsi qualifiés sont cités dans Țabari/Zot., I, 122; Mas'ūdī, III, 79.
- ADAM, 47, 58, 146 La tradition fait remonter à l'époque d'Adam la révé-

INDEX DES NOMS PROPRES

(Les chiffres renvoient aux paragraphes du texte).

A

- ABĀBĪL, 47 Quand les Abyssins, sous la conduite d'Abraha, marchèrent sur la Mekke, Dieu envoya contre eux des oiseaux qualifiés d'Abābīl qui leur jetèrent des pierres de siggīl (q v), sur cet événement mystérieux, v Coran, CV,3 et les divers commentaires; v aussi Mas'ūdī, III, 260 sqq.; Damīrī, s.v.; Caussin, Essai, I, 278.
- 'ĀBAR, 41 Héber, petit-fils de Sem (Genèse, X, 21-25, XI, 14-17); v. infra, Qahţān.
- ABARWIZ, 44 Chosroès II Parviz (Husrō Abarwēz), roi sāsānide qui régna de 590 à 628 de J.-C.; v. Christensen, à l'index.
- 'ABD ALLÄH IBN AL-ĞĀRÜD, 21 Başrıen soulevé contre al-Hağğağ en 75/694-95; v. Tabarî, II, 874, Ibn al-AŢīr, IV, 309, Balāpuri, Ansāb, XI, 280; Pfrier, 82 sqq. Il ressort du texte qu'il était de petite taille, mais il n'est pas cité par Ibn Qutaiba, Ma'ārif, 257.
- 'ABD ALLÄH IBN ĞUD'ĀN, 66 Personnage quraisite de la fin du VIe s. de J.-C., célèbre par sa fortune et sa générosité; v. Caussin, Essai, I, à l'index; Timdr, 487, 539; Avertissement, 282, 283, 381; Iṣāba, nº 4587. Il devait sa fortune au commerce des caravanes et à l'esclavagisme (Ya'QÜBI, I, 300, II, 16; Mas'ÜDI, IV, 153 sq; Pseudo-Ğāhīz, Mahāsin, 165; Lammens, Mecque, à l'index), mais une légende l'identifie au personnage dont parle Wahb Ibn Munabbih, Tīğān, 65, et attribue sa fortune à un trésor découvert dans un tombeau ğurhumite (v. aussi Hamdānī, Iklīl, VIII, 183 sqq.; Damīrī, s.v. tu'bān; Šiblī, 141; Rescher, Qaljūbi, nº 101). Pour l'expression of acces au nous n'avons que ce vers de Lailā bint an-Naḍr, dans Bayān, I, 250, qui n'est pas très explicite:

وكار اب جدعال دلالة أثم وكالت كينت الغش الرهي أكبر Sur bint al-Huss, v. infra, Hind.

'ABD ALLÄH IBN HILÄL AL-HIMYARÎ, 139—Surnommé as-Sâḥir, Şadīq Iblīs, Şāhib Iblīs ou Ḥatan Iblīs, ce Kūfien de l'époque d'al-Ḥaǧǧāǧ prétendait être en relation avec Satan; un de ses descendants était même convaincu que sa famille descendait de Satan par les femmes, au point

sion persane d'Abou 'Ali Mohammed Bel'ami, Paris, 1867-74, 4 vol.

Ta'rih Bağdad, v. HATIB BAGDADI.

Tiğān, v. Wahb Ibn Munabbih.

Timār, v. Ta'ālibī.

Usd, v. IBN AL-ATIR.

Van VLOTEN, Liber Mafâtîh al-'Olûm auctore Abû Abdallah... al-Khowarezmi, Lugd. Bat., 1895.

LE MÊME, Recherches sur la domination arabe, le chitisme et les croyances messianiques sous le Khalifat des Omayades, Amsterdam, 1894.

LE MÊME, Dämonen, Geister und Zauber bei den alten Arabern, in WZKM, VIII, (1894).

VOILQUIN (J.), Les Penseurs grecs avant Socrate, Paris, s.d.

Wahs Isn Munassin, Kitāb al-tiğān sī mulūk Ḥimyar, Haiderabad, 1347.

WELLHAUSEN (J.), Reste arabischen Heidentums, 2ème éd., Berlin, 1897.

WESTERMARCK (E.), Survivances paiennes dans la civilisation mahométane, trad. française, Paris, 1935.

Wier (G.), L'Egypte du Murtadi, Paris, 1953.

WOEPCKE (F.), Sur l'introduction de l'arithmétique indienne en Occident, Rome, 1859.

WUESTENFELD (F.), Geschichteschreiber der Araber und ihre Werke, Gottingen, 1882.

WZKM = Wiener Zeitschrist für die Kunde des Morgenlandes.

YA'QÜBĪ, Historiae, éd. HOUTSMA, Leyde, 1883, 2 vol.

YAQUT, Mu'ğam al-buldan, éd. Wuestenfeld, Leipzig, 1886.

LE MÊME, Iršād al-arīb, éd. MARGOLIOUTH, Leyde-Londres, 1907-1926.

ZAMAHŠARĪ, K. al-mufasşal, Caire, 1323.

Reste², v. Wellhausen.

RHR = Revue de l'Histoire des Religions.

SACY (S. de), Mélanges de littérature orientale, Paris, s.d.

ṢAFADĪ, Šarḥ lāmiyyat al-'Ağam, Caire, 1305, 2 vol.

ŞAFWAT (A. Z.), Ğamharat rasā'il al-'Arab, Caire, 1356/1937, t. IV.

ŠAHRASTĀNĪ, al-Milal wa-n-niḥal, Būlāq, 1263.

Şā'ıd AL-Andalusī, K. Ţabaqāt al-umam, trad. Blachère, Paris, 1935.

SAMARQANDĪ, Bustān al-'ārifīn, Qazan, 1298/1880.

SAUVAGET (J.), Relations de la Chine et de l'Inde, Paris, 1948.

Schlimmer, Terminologie médico-pharmaceutique, Téhéran, 1874.

Šibli, Kitāb ākām al-murğān fī ahbār al-gān, Caire, 1326.

Sidersky (D.), Les origines des légendes musulmanes dans le Coran et dans la vie des Prophètes, Paris, 1933.

SIĞISTĀNĪ, Kitāb al-mu'ammarīn, éd. GOLDZIHER dans Abhandlungen, II.

Siouffi, Etudes sur la religion des Soubbas ou Sabéens, Paris, 1880.

Soderblom (N.), La vie future d'après le Mazdéisme, (Ann. du Musée Guimet, t. IX), Paris, 1901.

Sprenger (A.), Dictionary of the technical terms of the musulman sciences, 1862, 2 vol.

STEINGASS (F.), Persian-English Dictionary, London, s.d.

Subkī, Ţabaqāt aš-Šāfi'iyya al-kubrā, Caire, s. d.

Sulaimān d'Adana, Kitāb al-bākūra as-sulaimāniyya fī kašf asrār ad-diyāna an-nuşairiyya, Beyrouth, s.d.

Surnoms, v. BARBIER DE MEYNARD.

Suyūtī, Muzhir, Caire, s. d., 2 vol.

 $T.A. = T\bar{a}g \ al$ -'arūs.

TA'ĀLIBĪ, Hāṣṣ al-hāṣṣ, Tunis, 1293.

LE MÊME, Timār al-qulūb, Caire, 1326/1908.

LE MÊME, Histoire des rois de Perse, texte arabe publié et trad. par H. Zotenberg, Paris, 1900.

LE MÊME, Qişaş al-anhiyā', Caire, 1293.

TABARI, Annales, éd. DE GOEJE, Leyde, 1879-1901, 15 vol.

TAB./Zot. = Chronique de Abou Djafar... Tabari, trad. sur la ver-

Milieu = Pellat (Ch.), Le Milieu bașrien et la formation de Ğāḥiz, Paris, 1953.

Mourad (Y.), La physiognomonie arabe et le Kitäb al-sirāsa de Fakhr al-Din al-Rāzi, Paris, 1939.

Mu'ammarin, v. Siğistâni.

Mufaddaliyyāt, éd. LYALL, Oxford, 1921.

Muhassas = IBN Sīda, Muhassas, 17 t. en 5 vol.

Mustatraf, v. Abšīhī.

Mu'talıf = Ämidi, Kitāb al-mu'talif wa-l-muhtalif fi asmā' aš-šu'arā', éd. Krenkow, Cairc, 1354.

NALLINO (C. A.), La littérature arabe des origines à l'époque de la dynastie umayyade, trad. française, Paris, 1950.

Nyberg (H. S.), Questions de cosmogonie et de cosmologie mazdéennes, in J.A., 1929, 1931.

Pognon (H.), Inscriptions mandates des coupes de Khouabir, Paris, 1898-99.

Puech (H. Ch.), Le Manichéisme, Paris, 1949.

Prolèg., v. IBN HALDŪN.

Qălī, Amāli, 2ème éd., Cairc, 1344, 2 t. en un vol.

QAZWĪNĪ, 'Ağā'ıb al-mahlūqāt, éd. Wuestenfeld, Gottingen, 1849.

Qurțubi, Muhtașar tadkırat al-imām al-Qurțubi (par Ša'rāni), Būlāq, 1300.

REI = Revue des Etudes Islamiques.

REINAUD, Mémoire sur l'Inde, Paris, 1849.

RÉMUSAT (A.), Nouveaux mélanges assatsques, Paris, 1829, 2 vol.

RESCHER (O.), Die Geschichten und Anekdoten aus Qalzübi's Nawadir und Schirwani's Nafhat el-Jemen, Stuttgart, 1920.

LE MÊME, Vocabulaire du recueil de Bokhârî, Stuttgart, 1922.

LE MÊME, Abriss der arabischen Litteraturgeschichte, Konstantinopel, 1925 sqq., 2 vol.

LE MÊME, O.M.=Orientalistische Miszellen, Konstantinopel, 1925-26, 2 vol.

LE MÊME, Excerpte und Uebersetzungen aus den Schriften des... Gähiz, Stuttgart, 1931.

LAMMENS (H.), La Mecque à la veille de l'Hégire, Lome, 1914.

LE MÊME, L'Arabie occidentale avant l'Hégire, Beyrouth, 1928.

LANDBERG (C. de), Primeurs arabes, Leyde, 1886.

Langage des oiseaux, v. GARCIN DE TASSY.

Lisān al-'Arab.

LENORMANT (F.), La Magie chez les Chaldéens.

LE MÊME, La Divination et la science des présages chez les Chaldéens, Paris, 1875.

Lops (A.), Israël, des origines au début du VIIIème siècle (L'Evolution de l'humanité, t. XXVI), Paris, 1930.

MACLER (F.), Les Apocalypses apocryphes de Daniel, Paris, 1895.

LE MÊME, L'Apocalypse arabe de Daniel, publ. et trad. in R.H.R., 1904.

Maf. = Mafātiḥ, v. Van VLOTEN.

Mağānī l-adab.

MAID. = MAIDĀNĪ, Mağma' al-amţāl, Caire, 1352-3, 2 t. en un vol.

MAIMONIDE, Traité des poisons, trad. I.-M. Rabbinowicz, 2ème éd., Paris, 1935.

Maqdisī, Le livre de la création et de l'histoire, publ. et trad. par Cl. Huart, Paris, 1899-1903.

MAQQARI, Azhār ar-riyād, Caire, 1939-42, 3 vol.

MARÇAIS (W.), Textes arabes de Tanger, Paris, 1911.

LE MÊME, Hanqaiira-halqaiir, in J.A., 1913.

Massé (H.), Croyances et coutumes persanes, Paris, 1938, 2 vol.

Massignon (L.), La passion d'al-Hallaj, Paris, 1922.

Massignon (L.), Cadis et naqibs baghdadiens, in WZKM, 1948.

LE MÊME, La politique islamo-chrétienne des scribes nestoriens de Deir Qunnä à la cour de Bagdad au IXème siècle de notre ère, Ext. de Vivre et penser, 2ème série.

Mas'ūdī, Le Livre de l'avertissement et de la révision, éd. de Coeje, Leyde, 1894; trad. Carra de Vaux, Paris, 1896.

LE MÊME, Les Prairies d'or, éd. et trad. BARBIER DE MEYNARD et PAVET DE COURTEILLE, Paris, 1861-77, 9 vol.

Merveilles de l'Inde, v. Buzurg.

IBN DURAID, Kitāb al-ištigāq, éd. Wuestenfeld, Gottingen, 1854.

IBN ḤAĞAR, v. 'Asqalāni.

IBN ḤALDŪN, Muqaddima, éd. 'ABD AR-RAḤMĀN MuḥAMMAD, Caire, s.d.; trad. M. G. de Slane, 2ème éd., Paris, 1934, 3 vol. (Prolég.).

IBN ḤANBAL, Kitāb al-wara', Caire, 1340.

IBN HAZM, Tauq al-hamāma, trad. L. BERCHER, Alger, 1949.

IBN Hišām, Kitāb sīrat ar-Rasūl, éd. Wuestenfeld, Gottingen, 1860, 2 t. en un vol.

IBN AN-NADIM, Kitāb al-fihrist, éd. Fluegel, Leipzig, 1871-72, 2 t. en un vol.

IBN Nubāta, Sarḥ al-'uyūn, Būlāq, s.d.; éd. en marge de Ṣafadī (q.v.).

IBN AL-QIFTI, Ta'rih al-hukamā', éd. J. LIPPERT, Leipzig, 1903.

Ibn Qut. = Ibn Qutaiba, Kıtāb aš-ši'r wa-š-šu'arā', éd. de Goeje, Leyde, 1904.

LE MÊME, al-Ma'āryf, Caire, 1353/1934.

LE MÊME, Ta'wil muhtalif al-hadit, Caire, 1326.

IBN SA'D, Kitāb aṭ-tabaqāt al-kubrā, éd. SACHAU, 1905-1940.

INOSTRANISEV (K.), Matériaux de sources arabes pour l'histoire de la culture dans la Perse sassanide (Ext. des Zapiski de la sect. or. de la Société Archéol., t. XVIII), St-Petersburg, 1907 (en russe).

Iṣāba, v. 'Asqalānī.

Ištigāg, v. IBN DURAID.

J.A. == Journal Asiatique.

JAUBERT (A.), Géographie d'Edrisi, Paris, 1836-60, 2 vol.

JAUSSEN (A.), Coutumes des Arabes au pays de Moab, 2ème éd., Paris, 1948.

KESSLER (K.), Mani. Forschungen uber die manichaische Religion, Berlin, 1899.

KISÃ'Ī, Qişaş al-Anbiyā', éd. EISENBERG, Leyde, 1922-3.

KREMER (A. von), Culturgeschichtliche Streifzüge auf dem Gebiete des Islams, Leipzig, 1873.

Kutubī, 'Uyūn at-tawārih, ms. Paris, 1588.

- GARCIN DE TASSY (M.), La poésie philosophique et religieuse chez les Persans, d'après le Mantic uttair ou le Langage des oiseaux de Farid uddin Attar, Paris, 3ème éd., 1860.
- GARDET (L.) et Anawati (M.), Introduction à la théologie musulmane, Paris, 1948.
- ĞAUBARĪ, Kitāb al-muḥtār fī kašf al-asrār wa-hatk al-astār, Caire, s.d. ĞAUHARĪ, Şaḥāḥ, Caire, 1282, 2 vol.
- Ğawālīqī, al-Mu'arrab, éd. Sachau, Leipzig, 1867.
- GEIZER (W.), Ostirānische Kultur im Altertum, Erlangen, 1882.
- Goeje (M. J. de), Mémoire sur les Carmathes du Bahrain et les Fatimides, Leide, 1886.
- GOLDZIHER (I.), Abhandlungen zur arabischen Philologie, Leiden, 1896-99, 2 vol.
- ḤĀĞĞĪ ḤALĪFA, Kašf az-zunūn, éd. Fluegel, Leipzig, 1835-1858.
- HALPHEN (L.) et SAGNAG (P.), Les premières civilisations (t. I de l'Hist. générale des peuples et civil.).
- Hamdānī, al-Iklīl, t. VIII, éd. Anastase-Marie de St-Elie, Bagdad 1931.
- LE MÊME, Geographie der arabischen Halbinsel, éd. MUELLER, Leiden, 1884-91, 2 vol.
- Ḥay. = Kitāb al-Ḥayawān, v. Ğāңız.
- HARLEZ (C. de), Avesta, livre sacré du Zoroastrisme, trad. du zend, Paris, 1881.
- HAŢĪB BAĞDĀDĪ, Ta'rīh Baġdād, Caire, 1349/1931, 14 vol.
- Huart (Cl.), Anîs al-'Ochchâq, traité des termes figurés relatifs à la description de la beauté par Cheref-eddîn Râmî, trad. du persan et annoté, Paris, 1875 (Bibl. de l'École des Hautes Études).
- Ḥusain (Ṭāhā), Min ḥadit aš-ši'r wa-n-natr, Caire, 1936.
- IBN ABÎ ḤADÎD, Šarḥ nahğ al-balāġa, Caire, 1329, 20 t. en 4 vol.
- IBN ABĪ UṣAIBI'A, Tabaqāt al-atibbā', Caire, 1882-84, 2 vol.
- IBN AL-AŢĪR, Usd al-ġāba, Caire, 1280.
- IBN BABAWAIH, Ikmāl ad-din wa-itmām an-ni'ma, Qandahar, s.d.
- IBN BADRÜN, Commentaire historique sur le poème d'Ibn 'Abdün, éd. Dozy, Leyde, 1848.

BIBLIOGRAPHIE

Abriss, v. Rescher.

ABŠīHī, al-Mustatraf, Cairc, s.d., 2 t. en un vol.

ABŪ L-KALÄM ĀZĀD, Šaḥṣiyyat Dī l-Qarnain al-madkūr fī l-Qur'ān, in Taqāfat al-Hind, I-II, 1950.

Abū L-Манаsın ibn Tagribardi, an-Nuğum az-zāhira fi muluk Mişr wa-l-Qāhua, éd. Juynboll-Маттнев, Leyde, 1855-61, 2 vol,

Авū Таммам, Kitāb al-ḥamāsa, éd. Freytag, Bonnac, 1828.

Aġānī, éd. de Būlāq.

ALFARIC (P.), Les Ecritures manichéennes, Paris, 1918.

Amāli, v. Qālī.

'Amrūsī (F.), Al-Ğawārī al-muğannıyāt, Cairc, s.d.

Le P. Anastase-Marie de St. Elie, Nushu' al-Lughati al-arabiyeh, Caire, 1938.

Asın Palacios, Abenmasarra y su escuela, Madrid, 1914 (notice sur Gähiz empruntée à Şafadī, Wāfī).

'Askarī, Kutāb aş-şinā'atam, Caire, 1320.

LE MÊME, Diwan al-ma'ani, Caire, 1352, 2 t. en un vol.

'Asqalānī, Kitāb al-iṣāba fi tamyīz aṣ-ṣaḥāba, Caire, 1328, 4 vol.

LE MÊME, Lisān al-mizān, Haiderabad, 1329-31, 6 t. en 2 vol.

Avertissement, v. MAS'ŪDĪ.

Avesta, v. J. DARMESTETER et C. de HARLEZ.

Azhār ar-riyād, v. MAQQARĪ.

BABELON (E.), Les Mendaïtes, leur histoire et leurs doctrines religieuses, Paris, 1881 (Ext. des Ann. de philosophie chrétienne).

BAGDĀDĪ, Hizānat al-adab, Caire, 1347, 4 vol.

BAIHAQĪ, Kitāb al-maḥāsin wa-l-masāwī, éd. Schwally, Giessen, 1902.

Qu'il nous soit permis d'adresser nos remerciements les plus vifs à Messieurs G. Wiet, G. S. Colin et R. Blachère, G. Vajda et Chocron, qui nous ont aidé à éclaircir quelques détails, à M. L. Massignon qui a bien voulu s'intéresser à notre entreprise, et enfin à M. H. Laoust qui a eu la bonté d'accepter de publier ce modeste travail dans la collection de l'Institut Français de Damas.

également connue sous le titre Risālat at-Tawassu^t wa-t-tadwīr (mais tawassu^t est une lecture fautive pour tarbī^t).

Parmi les travaux modernes sur ce texte, nous citerons la traduction-analyse de O. Rescher dans ses Excerpte, 212-255; l'analyse de Țăhă Ḥusain, dans Min hadīt aš-ši'r wa-n-natr, 88-99; une étude de M. Bahnīnī dans at-Taqāfa almagribiyya, no 2, sept. 1941, que nous n'avons pu consulter, et, tout récemment, Ḥ. Al-Fāhūrī, al-Gāḥiz, 26-28.

des magiciens, des faux - prophètes — auxquels il a d'ailleurs consacré une risāla aujourd'hui perdue — et de détruire les légendes accréditées par des personnages comme Ka'b al-Aḥbār, Wahb ibn Munabbih, 'Ubaid ibn Šarya (1) qui ont inondé la littérature religieuse de traditions étrangères ou apocryphes.

Ainsi, en dépit de sa présentation sous forme de questions, en apparence originale (2), l'intérêt du Tarbi est bien plus intellectuel que littéraire, et c'est dans l'histoire des idées qu'il a surtout sa place. Il est simplement regrettable que dans les siècles postérieurs, des écrivains intelligents n'aient point songé à s'interroger sincèrement et à fournir des réponses raisonnables aux questions de Gähiz (3).

- (1) Ou sans doute mieux Šariyya; v. Isāba, nº 6395.
- (2) Ğâḥız avait probablement à sa disposition les Problèmes attribués à Aristote et il a pu s'en inspirer; en outre, il pouvait avoir présentes à l'esprit les questions que les Juiss de Haibar et autres lieux avaient conseillé à Abū Ğahl de poser au Prophète; plus près de lui, une partie du Lure des balances (K. alruwāzīn, publié par Berthelot, III, 139 sqq), attribué à Ğâbir ibn Hayyān utilise déjà ce procédé.

Dans la littérature postérieure, il est possible, mais nous n'avons pas fait de recherches sur ce point, que des auteurs aient imité Gähiz; dans les Azhār ar-riyād de Maggarī, on trouve bien (III, 65 sqq), une série de questions, mais elles ne rappellent pas le Tarbī', c'est peut-ètre dans les catéchismes qu'on découvre le plus d'analogies.

(3) Les ouvrages anciens qui signalent le Tabī' sont peu nombreux; indépendamment des biographes. Yāqūr, hšād, VI, 76; Kutubī, 'Uyūn, 154b, Safadī apud Asin, Abenmasarra, 134, il convient de citer tout particulièrement Ṭaʿālibī, Timār, 223, qui, à propos de Dū l-Qarnain, écrit والتربيم: وللد سألت عن دي القراب اهو استكندر ومن ابوه: فالله القاصي ابو العسن على بم عبد والتربيم: وللد سألت عن دي القراب اهو استكندر ومن ابوه: فالله القراب عن دلك وغرصه العرب على بم عبد والأربيم: وللد العرب العرب العرب العرب العرب العرب العرب العرب العرب العرب العرب العرب العرب العرب العرب العرب العرب على بم عبد العرب

D'autre part, Ḥuṣnī, Ğam¹ al-ğawāhir, Caire 1372/1953, 260, dit, à propos d'une épître d'Abū Bakr al-Ḥwārizmi à Badi¹ az-Zamān al-Hamaḍāni, que l'auteur a imité la risāla de Ğāhiz intitulée Risālat aţ-Ţūl wa-l-¹ard et une partie au moins de la communauté, le ton qu'il adopte dans le Tarbi' ne laisse aucun doute sur sa pensée profonde; ainsi la lettre du Tarbi' a besoin du Hayawān pour être saisie, mais il faut être bien pénétré du Tarbi' pour comprendre l'esprit du Hayawān; ces deux ouvrages, en somme, s'harmonisent et se complètent. C'est en partant de cette constatation fondamentale que nous nous proposons de passer en revue, dans un travail en préparation, les idées de Ğāḥiz, car nous avons la conviction que cet homme si méconnu, représente un moment de la pensée humaine, même si l'on peut l'accuser d'être, en une certaine mesure, tributaire de la Grèce et de n'avoir pas toujours émis des opinions absolument originales.

Les questions qu'il pose dans le Tarbi concernent des événements, des personnages ou des peuples mythiques (Déluge, Ğurhum, etc.), des faits anciens et douteux que l'historiographie arabe, faisant feu de tout bois, a néanmoins acceptés, des faits géographiques même, telles les sept mers fabuleuses entourées par la montagne Qāf. Tout en apportant la preuve que les Arabes disposaient alors de traductions des doxographes grecs — non sans quelques interférences avec les recueils de sentences d'origine iranienne — Ğāḥiz fait allusion à des solutions proposées par l'hellénisme en ce qui concerne les faits scientifiques, et s'élève contre les explications mythologiques données par les anciens Arabes à propos des animaux, des astres, des marées, etc.

Une fraction importante des questions est représentée par les problèmes religieux. Dans un esprit tout différent de celui qui imprégnera les catéchismes postérieurs, il interroge son correspondant — en réalité il s'interroge lui-même — sur les problèmes auxquels le Coran ne donne pas une solution immédiate. Après avoir passé en revue les croyances critiquables des Arabes antéislamiques et des Musulmans orthodoxes, il s'en prend aux Juiss, aux Chrétiens, aux Mandéens, aux Mazdéens, aux Manichéens et, d'une saçon particulière, aux Šī'ites — puisque Aḥmad ibn 'Abd al-Wahhāb est rāsidite — et sournit au passage une plaisante et prophétique explication du tanāsuḥ. Il s'efforce de réduire à néant l'influence nésaste

bonne heure, les légendes empruntées aux religions scripturaires pour expliquer quelques obscurités du Coran et de la Sunna, les mythes inventés par des Musulmans zélés, le folklore yéménite introduit par des Arabes du Sud inquiets de la suprématie des 'Adnānites, les croyances mazdéennes et manichéennes importées par les mawāli, la magie chaldéenne toujours vivace avec un parsum de clandestinité, la mythologie ši'ite d'importation étrangère, l'activité des magiciens et des astrologues avec tous les recueils d'oracles qui constituaient leur attirail (1).

A l'opposé, l'hellénisme, dont Ğāḥiz est un fervent adepte, fournit des conceptions rationalistes qui, loin d'être assimilées, ne sont pas encore adoptées par les esprits les plus ouverts.

Rien n'est plus décevant pour un arabisant que la recherche d'une explication acceptable à propos d'une expression, d'une tradition, d'une croyance. La multiplicité des interprétations proposées par les auteurs dont la probité est le seul mérite, provient de ce principe d'autorité qui les contraint à énumérer les explications de leurs prédécesseurs en n'apparaissant eux-mêmes, si l'on peut dire, que sous la formule دالله أعلم. La position de Gahiz est toute différente; à l'égard des croyances qui ne sont pas justifiées par le Coran — et encore s'arrête-t-il comme à regret devant la barrière dressée par le Livre Saint - son attitude est toute de scepticisme, dès l'instant que la raison s'y oppose; et ce doute méthodique qu'il introduit dans la littérature arabe - pour ne point dire dans la pensée arabe — eût pu constituer un ferment d'une extraordinaire puissance s'il l'avait placé dans une nation moins attachée à la tradition et à la routine que la nation arabe. Il ne lui est certes pas possible d'offrir à son tour des explications rationnelles — et il en est bien excusable — mais, alors que dans le Ḥayawān, il se borne apparemment à faire un exposé objectif des solutions admises par

à toutes les explications mythologiques qui sont fournies, mais il les qualifie de ماطل .

⁽¹⁾ Cf. DE GOEJE, Carmathes, 115 sqq.

attaquant son ancien secrétaire et en chargeant de cette mission son ami Gāḥiz.

Sans se servir apparemment d'aucune source directe, mais écrivant au fil de la plume et accumulant les idées qui lui viennent à l'esprit, Ğāhiz rédige donc à l'intention de Ahmad ibn 'Abd al-Wahhāb une épître formée de deux parties qui s'imbriquent l'une dans l'autre sans aucun plan préconçu, sans aucun ordre visible - compte tenu des mutilations dues aux copistes -. Il déclare tout au début qu'il a décidé de démasquer son correspondant ct de le vouer à la risée publique en lui posant — et en conseillant aux lecteurs Mekkois de lui poser — une série de questions auxquelles il sera naturellement incapable de répondre. L'auteur s'adresse ensuite directement à Ahmad ibn 'Abd al-Wahhāb sur le mode ironique ou sur un ton de moraliste, en faisant allusion à des conversations qu'il a tenues et des attitudes qu'il a prises alors qu'il se trouvait dans l'entourage d'Ibn az-Zayyāt; puis viennent les premières questions auxquelles se mêlent diverses considérations et des éloges qui font apparaître Čāḥiz comme un merveilleux pince-sans-rire. Il y a là de belles pages que les anthologues n'ont point manqué de retenir car ils y ont vu des modèles de panégyrique en prose, mais l'intérêt le plus réel de l'ensemble du texte se dégage des questions posées.

IMPORTANCE DU TARBI

A l'époque où écrit Gāḥiz, le folklore arabe, accessoirement recueilli par les philologues et les lexicographes en quête d'éléments de vocabulaire, fournit les premières solutions aux problèmes qui se présentent à l'esprit des Musulmans enclins à s'interroger sur les mystères de la Nature, et le Kitāb al-ḥayawān lui-même puise largement dans ce vieux fonds bédouin de légendes explicatives ou merveilleuses (1). A cette mythologie rudimentaire se sont ajoutés, de

(1) Le t. VI du Kitāb al-hayawān est en grande partie consacré au commentaire d'une qaṣīda d'al-Ḥakam ibn 'Amr al-Buhrānī (texte pp. 25-26 = 80-84) consacrée aux merveilles de la création; Ğāḥiz précise que les Bédouins croient

Un nommé Şāliḥ ibn 'Abd al-Wahhāb possédait l'esclave-chanteuse Qalam aṣ-Ṣāliḥiyya: Wātiq l'ayant entendue chanter voulut l'acheter, mais son propriétaire exigea d'abord une somme prohibitive accompagnée du gouvernement de l'Égypte, pour se résoudre finalement à la laisser au calife moyennant 5.000 dinars que le vizir Ibn az-Zayyāt devait lui remettre. Or celui-ci n'exécuta pas l'ordre de Wātiq et le créancier fut contraint d'user d'un stratagème à l'égard du vizir récalcitrant: Ibn az-Zayyāt en effet se divertissait secrètement chez un notable qui était aussi lié avec Ṣāliḥ, et il suffit à ce dernier d'apparaître brusquement chez son ami, alors que «les tables destinées aux libations étaient dressées et entourées de mignons et d'esclaves femmes», pour obtenir du vizir, qui voulait éviter le scandale, la somme qui lui était due. Ṣāliḥ, nanti de ses pièces d'or, quitta le service du gouvernement et acheta une propriété dans laquelle il se retira.

Ce Ṣāliḥ est le frère de Aḥmad ibn 'Abd al-Wahhāb qui, dans l'histoire, joue un rôle très effacé. Nous savons seulement qu'il est l'auteur des vers chantés par Qalam lorsqu'elle apparut pour la première fois devant le calife. 'Amrūsī (1), sans citer sa source, fait de lui le secrétaire de Ṣāliḥ ibn ar-Rašīd, mais on a tout lieu de croire l'Ağāni qui le qualifie de ṣāḥib d'Ibn az-Zayyāt (2).

RAISONS DE LA COMPOSITION DU TARBI'

Et l'on peut ainsi comprendre — ou tout au moins deviner — les mobiles qui ont poussé Ğāḥiz à écrire cette risāla, dont le ton est bien plus celui d'un pamphlet commandé que d'un écrit spontané.

Comme elle est adressée à la Mckke, il est permis de croire que Aḥmad avait suivi son frère dans sa retraite et avait par conséquent quitté lui aussi son service à Baġdād. Ibn az-Zayyāt, qui avait évité le chantage, chercha sans doute à se venger d'une façon habile en

⁽¹⁾ Muganniyāt, 235.

⁽²⁾ Agānī, XXI, 46.

Ce passage (1) n'est pas un simple résumé du Tarbi' où ne figurent pas nombre de questions posées ici; on peut donc songer à la possibilité d'une double rédaction, hypothèse que semblerait justifier une phrase du § 165 où Ğāḥiz fait allusion à une lettre que, dans sa jeunesse, il avait adressée au même correspondant. Cependant les similitudes qu'on relève entre le passage du K. al-ḥayawān et le Tarbi' montrent que Ğāḥiz pense bien à ce dernier; les différences proviennent sans doute soit des mutilations subies par le texte qui nous est parvenu, soit du fait qu'en écrivant le K. al-ḥayawān, l'auteur n'avait pas sous les yeux une copie de son épître. Le fait qu'il renvoie le lecteur à cet écrit prouve bien que celui-ci avait été publié, alors que la première lettre, ainsi qu'il ressort du § 165, était restée inédite, si l'on peut dire.

DATE DE LA COMPOSITION

Nous sommes donc en droit de considérer que le Tarbi est antérieur à 232/847, puisque le Ḥayawān a été dédié à Ibn az-Zayyāt qui est mort à cette date; compte tenu du temps qu'il fallut à Ğāḥiz pour composer son Ḥayawān, il apparaît possible de fixer le terminus ad quem vers 230/845. Quant au terminus a quo, il doit se situer en 227/842, ainsi qu'il ressort de la date des événements qui ont probablement provoqué la rédaction de la risāla.

PERSONNALITÉ DU DESTINATAIRE

Le Hayawān qualific Aḥmad ibn 'Abd al-Wahhāb de kātib, c'est-à-dire de secrétaire de l'administration 'abbāside; or un personnage portant ce nom est attesté sous le califat de Wātiq (2) et il semble que ce soit le même.

- (1) C'est ce texte que Van VLOTEN étudie dans son article Dämonen, Geister und Zauber..., in WZKM, VII, 169-187, 233-247, et VIII.
- (2) ȚABARÎ, Annales, s.a. 232, à propos de la mort de Wățiq; Agănî, XII, 116; v. 'Amrūsī, Muganmyāt, 235 sqq. Un personnage du même nom est encore cité dans un isnād de Šiblī, 152, sans aucune précision.

tendent tout savoir», puis, après le texte qu'on trouvera ci-dessous, il conclut: «Si ces questions t'intéressent et si tu trouves cette méthode digne d'intérêt, tu n'as qu'à lire la risāla que j'ai adressée à Aḥmad ibn 'Abd al-Wahhāb al-Kātib».

Voici le passage du Hayawān:

فقلنا له [أى لاحمد بن عبد الوهاب] : ما الشنقناق والشيصان وتبكوبر [v. index s.v. Kuwair] ودركاذاب ? وكن قائل امرأة ابن مقبل وكن حايق العريص وكمن هاتف سعد ؟ وحيّرنا عن نني أقيش وعن نني لبني وكمن زوحها وعن نني عروان ومسن امرأنه وعن سملقة وروحة والميدعان وعن النقهار دي الرقبة وعن آصف وكن منهم أشار باصفر سليم وعنهن أطبقس اسم كلب أصحاب الكهف وكيف صارت الكلاب لا تشح أمن سمأه ؟ وأين للم كتاب شرطهم ؟ وكيف حدَّثوا عن الله عاس في الفأر والقرد والمتلابر والغيل والارب والعنكبوت والحري أخن كلهن مسح وكيف حصت هده بالمسخ وهل يجل لنا أن نصدق حدا الحديث عن اس عباس؟ وكيف صارت الطاء ماشية الحن؟ وكيف صارت الميلان نمير كل شيء الاحوافرها ولم مانت من ضربة وعاشت من صربتين ؟ ولم صارت الاراب والكلاب والنعام برأكب العيلان ولم صارت الرواقيد مطايا السواحر ؟ ونأي شيء روَّح أهل السعلاة الل يرنوع ؟ وما قرق ما بينه ونين عبد الله بن علال ؟ ومـــا فعلت المتاة التي كانت سمّيت نصار على يد حرمي وأني منصور ولم عصب على ذلك المدهب ولم مصى على وحهه شفشف؟ وما العرق بين العيلان والسعالي وبين شيطان المصرا، وشيطان الحاطة ؟ ولم علَّق السمك المالح تأذبانه والطرى بآدانه ؟ ومها بال الفراح تحمل بأحنجتها والعراريح بأرحلها ؟ ومــا بال كل شيء أصل لسابه نما يلي الحلق وطرفه نما يلي الهوا. إلا لسان الفيل ؟ ولم قالت الهند لولا أن لسامه مقلوب لتكلّم ؟ ولم صاركل ماضع وآكل يحرُّك فكُّمه الاسفل إلا التمساح فإنه يجرُّك فكُّمه الاعلى؟ ولمَ صار لأُحفان الاسان الاشفار وليس ذلك للدواب إلا في الاحفان العالية ؟ ما بال عين الحرادة وعين الافعى لا تدوران ؟ وما بيصة العقر ؟ وما بيصة الديك ؟ ولم امتنع بيض الانوق؟ وهل يكون الانلق العقوق ؟ وما بال لسان سبك البحر [عديما] ؟ وما بال العربق من الرحال يطفو على قفاه ومن النساء على وحمهه ولم صار القتبل اذا قتل سقط على وحمه ثم يقلبه ذكره ؟ وأبن ندهت شقشفة السير وعرمول الحاد والبعل وكيد الكوسح بالنهاد ودم الميت؟ ولم المتصب خلق الانسان من بين سائر الحيوان ؟ وحدرني عن الصعادع لم صارت تنق بالليل وإذا أوقدت النار أمسكت ؟

L'OUVRAGE

Le Kitāb at-tarbī' wa-t-tadwīr est en effet constitué essentiellement par une série de questions épineuses adressées à un nommé Aḥmad ibn 'Abd al-Wahhāb que Ğāḥiz, entre deux groupes de questions, traite avec une ironie cinglante. C'est en somme à la fois un modèle de style ironique, une belle leçon de modestie et une liste plaisante des problèmes les plus délicats qui se posent à la conscience d'un rationaliste musulman du IIIe s. de l'Hégire.

Au début de l'ouvrage, Ğāḥiz brosse de son personnage un spirituel portrait physique et moral qui fait songer à La Bruyère, mais ne jette qu'une clarté insuffisante sur son identité. Il en ressort principalement que Aḥmad ibn 'Abd al-Wahhāb était très âgé, résidait à la Mekke après avoir vécu dans la familiarité du vizir Ibn az-Zayyāt, manifestait sa prédilection pour le Šī'isme, mais se montrait inaccessible à la discussion.

D'autre part, alors que cette épître — dont le titre est certainement dû à un copiste (1) —, n'est pas expressément citée dans l'introduction du Kitāb al-ḥayawān, Ğāḥiz écrit dans ce dernier ouvrage (I, 150 = 308-311): «Les propos sur la métamorphose du lézard... sont de la même nature que les plaisanteries que j'avais adressées par écrit à l'un de nos amis, de l'espèce de ceux qui pré-

(1) Ğāḥiz avait pris la précaution de choisir le titre de ses principaux ouvrages (Hayawān, Buḥulā', Bayān), mais pour les écrits d'importance secondaire, les titres ont été fournis aux biographes et aux anthologues, soit par les indications qui figurent dans l'introduction du Hayawān, soit par le sujet traité—ou, plus fréquemment, par l'un des sujets traités—; de là provient la multiplicité des titres d'une même risāla et les erreurs qui en découlent. En ce qui concerne le Tarbī', rien ne permet de penser que Ğāḥiz ait choisi lui-même ce titre et tout porte à croire qu'un copiste avisé l'a tiré des passages où l'auteur ironise sur l'apparence extérieure de son personnage. Bien que la difficulté des questions posées fasse songer à la quadrature du cercle, on doit, à regret, abandonner cette interprétation séduisante. (V. dans Fihrist, 271 et 356, l'indication d'autres ouvrages portant un titre analogue).

de sa signification et, éventuellement, d'éclaircissements et de références bibliographiques.

3) Liste, par ordre de fréquence, des mots qui reviennent au moins trois fois dans le texte, le lecteur intéressé ayant toujours la possibilité de se référer au glossaire pour les termes dont la fréquence est inférieure à trois.

Nous ne nous dissimulons pas que des statistiques de ce genre, quand elles sont isolées, ne prouvent pas grand chose, et encore moins lorsqu'il s'agit d'un texte aussi spécial que le Tarbi'; c'est pourquoi nous nous abstenons d'en tirer pour l'instant la moindre conclusion, nous bornant à présenter cette liste comme un document dont la valeur n'apparaîtra que lorsque nous disposerons, pour la période classique de la littérature arabe, de tables de fréquence analogues (1).

4) Index des noms propres, en transcription et dans l'ordre de l'alphabet latin.

Il demeure bien entendu que dans le glossaire et l'index, nous ne cherchons nullement à répondre aux questions de l'auteur; nous serons pleinement satisfait quand nous serons parvenu à en comprendre la raison et à découvrir les faits ou les croyances qui les ont provoquées, mais nous devons avouer que, malgré nos efforts, nous serons contraint de multiplier les points d'interrogation.

(1) Sauf erreur ou omission, le nombre total des notations est de 15.125 se décomposant comme suit:

outils gram.	100	représentant	5 579 notations	
subst.	1730			
adj.	586 {	>>	9.029 not.	
verbes	787			
noms propres	416	>>	517 not.	
3619		15.125		

suspects, nous nous sommes efforcé de les signaler à l'attention du lecteur de la façon suivante:

le texte essentiel, les questions qui constituent la raison d'être du Tarbi' sont accompagnées, en marge, d'un trait continu;

les passages qui appartiennent sans doute au texte original, sans revêtir cependant une importance fondamentale, ne sont signalés par aucune disposition spéciale;

les interpolations probables sont marquées, en marge, par une ligne de pointillés.

Pour avoir la certitude de ne laisser dans l'ombre aucun problème — dussions-nous nous borner à le poser sans parvenir à le résoudre — nous avons été conduit à faire un relevé exhaustif des mots contenus dans le texte; ce travail achevé, il nous a semblé intéressant de profiter des fiches ainsi constituées pour tenter une première étude du vocabulaire ğāḥizien, en nous attachant pour l'instant à déterminer le sens et la fréquence de chaque terme employé. Ainsi, notre édition comprend quatre parties :

- 1) Texte arabe divisé arbitrairement en paragraphes de quelques lignes pour permettre l'élaboration immédiate de l'index et accompagné de l'indication des leçons des trois éd. antérieures: $\dot{}$ = éd. Van Vloten; $\dot{}$ = Mağmū'at rasā'ıl; $\dot{}$ = éd. Sandūbī; dans quelques cas: $\dot{}$ = leçon confirmée du ms. de la Zāhiriyya; $\dot{}$ = extraits du ms. de Berlin; $\dot{}$ = extraits du ms. du British Museum.
- 2) Glossaire alphabétique exhaustif (1); chaque terme est suivi, entre parenthèses, d'un chiffre indiquant sa fréquence dans le texte, puis de l'énumération des paragraphes où il a été relevé,
- (1) Les seuls éléments non relevés sont de ct J, qu'il serait éventuellement plus aisé, à raison de leur très grande fréquence, de rechercher directement dans le texte; d'autre part, il n'a pas semblé indispensable d'indiquer le sens de toutes les particules car elles sont, elles aussi, très fréquentes et l'on aurait avantage, le cas échéant, à en refaire le relevé.

PRÉSENTATION DE NOTRE ÉDITION

Après avoir tiré parti de tous les éléments fournis par nos prédécesseurs et par les mss. accessibles, il nous restait donc, fondamentalement, à mener notre travail avec le seul secours des sources indirectes, c'est-à-dire des ouvrages d'adab, d'histoire et de sciences qui aident parfois à découvrir la bonne leçon et, plus souvent, à comprendre les allusions discrètes à des faits peu connus.

Malheureusement, aucun document ne nous a permis de délimiter exactement les interpolations pourtant visibles et de rétablir le texte dans son ordre primitif. L'examen de plusieurs recueils de morceaux choisis — notamment le ms. de Berlin — prouve d'une façon indubitable que les anthologues ont pris de grandes libertés avec l'œuvre ğāḥizienne et, sans aller jusqu'à les accuser de falsification, on peut être assuré qu'ils ont mis bout à bout des passages empruntés à des écrits différents. Certes le style de Ğāḥiz est réputé incohérent et le coq-à-l'âne fait partie de sa manière, mais il est bien certain que cette renommée est due, pour une bonne part, aux copistes, et il suffit de parcourir quelques épîtres éditées sans discernement pour se convaincre du désordre dans lequel les textes nous sont parvenus.

Le Tarbi' n'a point échappé au sort commun et il est évident que Ğāḥiz ne l'a pas écrit tel que la postérité nous l'a transmis. C'est ainsi par exemple que plusieurs passages dithyrambiques faussent totalement la perspective parce qu'on les croit adressés au destinataire de l'épître, alors qu'en réalité ils sont empruntés à d'autres écrits, et simplement interpolés (1).

N'ayant pas le droit de supprimer délibérément ces passages

⁽¹⁾ Les § 89-95 correspondent à peu près exactement à un texte donné par Ḥuṣṇī, Zahr, II, 108 et reproduit par Ṣarwat, Ğamhara, IV, 47; il s'agit d'une lettre adressée à Ibn az-Zayyāt; de même, quelques lignes du § 98 se retrouvent dans le Mimān as-sirr, 37, 1. 7-8; le § 108 apparaît dans Madh an-nabīḍ, 290-1.

que nous en avons entrepris une nouvelle édition, en nous efforçant de corriger les altérations apparentes et d'élucider les points obscurs.

Brockelmann ne signalant aucun ms. du Tarbi, nous nous sommes basé sur l'éd. de Van Vloten qui, dans son apparat critique, fait état des corrections apportées au ms. fondamental et des variantes fournies par les fragments conservés l'un à Londres (1), l'autre à Berlin (2). Notre travail était déjà très avancé quand nous avons eu communication, grâce à l'obligeance de M. P. Voorhoeve conservateur des mss. orientaux de la Bibl. Universitaire de Leide — qu'il nous est agréable de remercier ici — du ms. ar. 7014 contenant une copie des Fadā'il al-Atrāk (fos 1-24) de la main d'un calligraphe oriental, et (fos 25-53) le texte du Tarbi' copié, vraisemblablement par Van Vloten lui-même, sur le «Cod. Malik Thahir Dam. 125». Comme Yüsuf AL-'Išš ne signale pas ce dernier codex dans son catalogue des mss. de la Bibl. Zāhiriyya, nous pensions qu'il était perdu et que de toute façon il ne nous serait pas d'une grande utilité car le calque des passages douteux collé en marge de la copie de Van Vloten montrait qu'il était dans un état très défectueux et qu'il avait fallu dépenser des trésors de science et de perspicacité pour en tirer une édition lisible. Nous avions donc achevé notre travail quand M. Ibrāhīm AL-KAILĀNĪ — à qui va toute notre reconnaissance — a bien voulu nous signaler l'existence de ce ms. à la Zāhiriyya (sous la même cote qu'au temps de Van VLOTEN) et effectuer pour nous une collation. Ce ms., copié à Alep en 411 de l'hégire, est effectivement médiocre et ne permet pas de résoudre les problèmes en suspens.

⁽¹⁾ British Museum, no 1129.

⁽²⁾ AHLWARDT, 5032. Nous possédons un micro-film de ces deux fragments qui ne présentent qu'un intérêt médiocre et n'intéressent que la partie la moins altérée du texte; au demeurant, Van Vloten en a tiré le maximum de leçons correctes.

INTRODUCTION

MANUSCRITS ET ÉDITIONS DU TEXTE

Le Kitāb at-tarbī' wa-t-tadwīr a été étudié pour la première fois par le promoteur des études ǧāḥiziennes, l'orientaliste hollandais G. Van Vloten. Malheureusement, la mort prématurée de ce savant l'empêcha de terminer son travail, et J. M. de Goeje, qui se chargea de la publication du texte (1), dut se borner, en fait d'apparat critique, aux variantes des mss. et aux corrections de Van Vloten. Trois éditions orientales (2), visiblement basées sur la première et également dépourvues de notes, n'apportèrent au texte que d'insignifiantes améliorations, de sorte que jusqu'ici, cette importante risāla, quoique lisible dans son ensemble grâce à Van Vloten dont on ne reconnaîtra jamais assez le mérite, présente de multiples obscurités, et le lecteur doit se priver du plaisir de la comprendre dans sa totalité.

C'est précisément pour parvenir nous-même à une intelligence satisfaisante du texte, tout en évitant une fausse interprétation (3),

⁽¹⁾ Dans les Tria opuscula, Leide, 1903, 86-157.

⁽²⁾ a) Mağmü'at rasā'ıl al-Ğāḥız, Caire, 1324, 82-147; b) éd. Muḥ.Mas'ūp, Maṭba'at al-Ğumhūr, 1324 (non consultée); c) éd. Sandūß, in Rasā'ıl al-Ğāḥiz, Caire, 1352/1933, 187-240. On signalera pour mémoire les extraits publiés en marge du Kāmıl de Mubarrad, I, 40-97.

⁽³⁾ C'est à propos d'un pareil texte qu'on peut regretter l'absence du «point d'ironie» qui eût permis à Ta'Alisī, Timār, 416, de ne point se méprendre sur le caractère véritable d'apparentes louanges.

CHARLES PELLAT

Professeur à l'École des Langues Orientales

LE KITĀB AT-TARBĪ' WA-T-TADWĪR de ČĀHIZ

Texte arabe avec une introduction, un glossaire, une table de fréquence et un index